

Тошкент Ислон университети

Араб тили дарслиги

Таркиб қоидалари

I Қисм

Тошкент ислом университети
нашриёт-матбаа бирлашмаси
2009 йил.

*Тошкент ислом институтининг услубий илмий кенгаши ушбу
“Араб тили дарслиги ва таркиб қоидалари” дастурини нашр
қилишига тавсия этади.*

© Тошкент ислом университети
нашриёт-матбаа бирлашмаси, – 2009 йил.

СЎЗ БОШИ

Алҳамду лиллаҳи роббил оламин вал-оқибату лил-муттақин вас-солату вас-салому ала Расулиҳи ва асҳобиҳи ажмаин аммо баъд.

Маълумки, фикҳ, ҳадис, тафсир ва калом каби ислом илмларидан беқиёс асарлар таълиф қилган алломаларимиз тилшунослик илмларида ҳам серҳикмат китоблар тасниф этишган. Жумладан, Маҳмуд Кошғарий, Маҳмуд Замахшарий, Абдураҳмон Жомий, Алишер Навоий сингари кўплаб аждодларимиз наҳв, сарф, таркиб, балоғат каби тилшунослик илмларида араб тилининг морфологик ва грамматик асослари ҳамда назариясини бойитадиган асарлар қолдиришган.

Зеро, араб тилини мукамал ўрганиш халқимизнинг муқаддас эътиқоди – ислом динига оид бой маънавий-маданий мерос ҳамда диёримиздан етишиб чиққан алломаларнинг асарларини ҳар томонлама дақиқ ўрганиш ва илмий-назарий тадқиқотлар олиб боришдек хайрли ва савобли мақсадларга хизмат қилади.

Муҳими шундаки, ёшларимиз Қуръони карим ва ҳадиси шарифларни бемалол ўқиб тушуна олишлари, алломаларимиз қолдирган диний-илмий меросдан баҳраманд бўлишлари ва уни халққа етказишда араб тилининг аҳамияти ниҳоятда беқиёсдир.

Кейинги йилларда наҳв, сарф каби араб тилининг қоидаларига оид кўплаб ўқув қўлланма ва дарсликлар Чоп этилиб, ислом ўрта-махсус билим юртларида жорий этилаётгани қувонарли ҳолдир, алҳамдулиллоҳ. Ушбу ўқув қўлланма ҳам ана шундай дарсликлар қаторидан ўрин олса, ажаб эмас.

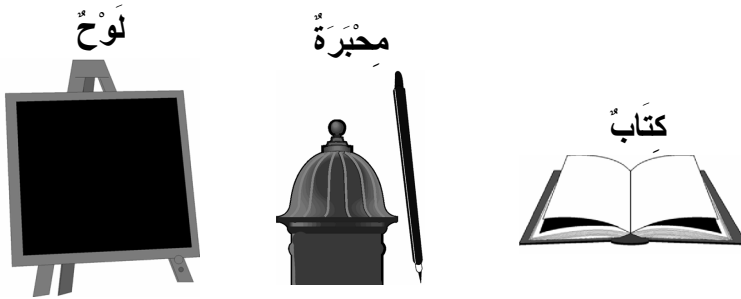
Тошкент Кўкалдош ислом ўрта-махсус билим юрти мударриси Шерали Ҳамроалиев асрлар давомида халқимиз ўртасида дарслик сифатида машҳур бўлиб келган «Мабда ул-қироат» китоби асосида араб тилининг наҳв, сарф ва таркиб қоидаларини жуда осон ва тушунарли ҳолда машқларда қўлланишигача ифодалаб берган.

Ўқув қўлланманинг яна бир афзаллик жиҳати шундаки, унда наҳв, сарфга оид қоидалар ва атамалар замонавий араб тили грамматикасида қандай номланиши батафсил ўзининг ифодасини топган. Бу эса араб тилини мустақил ўрганувчиларга ҳам қулайликлар туғдиради.

**Анварқори ТУРСУНОВ,
Тошкент шаҳар Бош имом-хатиби.**

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

الدَّرْسُ الْأَوَّلُ

قَلَمٌ. كُرَّاسٌ. نَشَافَةٌ. مِسْطَرٌ. رِيْشَةٌ. وَرَقٌ. هَذَا. أَيْنَ. مَا. خُذْ. هَاتِ.

هَذَا كِتَابٌ. هَذَا مِسْطَرٌ. أَيْنَ اللّوْحُ؟ أَيْنَ المِحْبَرَةِ؟ خُذِ القَلَمَ. هَاتِ
 الكُرَّاسَ. هَذَا وَرَقٌ. خُذِ الكِتَابَ. مَا هَذَا؟- مِسْطَرٌ. هَاتِ الرِّيْشَةَ. خُذِ
 الرِّيْشَةَ. أَيْنَ الكُرَّاسُ؟ أَيْنَ الوَرَقِ؟ أَيْنَ النِّشَافَةِ؟

1-дарс

1. Мубтадо¹ – у шундай бир исмики, ундан кейин лафзий
 ёки тақдирий суратдаги хабар² унга суянади.

¹Исмий жумланинг эгаси.

² Исмий жумланинг кесими.

Масалан:

قَدِمَ	أَبُوكَ	هَذَا	كِتَابٌ
↙	↓	↙	↓
тақдирий хабар	мубтадо	лафзий хабар	мубтадо

Мубтадо маърифа ва эъроби рафъ бўлади.

2. Наҳв фанида маърифа ва накра деган тушунчалар бор.

а) Маърифа³ – у шундай бир исмки, тингловчига айтилаётган вақтда маълум бўлган тарзда ишлатилади.

Масалан: جَاءَتِي الرَّجُلُ

б) Накра⁴ – у шундай бир исмки, тингловчига айтилаётган вақтда номаълум бўлган тарзда ишлатилади.

Масалан: جَاءَتِي رَجُلٌ

Маърифа исмлар етти турли бўлади.

1) Замирлар⁵ (أَنَا، أَنْتَ، هُوَ) ва ҳоказолар).

2) Атоқли отлар, яъни аъламлар (шаҳарларнинг номи, махсус жойларнинг номи, одамларнинг номи ва ҳоказо).

3) Исми ишоралар⁶ (هَذَا، هَذِهِ، ذَلِكَ) ва ҳоказо).

4) Исми мавсулалар⁷ (الَّذِي، الَّتِي) ва ҳоказо).

5) Алиф-лом билан таъриф топган исм (الرَّجُلُ).

6) Юқоридаги бештасидан биронтасига изофа қилинган исм (قَلَمُ الرَّجُلِ).

7) Нидо⁸ билан таъриф топган накра исм (يَا رَجُلًا).

³ Аниқ ҳолатдаги сўз.

⁴ Ноаниқ ҳолатдаги исм.

⁵ Кишилик олмоши.

⁶ Кўрсатиш олмоши.

⁷ Нисбий олмошлар.

⁸ Чақириш.

3. Эъроб⁹ – калималарнинг охири ўзгаришига айтилади.

Унинг навлари уч хил бўлади:

- а) рафъ¹⁰;
- б) насб¹¹;
- в) жор¹².

а) Рафъ ва унинг мисоллардаги кўриниши

Атоқли от –	جَاءَ زَيْدٌ .
Муфрад мунсариф исм ¹³ –	جَاءَ رَجُلٌ .
Асмой ситта ¹⁴ –	جَاءَ أَجْوَكٌ .
Жам мукассар мунсариф ¹⁵ –	جَاءَ رَجَالٌ .
Фойру мунсариф ¹⁶ –	جَاءَ أَحْمَدٌ .
Тасния ¹⁷ –	جَاءَ رَجُلَانِ .
Жам музаккар солим ¹⁸ –	جَاءَ مُسْلِمُونَ .
Жам муаннас солим ¹⁹ –	جَاءَتْ مُسَلِّمَاتٌ .

Исмнинг рафъ ўринлари

1. Мубтадо.
2. Хабар.
3. Фоил²⁰.

⁹ Турлаш; (келишикларда).

¹⁰ Бош келишик.

¹¹ Тушим келишик.

¹² Қаратқич келишик.

¹³ Бирлик сондаги тусланувчи исм.

¹⁴ Изофа бирикмасида охирига чўзиқ унли қўшиладиган олти исм.

¹⁵ Синик кўплик сондаги тусланувчи исм.

¹⁶ Икки келишикли, қаратқич ва тушум келишигида бир хил шаклга эга исм.

¹⁷ Иккилик сон шакли.

¹⁸ Эркак жинсдаги тўғри кўплик сон.

¹⁹ Аёл жинсдаги тўғри кўплик сон.

²⁰ Фейлий жумланнинг эгаси, иш-ҳаракатни бажарувчи субъект, аниқ даража сифатдоши.

4. Ноиб фоил²¹.
5. **كَانَ**нинг исми²².
6. **إِنَّ**нинг хабари²³.

б) Насб ва унинг мисоллардаги кўриниши

Атоқли от –	رَأَيْتُ زَيْدًا
Муфрад мунсариф исм –	رَأَيْتُ رَجُلًا
Асмой ситта –	رَأَيْتُ أَخَاكَ
Жам мукассар мунсариф –	رَأَيْتُ رَجُلًا
Гойру мунсариф –	رَأَيْتُ أَحْمَدَ
Тасния –	رَأَيْتُ رَجُلَيْنِ
Жам музаккар солим –	رَأَيْتُ مُسْلِمِينَ
Жам муаннас солим –	رَأَيْتُ مُسْلِمَاتٍ

Исмнинг насб ўринлари

1. Мафъулун мутлоқ²⁴;
2. Мафъулун биҳи²⁵;
3. Мафъулун фийҳи²⁶;
4. Мафъулун лаҳу²⁷ (лиажлиҳи);

²¹ Шахси номаълум гапдаги эга ўринбосари.

²² Кесими “كَانَ” каби тўликсиз феъл ёрдамида ифодаланган жумланинг эгаси, шу феълнинг субъекти.

²³ “إِنَّ” каби юкламалар билан бошланган жумланинг кесими.

²⁴ Масдар билан ифодаланган мутлоқ тўлдирувчи.

²⁵ Иш-ҳаракат объектини билдирувчи тўлдирувчи.

²⁶ Иш-ҳаракат ўрнини ёки вақтини билдирадиган гап бўлаги-ўрин-ҳоли.

²⁷ Иш-ҳаракатнинг мақсади ёки сабабини англатувчи гап бўлаги-сабаб, мақсад ҳоли.

5. Мафъулун маъаху²⁸;
6. Ҳол²⁹;
7. Тамиз³⁰;
8. Мустасно³¹;
9. لا нинг исми³²;
10. كَانَ нинг хабари³³;
11. إِنَّ нинг исми³⁴.

в) Жор ва унинг мисоллардаги кўриниши

Атоқли от –	مَرَرْتُ بِزَيْدٍ
Муфрад мунсариф исм –	مَرَرْتُ بِرَجُلٍ
Асмой ситта –	مَرَرْتُ بِأَخِيكَ
Жам мукассар мунсариф –	مَرَرْتُ بِرِجَالٍ
Гойру мунсариф –	مَرَرْتُ بِأَحْمَدَ
Тасния –	مَرَرْتُ بِرَجُلَيْنِ
Жам музаккар солим –	مَرَرْتُ بِمُسْلِمِينَ
Жам муаннас солим –	مَرَرْتُ بِمُسْلِمَاتٍ

²⁸ Иш-ҳаракатни биргаликда бажарилганини кўрсатувчи тўлдирувчи-биргалик тўлдирувчиси.

²⁹ Ҳозирги замон; ҳолат ҳоли.

³⁰ Аниқлов, чеклов-гап ёки сўзнинг маъносига аниқлик киритувчи, чекловчи, ноаниқ ҳолатда тушум келишигидаги исм.

³¹ Истисно қилинган.

³² Кесими “لا” мутлақ инкор юклагаси билан ифодаланган гапнинг эгаси.

³³ “كَانَ” каби тўлиқсиз феъл билан ҳосил қилинган қўшма кесимнинг от қисми.

³⁴ “إِنَّ” каби юклагалар билан бошланган гапнинг эгаси.

Исмнинг жор ўринлари

1. Жор қилувчи ҳарфдан кейин келса³⁵;
2. Музофун илайҳи бўлса.

Эъроб хиллари

Эъроб икки хил бўлади:

- а) лафзий эъроб;
- б) тақдирий³⁶ эъроб.

А) Лафзий эъроб лафзда кўриниб туради.

جَاءَ زَيْدٌ ، رَأَيْتُ زَيْدًا ، مَرَرْتُ بِزَيْدٍ .

Б) Тақдирий эъроб лафзда кўриниб турмайди.

جَاءَ قَاضٍ ← قَاضِيٌّ ، رَأَيْتُ عَصَاً ← عَصَوًا ، مَرَرْتُ بِقَاضٍ ← بِقَاضِيٍّ .

4. Калималарнинг охири ўзгариши ҳамда ўзгармаслиги жиҳатидан икки турли бўлади:

- в) мўъроб калима (эъробланадиган калима);
- б) мабний³⁷ калима.

А) Мўъроб калима деб охири ўзгарувчи калимага айтилади.

Б) Мабний калима деб мабнийул аслга ўхшаб қолган калимага айтилади, яъни охири ўзгармас бўлади.

Мабнийул асл учта бўлади:

- а) мозий феъли³⁸ (نَصَرَ ، ضَرَبَ ، كَتَبَ)
- б) амри ҳозир³⁹ (إِضْرِبْ)
- с) ҳарфлар⁴⁰ (إِلَى ، بٍ ، مِنْ)

³⁵ Предлог туфайли қаратқич келишигига қўйилган исм.

³⁶ Фараз қилинган, бор деб ҳисобланган

³⁷ Турланмайдиган калима.

³⁸ Ўтган замон феъли.

³⁹ Буйруқ майли.

⁴⁰ Алоҳида ишлатилмайдиган, маъноси бошқа сўзлар билан бирикиб

Мабний исмлар қуйидагилардир:

- а) замирлар (أَنْتَ، أَنَا، هُوَ) ва ҳоказо);
- б) исми ишоралар (هَذَا، هَذِهِ) ва ҳоказо);
- с) исми мавсулалар (الَّتِي، الَّذِي) ва ҳоказо);
- г) мураккаб исмлар (خَمْسَةَ عَشَرَ) ва ҳоказо);
- д) киноялар⁴¹ (كَيْتَ وَ زَيْتَ، كَذَا) ва ҳоказо);
- е) исми феъллар⁴² (رُوِيَ، نَزَالَ) ва ҳоказо);
- ж) исми совтлар⁴³ (غَاقٍ، نَخٍّ، هَا هَا هَا) ва ҳоказо);
- з) баъзи зарфлар⁴⁴ (حَيْثُ، بَعْدُ، قَبْلُ) ва ҳоказо).

5. Хабар мубтадо билан биргаликда жумлани комил қиладиган иккинчи асосий рукндир.

Хабар жумланинг маъносини тамомига етказиб, исмнинг рафъ ўринларидан ва муснад (суянилувчи) бўлади.

Хабарнинг навлари уч қисмга бўлинади:

- а) муфрад хабар;
- б) жумла хабар;
- в) шибҳи жумла хабар.

А) Муфрад хабар жумла ҳам эмас, шибҳи жумла ҳам эмас, балки у жомид ёки муштоқ бўлади.

Масалан:

زَيْدٌ مُجْتَهِدٌ
муштоқ муфрад хабар

الثُّرَيَّا نَجْمٌ
жомид муфрад хабар

Жомид – иккинчи бир калимадан олинмаган, балки қуйма бўлган исмдир. У икки хил бўлади:

келгандагина англашиладиган ёрдамчи сўз ёки қўшимчалар.

⁴¹ Мажозий маънога эга бўлган сўз.

⁴² Феъл маъносидаги исмлар.

⁴³ Товушни англатувчи исмлар.

⁴⁴ Ўрин, пайтни англатувчи сўз ёки бирикма, равиш.

- а) исми зот;
- б) исми маъно.

А) **Исми зот** деб бирор нарсанинг зотини билдирган исмга айтилади.

Масалан: دَيْكُ، ثَوْرٌ، إِنْسَانٌ

Б) **Исми маъно** деб бирор маънони англатган исмга айтилади.

Масалан: فَهْمٌ، شَجَاعَةٌ، نَجْمٌ

Муштоқ деб иккинчи бир калимадан олинган исмга айтилади.

Масалан: اِجْتِهَادٌ исми مُجْتَهِدٌ деган масдардан олингандир.

Б) **Жумла хабар.**

Жумла ёки калом деб икки ёки ундан ортиқ калималарнинг иснод⁴⁵ билан бирикишига айтилади.

Масалан: ضَرَبَ زَيْدٌ

ضَرَبَ – муснад (суянилувчи)

زَيْدٌ – муснадун илайҳи (унга суянилувчи)

Жумла икки хил бўлади:

- а) жумлаи хабария ضَرَبَ زَيْدٌ
- б) жумлаи иншоия اِضْرَبْ زَيْدًا

Жумлаи хабариянинг ўзи икки хил бўлади:

- а) жумлаи исмия زَيْدٌ قَائِمٌ
- б) жумлаи феълия ضَرَبَ زَيْدٌ

А) **Жумлаи исмия** деб исмлардан ташкил топган жумлага айтилади.

Б) **Жумлаи феълия** деб феъл ва фоилдан ташкил топган жумлага айтилади.

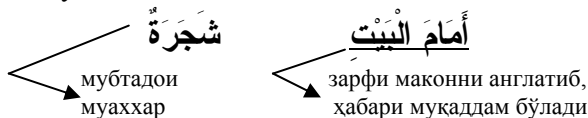
⁴⁵ Кесим килиб қўймок.

Мубтадонинг хабари жумлаи феълия бўлганда шу жумланинг ичидан замир кўринишидаги бир оид⁴⁶ қайтиши лозим.

В) Шибҳи жумла хабар жумлага ўхшаш бўлиб, жор-мажрур ёки зарф билан ишлайдиган жумлага айтилади. Булар кўринишидан рафъ бўлолмайди, лекин тақдирда рафънинг ўрнидадир, дейилади. Чунки булар бирон нарсага таъаллуқ топадилар. Шунинг учун наҳвшунос олимлар: “**Булар махзуф**⁴⁷ ҳолатдаги хабарга таъаллуқли бўлади”, деб айтадилар.

Шибҳи жумла хабар махзуф **كَائِنٌ** ёки **ثَابِتٌ** ёки **مَوْجُودٌ**га таъаллуқли бўлади.

6. Истифҳом⁴⁸ калималарига содрул калом вожиб бўлади. Яъни, улар доимо гапнинг бошида келиб, уларда сўроқлик маъноси бўлади. Улар икки хил бўлади:

- а) исмлар;
- б) ҳарфлар
- А) Исмлар:

مَنْ، مَا، أَيْنَ، مَتَى، أَيَّانَ، كَيْفَ، كَمْ، أَيُّ، أَنَّى

Буларнинг орасидан фақат “**أَيُّ**” муфрад исмга изофа қилиниб, омилнинг тақозосига қараб эъробланади.

⁴⁶ Юқорида зикри ўтган зотга қайтувчи кишилиқ олмоши.

⁴⁷ Тушириб қолдирилган.

⁴⁸ Сўраш, сўроқ.

Масалан: **جَاءَ** жумлаи феълия
 бўлиб, хабар

أَيُّ رَجُلٍ изофа бўлиб, мубтадо

Қолганларнинг барчаси мабнийдир.

Омил деб маънони тақозо этувчи эъробнинг ҳосил бўлишига айтилади.

Б) Ҳарфлар: **أَ هَلْ**

Мана шу исм истифҳомларнинг орасидан **مَنْ** ‘**مَا**’ **كَمْ** бир неча хил кўринишда келади.

«**مَنْ**»

А) Истифҳом бўлади: **مَنْ أَبُوكَ**

Б) Шартия бўлади: **مَنْ تَضْرِبُ أَضْرِبُ**

В) Мавсула бўлади: **أَكْرَمْتُ مَنْ جَاءَكَ**

Г) Мавсуф бўлади:

«**وَكَفَى بِنَا فَضْلًا عَلَيَّ مَنْ غَيْرِنَا حُبُّ النَّبِيِّ مُحَمَّدٍ إِيَّانَا**»

“...Бизнинг бошқалардан афзаллигимизга Пайғамбаримиз Муҳаммад (с.а.в.)нинг бизга бўлган муҳаббатлари кифоядир”.

«**مَا**»

А) Ҳарфия

Б) Истифҳомия

А) Ҳарфия:

1. Коффа бўлади, яъни амалдан тўхтатиб қолади.

إِنَّمَا زَيْدٌ قَائِمٌ

2. Нофия бўлади, яъни маънони бўлишсизликка айлантиради.

مَا ضَرَبَ زَيْدٌ

Б) Истифҳомия:

1. Истифҳомия бўлади: **مَا تَضْحَكُ**
2. Мавсула бўлади: **مَا تَصْنَعُهُ خَيْرٌ**
3. Шарт бўлади: **مَا تَصْنَعُ أَصْنَعُ**
4. Мавсуф бўлади: **مَرَرْتُ بِمَا مُوجِبٌ لَكَ**
5. Нарса маъносидаги тамма⁴⁹ бўлади: **نَعَمًا هِيَ**
6. Сифат бўлади: **أَنَا إِشْتَرَيْتُ شَيْئًا مَا**

« كَم »

كَم – адад учун келиб, икки хил бўлади:

а) истифҳомия

Унинг тамизи насб ва муфрад бўлади.

كَم رَجُلًا عِنْدَكَ

б) хабария

Унинг тамизи мажрур, муфрад ва жам бўлади.

كَم رَجُلٍ عِنْدِي

كَم رَجَالًا عِنْدِي

كَم нинг тамизига **مِنْ** ҳарфи жор кириши мумкин. Аслида бу **مِنْ** зоида бўлади. **كَم** – рафъ, насб, жор ҳолатларида бўлиши мумкин.

Рафъ: **كَم طَالِبًا حَضَرَ الْيَوْمَ**

Насб: **كَم طَالِبًا رَأَيْتَ الْيَوْمَ**

Жор: **بِكَمْ قَرَشٍ إِشْتَرَيْتَ هَذَا**

7. Бирор иш-ҳаракатни бажарувчига фоил деб аталади.

⁴⁹ Тўлик.

16 _____ *Араб тили дарслиги – таркиб қоидалари*
Фоил “Ким?” ёки “Нима?” деган саволларга жавоб

бўлиб, феълига яқин туради: **ضَرَبَ زَيْدٌ**

8. Фоилнинг феъли кимнинг ёки ниманинг устига тушган бўлса, ўша мафъулун биҳидир. Мафъулун биҳи “Кимни?” ва “Нимани?” деган сўроқларга жавоб бўлади:

ضَرَبَ زَيْدٌ كَلْبًا

9. Охири соқун бўлган калималардан кейин соқунли калима келса, = (касра) билан уланади: **خَذَلَ الْقَلَمَ**

ЗИЁДАЛАР

Мубтадо баъзида зоида бўлмиш жор ҳарфи билан лафзий суратда мажрур бўлса, баъзида эса зоидага ўхшаш бўлган жор ҳарфи билан лафзий суратда мажрур бўлади.

Масалан: **هَلْ مِنْ خَالِقٍ غَيْرُ اللَّهِ** Фотир сураси, 3-оят

зоида ҳарфи жор бўлади.
лафзий мажрур исм. У мубтадоликка биноан, тақдирий рафъ хукмида бўлади.

Ҳадис- **يَا رَبَّ كَاسِيَةٍ فِي الدُّنْيَا عَارِيَةٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ**

зоидага ўхшаш ҳарфи жор

Мубтадонинг ўзи икки турли бўлади:

а) очиқ мубтадо

б) жумланинг оқимидан мубтадоликка таъвил қилинадиган масдар

А) Очиқ мубтадо **كُلُّ امْرِئٍ بِطَوَالِ الْعَيْشِ مَكْذُوبٌ**

шоирнинг сўзи:

وَكُلُّ مَنْ غَالَبَ الْاَيَّامَ مَغْلُوبٌ

Б) Жумланинг оқимидан мубтадоликка таъвил қилинадиган масдар

وَأَنْ تَصْبِرُوا خَيْرٌ لَكُمْ Нисо сураси, 25-оят
 тақдирий кўриниш
 صَبْرٌ كُمْ خَيْرٌ لَكُمْ

Мубтадонинг ҳукми: у маърифа бўлиши керак. Фақатгина маъно очиқ-равшан бўлиб, англаш лозим бўлганда накра бўлиши мумкин. Бу ҳол бир неча кўринишда бўлади:

а) нафийдан⁵⁰ кейин ёки истифҳомдан сўнг

أَلَا إِلَهَ مَعَ اللَّهِ مَا أَحَدٌ عِنْدَنَا
 истифҳом нафий

б) агар накра исм дуога далолат қилса:

سَلَامٌ عَلَيْكُمْ وَيَسْلَامٌ لِلْمُطَفِّفِينَ

в) агар ўша накра исм билан навга ажратиш ёки тақсимлаш лозим тутилган бўлса, масалан:

فَيَوْمٌ عَلَيْنَا، وَ يَوْمٌ لَنَا وَ يَوْمٌ نَسَاءُ، وَ يَوْمٌ نُسَرُّ

г) агар накра исм сифатланган ҳолатда бўлса, масалан:

قَوْلٌ مَعْرُوفٌ وَ مَغْفِرَةٌ خَيْرٌ مِنْ صَدَقَةٍ يَتْبَعُهَا أَدَى

Бақара сураси, 263-оят.

д) агар хабар шибҳи жумла бўлиб, накра исмга муқаддам бўлиб келса, масалан:

وَ فَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ

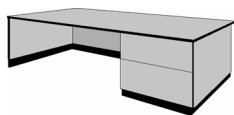
⁵⁰ Бўлишсизлик.

1-машқ

Қуйидаги гапларни араб тилига таржима қилинг.

Дафтар қаерда? Чизғич қаерда? Бу қалам. Бу қоғоз. Сиёҳдонни бер. Китобни ол. Бу нима? – Тахта. Перо қаерда? Босмани ол. Дафтарни бер. Қоғоз қаерда? Қалам қаерда?

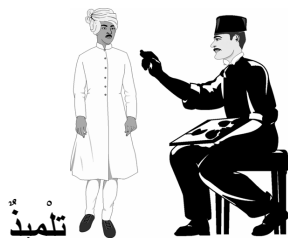
الدَّرْسُ الثَّانِي

مَقْعَدُ التَّلْمِيذِ

كُرْسِيٌّ

تَلْمِيذٌ

مُعَلِّمٌ

يَكْتُبُ

مَدْرَسَةٌ. فَصْلٌ. مَكْتَبُ الْمُعَلِّمِ. دَرْسٌ. حَبْرٌ. مِمْحَاةٌ. مَاسِكَةٌ. هُنَا.
فِي. يَقْرَأُ.

أَيْنَ الْحَبْرِ؟ أَيْنَ مَقْعَدِ التَّلْمِيذِ؟ هَذَا مَكْتَبُ الْمُعَلِّمِ. خُذِ الْوَرَقَ. هَاتِ
الْمَاسِكَةَ. مَا هَذَا؟ - كُرْسِيٌّ. أَيْنَ الْمِمْحَاةِ؟ - هُنَا. فَرِيذٌ يَقْرَأُ الدَّرْسَ.
هَاتِ الْمِمْحَاةَ. هَاتِ الْمِسْطَرَّ. مَا هَذَا؟ - هَذَا كِتَابٌ. التَّلْمِيذُ يَقْرَأُ

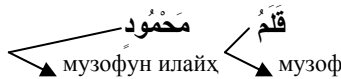
الدَّرْسِ. الْمُعَلِّمُ يَكْتُبُ. أَيْنَ الْمُعَلِّمِ؟ - فِي الْفَصْلِ. أَيْنَ التَّلْمِيزِ؟ - فِي الْمَدْرَسَةِ. عَثْمَانُ يَقْرَأُ الدَّرْسَ فِي الْفَصْلِ. أَيْنَ عَبْدُ اللَّهِ؟ - فِي الْفَصْلِ يَكْتُبُ. أَيْنَ الْمَأْسِكَةِ؟

2-дарс

1. Изофа ҳақида тушунча

Изофа⁵¹ деб иккита исмнинг бир-бирига қўшилишига ай-тилади. Изофа икки қисмдан иборат бўлади: музоф ва музо-фун илайҳи.

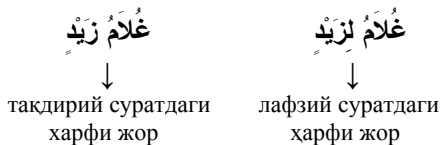
Масалан:

Музоф⁵² – қўшилган исм бўлиб, музофун илайҳига нис-бати берилади.

Музофун илайҳи⁵³ – унга қўшилган исм бўлиб, лафзий ёки тақдирий суратдаги ҳарфи жорнинг воситаси ила музоф-нинг унга нисбати берилади.

Масалан:

Изофа икки турли бўлади:

- а) изофаи маънавия
- б) изофаи лафзийя

А) Изофаи маънавия – унинг шарти шуки, музоф сифатлардан бўлмаслиги ҳамда ўзининг маъмулига⁵⁴ (фои-лига ёки мафъулига) музоф бўлмаслиги керак. Масалан:

⁵¹ Қўшиш, изофа бирикмаси ҳосил қилиш.

⁵² Изофа бирикмасининг биринчи бўлаги, аниқланмиш.

⁵³ Изофа бирикмасининг иккинчи бўлаги, мослашмаган аниқловчи.

⁵⁴ Бошқарилаётган сўз.

مَالٌ زَيْدٌ → сифат эмас ҳамда ўзининг маъмулига изофа бўлмаяпти.

Изофаи маънавияда уч хил маъно мавжуд.

1) لٌ – маъноси бор бўлиб, бунда музоф музофун илайҳининг мулкидан бўлиши керак.

قَلَمٌ مَحْمُودٌ ← قَلَمٌ لِمَحْمُودٍ

2) مِنْ – маъноси бор бўлиб, бунда музоф музофун илайҳининг жинсидан бўлади.

خَاتَمٌ فَضَّةٌ ← خَاتَمٌ مِنْ فَضَّةٍ

3) فِي маъноси бор бўлиб, бунда музоф музофун илайҳининг ичида бўлади.

يَوْمٌ الْجُمُعَةِ ← يَوْمٌ فِي الْجُمُعَةِ

Сифат деб муштоқ вазнида, алмуштоққу минҳу⁵⁵ ваъз⁵⁶ қилинган маънода ясалган исмга айтилади.

Масалан:	ضَارِبٌ ←	فَاعِلٌ ←	ضَرْبٌ
	↓	↓	↓
	сифат исми фоил	муштоқ вазни	алмуштоққу минҳу

Сифатларга исми фоил, исми мафъул, сифати мушаббихалар киради. Мана шу сифатлар ўз феълининг амалини қилади, айти шу жиҳатдан эса масдар⁵⁷ ҳам сифатларнинг таркибига киради. Чунки, агар масдар мафъулун мутлоқ бўлмаса, феълининг амалини қилади. Масдарнинг маъмули, яъни фоили ёки мафъули ундан илгарига ўта олмайди, тагида замир мустатир бўлмайди,

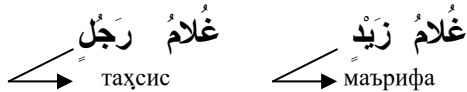
⁵⁵ Ичидан ёриб олингувчи.

⁵⁶ Ясалган, бир нарсани бир нарсага хослаш.

⁵⁷ Иш-ҳаракат номи.

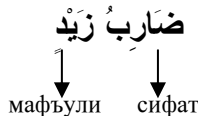
фақатгина фоилига ва баъзида эса, мафъулига изофа қилиш жоиз бўлади.

Изофаи маънавияда накра исм маърифа исм билан таърифни, накра исм накра исм билан тахсисни ифода этади. Масалан:

Б) Изофаи лафзия – унинг шарти шуки, музоф сифатлардан бири бўлиб, ўзининг фоилига ёки мафъулига изофа бўлади.

Масалан:

2. **هَذَا، هُنَا، هُنَا، هُنَا** лар макон учун хос бўлган исми ишоралардир.

3. Жор қилувчи ҳарфлар ҳақида тушунча.

Ҳуруфи жорлар деб феълни ёки феълнинг маъносидаги шибҳи феълни ўзига яқин турган исмга изофа этиш учун вазъ қилинган ҳарфларга айтилади.

Масалан:

Ҳарфи жорлар қуйидагилардир:

(дан - مِنْ) (кўпинча - رَبِّ) (қасам - وَأَوْ) (қасам; билан - بَاءُ) (дан; ҳақида - عَنْ) (бошқа - حَاشَا) (бери - مُنْذُ) (қасам

– (تَاءُ) (ҳатто; гача- (حَتَّى) (да; ичида- (فِي) (бери - (مِنْ))
 (ўхшаш - (كَأَنَّ) (га - (إِلَى)) (бошқа - (عَدَا)) (бошқа- (خِلا))
 (учун; қасам – (لِأَنَّ) (да; устида- (عَلَى)).

Шулар орасидан **فِي** ҳарфи жори бир неча маънода келади:

а) зарфият учун келади:

أَلَسَمَّكَ فِي الْمَاءِ

б) **عَلَى** маъносида ҳам озгина келади:

لَأُصَلِّبَنَّكُمْ فِي جُدُوعِ النَّخْلِ

Тоҳа сураси, 71-оят.

2-машқ

Бу курси. Бу стол. Бу нима? Дафтар. Бу нима? Курси. Ўқитувчи қаерда? Мадрасада. Ўқувчи ёзипти. Ўқувчи дарсни ўқияпти. Дафтарни ол. Босма қаерда? Бу ерда. Абдурахмон дарсни ўқияпти. Абдурахмон ёзипти. Абдуллоҳ қаерда? Синфда дарсни ўқияпти. Ручка қаерда? Бу ерда. Ўчирғич қаерда?

الدَّرْسُ الثَّلَاثُ

شِبَّاكٌ

مِيزَةٌ

مِحْفَظَةٌ

مِقْلَمَةٌ. سَاعَةٌ. مِصْبَاحٌ. كِبْرِيَةٌ. حُجْرَةٌ. إِفْرَاءٌ. إِفْهَمٌ. أُدْخِلْ. أُفْعِدْ.
 عَلِيٌّ. مَنْ. تَبَاشِيرٌ.

أَيْنَ الْمِبرَاةِ؟ خذِ الْمَقْلَمَةَ. خذِ الْكَبْرِيَّتَ. هَاتِ الْمَحْفَظَةَ. ادْخُلِ
الرَّدْهَةَ. مَا هَذَا؟- شَبَّاكٌ. أَيْنَ الْمَصْبَاحِ؟ هَاتِ الْمِبرَاةَ. اِقْرَأِ الدَّرْسَ.
مَنْ هَذَا؟- مُعَلِّمٌ. ادْخُلِ الْحِجْرَةَ. افْهَمْ الدَّرْسَ. أَقْعُدْ عَلَيَّ الْكُرْسِيَّ. أَيْنَ
التَّبَاشِيرِ؟- عَلَيَّ مَكْتَبِ الْمُعَلِّمِ. مَنْ يَقْرَأُ الْكِتَابَ فِي الْفَصْلِ؟- عَبْدُ اللَّهِ.
مَنْ فِي الْفَصْلِ؟ مَنْ يَحْفَظُ الدَّرْسَ؟ اِقْرَأْ هُنَا. أَيْنَ الْقَلَمِ؟ هَاتِ الْمُعَلِّمُ
يَقْعُدُ عَلَيَّ الْكُرْسِيَّ. أَيْنَ السَّاعَةِ؟ كَرِيمٌ يَفْهَمُ الدَّرْسَ. أَيْنَ الْمَاسِكَةِ؟-
هُنَا فِي الْمَقْلَمَةِ.

3-дарс

1. Феъллар мафъулни қабул қилиш ҳамда қабул қилмаслиги жиҳатидан икки турли бўлади:

а) лозим⁵⁸

б) мутаъаддий⁵⁹

А) Лозим деб феълнинг маъноси фоил билан тамом ва тўла бўлган феълга айтилади.

Масалан: قَامَ التَّمِيذُ ، قَعَدَ الْمَعْلَمُ

Лозим феъл «Ким?» ёки «Нима?» деган саволга жавоб бўлади.

Б) Мутаъаддий феъл деб феълнинг маъноси фоил билан тамом ва тўла бўлмай, балки бирор тўлдирувчини, яъни мафъулун биҳини талаб қилган феълга айтилади.

Масалан:

اِقْرَأِ الدَّرْسَ ، مَنْ يَحْفَظُ الدَّرْسَ

Мутаъаддий феъл «Ким?» ёки «Нима?», яна «Кимни?» ёхуд «Нимани?» деган саволга жавоб бўлади.

⁵⁸ Ўтимсиз феъл.

⁵⁹ Ўтимли феъл

Иккита мафъулун биҳига ишлайдиган мутаъаддий феъллар ҳам бўлади. Улар қуйидагилар:

أَعْطَى، مَنَحَ، وَهَبَ، كَسَا، أَلْبَسَ.

Учта мафъулун биҳига ишлайдиган мутаъаддий феъллар ҳам бўлади. Улар қуйидагилар:

أَعْلَمَ، أَرَى، أَنْبَأَ، نَبَأَ، حَدَّثَ، خَبَرَ، أَخْبَرَ.

2. Исми феъллар мозий, музорий ёки амр маъносида ҳамда “فَعَالٍ” тарозусида бўлади.

Мозий маъносидаги исми феъллар:

..... شَتَّانَ، هَيَّهَاتَ
 ↓ ↓
 افترقَ بعدَ

Музорий маъносидаги исми феъллар:

أَفَّ أَوْهَ، أَوْهَ، آهًا، آهَ
 ↓ ↓
 اتضجرَ اتوجعَ

Амр маъносидаги исми феъллар:

صَهَ آمِنَ حَيَّ هَيَّ هَلُمَّ بَلَّهَ
 ↓ ↓ ↓ ↓ ↓
 أسكتَ استجبَ أقبلَ أسرعَ إقتربَ اتركَ
 رويدَ
 ↓
 أمهلَ

“فَعَالٍ” тарозусидаги исми феъллар:

كَتَابَ حَذَارِ نَزَالِ
 ↓ ↓ ↓
 اِحْدَرُ اِنزِلُ اُكْتُبُ

3. Мафъулун фийҳи деб феълнинг қаерда ёки қачон бўлганини билдириб келган сўзга айтилади.

Масалан:

جِئْتُ الْيَوْمَ إِلَى الْمَدْرَسَةِ
 ↓
 мафъулун фийҳи

Мафъулун фийҳи ҳарфи жорлар **ب** ёки **فِي** билан жор-мажрур бўлиб келиши мумкин. Ҳамда насб ҳолатда ҳам учрайди.

Масалан:

	جِئْتُ الْيَوْمَ	جَلَسْتُ فِي الْمَسْجِدِ
↙		↘
	мафъулун фийҳи	мажрур-жор мафъулун фийҳи

Мафъулун фийҳининг насб бўлиши шарти **فِي** тақдир қилинади. Яъни, **فِي** маъносида келади.

دَخَلَ феълининг мозийсими, музорийсими, амрими – қайсиниси бўлишидан қатъий назар, ундан кейин келган исм доимо мафъулун фийҳи бўлади.

مَكَانَ сўзи ҳам кўп ишлатилгани учун мафъулун фийҳи бўлади.

Маконни англатган мафъулун фийҳи зарфи макон дейилади. Зарфи макон агар мубҳам, яъни чегарасиз бўлса, **فِي** нинг тақдирини қабул қилади. Мубҳам эса олтига томондир. Улар қуйидагилар:

تَحْتِ، فَوْقَ، خَلْفَ، أَمَامَ، شِمَالًا، يَمِينًا
يَطِيرُ الطَّيْرُ فَوْقَ الْمُعَلِّمِ

Замонни англатган мафъулун фийҳи зарфи замон дейилади. Зарфи замонларнинг барчаси **فى** нинг тақдирини қабул қилади.

Зарфлар жумлага ёки “ **إِذْ** ” га изофа бўлиб келса, уларни фатҳага бино қилиш жоиз бўлади. Шунда улар насб ҳолатда бўлади. Изофадан ажраганда рафъ ҳолатида ва мабний бўлади. Жор ҳолатида **فى** билан жор-мажрур бўлиб ишлайди.

Изофадан ажралиб, мабний бўлиб келган зарфларга қуйидагилар киради: **قَبْلُ، بَعْدُ** Булар ғоялар ҳам дейилиб,

ўрнига **حَيْثُ** лар ҳам жорий бўлади. **حَيْثُ**

кўпинча жумлага изофа бўлиб келади. **إِذَا** келаси замон учун келади. Унда яна шарт маъноси ҳам бўлиб, ундан кейин феъл ихтиёр қилинади. У гоҳо муфожат учун келади. Шунда унинг орқасидан мубтадо келиши лозим бўлади.

إِذْ мозий феъли учун бўлиб, ундан кейин жумлаи исмия ёки жумлаи феълия келади.

أَيْنَ، أَنَّى – булар маконни англатиб, истифҳом ва шарт бўлиб келади.

مَتَى – замонни англатиб, истифҳом ва шарт бўлиб келади.

أَيَّانَ – замонни англатиб, истифҳом ва шарт бўлиб ҳам келади.

كَيْفَ – ҳолни англатиб, истифҳом бўлиб келади.

مُنْذُ ва **مُنْذُ** – муддатнинг аввалги маъносини англатиб келади. Шунинг учун уларга муфрад маърифа исм яқин туради.

Масалан: مَا رَأَيْتَهُ مُدُّ يَوْمِ الْجُمُعَةِ
 Жамики муддатнинг маъносини ҳам англатиб келади.
 Масалан:

مَا رَأَيْتَهُ مُدُّ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ
 مُدُّ ва مُنْД лардан кейин масдар ҳам келади.
 مُدُّ ذَهَابُكَ

Феъл ҳам келади.

مَا أَكَلْتُ مُدُّ جَلَسَ زَيْدٌ
 أَنْ – носиба (насб қилувчи) ҳам келади.
 مُدُّ أَنْ تَخْرُجَ

لَدَيْ ва لَدُنْ деган зарфлар ҳам бўлади. Булар бошқачароқ суратда ҳам келади.

لَدُنْ، لَدَنْ، لَدُنْ، لَدُ، لَدُ، لَدُ.

قَطُّ – манфий суратдаги мозий учун келади.

عَوْضٌ – манфий суратдаги келаси замон учун келади.

غَيْرٌ ва مِثْلٌ лар أَنْ ва مَا билан қўшилиб келса, фатҳага бино қилиб ўқиш жоиз бўлади. Масалан:

”مِثْلَمَا“ ”مِثْلَ أَنْ“

Агар булардан олдин бир омил келса, омилнинг тақозосига қараб бўйсунаверади.

Масалан: ”بِمِثْلَمَا“ ”بِمِثْلِ أَنْ“

4. عَلِيٌّ – ҳарфи жор фақатгина истеъло учун, яъни бир нарсанинг устида турганини ифодалаш учун келади.

Масалан: زَيْدٌ عَلِيٌّ سَقَفَ

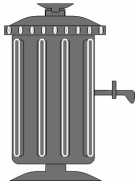
Агар عَلِيٌّ га олдиндан مِنْ кириб келса, исмга айланиб кетади.

Масалан: مِنْ عَلَيْهِ ← مِنْ فَوْقِهِ

Қаламтарошни бер. Курсига ўтир. Хонага кир. Партага ўтир. Китобни ўқи. Бу ким? Бу нима? Дафтар. Дарсни ўқи. Бу ерда ким ўқияпти. Чизғич қаерда? Бу ерда. Дарсни фаҳмла. Ким ёзаяпти? Ким ўқияпти? Ким дарсни фаҳмляяпти? Ким хонага кираяпти? Салим дарсни ўқияпти.

الدَّرْسُ الرَّابِعُ

سَخَّانَةُ الْمَاءِ

سَخَّانَةُ الشَّايِ

فَنجَانٌ

سُكَّرٌ. قَهْوَةٌ. شَايٌ. طَبِيخٌ. وَكَلْدٌ. رَفٌّ. دَارٌ. بَيْتٌ.
يَأْكُلُ. يَشْرَبُ. يَا. ب.

أَيْنَ الْكِتَابِ؟- الْكِتَابُ عَلَيَّ مَكْتَبِ الْمُعَلِّمِ. أَيْنَ الْوَالِدِ؟- فِي الدَّارِ.
هَذَا رَفٌّ. سَعِيدٌ يَشْرَبُ الشَّايَ بِالْفَنجَانِ. عَثْمَانُ يَأْكُلُ الطَّبِيخَ. أَيْنَ
سَخَّانَةِ الْمَاءِ؟- هَاتِ سَخَّانَةَ الشَّايِ. مَنْ يَقْرَأُ فِي الْبَيْتِ؟ مَنْ يَأْكُلُ
الطَّبِيخَ؟ مَا هَذَا فِي الرَّفِّ؟- فَنجَانٌ. مَنْ هَذَا فِي الْفَصْلِ؟ هَاتِ الْمُبْرَأَةَ
يَا سَعِيدُ. اشْرَبِ الشَّايَ بِالسُّكَّرِ. كُلِ الطَّبِيخَ. خُذِ النَّشَافَةَ يَا كَرِيمُ. اقْرَأِ
الدَّرْسَ يَا فَرِيدُ. مَحْمُودٌ يَشْرَبُ الْقَهْوَةَ. اشْرَبِ الْقَهْوَةَ بِالسُّكَّرِ. هَذَا
الْوَالِدُ يَأْكُلُ الطَّبِيخَ.

4-дарс

1. б ҳарфи жор бир неча маънода келади:

а) илсоқ (ёпиштириш) учун

مَرَرْتُ بِرَيْدٍ

б) истиёона ёрдам учун

كَتَبْتُ بِالْقَلَمِ

в) мусоҳаба (бирга бўлиш) учун

إِشْتَرَيْتُ الْفَرَسَ بِسَرَجِهِ

г) таъдия (лозимдан мутааддийга) айлантириш учун

زَيْدٌ جَاءَ بِالْمَلْعَقَةِ

д) муқобала (эваз) учун

بَعْتُ هَذَا بِهَذَا

е) зарфият учун

بِأَوَّلِهَا صَعْبٌ وَبِآخِرِهَا سَهْلٌ

ж) зоида бўлиб келади.

Истифҳомда:

هَلْ زَيْدٌ بِقَائِمٍ

Мубтадода:

بِحَسْبِكَ زَيْدٌ

Нафийда:

لَيْسَ زَيْدٌ بِقَائِمٍ

Хабарда:

حَسْبُكَ زَيْدٌ

Булардан бошқа жойларда самоан, яъни эшитилинган ҳолида зоида бўлади.

أَلْقَى بِيَدِهِ

2. Тобей ⁶⁰ деб эъробда ўз матбуъисига тобей, яъни эргашувчи исмга айтилади. Тобей тўрт хил бўлади:

а) сифат (نَعْتٌ) – матбуъиси мавсуф бўлади;

⁶⁰ Мослашган сўз (мослашган аниқловчи, изоҳловчи, таъкидловчи, уюшган бўлак).

- б) таъкид – матбуъиси таъкидланувчи;
- в) атф ёки маътуф – матбуъиси маътуфун алайҳи бўлади;
- г) бадал – матбуъиси мубдалин минҳу бўлади.

А) Сифат ⁶¹ деб кимсанинг ёки нарсанинг белгисини билдириб келган сўзга айтилади.

Масалан:

قَلَمٌ جَمِيلٌ

Сифат икки хил бўлади:

- 1. Ҳақиқий сифат
- 2. Сабабий сифат

1. Ҳақиқий сифат деб мавсуф⁶²нинг белгисини билдириб келган сифатга айтилади.

Масалан:

رَجُلٌ غَنِيٌّ

2. Сабабий сифат деб мавсуфга алоқадор кимсанинг ёки нарсанинг белгисини билдириб келган сифатга айтилади.

Масалан: رَأَيْتُ الرَّجُلَ الْكَثِيرَ مَالَهُ

Гоҳо накра исм жумла билан сифатланиб келади ва шу накра исмга жумланинг ичидан бир замир оид лозим бўлади.

Масалан:

رَأَيْتُ رَجُلًا ضَرَبْتَهُ أَمْسٌ

Сифат мавсуфга ўн нарсдан тўрттасида мутобиқ бўлади:

- а) 1. Рафъ. 2. Насб. 3. Жор.
- б) 4. Муфрад. 5 Тасния. 6. Жам

⁶¹ Мослашган аниқловчи

⁶² Аниқланмиш, сифатланмиш

- в) 7. Музакар. 8. Муаннас.
г) 9. Маъриффа. 10. Накра.

Б) Таъкид деб ўзидан аввалги сўзни таъкидлаб келган сўзга айтилади.

Таъкид икки хил бўлади:

- а) лафзий таъкид
б) маънавий таъкид

А) Лафзий таъкид деб таъкидланувчи сўзнинг такрори бўлиб келган таъкидга айтилади.

Масалан: $\begin{matrix} \text{رَأَيْتُ زَيْدًا} \\ \swarrow \quad \searrow \\ \text{таъкид} \quad \text{таъкидланувчи} \end{matrix}$

Б) Маънавий таъкид деб таъкидловчи сўзлардан бири бўлиб келган таъкидга айтилади. Таъкидловчи калималар қуйидагилардир:

نَفْسٌ، عَيْنٌ، كَلِمًا (كَلَا)، كُلٌّ، أَجْمَعٌ = أَبْصَعُ = أَبْتَعُ = أَكْتَعُ
رَأَيْتُ الْأَمِيرَ نَفْسَهُ

В) Атф⁶³ ёки маътуф деб ҳуруфи атфа⁶⁴ лардан кейин келган сўзга айтилади. Ҳуруфи атфалар қуйидагилардир:

- 1) " وَ " 3) " ثُمَّ " 5) " أَوْ " 7) " أَمْ " 9) " بَلْ "
2) " فَ " 4) " حَتَّى " 6) " إِمَّا " 8) " لَّا " 10) " لَكِنْ "
جَاءَ زَيْدٌ وَعَمْرٌو

Г) Бадал⁶⁵ – бир сўз айтилиб, кейин шу сўзнинг кетидан бошқа бир мақсад қилинган сўз айтилишини билдиради.

⁶³ Боғланган

⁶⁴ Боғловчи

⁶⁵ Изоҳловчи

Бадал тўрт хил бўлади:

- 1) Бадал кулл
- 2) Бадал баъз
- 3) Бадал иштимол
- 4) Бадал ғалат

1. Бадал кулда бадал мубдалин минҳунинг айнан ўзи бўлади.

Масалан: **جَاءَ زَيْدٌ أَخُوكَ**

2. Бадал баъзда бадал мубдалин минҳунинг бир қисми бўлади.

Масалан: **ضَرَبْتُ زَيْدًا رَأْسَهُ**

3. Бадал иштимолда бадал мубдалин минҳунинг ичида ёки, аксинча, мубдалин минҳу бадалнинг ичида бўлиши мумкин.

Масалан:

4. Бадал ғалатда сўзловчи билмасдан мубдалин минҳуни айтиб юборади, кейин гапини ўнглаб бадални айтади.

Масалан: **جَاءَ زَيْدٌ حِمَارًا**

3. Мафъулун биҳининг феъли ҳазф бўлишининг тўртта вожиб ўрни бор. Мунодо шу тўрттанинг ичидан иккинчисига киради.

Мунодо ⁶⁶ **أَدْعُو** – «мен чақираман» деган феълнинг ўрнига ишлатиладиган ноиб ҳарфлар билан олдини ўгириб келиши талаб қилинган исмдир. Нидо ҳарфлари бештадир:

⁶⁶ Ундалма

يَا، أَيَا، هَيَا، أَيُّ، أ

Мунодо нима билан рафъ бўлса, шунга мабний бўлади. Агар мунодо муфрад маърифа (мураккаб эмас) ёки накраи мақсуда бўлса, қуйидагича бўлади:

يَا زَيْدٌ، يَا زَيْدَانُ، يَا زَيْدُونَ، يَا رَجُلٌ،
 ↙ жам ↘ тасния ↙ накраи ↘ муфрад
 мақсуда маърифа

Мунодо истифосанинг ломи⁶⁷ билан жор бўлади. **يَا زَيْدٌ** – Зайдга ёрдамга.

Мунодо агар музоф ё шибҳи музоф (музофга ўхшаш) ёки накраи ғойри мақсуда бўлса, насб ўқилади.

يَا عَبْدَ اللَّهِ، يَا طَالِعًا جَبَلًا، يَا رَجُلًا
 ↙ накраи ↘ шибҳи музоф ↘ музоф
 ғойри мақсуда

Мунодои мабнийнинг муфрад тобеълари ҳам бўлади. Бу тобеълар таъкиддан, сифатдан, атф баёндан, **يَا** нидо кириши ман қилинган маътуф исмлардан иборат бўлади.

Масалан: **يَا تَيْمٌ أَجْمَعُونَ**

Бу мунодои мабнийнинг муфрад тобеълари ҳам лафзига биноан рафъ, ўрнига биноан насб ўқиш жоиз бўлади.

Таъкидга – **يَا تَيْمٌ أَجْمَعُونَ** ёки **أَجْمَعِينَ**

Сифатига – **يَا زَيْدُ الْعَاقِلُ** ёки **الْعَاقِلَ**

Атф баёнига – **يَا غُلَامُ بَشَرًا** ёки **بَشْرًا**

يَا нидо кириши ман қилинган маътуф исмга – **الْخَارِسُ** ёки **يَا زَيْدُ وَالْخَارِسُ**

⁶⁷ Ёрдам сўраш ломи.

Агар мунодонинг тобеъси музоф бўлса, насб ўқилади:

يَاتِيمٌ كُلَّهُمْ

Энди мунодо қачонки алам⁶⁸ исм бўлса-ю, шу бошқа бир алам исмга изофа бўлган ибн (ابْن) билан сифатланиб келган бўлса, мунодони фатҳа қилиб ўқиш мухтор бўлади.

يَا زَيْدَ ابْنَ عَمْرٍو

Энди мунодо алиф лом билан маърифа бўлган исм бўлса, унда أَيُّهَا، هَذَا، أَيُّهَا деган мубҳам исмларни келтириш билан бўлади.

يَا أَيُّهَا الرَّجُلُ، يَا أَيُّهَا الرَّجُلُ، يَا هَذَا الرَّجُلُ

يَا هَذَا الرَّجُلُ нинг таркиби хусусида аксар уламолар мавсуф – сифат, деб айтадилар. Лекин “Алфия” деган китобда агар исм жомид бўлса, бадал бўлади, агар муштоқ бўлса, сифат бўлади, дейилади.

Баъзан мунодо ҳам қарина қоим бўлгани учун жоиз бўлган ҳолда ҳазф қилинади.

Масалан:

الْأَيُّهَا اسْجُدُوا ← الْأَيُّهَا قَوْمُ اسْجُدُوا

Мунодони тархим⁶⁹ қилиш (енгиллаштириш) жоиз бўлади.

يَا مَرْوَانَ ← يَا مَرْوَا، يَا أَسْمَاءُ ← يَا أَسْمَ

Шу مَرْوَانَ ва أَسْمَ деган, охири тархим қилинган мунодолар баъзан тўлиқ бир исм шаклида ҳам ишлатилади.

Масалан:

يَا مَرْوَا، يَا أَسْمَ

⁶⁸ Атоқли от.

⁶⁹ Қискартириш.

4-ماشқ

Пиёла. Перо. Ўчирғич. Чой. Қанд. Дафтар қаерда? Бу ерда. Ўқувчи каравотда ухляпти. Усмон овқатни еяпти. Чойни ич. Овқатни егин. Эй Маҳмуд, чизғични бер. Эй Аҳмад, босмани ол. Ким бу? Бу нима? Бўр билан ёз. Дафтарга қалам билан ёз. Ўқувчи қаерда? Ўқитувчи қаерда? Бу бола қаҳвани ичяпти.

الدَّرْسُ الْخَامِسُ

مِسْوَاكٌ. مُصَلِّيٌّ. هُنَاكَ. رَدْهَةٌ. لَحْمٌ. خُبْزٌ. تَعَالِ. احْفَظْ. بَابٌ.

أَيْنَ الْمُصَلِّيِّ. هَاتِ الْمِسْوَاكَ. ادْخُلِ الرَدْهَةَ. سَلِّمْ يَحْفَظُ الدَّرْسَ. احْفَظِ الدَّرْسَ. هَذَا بَابٌ. مَنْ يَحْفَظُ الدَّرْسَ؟ - كَرِيمٌ. الْوَلَدُ يَنَامُ عَلَيَّ السَّرِيرِ. مَحْمُودٌ يَأْكُلُ الْخُبْزَ. كُلِ اللَّحْمَ. أَيْنَ الْمِسْوَاكِ - هُنَاكَ عَلَيَّ مَكْتَبِ الْمُعَلِّمِ. احْفَظِ الدَّرْسَ. تَعَالِ هُنَا. مُحَمَّدٌ يَأْكُلُ اللَّحْمَ. هَاتِ الْمَبْرَاةَ. أَيْنَ الْكُرَّاسِ؟ - هُنَاكَ عَلَيَّ مَقْعَدِ التَّلْمِيذِ. الْكِتَابُ فِي الْخَزَانَةِ. سَلِّمْ يَشْرَبُ الشَّايَ. مَنْ فِي الْبَيْتِ؟ مَنْ فِي الدَّارِ؟ اشْرَبِ الْقَهْوَةَ بِالسُّكَّرِ.

Фарид дарсини ёдлаяпти. Муҳаммад овқатни еяпти. Бу ерга кел. Дарсни ёдла. Бола каравотда ухляпти. Қаламтарошни ол. Залга кир. Бу жойнаомзидир. Бу тиш чўткадир. Салим қаерда? У ерда дарсини ўқияпти. Бу эшикдир. Бу деразадир. Китоб қаерда? Шкафда. Ўқувчи гўшт еяпти. Саид нон еяпти. Саид, бу ерга кел.

الدَّرْسُ السَّادِسُ

مُهْرٌ. عَجَلٌ. يَرْكُضُ. دَجَاجَةٌ. أَنَا. أَنْتَ. هُوَ. مَتِي. مِنْ. أُخْرَجُ.

هُوَ تَلْمِيذٌ. أَنَا مُعَلِّمٌ. أَنْتَ تَلْمِيذٌ. الْفَرَسُ يَرْكُضُ. أَيْنَ الْمُهْرِ؟ الدَّيْكَ
يَصِيحُ. أَيْنَ الثَّوْرِ؟ مَتِي تَقْرَأُ؟ أَرْكُضُ يَا سَعِيدُ. أُخْرَجُ مِنَ الْفَصْلِ. أَنَا
أَكْتُبُ. هُوَ يَصِيحُ. أَنَا تَلْمِيذٌ. أَكْتُبُ يَا عَثْمَانَ. الْمُهْرُ يَرْكُضُ فِي الدَّارِ.
أَيْنَ الْبَقْرَةِ؟ هُوَ يَشْرَبُ الشَّايَ. أَنْتَ تَشْرَبُ الشَّايَ. أَيْنَ الْفَرَسِ؟- فِي
الدَّارِ. أَنَا أَقْرَأُ الدَّرْسَ. أَنْتَ تَفْهَمُ الدَّرْسَ يَا سَعِيدُ. أَنَا أَحْفَظُ الدَّرْسَ.

أَنْتَ تَنَامُ عَلَيَّ السَّرِيرِ. الثَّوْرُ يَأْكُلُ. أَنَا أَرْكُضُ. اشْرَبِ الشَّايَ. كُلِ
 الْخُبْزَ. الْمُهْرُ يَرْكُضُ. أَيْنَ الْكَلْبِ؟ - فِي الدَّارِ. تَعَالَ هُنَا يَا كَرِيمَ. هُوَ
 يَأْكُلُ اللَّحْمَ. الْعَجَلُ فِي الدَّارِ. أَيْنَ الدَّجَاجَةُ؟

6-дарс

Замир деб ғойбга, мухотобга, мутакаллимга қўйилган исмга айтилади. Улар мабниётлар жумласидан бўлиб, жинсига кўра икки хилдир:

а) музакар

б) муаннас

Сонига кўра уч хил бўлади:

а) муфрад

б) тасния

в) жам

Шахсига кўра ҳам уч хил бўлади:

I шахс – мутакаллим

II шахс – мухотоб

III шахс – ғойб

Замирлар икки турли бўлади:

а) мутгасил (ёпишган) **ضَرَبْتَ، ضَرَبَ**

б) мунфасил (ажралган), **هُوَ، أَنَا، أَنْتَ،**

Замирлар бориз ва мустатир бўлади. Бориз замир кўриниб турган замирдир.

ضَرَبْتَ، أَنْتَ

Мустатир замир яшириниб турган замирдир.

هُوَ замири нинг тагидаги **ضَرَبَ**

Замирлар зоҳир исм каби уч хил ҳолатда бўлади:

а) рафъ

б) насб

в) жор

Рафъ, насб ҳолатларида замирлар мутгасил ва мунфасил бўлади. Жор ҳолатда фақат мутгасил бўлади.

Рафъ:	أَنَا أَضْرِبُ	ضَرَبْتُ
	↓	↓
	мунфасил	муттасил
Насб:	إِيَّايَ	ضَرَبْتَنِي
	↓	↓
	мунфасил	муттасил
Жор:	بِهِ	غُلَامِي،
	↓	↓
	муттасил	муттасил

2. ʾ مِنْ ҳарфи жор бир неча маънода келади:

а) ибтидо (бошлаш) учун

سِرْتُ مِنَ الْبَصْرَةِ إِلَى الْكُوفَةِ

б) табиин (баён қилиш) учун

فَاجْتَنَبُوا الرَّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ

Ҳаж сураси, 30-оят.

в) таъиз (бўлакка бўлиш) учун

خُذْ مِنَ الدَّرَاهِمِ

г) зоида бўлиб келади.

Манфийда: مَا جَاءَنِي مِنْ أَحَدٍ

Мусбатда: كَانَ مِنْ مَطَرٍ

б-машқ

От, Сигир, Тойчоқ, Бузоқ. Бу нима? Жойнамоз. От югурыпти. Сигир қаерда? Бу ерда. Карим дарс ўқияпти. Сен дарсни ўқияпсан. Эй Фарид, югур. Сен залга кияпсан. Мен хонадан чиқяпман. У чойни ичяпти. Сен

чойни ичяпсан. Фарид қаерда? Ҳовлида. Ўқитувчи қаерда? Залдан чиқ. Хўроз қичқиряпти. Бу От. От қаерда? Бузоқ югуряпти. Тойчоқ бу ерда, ҳовлида.

الدَّرْسُ السَّابِعُ

سَكِّينٌ

قَنْيْنَةٌ

يَسَبِحُ

كُرَّةٌ. سَمَكٌ. مَاءٌ. لَبَنٌ. بَعْدُ. قَبْلُ. يَقُومُ. يَنْظُرُ. يَلْعَبُ. هَلْ. نَعَمْ.

التَّلْمِيذُ يَلْعَبُ بِالْكُرَّةِ. السَّمَكُ يَسْبَحُ فِي الْمَاءِ. مَنْ يَلْعَبُ بِالْكُرَّةِ فِي الدَّارِ؟ - فَرِيدٌ. أَنْظُرْ مِنَ الشُّبَّاكِ. اشْرَبِ الْمَاءَ. يَقُومُ التَّلْمِيذُ. أَنَا أَشْرَبُ اللَّبَنَ. أَنَا أَلْعَبُ بَعْدَ الدَّرْسِ. أَنْتَ تَقْعُدُ عَلَيِ الْكُرْسِيِّ. خُذِ الْقَنْيْنَةَ. هَاتِ السَّكِّينَ. كُلْ لَحْمَ الْبَقْرِ. أَيْنَ السَّكِّينُ؟ - هُنَا فِي الْخَزَانَةِ. مَا هَذَا؟ أَنَا أَنْظُرُ مِنَ الشُّبَّاكِ. قُمْ وَاقْرَأِ الدَّرْسَ. كَرِيمٌ يَشْرَبُ الْقَهْوَةَ. أَنَا أَلْعَبُ بَعْدَ الدَّرْسِ.

7-дарс

1. Ҳуруфи атфлардан «و» ҳарфи мутлақо жамлаш учун келиб, унда тартиб бўлмайди.

جَاءَ زَيْدٌ وَعَمْرُو

Мана шу мисолда Зайд биринчи бўлиб келдими ёки Амрми, фарқи йўқ. Буларнинг келишида тартиб бўлмайди.

Чунки «و» ҳарфида тартиб йўқдир. Бу ерда «و» ҳарфи атфа **جاء** феъли билан Зайд фоилининг ўртасидаги иснодга амрни ҳам қўшиб қўйишда воситачилик вазифасини ўтапти.

7-машқ

Коптокни ол. Бу ерга ўтир. Партага ўтир. Сен деразадан қараяпсан. Мен деразадан қараяпман. Балиқ сувда сузаяпти. Синфга кир. Мен ўтиряпман. Эй Саид, дарсдан кейин копток билан ўйна. Шиша қаерда? Бу ерда, шкафта. Мен ҳовлида югурияпман. Мушук гўшти еяпти. Дарсдан кейин ўйнайсанми? Ҳа, ўйнайман. Деразадан қарадингми? Бузоқ сув ичяпти.

الدَّرْسُ الثَّامِنُ

أَخٌ أُخْتٌ

أُمٌّ بِنْتُ

ابْنٌ أَبٌ

قَلَمٌ مَحْمُودٌ. هُ. ك. ي. يُحِبُّ. يُطِيعُ.

هَذَا قَلَمٌ فَرِيدٌ. هَذَا مِسْطَرٌ مَحْمُودٌ. هَذَا قَلَمُكَ. هَذَا قَلَمِي. خُذْ فَنَجَاتِكَ. اشْرَبْ شَائِكَ. هَذَا فَرَسٌ سَلِيمَانٌ وَهَذَا ثَوْرُهُ. أَيْنَ مَحْفَظَتِي؟ هَاتِ كُرَّاسِي. التَّلْمِذُ يَقْرَأُ دَرْسَهُ. فَرِيدٌ يَحْفَظُ دَرْسَهُ. هُوَ يُطِيعُ أُمَّهُ.

أَيْنَ مَهْرِكَ؟ أَيْنَ مَقْلَمَتِكَ؟ الْأَخُ يُحِبُّ أُخْتَهُ. فَرَسِي يَرْكُضُ. أَيْنَ كِتَابِي يَا أُمِّي. أَخْرَجُ مِنَ الرَّذْهَةِ يَا أَخِي. خُذْ هَذَا الْقَلَمَ يَا أَخِي. اقْرَأْ دَرَسَكَ يَا كَرِيمَ. ابْنُكَ يَنَامُ عَلَيَّ سَرِيرَهُ. هَذَا أَبِي. أَبِي يَكْتُبُ. أَنَا أَدْخُلُ فَصْلِي. أَنَا أَطِيعُ مُعَلِّمِي. أَنْتَ تَطِيعُ مُعَلِّمَكَ. أَبِي يَكْتُبُ. هَاتِ مَحْبِرَتِي. اشْرَبْ قَهْوَتَكَ. هَذَا الْعَجَلُ يَشْرَبُ الْمَاءَ. الْمَهْرُ يَخْرُجُ مِنَ الدَّارِ.

8-дарс

1. Охири саҳиҳ ҳарф билан тугаган исмлар « **ى** » – мутакаллимга қўшилиб келса, унинг охири касра қилинади.
« **ى** » – мутакаллим эса фатҳа ёки соқун қилиниши мумкин.

قَلَمِي، غَلَامِي، كُرَّاسِي، كُرَّاسِي.

Агар охири алифли исм бўлса, « **ى** » – мутакаллимга қўшилганда ўз ўрнида тураверади.

أَسِي ← أَسَايَ ← أَسَايَ

Арабларнинг Ҳузайл қабиласи шу алифни « **ى** » га қалб⁷⁰ қилиб ишлатган экан.

أَسِي ← أَسِيَّ

Агар охири «**ى**» бўлса, «**ى**» – мутакаллимга идғом қилинади.

Масалан: رَأَيْتُ مُسْلِمِيَّ ← مُسْلِمَيْنِ

Агар охири «**و**» бўлса, «**ى**» га қалб қилиб туриб, кейин «**ى**» га идғом қилинади.

« **ى** » – мутакаллим эса фатҳа қилинади.

مُسْلِمُونَ+ي ← مُسْلِمُوِي ← مُسْلِمِيَّ ← مُسْلِمِيَّ

⁷⁰ Айлантириш.

Араб тилида **асмои ситта** деган олтита исм бор.

Улар қуйидагилар:

أَخٌ، أَبٌ، حَمٌّ، هَنْ، فَوْهٌ، ذُو

Мана шу олтита исмга « **ي** » – мутакаллим қўшилиб келганда қуйидаги кўринишларда ишлатилади:

أَخِي، أَخِيَّ، أَبِي، أَبِيَّ، حَمِي، حَمِيَّ، هَنِي، هَنِيَّ، فَمِي.

« **ذُو** » эса изофа билан келади. У замирга изофа бўлмайди. Лекин жуда ҳам кам ҳолатда замирга изофа ҳолати учрайди. Масалан: **إِنَّمَا يَعْرِفُ ذَا الْفَضْلِ مِنَ النَّاسِ ذُوهُ**

2. Юқоридаги дарслардан бизга маълум бўлдики, калималар охири ўзгариши ёки ўзгармаслиги жиҳатидан икки турли бўлади. Улар мабний ва мўъроб калималардир. Энди мўъроб калималарнинг ўзи икки қисмга бўлинади, яъни мунсариф ва ғойру мунсарифга.

Мунсариф тусланувчи калимадир.

Ғойру мунсариф деб тўққизта иллатдан иккитаси мавжуд бўлган ёки шу иккитасининг ўрнига ўтадиган битта иллат мавжуд бўлган исмга айтилади. Тўққизта иллат қуйидагилардир:

1. Адл	4. Маърифа	7. Гаркиб	9. Вазну феъл
2. Васф	5. Ажам	8. Олдида алиф бўл-	
3. Таънис	6. Жам	ган зоида нун	

Уламолар мана шу тўққизта иллатни шеър вазнида ҳам айтганлар.

عَدْلٌ وَ وَصْفٌ وَ تَأْنِيثٌ وَ مَعْرِفَةٌ
وَ عَجْمَةٌ ثُمَّ جَمْعٌ ثُمَّ تَرْكِيْبٌ
وَ النَّوْنُ زَائِدَةٌ مِنْ قَبْلِهَا أَلْفٌ
وَ وَزْنُ فِعْلٍ وَ هَذَا الْقَوْلُ تَقْرِيْبٌ

1. Адл⁷¹ ҳақиқатда ёки тақдирда (тахмин қилиш йўли билан) аслий сийғасидан чиқарилган бўлади.

Масалан:

Ҳақиқатда чиқариб олинганига:

Араблар **ثَلَاثَةٌ وَثَلَاثَةٌ** дан **ثَلَاثٌ وَثَلَاثٌ** ни чиқариб, яъни адл қилиб олганлар.

ثَلَاثٌ وَثَلَاثٌ ларнинг адл қилиниши битта иллат бўлса, иккинчи илллати – булар сифат бўлиб келади.

Тақдирда чиқариб олинганига:

Араб тилида « **عَمْرٌ** » деган феъл бор. Ундан **عَامِرٌ** деган исми фоил чиқади. Араблар мана шу **عَمْرٌ** дан **عَامِرٌ** ни чиқариб, адл қилиб ишлатган, деб тахмин қиламиз. Бу битта илллати бўлса, иккинчи илллати **عَمْرٌ** одамнинг исми бўлиб, у маърифадир.

2. Васф – бунда бир исм аслида сифатга бино қилинган бўлиши керак.

Масалан:

أَسْوَدٌ، أَرْقَمٌ деб илонга ном берилган. Буларнинг асл маъноси «қора» деганидир. Демак, бу калималарнинг биринчи илллати сифат, иккинчи илллати эса вазну феълга ўхшайди. Олдида « **أ** » бор, охирида эса « **ة** » йўқдир.

3. Таънис – бунда исм алам бўлиши шарт қилинади, жумладан, маънавий муаннас ҳам, фақатгина бир қанча шартлари бор. Яъни, учта ҳарфдан зиёда бўлиши керак ёки ўртаси ҳаракатли ё ажам бўлиши лозим.

Масалан: **طَلْحَةَ «ة»** билан муаннас бўлган алам исмдир.

زَيْنَبٌ، سَقَرٌ، جُورٌ – маънавий муаннаслар.

⁷¹ Сўз қолипида ўзгариш содир бўлиши

Агар бир музаккар исм шу « **ة** » билан номланадиган бўлса, унинг ғойру мунсариф бўлиши шарти шуки, учта ҳарфдан зиёда бўлиши керак.

Масалан: **عَبْدَةٌ**

4. Маърифа – бунда исм алам, яъни атоқли от бўлиши шарт қилинади.

Масалан: **زَيْنَبٌ**

5. Ажам⁷² – бунда исм ажамнинг ичида алам ва ўртаси ҳаракатли бўлиши шарт қилинади ёки учта ҳарфдан зиёда бўлиши керак.

Масалан: **شَتْرٌ، اِبْرَاهِيمُ** – Туркиянинг Диёрбақр деган бир жойида қўрғон бўлиб, шунга ном берилган.

6. Жам – бунда исмнинг охири “ **ها** ” сиз мунтаҳал жумуъ⁷³ сийғасида бўлиши шарт қилинади. Мунтаҳал жумуъ сийғаси иккитадир.

مَسَاجِدَ	مَفَاتِيحَ
↓	↓
مَفَاعِلَ	مَفَاعِلَ

7. Таркиб – бунда иккита исм изофасиз ва иснодсиз қўшилиб, мураккаб бўлади. Яна алам бўлиши шарт қилинади. Масалан:

بَعْدَكَ	→	шаҳарнинг номи
	→	бутнинг номи
	→	одамнинг номи

8. Алиф нун – агар бир исмда келса, ғойру мунсариф бўлиш шарти шуки, алам бўлсин. Масалан:

⁷² Ажнабий, асли арабча бўлмаган сўз

⁷³ Кўплик шаклининг энг чети, ундан кейин бошқа кўплик йўқ.

عَمْرَانُ

Агар шу алиф нун бир сифатда келса, шу сифатнинг ғойру мунсариф бўлиш шарти шуки, сифатнинг муаннаси « **فَعْلَانَةٌ** » вазнида бўлмаслиги керак.

سَكْرَانُ، سَكْرِي

↓ ↓
муаннас музаккар

9. Вазну феъл – бунда исм, маъно жиҳатидан феълга хос бўлиши керак ёки охирида **ة** ни қабул қилмай, аввалида эса тўртта музорият ҳарфларидан бири бўлиши шарт қилинади.

شَمْرٌ، ضَرْبٌ، أَحْمَرٌ

↙ охирида “ة” йўқ ва олдида “أ” бор, феълга хос

Энди иккита иллатнинг ўрнига қоим бўладиган битта иллатнинг ўзи икки турли бўлади:

- а) жам
- б) муаннасининг иккита алифи мақсураси⁷⁴ ҳамда мамдудаси⁷⁵

А) Жам – бу иккита вазнда келади:

مَسَاجِدَ، مَفَاتِيحَ

Б)

زَخْرَاءُ، لَيْلِي

↙ алифи мақсура ↘ алифи мамдуда

Ғойру мунсарифнинг ҳукми касрани ва танвинни қабул қилмаслигидир. Ғойру мунсарифга алиф лом кирса ёки изофада музоф бўлиб келса, амалдан тушади.

Лекин зарурат юзасидан ёки муносиб бўлиши учун ғойру мунсарифлар тусланади.

⁷⁴ Қиска алиф.

⁷⁵ Чўзик алиф.

Масалан, Инсон сурасидаги Аллоҳ таолони сўзи каби:

سَلَسَلًا وَ أَغْلَالًا
 → муносиб бўлиши учун

8-машқ

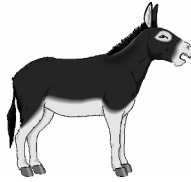
Бу Орифнинг тахтаси. Бу менинг қаламим. Чизғични ол. Қаламимни бер. Дарсингни ўқи. Соатингни ол. Фарид дарсини ўқияпти. Салим синглисини яхши кўради. Дарсингни ёдла, эй Саид. Салим қаерда? Каравотда ухляпти. Отам қаерда? Уйда. Акам қаерда? Ҳовлида копток ўйнапти. Бу менинг ўқувчим. Бу сенинг ўқувчинг.

الدَّرْسُ التَّاسِعُ

ذَنْبٌ

حِمَارٌ

دُبٌّ

غَابَ. جُنَيْنَةٌ. مَكْتُوبٌ. إِلَيَّ. يُوجَدُ. فَتَحَ. فَارٌ. هَرٌّ. رَكِبْتُ. ذَهَبْتُ.

هَذَا فَارٌ. رَكِبَ أَبِي حِصَانَهُ. فَتَحَ سَلِيمٌ الشُّبَّانَ. فَتَحَ أَخِي الْبَابَ.
 هَذَا حِمَارِي وَهَذَا مَهْرٌ أَخِي. رَكِبَ أَبِي الْفَرَسَ. التَّلْمِيذُ ذَهَبَ إِلَيَّ
 الْمَدْرَسَةَ. أَنَا فَتَحْتُ الشُّبَّانَ. افْتَحَ الشُّبَّانُ يَا كَرِيمُ. الْحِمَارُ فِي الدَّارِ.
 يُوجَدُ الذَّنْبُ فِي الْغَابِ. أَيْنَ تَذْهَبُ؟ - إِلَيَّ الْمَدْرَسَةَ. أَيْنَ سَعِيدٌ؟ - فِي
 الْجُنَيْنَةِ يَلْعَبُ. أَنَا قَرَأْتُ الدَّرْسَ. أَنْتَ كَتَبْتَ الْمَكْتُوبَ. أَكْتُبِ الْمَكْتُوبَ.

أَنَا شَرَبْتُ الشَّايَ. سَلِمْتُ فَهَمَ دَرَسَهُ. ارْكَبِ الحِصَانَ. مَحْمُودٌ حَفِظَ الدَّرْسَ. المُعَلِّمُ دَخَلَ الفِصْلَ. أَنْتَ أَخَذْتَ قَلَمِي يَا عَبْدَ اللَّهِ. قَامَ التَّلْمِيزُ. قَعَدَ المُعَلِّمُ. نَظَرَ التَّلْمِيزُ مِنَ الشُّبَّانِ. مَنْ فَتَحَ البَابَ؟ - أَنَا فَتَحْتُ. مَنْ أَخَذَ نَشَافَتِي؟ - أَنَا أَخَذْتُ. هَاتِ مِسْطَرِي. أَنْتَ أَخَذْتَ. خُذِ الكِتَابَ. أَيُّنَ الهَرُّ؟ الهَرُّ يَأْكُلُ الفَأْرَ. رَكِبْتُ حِصَانِي. الهَرُّ يَشْرَبُ اللَّبْنَ.

9-дарс

1. «إِلَى» ҳарфи жор бир неча маънода келади:

a) интиҳо учун سِرْتُ مِنَ البَصْرَةِ إِلَى الكُوفَةِ

b) маъносида ҳам озгина келади.

— لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَهُمُ إِلَى أَمْوَالِكُمْ

Нисо сураси, 2-оят.

1. Ноиб фоил деб феълнинг маълум сийғаси мажхул сийғага ўзгарганда ҳазф қилинган фоилнинг ўрнига келтирилган мафъулун биҳига айтилади.

Масалан: ضَرَبَ زَيْدٌ عَمْرًا ← ضُرِبَ عَمْرٌ

عَلِمْتُ бобининг иккинчи мафъулун биҳиси ноиб фоилга ўтмайди.

عَلِمْتُ زَيْدًا قَائِمًا ← عُلِمَ زَيْدٌ قَائِمًا

أَعْلَمْتُ бобининг учинчи мафъулун биҳиси ноиб фоилга ўтмайди.

أَعْلَمْتُ زَيْدًا عَمْرًا فَاضِلًا ← أُعْلِمَ زَيْدٌ عَمْرًا فَاضِلًا

Мафъулун лаҳу ва мафъулун маъахулар ноиб фоилнинг ўрнига ўтолмайди. Агар ўтказиладиган бўлса, буларнинг маъноси фосид бўлади.

Масалан:

ضَرَبْتُ زَيْدًا تَأْدِيبًا اسْتَوَى الْمَاءُ وَالْخَشْبَةَ
 ↳ мафъулун лаҳу ↳ мафъулун маъаҳу ↳ маъносида

Агар жумлада мафъулун биҳи мавжуд бўлса, ноиб фоилга фақатгина ўзи ўтаверади.

Масалан:

ضَرَبَ زَيْدٌ يَوْمَ الْجُمُعَةِ أَمَامَ الْأَمِيرِ ضَرْبًا شَدِيدًا فِي دَارِهِ

Агар жумлада мафъулун биҳи мавжуд бўлмаса, қайсиниси бўлса ҳам, ноиб фоилга ўтаверади, фарқи бўлмайди.

----- ضَرَبَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ

أَعْطَيْتُ бобининг биринчи мафъулун биҳиси ноиб фоилнинг ўрнига ўтиши учун иккинчи мафъулун биҳидан афзалроқ бўлади.

أَعْطَيْتُ زَيْدًا دَرْهَمًا - أُعْطِيَ زَيْدٌ دَرْهَمًا

9-машқ

Ўқувчи қаерда? Боғда. Фарид эшикни очди. Ўқитувчи синфга кирди. Мен синфга кирдим. Қаерга кетяпсан. Ўрмонда айиқ бор. Усмонга хат ёз. Акамга хат ёздим. Дарсни қаерда ўқидинг? Уйда. Сен босмамни олдинг. Мадрасага бордим. Сут ичдим. Сут ичдинг. Мушук қаерда? Мушук сичқонни еяпти. Мушук ўйнаяпти. Графинни бер. Эшак қаерда?

الدَّرْسُ العَاشِرُ

مِلْعَقَةٌ

مِمْلَحَةٌ

شَوَكَةٌ

مَرْكَبٌ

طَبِقْ. مِلْحْ. فَوْقَ. تَحْتَ.
سُكُوتْ. لِمَ. يَضْحَكُ. يَبْكِي.

هَذَا مَرْكَبٌ. هَاتِ الشَّوَكَةَ. هَذَا طَبِقٌ. أَيْنَ قَلَمِي؟ سَلِيمُ يَضْحَكُ
وَأَخُوهُ يَبْكِي. هَاتِ الطَّبِقَ. أُسْكُتُ يَا أَخِي. لِمَ تَضْحَكُ يَا فَرِيدُ؟ لِمَ تَبْكِي
يَا سَعِيدُ؟ سَلِيمُ يَرْكَبُ الحِصَانَ. لِمَ فَتَحْتَ الشُّبَّاكَ؟ مَنْ هُوَ فِي الجُنْبِينَةِ؟
قُمْتُ فَقَرَأْتُ دَرْسِي. لِمَ يَضْحَكُ هَذَا الوَلَدُ؟ قُمْ فَاقْرَأِ الدَّرْسَ. قَامَ التَّلْمِيزُ
فَقَرَأَ كِتَابَهُ. لِمَ تَسْكُتُ؟ اقْرَأْ يَا سَلِيمُ. أَيْنَ المِلْحُ؟ شَرِبْتُ فَنَجَانًا شَايَا.
اشْرَبْ هَذَا الشَّايَ. لِمَ خَرَجْتَ مِنَ الفِصْلِ؟ أَيْنَ كَرْتِي يَا أُمِّي؟ - هُنَا
تَحْتَ السَّرِيرِ يَا وِلْدِي. أَيْنَ التَّبَاشِيرُ؟ - فَوْقَ مَكْتَبِ المُعَلِّمِ. رَكِبْتُ
حِمَارِي فَدَهَبْتُ إِلَى أَخِي. مُحَمَّدٌ يَأْكُلُ الطَّبِيخَ بِالمِلْعَقَةِ.

10-дарс

1. « ل » ҳарфи жор бир неча маънода келади:

- a) хослаш учун: **أَلْمَالُ لِزَيْدٍ**
- b) иллат учун: **سَافَرْتُ لِأَتَعَلَّمَ**

в) **زَيْدٌ يَقُولُ لِعَمْرٍ** сўздан кейин «**عَنْ**» маъносида:

г) зоида учун: **رَدِفَ لَكُمْ**

д) таажжуб учун, яъни «**و**» қасамия маъносида:

لِلَّهِ لَا يُؤَخِّرُ الْأَجَلَ

«**مَا**» исми истифҳом «**ل**» ҳарфи жорга мажрур бўлганда бир неча хил кўринишда келади:

لِمَ، لِمَا، لِمَا

↓
«**ها**» сакта⁷⁶

2. Фосила⁷⁷ ҳақида тушунча.

Омиллардан олдин ва улардан кейин мубтадо билан хабарнинг ўртасида мубтадога мувофиқ келадиган марфуъ замиру мунфасил⁷⁸ воситачилик вазифасини бажариб, фосила қилади.

كُنْتَ أَنْتَ الرَّقِيبَ

↓
омилдан кейинги
фосила

زَيْدٌ هُوَ الْمُنْطَلِقُ،

↓
омилдан олдинги
фосила

Фосиланинг шарти шуки, мубтадонинг хабари маърифа бўлиши керак ёхуд **أَفْعَلٌ مِنْ كَذَا** деган жумла кўринишида бўлмоқлиги лозим.

كَانَ زَيْدٌ هُوَ أَفْضَلُ مِنْ عَمْرٍو

↓
фосила

⁷⁶ Унлига тугаган сўздан сўнг вақф(пауза) қилинганда талаффуз этиладиган “**ه**” (х) ундоши.

⁷⁷ Ажратувчи.

⁷⁸ Рафъ ҳолатдаги алоҳида турган кишилиқ олмоши.

3. Хуруфу атфалардан « **ف** » ҳарфи жамлаш учун келиб, унда тартиб бўлади.

قَمْتُ فَرَاتُ دَرَسِي

“Мен турдим, кейин эса дарсимни ўқидим”. «**ф**» да муҳлат бўлмайди.

خَرَجَ مِنَ الْفَصْلِ زَيْدٌ فَعَمَرُو

“Зайд синфдан чиқди, кетидан Амр чиқди”. Мана шу Зайд билан Амрнинг чиқишининг орасида муҳлат йўқ.

4. Тамиз деб юқорида зикр қилинган зотдан ёки тақдир қилинган зотдан қарор топган мубҳамликни (ноаниқликни) кўтарадиган исмга айтилади.

А) Муфрад бўлган миқдордан кўтаради. Миқдор эса узунликда, оғирликда ва ҳоказоларда бўлади.

Ададга (саноқга) мисол:

اِشْتَرَيْتُ عَشْرِينَ قَلَمًا
 ↙ маъдуд⁷⁹ бўлиб, тамиз

Килограмм миқдорига мисол:

وَجِدَ رَتْلَ زَيْنًا → 1 ротл = 400 гр
 ↘ тамиз

Идиш ўлчовига мисол: مَنَوَانِ سَمْنًا → 2 ман ёғ бор.

Тамиз яна миқдор бўлмаган нарсалардан ҳам кўтаради.

→ خَاتَمٌ حَدِيدًا

Б) Юқоридаги таърифда тақдир қилинган зот ҳақида гап кетди. Мана шу тақдир қилинган зот жумладаги нисбатдан бўлади. Нисбат деганда феъл билан фоилнинг орасидаги нисбат ва мубтадо билан хабарнинг ўртасидаги нисбат инобатга олинади, ҳолбуки, булар жумла дейилади. Яна

⁷⁹ Саналаётган.

52 _____ *Араб тили дарслиги – таркиб қоидалари*
 жумлага ўхшаш нарсаларда ҳам нисбат бўлади. Масалан,
 феъл ва фоилдан иборат бўлган жумладаги нисбат:

طَابَ زَيْدٌ نَفْسًا

Мубтадо билан хабардан иборат бўлган жумладаги
 нисбат:

زَيْدٌ طَيِّبٌ أَبًا

Изофадаги нисбатдан ҳам кўтаради.

يُعْجِبُنِي طَيِّبُهُ أَبًا

10-машқ

Мадрасага бордим. Хатни ёздим. Абдуллоҳ хат ёзди.
 Бир пиёла чой ичдим. Чойни ич. Тур ва дарсни ўқи. Нега
 йиғляяпсан? Менинг отим. Нега куляпсан? Бу ўқувчи
 нега куляпти? Хўкиз қаерда? Дарсни ўқи. Ўқитувчимни
 яхши кўраман. Дарсни ёз. Китоб партанинг устида.
 Копток столнинг тагида ёки устида. Эшакни миндинг.

الدَّرْسُ الْحَادِي عَشَرَ

عَطَشٌ. قَطَعُ. كَثِيرٌ. قَلِيلٌ.
 غَنِيٌّ. فَقِيرٌ. رَجُلٌ. ذَلِكَ.
 أَمَامَ. وَرَاءَ.

هَذَا سَكِينٌ وَذَلِكَ مِقَصٌّ. خُذْ هَذَا السَّكِينِ وَأَقْطَعْ الْخُبْزَ. رَكِبْتُ
 الْحِصَانَ فَذَهَبْتُ إِلَى الْغَابِ. أَيْنَ الْقَدَحِ يَا أُمِّي؟ - هُنَا يَا ابْنِي. أَيْنَ
 الدَّجَاجَةِ؟ - هُنَاكَ فِي الدَّارِ. عَطَشْتُ كَثِيرًا فَشَرِبْتُ قَدَحًا مَاءً. هَذَا
 الرَّجُلُ غَنِيٌّ وَذَلِكَ فَقِيرٌ. قَطَعْتُ الْخُبْزَ بِالسَّكِينِ. هَاتِ قَدَحًا مَاءً. اشْرَبْ

فَنَجَاتًا شَايَا. هَذَا قَلِيلٌ وَهَذَا كَثِيرٌ. هَذَا غَنِيٌّ وَهَذَا فَقِيرٌ. التَّلْمِيذُ يَقْرَأُ
 دَرَسَهُ أَمَامَ مُعَلِّمِهِ. قَرَأْتُ دَرْسِي أَمَامَ مُعَلِّمِي. أَيْنَ الْفَرَسِ؟ - هُنَاكَ
 وَرَاءَ الدَّارِ. أَقْطَعُ الْخُبْزَ. أَيْنَ قَلَمِ الْأَرْدُوازِ؟ هَاتِ قَلَمَ الرَّصَاصِ. الْمُهْرُ
 يَرْكُضُ وَرَاءَ الدَّارِ. هَاتِ الْمَمْلَحَةَ يَا بِنْتِي. الْعَجَلُ يَشْرَبُ الْمَاءَ.

11-дарс

1. Мафъулун мутлоқ деб юқорида зикр қилинган феълнинг фоили феълнинг маъносида бажарган иш ёки ҳаракатнинг номига айтилади. Мафъулун мутлоқ феълнинг таъкиди ёки нави ё адади учун келади:

таъкидига:

ضَرَبَ زَيْدٌ ضَرْبًا

навига:

نَامَ الْوَلِيدُ نَوْمًا خَفِيفًا

ададига:

دَقَّتِ السَّاعَةُ دَقَّتَيْنِ

Мафъулун мутлоқ бошқа лафз билан ҳам келади.

Масалан

قَعَدْتُ جُلُوسًا

Гоҳо мафъулун мутлоқнинг феъли қарина қоим бўлгани учун жоиз бўлган ҳолида ҳазф қилинади. Масалан, бизнинг ҳузуримизга ташриф буюрган одамга **خَيْرٌ مَقْدَمٌ** деймиз. Яъни, “Хуш келибсиз”, деганидир. Аслида эса қуйидагича бўлади:

قَدِمْتَ قُدُومًا خَيْرٌ مَقْدَمٌ

Эшитилган ҳолида ҳазф қилиниши вожиб бўлади.

Масалан: **رَعِيَا وَ سَقِيَا** – Аллоҳ сени суғориб, гуллатиб, яшнатиб қўйсин.

Аслида:

سَقَاكَ اللَّهُ سَقِيًّا وَرَعَاكَ اللَّهُ رَعِيًّا

Мафъулун мутлоқ ҳақидаги қолган маълумотлар китоблардан ўқиб ўрганилади.

2. “ذَا” исми ишораси яқинга ишлатилади. Унга ҳарфи танбеҳ⁸⁰ қўшилиб келиши мумкин, орқасида ҳарфи хитоб⁸¹ ҳам уланиши мумкин. Масалан:

هذا ↓ харфи танбеҳ	ذاك ↓ харфи хитоб
--------------------------	-------------------------

ذالك - Исми ишораси узоқ учун ишлатилади.

ذاك - Исми ишораси ўрта учун ишлатилади.

11-машқ

Қайчи қаерда? Қадаҳ қаерда? Нонни кесдим. Чанқаганимдан кейин сув ичдим. Бу эркак камбағал, буниси эса бой. Бу кўп. Бу оз. Кўп ўқидим. Курси қаерда? У ерда – столнинг орқасида. Фарид ўқитувчисининг олдида дарсини ўқияпти. Бу онамнинг қайчиси. Бу менинг қаламтарошим. Бу Заҳронинг қадаҳи. Бу менинг эшагим. Сигир қаерда?

الدَّرْسُ الثَّانِي عَشَرَ

يَقْرَوْنَ

أَقْلَامٌ

كُتُبٌ

⁸⁰ Диққатни жалб қилиш олд қўшимчаси, кўпинча олмошлар олдига қўшиладиган “ها” қўшимчаси.

⁸¹ Муурожаат, хитоб қилиш ҳарфи.

مَسَاطِرُ. كَرَارِيسُ. أَلْوَاحُ. دُرُوسٌ. نَشَافَاتٌ. تَلَامِذَةٌ. أَبْوَابٌ. نَحْنُ.
أَنْتُمْ. هُمْ. أَقْرَؤُوا. مُصَلِّيَاتٌ. مَسَاوِيكٌ.

أَيْنَ الْمُصَلِّيَاتُ؟ أَيْنَ الْمَسَاوِيكُ؟ هَاتِ الْمَسَاطِرَ. خُذِ الْأَقْلَامَ. افْتَحِ
الْأَبْوَابَ. أَيْنَ الْكُتُبُ؟- هُنَا فِي الْخَزَائِنَةِ. التَّلَامِذَةُ يَقْرَؤُونَ الدَّرْسَ. نَحْنُ
نَلْعَبُ بَعْدَ الدَّرْسِ فِي سَاحَةِ الدَّارِ. الْعِبَاؤُا بَعْدَ الدَّرْسِ فِي سَاحَةِ الدَّارِ.
اشْرَبُوا الشَّايَ. أَفْهَمُوا الدَّرْسَ. هُمْ يَفْهَمُونَ الدَّرْسَ. لِمَ تَفْتَحُونَ
الْأَبْوَابَ؟ أَنْتُمْ تَحْفَظُونَ الدَّرْسَ. نَحْنُ نَحْفَظُ الدَّرْسَ. هُمْ يَقْرَؤُونَ كَثِيرًا
وَيَنَامُونَ قَلِيلًا. أَقْرَأْ كَثِيرًا. نَخْرُجُ مِنَ الْفَصْلِ بَعْدَ الدَّرْسِ. هَاتِ كُتُبِي.
حَفَظْتُ دُرُوسِي. فَهَمْتُ دُرُوسَكَ. لِمَ تَضْحَكُونَ؟ لِمَ تَبْكُونَ؟ لِمَ
تَسْكُتُونَ؟ أَقْرَؤُوا. هَاتِ ذَلِكَ الْقَلَمَ. أَيْنَ تَذْهَبُونَ؟ نَحْنُ نَقْرَأُ كَثِيرًا.

12-дарс

Бу дарсда жамлар ҳақидаги маълумотлар келади. Булар сарф фанидан батафсил ўқиб ўрганилади.

12-машқ

Қаламлар билан ёзамиз. Чизғичлар қаерда?
Ўқувчилар дарсни ўқияптилар. Дарсингизни ўқингиз.
Босмаларим қаерда? Қаламларим қаерда? Эй Саид,
дафтаримни бер. Нега жим турибсан? Қаерга кетяпсан?
Сиз кўп ўйнаяпсиз. Сиз оз ўйнаяпсиз. Қаерга кетяпсиз?
Мадрасага. Улар овқатни еяптилар. Улар чойни
ичяптилар. Чанқаганимдан кейин кўп чой ичдим.
Қаҳвани ичдим.

الدَّرْسُ الثَّلَاثُ عَشَرَ

سَاعَاتُ

جَدُّ. أَجْدَادُ. جَدَّةٌ. جَدَّاتٌ. أَوْرَاقٌ. مَدَارِسٌ. فُصُولٌ. شَبَابِيكٌ. آبَاءٌ.
أُمَّهَاتٌ. إِخْوَةٌ. أَخَوَاتٌ. أَبْنَاءٌ. بَنَاتٌ. أَوْلَادٌ. بِلْدَةٌ. أَيُّهَا. هُوَلاءُ. هُمْ.
كَمْ. نَا.

هَذَا جَدِّي. ذَلِكَ جَدُّكَ. بِالْأَقْلَامِ يَكْتُبُونَ عَلَى الْأَوْرَاقِ. هُوَلاءُ
التَّلَامِذَةِ يَحْفَظُونَ دُرُوسَهُمْ. بِالتَّبَاشِيرِ يَكْتُبُونَ عَلَى الْأَلْوَاحِ. هَذَا ابْنِي.
هُوَلاءُ أَبْنَاؤُكَ. أَيْنَ بِنْتِي فَاطِمَةُ؟ - هُنَا فِي الْجَنِينَةِ. أَنَا أَحِبُّ جَدَّتِي
كَثِيرًا. افْتَحُوا الشَّبَابِيكَ أَيُّهَا الْأَوْلَادُ. الْأَوْلَادُ يُطِيعُونَ آبَاءَهُمْ. الْإِبَاءُ
يُحِبُّونَ أَبْنَاءَهُمْ كَثِيرًا. هُمْ يَلْعَبُونَ فِي الدَّارِ. نَحْنُ نَحِبُّ إِخْوَتَنَا كَثِيرًا.
افْرُؤُوا دُرُوسَكُمْ أَيُّهَا التَّلَامِذَةُ. فِي بِلْدَةِ قَازَانَ يُوجَدُ مَدَارِسٌ كَثِيرَةٌ.
هُوَلاءُ بَنَاتِي. هُوَلاءُ أَخَوَاتِكُ. أَطِيعُوا أُمَّهَاتِكُمْ أَيُّهَا الْأَوْلَادُ. هُوَلاءُ
الْأَوْلَادُ يَلْعَبُونَ بِالْكَرَةِ. لِمَ تَلْعَبُونَ؟ اْفْرُؤُوا دُرُوسَكُمْ. فَهَمْتُ دَرَسِي.
احْفَظْ دَرْسَكَ. أَيْنَ السَّاعَاتُ؟ التَّلَامِذَةُ يَخْرُجُونَ مِنَ الْفَصْلِ. إِخْوَتِي
يَذْهَبُونَ إِلَى الْغَابِ.

13-дарс

1. **مَدَارِسٌ كَثِيرَةٌ** нинг мавсуф-сифатлиги ҳақида маълумот.

Тўртинчи дарсда мавсуф-сифат ўнтадан тўрт нарсада бир-бирига мутобиқ бўлиши кераклиги айтилган эди. Юқоридаги мисолда эса кўринишидан шу қоидага тескари бўлиб кўриняпти. Лекин аслида ундоқ эмас, бунинг сабабини ҳозир қуйида билиб оламиз.

1. **Рафъ** 2. **Насб** 3. **Жор**

Иккиси ҳам рафъдир.

4. **Муфрад**

5. **Тасния**

6. **Жам**

مَدَارِسٌ – жам

كَثِيرَةٌ – муфрад

Бунинг сабаби шуки, ҳар бир жамнинг тагида **جَمَاعَةٌ** деган сўзнинг маъноси ётади. Бу **جَمَاعَةٌ** сўзининг маъноси кўплик бўлиб, лафзи муфраддир. Шундан келиб чиққан ҳолда айтишимиз мумкин бўладики, **مَدَارِسٌ** дегани **جَمَاعَةٌ** **المَدْرَسَةِ**, яъни «мадрасанинг кўплиги» деганидир. Шунинг учун **كَثِيرَةٌ** нинг муфрад келиши сабаби **مَدَارِسٌ** нинг тагидаги жамоат сўзининг лафзи муфрадлигига биноандир.

7. **Музаккар**

8. **Муаннас**

مَدَارِسٌ – музаккар

كَثِيرَةٌ – муаннас

Бунинг сабаби шуки, юқорида ҳозир айтилгандек, ҳар бир жамнинг тагида **جَمَاعَةٌ** сўзининг маъноси ётади. Бу лафз эса охири «ة» билан муаннасдир. Шунинг учун **كَثِيرَةٌ** муаннас бўлиб, **مَدَارِسٌ** нинг тагидаги муаннас лафз бўлмиш **جَمَاعَةٌ** га мувофиқ бўлиб келяпти.

9. Маърифа 10. Накра

Иккиси ҳам накрадир.

13-машқ

Эй бола, эшикни оч. Бобомни ва бувимни жуда яхши кўраман. Қоғозлар қаерда? Эшикларни очингиз! Қоғозларни ол, эй Абдуллоҳ. Нега ўйнаяпсан? Эй Абдулазиз, ўқи! Дарсдан кейин ўйна. Дарсдан кейин ўйнангиз. Булар менинг сингилларим. Бу болалар кўп ўйнаяптилар. Мадрасага бордим. Ўқувчилар синфлардан чиқишди. Отга миняпти. Булар сенинг укаларинг. Дарсимни ўқидим.

الدَّرْسُ الرَّابِعُ عَشَرَ

مَلَاعِقُ

فَنَاجِينُ. سَكَكِينُ. أَفْرَاسُ.

كِلَابُ. أَيْضًا. مَشْيُ. وَضَعُ.

بَرِّي. مَجِيءُ. تَعَلُّمُ.

بِالسَّكَكِينِ نَقَطَعَ الْخُبْزَ وَبِالْمَلَاعِقِ نَأْكُلُ الطَّبِيخَ وَبِالْفَنَاجِينِ نَشْرَبُ الشَّايَ. تَعَالِ يَا فَرِيدُ نَشْرَبِ الشَّايَ. مَشَيْتُ كَثِيرًا. أَيْنَ وَضَعْتَ كِتَابِي يَا فَرِيدُ؟- وَضَعْتُ هُنَا فِي الْخَزَانَةِ. التَّلْمِيزُ يَضَعُ كِتَابَهُ فِي مَقْعَدِ التَّلْمِيزِ. ضَعُوا الْكُتُبَ فِي الصُّنْدُوقِ. هُوَ لِأَنَّ التَّلَامِذَةَ يَتَعَلَّمُونَ فِي بَلَدَةِ قَارَانَ. نَحْنُ نَتَعَلَّمُ فِي الْمَدْرَسَةِ الْحُسَيْنِيَّةِ فِي أُرَنْبُورَغِ. أَنْتُمْ تَتَعَلَّمُونَ فِي بَلَدَةِ أَوْفَا. جَاءَ التَّلْمِيزُ إِلَى الْمَدْرَسَةِ. هُمْ يُحِبُّونَ آبَاءَهُمْ. جَاءَ الْمُعَلِّمُ إِلَى الْمَدْرَسَةِ. تَعَالِ يَا كَرِيمُ نَلْعَبُ فِي دَارِنَا بِالْكُرَةِ. لَمْ جِئْتَ هُنَا

يَا عَلِيمٌ؟ ضَعِ الْكِتَابَ فِي الْخِزَانَةِ. هَلْ قَرَأْتَ دَرْسَكَ؟ - نَعَمْ قَرَأْتُ.
وَأَنَا أَيْضًا قَرَأْتُ. بَرَيْتُ الْقَلَمَ. نَبَرَيْتُ الْقَلَمَ بِالْمِبْرَاةِ. اِبْرِ الْقَلَمَ بِالْمِبْرَاةِ.
بِالْفِنْجَانِ يَشْرَبُونَ الشَّايَ. امْشِ أَيُّهَا الْوَالِدُ. اِبْرِ قَلَمَكَ. جَاءَ أَخِي.
الْحِصَانُ يَمْشِي أَمَامَ الْبَيْتِ.

14-дарс

1. Музорий феълининг уч ҳолати мавжуддир:

а) рафъ б) насб в) жазм⁸²

А) Рафъ ҳолати: агар музорий феълига насб қилувчи ва жазм этувчи ҳарф ҳамда калималар кирмаса, раф ҳолати бўлади.

Б) Насб ҳолати: агар музорий феълига насб қилувчи ҳарфлар кириб келса, насб ҳолати бўлади.

В) Жазм ҳолати: агар музорий феълига жазм қилувчи ҳарфлар ва калималар кириб келса, жазм ҳолати бўлади.

Ҳозир шу дарсга оид жазм ҳолати ҳақида баҳс юритамиз.

Жазм қилувчи ҳарфлар

لا – наҳий لا – амр ل , لَمَّا , لَمْ
لا تضرب , ليضرب , لما يضرب , لم يضرب

Жазм қилувчи калималар

حَيْثُمَا, إِذْمَا, مَهْمَا, إِنْ, أَنَّى, أَيُّ, مَنْ, مَا, مَتَى, أَيْنَ, أَيَّانَ

إِنْ ва **كَيْفَمَا** лар камдан-кам келади ва яна **إِنْ** муқаддара ҳам келади.

Бу жазм қилувчи калималар иккита феълнинг устига кириб келади, шунда аввалги феъл сабаб бўлса, кейингиси

⁸² Феълнинг шарт майлидаги шакли, ҳолати.

_____ *Араб тили дарслиги – таркиб қоидалари*
 мусаббаб, яъни сабаб қилинувчи бўлади. Бу иккита
 феълнинг биринчиси шарт, кейингиси эса жазо деб
 номланади. Демак, агар иккала феъл музорий феъл бўлса
 ёхуд аввалгиси музорий феъл бўлса-ю, кейингиси мозий
 бўлса, мана шу ҳолатларда музорий феъллари жазм бўлади.
 Масалан:

إِنْ تَزْرِي أَرْكَ، إِنْ تَزْرِي فَقَدْ زُرْتِكَ أَمْسُ

Агар иккинчи феъл музорий феъл бўлса-ю, аввалгиси
 мозий бўлса, у ҳолда икки хил важҳ жоиз бўлади. Яъни,
 шарт ҳарфи кириб келгани муносабати билан жазм қилиб
 ўқиш ҳам мумкин ёки ўртада мозий феъли гўё фосиладек
 бўлиб, шарт ҳарфининг музорий феълига бўлган таъсирини
 синдиргани учун рафъ ўқиш ҳам мумкин. Масалан:

إِنْ أَكْرَمْتِي أَكْرَمَكَ، إِنْ أَكْرَمْتِي أَكْرَمْتُكَ

Агар иккинчи жазо бўлаётган феъл мозий бўлиб ҳамда
 лафзий ёки тақдирий суратдаги «**قد**» билан келган бўлса, бу
 ҳолатда иккинчи феълнинг юқоридаги биринчи феълга
 мусаббаб қилиш учун ёрдам сифатида «**ف**» сабабия
 келтирилади. Масалан:

إِنْ يَسْرِقَ فَقَدْ سَرَقَ أَخٌ لَهُ مِنْ قَبْلُ

↓

лафзий

إِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِنْ قَبْلِ فَصَدَقَتْ

↓

Тақдирий Юсуф сураси, 26-оят.

Агар « **قد** » сиз келадиган бўлса, бу ҳолда «**ف**»
 келтирилмайди. Масалан:

إِنْ تَكْرِمْنِي أَكْرَمْتُكَ

Агар жазо бўлаётган феъл музорий мусбат бўлса ёки «**لا**»
 билан манфий бўлган музорий бўлса, бу ҳолда икки важҳ

жоиз бўлади. Яъни, шарт ҳарфининг таъсири бор, деб қарасак, « **ف** » келтирилмайди. Агар таъсири йўқ, деб қарасак, « **ف** » келтирилади.

« **ف** » яна жумлаи исмияга ҳам кириб келади. Масалан:

إِنْ رَحِمْتَ فَإِنَّهُ عَبْدُكَ

Агар юқорида талабга далолат қиладиган амр, наҳий⁸³, истифҳом, таманний⁸⁴, арз⁸⁵лардан бирортаси ўтиб, сабабият қасд қилинган бўлса, бу ҳолда ундан кейин **إِنْ** тақдир қилиниб, унинг сийғаси музорий сийғасига ўтқазиб туриб жазм қилинади. Масалан:

أَسْلِمُ تَدْخُلُ الْجَنَّةَ

↓

أَسْلِمُ إِنْ تَسْلِمُ تَدْخُلُ الْجَنَّةَ

لَا تَكْفُرُ تَدْخُلُ الْجَنَّةَ

↓

لَا تَكْفُرُ إِنْ لَا تَكْفُرُ تَدْخُلُ الْجَنَّةَ

هَلْ عِنْدَكُمْ مَاءٌ أَشْرَبَ الْمَاءِ

↓

إِنْ يَكُنْ أَشْرَبَ الْمَاءِ

⁸³ Тақиқлаш.

⁸⁴ Орзу.

⁸⁵ Таклиф, буйрукни ифодалашнинг бир йўли.

لَيْتَ لِي مَالًا أَنْفَقَهُ

إِنْ يَكُنْ أَنْفَقَهُ

أَلَا تَنْزِلُ بِنَا تَصِبْ خَيْرًا

إِنْ تَنْزِلُ تَصِبْ خَيْرًا

2. Биринчи дарсда « **هَل** » ва « **أ** » ҳарфи истифҳомлар айтиб ўтилган эди. Энди шулардан “ **أ** ” ҳарфи истифҳоми ишлатилишида “ **هَل** ” дан кўра ороқ бўлади. “ **هَل** ” эса хосроқ бўлади.

3. Жавоб ҳарфлари қуйидагилар:

نَعَمْ، بَلَى، إِي، أَجَلٌ، جَيْرٍ، إِنْ

Шулардан **نَعَمْ** юқоридаги сўралган нарсани қарор топтиради.

بَلَى юқоридаги нафий маънони мусбатга айлантириш учун хосдир.

أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَى

Аъроф сураси, 172-сураси.

إِي истифҳомдан кейин келиб, исботлайди ва унга қасам лозим бўлади. Масалан:

هَلْ جَاءَ زَيْدٌ إِي وَاللَّهِ

إِنْ лар хабар берувчи кимсани тасдиқлайди.

4. "و" истиънофия⁸⁶ ҳам бўлиб, у жумлани қайтадан бошлаш учун келади.

وَأَنَا أَيْضًا قَرَأْتُ

14-машқ

Отлар. Итлар. Пичоқлар. Қошиқлар. Пиёлалар. Нонни пичоқ билан кес. Пичоқлар қаерда? Пичоқни токчага қўй. Китобни шкафга қўй. Нега ўйнаяпсан? Қаерда ўқийсан? Сен ўқийсанми? Ҳа, ўқийман. Қаерда ўқийсан? Ислом мадрасасида. Қаламингни учладингми? Ҳа, учладим. Кўп ўқинглар. Кам ўйнанглар. Кел, дарсимизни ўқиймиз. Эй Абдуллоҳ, дарсингни ўқидингми?

الدَّرْسُ الْخَامِسُ عَشَرَ

المصباح

كَرَّاسِيٌّ مُعَلَّمُونَ. اشْتَرَاءً. بَيْعٌ.

الآنَ. فَقَطْ. رُؤْيَةٌ. صَاحِبٌ. مَعَ.

كَتَبْنَا. قَرَأْتُمْ. ذَهَبُوا. ثُمَّ.

أَيْنَ الْكَرَّاسِيِّ؟ خَرَجَ الْمُعَلِّمُ مِنَ الْفَصْلِ ثُمَّ التَّلَامِذَةُ. مَتَى جِئْتَ إِلَى الْمَدْرَسَةِ يَا سَعِيدُ؟ - الْآنَ فَقَطْ يَا كَرِيمُ. مَعَ مَنْ جِئْتَ؟ مَعَ صَاحِبِي عُثْمَانَ. اشْتَرَيْتُ قَلَمًا وَمَسْطَرًّا وَكِتَابًا. اشْتَرَيْنَا كُتُبًا وَنَشَافَاتٍ وَمَسَاطِرَ وَأَفْلَامًا وَالْوَاحَا وَكَرَارِيْسَ. ذَهَبْنَا إِلَى الْمَدْرَسَةِ. جِئْتُمْ إِلَى الْبَيْتِ. قَرَأْتُمْ الدَّرْسَ. رَأَيْتُ فِي سَاحَةِ الدَّارِ تَلَامِذَةً يَلْعَبُونَ بِالْكَرَةِ. رَأَيْتُ

⁸⁶ Янгиланиш, гапни янгидан бошлаш.

صَاحِبِي فَرِيدًا يَلْعَبُ فِي الْجَنِينَةِ. هُوَ لَأَ الْمَعْلَمُونَ يُحِبُّونَ تَلَامِدَتَهُمْ
 كَثِيرًا. أَبِي اشْتَرِي مَصَابِيحَ. هَلْ قَرَأْتُمْ دُرُوسَكُمْ أَيُّهَا التَّلَامِذَةُ؟ - نَعَمْ
 قَرَأْنَا. مَشَيْتُمْ قَلِيلًا. هَلْ وَضَعْتُمْ الْكُتُبَ فِي الْخِزَانَةِ؟ - نَعَمْ وَضَعْنَا.
 مَتَى بَعْتَ فَرَسَكَ؟ الْعَجَلُ يَمْشِي مَعَ أُمِّهِ. هَلْ بَاعَ أَبُوكَ بَقَرَتَهُ؟ مَتَى
 رَأَيْتَ سَعِيدًا يَا صَالِحُ؟ - الْآنَ فَقَطْ يَا أَخِي. اشْتَرَيْنَا حِصَانًا وَثَوْرًا
 وَبَقْرَةً. خَرَجَ الْخَادِمُ إِلَي السُّوقِ فَاشْتَرَى دَجَاجَةً وَدِيكًا.

1. Хуруфи атфалардан “ **ثُمَّ** ” ҳарфи тартибга далолат қилади ва унда муҳлат бўлади. Масалан:

خَرَجَ الْمَعْلَمُ مِنَ الْفَصْلِ ثُمَّ التَّلَامِذَةُ

" **ثُمَّ** " да муҳлат кўпроқ бўлади.

2. " **فَقَطْ** " нинг бир неча хил таркиби мавжуд бўлиб, шуларни бирма-бир айтиб ўтамыз.

А) **فَقَطْ** мозий феълини таъкидлаб келадиган зарфдир ҳамда сифат ҳам, ҳол ҳам бўлиши мумкин. Масалан:

حَضَرَ زَيْدٌ فَقَطْ

Бу ерда “ **فَقَطْ** ” – “ **حَسْبُ** ” маъносида ишлатилади.

Б) **فَقَطْ** даги “ **ف** ” юқоридаги тақдирий шартнинг жавоби учун келган. **قَطْ** эса махзуф мубтадонинг хабаридир. Жумланинг тақдирий кўриниши қуйидагича бўлади:

حَضَرَ زَيْدٌ فَإِنْ عَرَفْتَ هَذَا فَهُوَ حَسْبُكَ

В) **فَقَطْ** даги “ **ف** ” зоидадир. **قَطْ** эса амр ёки музорий феъли маъносидаги исми феълдир. Амр маъносида “ **إِنَّتَهُ** ” бўлади. Музорий феъли маъносида “ **يَكْفِيكَ** ” бўлади.

حَضَرَ زَيْدٌ فَاتَتْهُ، حَضَرَ زَيْدٌ فَيَكْفِيكَ حُضُورُهُ

فَقَطُّ нинг учинчи сурати мақсадга мувофиқроқ бўлади.

3. Ҳол деб фоилнинг ёки мафъулун биҳининг ҳолатини билдириб келган калимага айтилади.

جَاءَ زَيْدٌ رَاكِبًا
 ↓ ↓
 ҳол зул ҳол бўлиб фоил

Ҳолнинг юқоридаги омили феъл ёки шибҳи феъл бўлади. Ҳолнинг шарти шуки, у накра бўлиши керак, зул ҳол эса, яъни ҳолнинг эгаси маърифа бўлиши лозим. Ҳол жумла бўлиб ҳам келади.

А) Жумлаи исмия бўлиши мумкин.

جَاءَ زَيْدٌ وَ عَمْرٌو خَارِجٌ

Бу ерда “و” бўлиши шартдир. Бу “و” ҳолия деб аталади.

Б) Ҳол мозийлик жумлаи феълия бўлиши мумкин.

جَاءَ زَيْدٌ وَ قَدْ خَرَجَ عَمْرٌو

Бу ерда “و” бўлиши шарт. “قَدْ” нинг бўлиши шарт эмас.

Г) Ҳол музорийлик жумлаи феълия бўлиши мумкин.

جَاءَ زَيْدٌ يَسْرَعُ

Бу ерда “و” нинг ҳам, “قَدْ” нинг ҳам бўлиши шарт эмас.

Агар зул ҳол накра бўлса, ҳолни илгари қўйиш вожиб бўлади. Чунки мавсуф-сифатга ўхшаб қолмасин.

ضَرَبْتُ رَاكِبًا رَجُلًا
 ↓ ↓
 зул ҳол ҳол

Ҳол маънавий омиллардан илгарига ўтмайди.

Масалан, هَذَا زَيْدٌ قَانِمًا ни هَذَا زَيْدٌ قَانِمًا деб бўлмайди.

66 _____ *Араб тили дарслиги – таркиб қоидалари*
Аммо зарф бўладиган бўлса, ҳол илгари ўтиши мумкин.
Масалан:

زَيْدٌ فِي الدَّارِ قَائِمًا

↓

زَيْدٌ قَائِمًا فِي الدَّارِ

Бу ерда ҳол замир мустатир фоилдан ҳол бўляпти. Ҳар бир ҳолатга далолат қилган сўз ҳол бўлиши мумкин.

Масалан: هَذَا بُسْرًا أَطِيبٌ مِنْهُ رُطْبًا

Мана бу ғўр ҳолатдаги хурмодан пишгандагиси яхшироқдир.

وَحَدَهُ هَام ҲОЛДИР. *وَحَدَهُ* даги *مَرَرْتُ بِهِ* *وَحَدَهُ*

Ҳол икки хил бўлади:

а) мумтақила

б) муаккида

А) Мумтақила – бу шундай ҳолки, зул ҳол бир хилда бўлмайди.

جَاءَ زَيْدٌ رَاكِبًا

Бу ерда Зайд доимо минган ҳолда эмас, балки юрган ҳолда ҳам келиши мумкин.

Б) Муаккида – бу шундай ҳолки, зул ҳол бир хилда бўлганига айтилади.

زَيْدٌ أَبُوكَ عَطُوفًا

Бу ерда отанинг меҳрибон бўлиши доимо бўлади. Ўзгармайди, балки бир хил туради. Бу ердаги ҳолнинг омили *أَحَقُّهُ* бўлади. Яъни, “Мен унинг меҳрибонлигини ҳақиқатлайман”, деганидир. Ҳоли муаккиданинг омили ҳазф бўлишининг вожиблик шарти шуки, юқоридаги жумлаи исмиянинг мазмунини қарор топтириб, исбот этиши керак.

15-ماشق

Соатлар қаерда? Дарсларингизни ўқинглар. Укангга хат ёздингми? Бу ерга қачон келдинг? Ҳозиргина. Ким билан келдинг? Ўртоғим Наим билан. Нега йиғладинг? Нега кулдинг? Ўқувчилар чойни ичдилар. Чой ичдик. Болалар овқат едилар. Мадрасага бордингизми? Бордик. Кел бу ерга, ўйнаймиз. Дарсларингизни ўқинглар. Хат ёздингми? Курсилар қаерда?

الدَّرْسُ السَّادِسُ عَشْرُ

خَادِمَةٌ

طَبَّاحٌ

مَطْبَخٌ. التَّفَاتِ. احْتِرَامٌ.
قَوْلٌ. طَبَّخٌ. سَوْقٌ. سَمَاعٌ.
دَائِمًا. خَادِمٌ. يَمِينٌ. شِمَالٌ.
مَحَابِرٌ. لَا تَلْعَبُ. لَا تَلْعَبُوا.

احْتَرِمُ مُعَلِّمَكَ دَائِمًا. الْمُهْرُ يَرْكُضُ أَمَامَ الْحَجْرِ. احْتَرِمُ أَبَاكَ وَأُمَّكَ
وَجَدَّكَ وَجَدَّتَكَ وَأَخَوَاتِكَ وَأَخَوَاتِكَ. لَا تَلْعَبُ وَقْتُ الدَّرْسِ. اسْمَعْ قَوْلِي.
انظُرْ وَقْتُ الدَّرْسِ أَمَامَكَ دَائِمًا وَلَا تَلْتَفِتْ يَمِينًا وَشِمَالًا. الطَّبَّاحُ يَطْبَخُ
الطَّبَّيخَ فِي الْمَطْبَخِ. أَيْنَ السُّكَّيْنِ؟ - فِي الْمَطْبَخِ. لِمَ تَنْظُرُونَ مِنْ
الشُّبَّانِ؟ - لَا تَنْظُرُوا. رَكِبَ الْخَادِمُ الْحِصَانَ. لَا تَضْحَكُوا وَقْتُ
الدَّرْسِ. خَرَجْتُ إِلَى السُّوقِ فَاشْتَرَيْتُ أَقْلَامًا وَمَسَاطِرَ وَكُرَارِيْسَ
وَمَحَابِرَ. لَا تَأْخُذْ قَلَمِي، لِمَ أَخَذْتَ كُرَّاسِي يَا سُلَيْمَانَ؟ سَمِعْنَا قَوْلَكَ.

سَمِعْتُ قَوْلَهُ. هَلْ سَمِعْتُمْ قَوْلِي؟ - نَعَمْ سَمِعْنَا. أَيْنَ الطَّبَّاخِ؟ - فِي الْمَطْبَخِ يَطْبَخُ الطَّبِيخِ. لَا تَقْعُدْ عَلَيَّ الْكُرَاسِيَّ. لَا تَقْعُدُوا عَلَيَّ الْكُرْسِيِّ. أَيْنَ الْخَادِمَةِ؟ يَقُولُ الْمُعَلِّمُ لَا تَلْعَبُوا أَيُّهَا التَّلَامِذَةُ. التَّلَامِذَةُ يَسْمَعُونَ قَوْلَ مُعَلِّمِهِمْ فَيَقْرَءُونَ دُرُوسَهُمْ.

16-дарс

1. يقول - قال феълларидан кейин келган жумла мақулун қовл⁸⁷ бўлиб, умумий суратда мафъулун биҳининг ҳукмида бўлади.

16-машқ. Дарс вақтида ўйнама. Нега ўйнаяпсан? Дарс вақтида ўннга ва чапга қарама. Хизматчи аёл қаерда? Бу ерда, ошхонада. Бу боғда юрма. Бу ерда ўйна. Бизнинг ҳовлида ўйна. Муаллимнинг олдида кулма. Бозорга чиқдингми? Ҳа, чиқдим. Қачон келдинглар? Ҳозиргина. Деразадан қараманглар. Сўзимни тингланглар. Муаллимнингни ҳурмат қил. Нега жим турибсан? Ўқи. Бозорга чиқиб қаламларни сотиб олдим. Қаерда ошпаз? Ошхонада.

الدَّرْسُ السَّابِعُ عَشَرَ

مَكْنَسَةٌ

مِطْرَقَةٌ

مِنْشَارٌ

فَأْسٌ

مُجْتَهِدٌ. كَسَلَانٌ. كَبِيرٌ. صَغِيرٌ. طَوِيلٌ. قَصِيرٌ. جَدِيدٌ. قَدِيمٌ. حَادٌ. كَهَامٌ. كَنَسٌ.

⁸⁷ Айтилган гап.

تَلْمِذٌ مُجْتَهِدٌ. تَلْمِذٌ كَسْلَانٌ. شَبَاكٌ كَبِيرٌ. بَابٌ صَغِيرٌ. قَلَمٌ طَوِيلٌ.
عَجَلٌ كَبِيرٌ. مِسْطَرٌ قَصِيرٌ. فَأَسْ كِهَامٌ. أَيْنَ الْمَكْنَسَةِ؟ كِتَابٌ قَدِيمٌ. قَلَمٌ
جَدِيدٌ. مِهْرٌ صَغِيرٌ. رَجُلٌ طَوِيلٌ. سَكِينٌ حَادٌ. مَنَشَارٌ كَبِيرٌ. لَوْحٌ كَبِيرٌ.
اِفْتَحِ الْبَابَ الْكَبِيرَ. أَيْنَ السَّكِينِ الْحَادِ؟ اُكْتُبْ عَلَيَّ اللَّوْحَ الْكَبِيرَ. هَاتِ
الْمِطْرَقَةَ. لَا تَلْعَبْ أَيُّهَا التَّلْمِذُ الْكَسْلَانُ. خُذْ قَلَمَكَ الْقَدِيمَ. هَاتِ كِتَابِي
الْجَدِيدَ. فَتَحِ الْخَادِمُ الْبَابَ الْكَبِيرَ. التَّلْمِذُ الْمُجْتَهِدُ يَكْتُبُ عَلَيَّ اللَّوْحَ
الْكَبِيرَ بِالتَّبَاشِيرِ. اُكْنَسِ الْبَيْتَ أَيُّهَا الْخَادِمُ. اِبْرِ قَلَمَكَ بِالْمِبْرَاةِ الْحَادَةِ. لَمْ
اشْتَرَيْتْ كِتَابًا قَدِيمًا. احْتَرَمُوا آبَاءَكُمْ وَأُمَّهَاتِكُمْ. لَا تَلْعَبُوا وَقْتِ الدَّرْسِ
أَيُّهَا التَّلَامِذَةُ الْكَسَالِيُّ. هُوَ لَاءِ التَّلَامِذَةُ الْمُجْتَهِدُونَ يَقْرَؤُونَ دُرُوسَهُمْ.

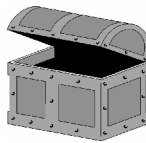
17-машқ

Бу тиришқоқдир. Кичкина дераза. Катта эшик. Оч катта эшикни. Бер эски қаламни. Қисқа қалам. Ўтмас пичоқ. Кичкина қадаҳ. Узун қаламни ол. Кичкина курсига ўтир. Нега ўқимаяпсан, эй дангаса. Дарсни ўқи, эй тиришқоқ ўқувчи. Катта эшикни очингиз. Катта эшикни очдик. Кичкина пиёла билан чой ичдим. Уйни супурги билан супур. Янги қаламни бер. Кичкина тойчоқ қаерда?

الدَّرْسُ الثَّامِنُ عَشَرَ

مِخْرَزٌ

صُنْدُوقٌ

قَفْلٌ

مِفْتَاحٌ. صِنَادِيْقٌ. مَخَارِزٌ. رَفِيْعٌ. وَصِيْعٌ. وَاسِعٌ. ضَيْقٌ. مُطِيْعٌ. عَاصٍ.
مُؤَدَّبٌ. غَيْرُ مُؤَدَّبٍ. جَمِيْلٌ. قَبِيْحٌ. اِقْفَالٌ. نَشْرٌ. خَشْبٌ. هٌ. كٌ. نِيٌ.

كُرْسِيٌّ رَفِيْعٌ. كُرْسِيٌّ وَصِيْعٌ. وَكُلٌّ مُطِيْعٌ. وَكُلٌّ عَاصٍ. تَلْمِيْذٌ مُؤَدَّبٌ.
قَلَمٌ جَمِيْلٌ. مَنَشَارٌ كَبِيْرٌ. صُنْدُوْقٌ صَغِيْرٌ. مَخْرَزٌ كَبِيْرٌ. وَكُلٌّ قَبِيْحٌ. اَخِي
يُقْفَلُ الصُّنْدُوْقُ الكَبِيْرُ. اَيْنَ المِفْتَاحِ؟ - هُنَا يَا اَخِي. هَاتِ القفلِ اَقْفَلِ
البَابَ. التَّلْمِيْذُ المُطِيْعُ يُحِبُّهُ مَعْلَمُهُ. نَشَرْتُ الخَشْبَ بِالمَنَشَارِ الكَبِيْرِ.
قَطَعْتُ الخَشْبَ بِالفَاسِ الكَبِيْرِ. المَعْلَمُ يُحِبُّ التَّلْمِيْذَ المُطِيْعَ. الوَلَدُ
العَاصِي لا يُحِبُّهُ مَعْلَمُهُ. فَتَحْتُ الصُّنْدُوْقَ الصَّغِيْرَ. اُدْخُلِ الرِّدْهَةَ
الوَاسِعَةَ. دَخَلْتُ الحِجْرَةَ الضَّيْقَةَ. اَبُوْكَ يُحِبُّكَ. اَخِي يُحِبُّنِي. اَكْتُبُ
المَكْتُوبَ بِهَذَا القَلَمِ الجَمِيْلِ. هَذَا وَكُلٌّ مُؤَدَّبٌ اَنَا اُحِبُّهُ كَثِيْرًا.

18-машқ

Одобли бола. Одобсиз бола. Итоатли ўқувчи. Катта бузоқ. Катта курси. Чиройли қалам. Чиройли қаламни бер. Кичкина болтани ол. Кичкина арра. Узун пичоқ. Катта болта. Китоблар қаерда? Катта шкафда. Катта деразани очдим. Эшикни қулфладим. Катта эшикни қулфла. Бу катта сандиқ. Яхши курси. Супурги қаерда?

الدَّرْسُ التَّاسِعُ عَشَرَ

شَارِعٌ. مُرُوْرٌ. بَاكِرًا. مُتَأَخَّرًا.
مَقْفَلٌ. مَقْفَلٌ. اللِّيْلَةَ.
مَحْبُوْبٌ. مَمْقُوْتٌ. جَيِّدًا. سَقُوْطٌ.

هَذَا الشَّارِعُ طَوِيلٌ. هَذَا الْوَلَدُ مَحْبُوبٌ. هَذَا الْمَقْصُ جَمِيلٌ. أَقْبَلُ
 الْبَابَ جَيِّدًا. خَذُ هَذَا الْمَقْصَ الْجَمِيلَ. مَرَرْتُ بِالشَّارِعِ الْجَدِيدِ. مَرَرْتُ
 بِالشَّارِعِ الْكَبِيرِ مَعَ صَاحِبِي سَلِيمٍ. نَمَّ بَاكِرًا وَقَمَّ بَاكِرًا. جِئْتُ الْيَوْمَ إِلَى
 الْمَدْرَسَةِ بَاكِرًا جَدًّا. سَقَطَ الْوَلَدُ فِي الشَّارِعِ الْكَبِيرِ فَبَكَى كَثِيرًا. التَّلْمِيزُ
 الْمَجْتَهَدُ مَحْبُوبٌ وَالتَّلْمِيزُ الْكَسْلَانُ مَمْقُوتٌ. الْبَابُ الْكَبِيرُ مَفْتُوحٌ
 وَالْبَابُ الصَّغِيرُ مَقْفَلٌ. جِئْتُ الْيَوْمَ إِلَى الْمَدْرَسَةِ مُتَأَخِّرًا. هَلْ قَرَأْتَ
 دَرْسَكَ يَا سَعِيدُ؟ - نَعَمْ قَرَأْتُهُ وَحَفِظْتُهُ جَيِّدًا. وَوَلَدِي مُؤَدَّبٌ. لِمَ جِئْتَ
 مُتَأَخِّرًا؟ تَلْمِيزُكَ مُجْتَهَدٌ. هَذَا الْكُرْسِيُّ رَفِيعٌ وَهَذَا وَضِيعٌ. أَنَا جِئْتُ إِلَى
 الْمَدْرَسَةِ بَاكِرًا وَجَاءَ أَخِي مُحَمَّدٌ مُتَأَخِّرًا.

19-ماشқ

Бу курси кичкинадир. Бу эшик очиқдир. Бу бола одоблидир. Бу ўқувчи тиришқоқдир. Бу кўча каттадир. Менинг қаламим чиройлидир. Сенинг қаламинг узундир. Сенинг ўғлинг одоблидир. Тиришқоқ ўқувчи суюклидир. Дангаса ўқувчи суюксиздир. Эй ўғлим, ушбу яхши қаламни келиб олгин. Беринг, эй ота. Отга миниб кейин ўртоғимникага бордим.

الدَّرْسُ الْعِشْرُونَ

عَبَّ. جَدًّا. رَطَلَ. لَذِيذٌ. مَرٌّ.

بِكَلِّ ارْتِيَاحٍ. بِكَلِّ سُرُورٍ.

تُفَاحٌ. بُرْتُقَالٌ. لَيْمُونٌ. لٍ.

لِيَكْتُبَ. لِيَقْرَأَ.

سَلِيمٌ يُحِبُّ الْبُرْتَقَالَ كَثِيرًا. أَنَا أَحِبُّ التَّفَاحَ جِدًّا. هُمْ يُحِبُّونَ الْبَطِيخَ.
 كُلُّ هَذَا التَّفَاحِ يَا فَرِيدُ. التَّفَاحُ لَذِيذٌ جِدًّا. اشْرَبِ الشَّايَ بِاللَّيْمُونِ. هَلْ
 تُحِبُّ الشَّمَامَ يَا كَرِيمٌ؟- نَعَمْ أُحِبُّهُ جِدًّا. وَأَنَا أَيْضًا أُحِبُّهُ يَا كَرِيمٌ. أَبِي
 اشْتَرَى رَطْلًا عَنبًا. أَبُوكَ اشْتَرَى بَطِيخًا كَبِيرًا. هَذَا التَّفَاحُ صَغِيرٌ جِدًّا. مَا
 هَذَا يَا أُخِي؟ - بُرْتَقَالٌ يَا أُخِي. مِنْ أَيْنَ أَخَذْتَهُ؟- اشْتَرَيْتُهُ فِي السُّوقِ.
 مَنْ جَاءَ إِلَيْكَ الْيَوْمَ يَا صَابِرٌ؟- صَاحِبِي سَعِيدٌ. مَتَى جِئْتَ إِلَيَّ هُنَا؟- الْآنَ
 فَقَطْ. هَلْ تَذْهَبُ مَعِيَ إِلَى السُّوقِ لِنَشْتَرِيَ اللَّيْمُونَ؟- بَعْلٌ سُرُورِ. هَلْ
 تَذْهَبُ مَعِيَ إِلَى جَنِينَتِنَا؟- بَعْلٌ ارْتِيَاحِ. هَلْ تَذْهَبُونَ إِلَيَّ الْمَدْرَسَةَ؟
 اشْرَبُوا الشَّايَ. تَعَالَى يَا مَحْمُودُ نَذْهَبُ إِلَى الْجَنِينَةِ لِنَأْكُلَ التَّفَاحَ. أَنَا أَذْهَبُ
 إِلَى الْبَيْتِ لِأَخْذِ أُخِي ثُمَّ نَذْهَبُ إِلَى الْجَنِينَةِ.

20-дарс

1. Бу дарсда музорий феълининг насб ҳолати хусусида баҳс юритамиз. Музорий феъли қуйидагилар билан насб бўлади:

أَنْ، لَنْ، إِذَا، كَيْ

дан "أَوْ" ، "و" ، "ف" ، ломи жуҳуд، كَيْ ломи حتّي ҳамадан кейин أَنْ тақдир қилиниб, музорий феъли насб бўлади.

" أَنْ "

أُرِيدُ أَنْ تُحَسِّنَ إِلَيَّ، وَ أَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ

дан أَنْ → أَنْ феълидан кейин келган يَعْلَمُ - Энди энгиллаштирилган أَنْ дир.

عَلِمْتُ أَنَّ سَيَقُومُ، عَلِمْتُ أَنَّ لَا تَقُومُ

↓ ↓
عَلِمْتُ أَنَّهُ سَيَقُومُ، عَلِمْتُ أَنَّهُ لَا تَقُومُ

يَطْنَ أَنْ хусусида икки хил
важҳ жоиз. Яъни, أَنْ дан енгиллаштирилган бўлиши ҳам
мумкин ва أَنْ носиб вақт қараш мумкин.

"لَنْ"

لَنْ – لَنْ أَبْرَحَ أَلْتَبُ айлангириб, уни таъкидлайди, лекин нафий маъноси абадий бўлмайди.

"إِنِّ"

Агар إِنَّ дан кейинги нарса إِنَّ дан олдинги нарсага суянмайдиган бўлса ҳамда إِنَّ дан кейин феъл юқорисидагисига қараганда келажак замонда бўлса, шунда насб қилади. Масалан, бир одам “Мен ҳам намозхон бўлиб қолдим”, деса, сиз шунда айтасиз:

إِنَّ تَدْخُلُ الْجَنَّةَ

Агар إِنَّ “و” ва “ف” дан кейин келган бўлса, бу ҳолда икки хил важҳ жоиз бўлади. Яъни, рафъ ҳам, насб ҳам бўлиши мумкин. Рафъ бўлишининг сабаби “و” ва “ف” лар ҳарфи атфалар бўлиб, улардан аввалги ва кейинги жумлалар маътуфун алайҳ ва маътуф бўлиб, алоҳида-алоҳида жумлалардир. Яъни, бир-бирига боғлиқлик жойи йўқ. Насб бўлишининг сабаби ҳар қалай шу ҳарфи атфалар билан иккита жумла бир-бирига боғланган, деб қаралса, насб ўқилади.

Масалан:

وَأَذِنَ لَا يَلْبَسُونَ خِلَافَكَ إِلَّا قَلِيلًا

↓
рафъ

Ва айна шунинг ўзини насб қилиб ўқиш ҳам жоиз бўлаверади.

"كَي"

أَسَلَمْتُ كَيَّ أَدْخُلَ الْجَنَّةَ – бунда юқоридаги жумла кейинги жумлага сабаб қилиб кўрсатилади.

"حَتَّى"

حَتَّى дан кейинги жумла юқоридаги жумлага нисбатан келаси замонда бўлса, шунда "كَي" маъносида ёки "إِلَى" маъносида бўлиб, насб қилади.

كُنْتُ سِرْتُ حَتَّى أَدْخُلَ الْبَلَدَ،
أَسِيرٌ حَتَّى تَغِيْبَ الشَّمْسُ

Агар حَتَّى дан кейинги жумладан ҳозирги замон ирода қилинган бўлса, бу ҳозирги замон хоҳ ҳақиқатда бўлсин, хоҳ ҳикоя қилиниб ҳозирги замон сийфасида айтилган бўлсин, бу ҳолда حَتَّى ҳарфи ибтидо дейилади. Яъни, حَتَّى билан жумла бошланади ва حَتَّى дан кейинги жумла рафъ ўқилади, лекин юқоридаги жумланинг кейинги жумлага сабаблиги вожиб бўлиб қолаверади.

مَرِضَ فُلَانٌ حَتَّى لَا يَرْجُوْنَهُ

Ломи كَي

أَسَلَمْتُ لِأَدْخُلَ الْجَنَّةَ

Ломи жуҳуд

Агар юқорида **كَانَ - يَكُونُ** феъли манфий суратда ўтса, ундан кейин юқоридаги нафийнинг таъкиди учун “**ل**” келади. Мана шу “**ل**” ломи жуҳуд дейилади. У касра ҳам бўлиши мумкин, фатҳа ҳам. Лекин касра бўлиб келиши машҳурроқдир.

مَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ

Анфол сураси, 33-оят.

“**ف**”

“**ف**” да иккита шарт бор. Биринчиси – “**ف**” дан юқоридаги жумла кейинги жумлага сабаб бўлиши керак. Иккинчиси – юқорида иншога далолат қиладиган жумлалар бўлмоғи керак. Улар эса қуйидагилар: амр, наҳий, истифҳом, нафий, таманний, арз. Шунда “**ف**” дан кейин “**أَنَّ**” тақдир этилиб, музорий феъли насб қилиниб, муфрадга айлантирилади ва юқорига атф қилинади. Чунки жумлаи хабарияни жумлаи иншоияга бевосита атф қилиб бўлмайди. Уламолар бунни ёмон ҳисоблашган.

زُرْنِي فَأُكْرِمَكَ

↓

لِيَكُنْ مِنْكَ زِيَارَةٌ فَأُكْرِمَ مِنِّي

لَا تَشْتُمْنِي فَأَضْرِبَكَ

↓

لَا يَكُنْ مِنْكَ شْتَمٌ فَضَرْبٌ مِنِّي

هَلْ عِنْدَكُمْ مَاءٌ فَاشْرَبْهُ

↓

هَلْ يَكُونُ مِنْكُمْ مَاءٌ فَشَرِبْ مِنِّْي

مَا تَأْتِينَا فَتُحَدِّثْنَا

↓

لَيْسَ مِنْكَ إِتْيَانٌ فَتَحَدِّثْ مِنِّْي

لَيْتَ لِي مَالًا فَأَنْفَقَهُ

↓

لَيْتَ لِي ثُبُوتٌ مَالٍ فَأَنْفَقَ مِنِّْي

أَلَا تَنْزِلُ بِنَا فَتُصِيبُ خَيْرًا

↓

أَلَا يَكُونُ مِنْكَ نُزُولٌ فَأِصَابَةٌ خَيْرٍ مِنِّْي

“و”

“و” да ҳам иккита шарт бор. Биринчиси – жамъият бўлиши керак. Яъни, юқоридаги жумлани ҳам, кейинги жумлани ҳам битта ҳукмга жамлаши керак. Иккинчиси – юқорида иншога далолат қиладиган жумлалар бўлмоғи керак. Юқоридаги зикр қилинган мисолларнинг айна ўзидир.

“أو”

“أو” да битта шарт мавжуд бўлади. У ҳам бўлса, **إِلَى** маъносида ёки **إِلَّا** маъносида.

لَأُزِمَّكَ أَوْ تُعْطِيَنِي حَقِّي

Ва шулардан бошқа ҳарфи атфалардан кейин келган музорий феълига **أَنَّ** тақдир қилиниб, насб ўқилади, қачонки маътуфун алайҳи исм бўлса. Ломи **كِي** дан ва ҳарфи атфалардан кейин **أَنَّ** ни зоҳир қилиб ҳам ишлатса, жоиз бўлаверди.

20-машқ

Апелсин лаззатлидир. Лимон аччиқдир. Бу тарвуз. Бир қадоқ олмани сотиб олдим. Апелсинни яхши кўрасанми? Ҳа, жуда яхши кўраман. Мен билан бирга боғга борасанми? Бораман. Бир қадоқ узумни сотиб олдим. Бу қовун лаззатлидир. У олмани яхши кўради. Мен қовунни яхши кўраман. Олма ейиш учун боғга жўнадик. Мен билан бирга бозорга борасанми?

الدَّرْسُ الْحَادِي وَالْعِشْرُونَ

مَلِيْمٌ وَاحِدٌ

وَاحِدٌ. اِثْنَانٌ. ثَلَاثَةٌ. أَرْبَعَةٌ. خَمْسَةٌ. سِتَّةٌ.

سَبْعَةٌ. ثَمَانِيَةٌ. تِسْعَةٌ. عَشْرَةٌ. مَلِيْمٌ. رُوْبِلٌ.

قِرْشٌ. جَنِيَّةٌ. قِيَمَةٌ. كَمٌّ. يُسَاوِي.

ثَلَاثَةٌ كُتُبٌ. تِسْعَةٌ أَفْلامٌ. عَشْرَةٌ كَرَارِيْسٌ. خَمْسَةٌ أَلْوَاحٌ. سَبْعَةٌ مَسَاطِرٌ. سِتَّةٌ فُصُولٌ. ثَمَانِيَةٌ شَبَابِيْكٌ. أَرْبَعَةٌ سَكَكِيْنٌ. ثَمَانِيَةٌ بِيُوتٌ. تِسْعَةٌ سُرُرٌ. رَأَيْتُ فِي سَاحَةِ الدَّارِ خَمْسَةَ تَلَامِذَةٍ يَلْعَبُوْنَ. رَأَيْتُ سِتَّةَ تَلَامِذَةٍ يَقْرَؤُوْنَ دُرُوسَهُمْ أَمَامَ مُعَلِّمِهِمْ. شَرِبْتُ أَرْبَعَةَ فَنَاجِيْنٍ شَايَاً. فِي بَلَدِنَا يُوجَدُ سَبْعَةٌ مَسَاجِدَ. هَذَا الْكِتَابُ يُسَاوِي قِرْشًا. اشْتَرَيْتُ أَبِي فِرْسًا

قِيمَتُهُ خَمْسُ جَنِيهَاتٍ. بَكْمُ اشْتَرَيْتَ هَذَا الْكِتَابَ يَا أَخِي؟ بَعَشْرَ مَلِيَمَاتٍ. عَطَشْتُ كَثِيرًا فَشَرِبْتُ خَمْسَةَ فَنَاجِينَ شَايًا. وَاحِدٌ وَوَاحِدٌ اِثْنَانِ. اِثْنَانِ وَاِثْنَانِ أَرْبَعَةٌ. نَمْتُ الْيَوْمَ كَثِيرًا. نَمْتُ عَشْرَ سَاعَاتٍ. اشْتَرَيْنَا الْيَوْمَ خَمْسَةَ أَرْطَالٍ شَايًا وَتِسْعَةَ أَرْطَالٍ سُكَّرًا وَشَمَامًا وَبَطِيخًا. قِيمَةُ هَذَا النَّوْرِ خَمْسُ جَنِيهَاتٍ. اشْتَرَيْنَا هَذَا الدِّيكَ بِثَلَاثَةِ قُرُوشٍ.

21-дарс

1. Асмои адад⁸⁸ – бу нарсаларнинг доналари қанчалигини билдириш учун ясалган исмдир. Унинг усуллари, яъни илдишлари ўн иккита калимадан иборат бўлади. Булар қуйидагилар:

Музаққар:

وَاحِدٌ
اِثْنَانِ
ثَلَاثَةٌ
أَرْبَعَةٌ
خَمْسَةٌ
سِتَّةٌ
سَبْعَةٌ
ثَمَانِيَةٌ
تِسْعَةٌ
عَشْرَةٌ
أَلْفٌ

Муаннас:

وَاحِدَةٌ
اِثْنَانِ، ثِنْتَانِ
ثَلَاثٌ
أَرْبَعٌ
خَمْسٌ
سِتٌّ
سَبْعٌ
ثَمَانٌ
تِسْعٌ
عَشْرٌ
مِائَةٌ

⁸⁸ Саноқ сонлар

Шу ўн иккита калимадан адад, яъни саноқлар тузилади.
11 дан 19 гача бўлган саноқлар қуйидагича ифодаланади:

Музаққар:

Муаннас:

أَحَدَ عَشَرَ	إِحْدَى عَشْرَةَ
إِثْنًا عَشَرَ	إِثْنَتَا عَشْرَةَ ، ثِنْتَا عَشْرَةَ
ثَلَاثَةَ عَشَرَ	ثَلَاثَ عَشْرَةَ
أَرْبَعَةَ عَشَرَ	أَرْبَعَ عَشْرَةَ
خَمْسَةَ عَشَرَ	خَمْسَ عَشْرَةَ
سِتَّةَ عَشَرَ	سِتَّ عَشْرَةَ
سَبْعَةَ عَشَرَ	سَبْعَ عَشْرَةَ
ثَمَانِيَةَ عَشَرَ	ثَمَانِيَةَ عَشْرَةَ
تِسْعَةَ عَشَرَ	تِسْعَ عَشْرَةَ

عِشْرُونَ ва унинг 90 гача бўлган шериклари музаққар ва муаннасда бир хил ишлатилаверади.

Музаққар:

Муаннас:

أَحَدٌ وَعِشْرُونَ إِحْدَى وَ عِشْرُونَ
Ва ҳақозо то 99 гача давом этади.

مِائَةٌ ، مِائَتَانِ ، أَلْفٌ ، أَلْفَانِ Булар музаққар ва муаннасда ҳам бир хил ишлатилаверади. Яъни, муштаракдир. Сўнгра 100 дан ортиқ ёки 1000 дан ортиқ рақамни ифодалаш учун юқоридаги сонларни қўйиб, атф билан ишлатилади.

مِائَةٌ وَ خَمْسَةٌ وَ عِشْرُونَ
أَلْفٌ وَ خَمْسَةٌ وَ عِشْرُونَ

ёки

خَمْسَةٌ وَعِشْرُونَ وَمِائَةٌ
خَمْسَةٌ وَعِشْرُونَ وَآلْفٌ

Тақсимли сонларни ифодалаш учун махсус **فُعْلٌ** ёки **فُعْلٌ** вазнлари қўлланилади. Бу вазнлар фақатгина 3-10 гача бўлган тақсимли сонларни ифодалайди.

Масалан:

$\frac{1}{3}$ деганидир. **تُلْتٌ** ёки **تُلْتٌ**

Ярим $\frac{1}{2}$ тақсимли сонни ифодалаш учун эса махсус сўз **نِصْفٌ** – кўплиги **أَنْصَافٌ** киритилган. Махражи то 10 гача бўлган тўғри ўнли тақсимли сонлар қуйидагича ифодаланади. Масалан:

$\frac{3}{4}$ **أَرْبَاعٌ**, **ثَلَاثَةُ** **أَرْبَاعٍ** ни кўплигидир.

Қолган тўғри тақсимли сонларни **مِنْ** ҳарфи жор орқали **أَجْزَاءٌ** – кўплиги **أَجْزَاءٌ** ёрдамида ифодаланилади.

Масалан: $\frac{5}{19}$ – **خَمْسَةٌ أَجْزَاءٍ مِنْ تِسْعَةِ عَشَرَ جُزْأً**

Аралаш касралаи сонлар қуйидагича ифодаланади:

Масалан:

$7 \frac{1}{4}$ - **سَبْعَةٌ وَرُبْعٌ**

Фоишли (%) сонларни ифодалаш учун “**ف**” ёки “**ب**” ҳарфи жорлари ёрдамида **أَلْفَةٌ** сўзи билан ифодаланади. Масалан, 8 % дегани қуйидагича бўлади:

ثَمَانِيَةٌ فِي الْمَائَةِ

Энди 3-10 гача бўлган сонларнинг тамизи, яъни маъдуди (саналаётган нарса) лафзий ёки маънавий ҳолда жор ва жам бўлади.

ثَلَاثَةٌ نَفَرٍ	ثَلَاثَةٌ كُتُبٍ
↓	↓
маънавий	лафзий

11 дан 99 гача бўлган сонларнинг тамизи муфрад ва насб бўлади.

خَمْسَةٌ وَعِشْرُونَ رَجُلًا

100 дан юқори бўлган жамики сонларнинг тамизи муфрад ва жор бўлади.

مِائَةٌ رَجُلٍ ، أَلْفٌ رَجُلٍ

21-машқ

Бешта китоб. Учта қалам. Тўртта қадаҳ. Олтита каравот. Тўрт қадаҳ чойни ичдим. Олтита дафтарни сотиб олдим. Бу китоб тўққиз тийин туради. Бу қалам беш тийин туради. Буниси тўрт тийин туради. Бугун тўққиз соат ухладим. Ўн соат ухладим. Бир отни сотиб олдим. Баҳоси олти олтиндир. Битта каравотни саккиз сўмга сотиб олдим.

الدَّرْسُ الثَّانِي وَالْعِشْرُونَ

مَكْتَبَةٌ. كُتُبِيٌّ. اشْتَعَالَ. عِشْرُونَ. ثَلَاثُونَ. أَرْبَعُونَ.
خَمْسُونَ. سِتُونَ. سَبْعُونَ. ثَمَانُونَ. تِسْعُونَ.

عَشْرُونَ كِتَابًا. ثَلَاثُونَ تَلْمِيزًا. سِتُونَ قَلَمًا. ثَمَانُونَ كُرْسِيًا. تِسْعُونَ
 مَلِيَمًا. اشْتَرَيْتُ الْيَوْمَ عَشْرِينَ كُرْسِيًا. فِي هَذَا الْفَصْلِ يَتَعَلَّمُ ثَلَاثُونَ
 تَلْمِيزًا. هَذَا الْكِتَابُ يُسَاوِي عَشْرِينَ مَلِيَمًا وَذَلِكَ ثَلَاثِينَ مَلِيَمًا. بَاعَ
 الْكُتُبِيُّ عَشْرِينَ قَلَمًا وَسِتَّةَ كُرَارِيسَ وَأَرْبَعَةَ الْوَاحِ وَثَلَاثِينَ مَسْطَرًا
 وَمَحْبَرَةً وَنَشَافَةً. خَرَجَ الْخَادِمُ إِلَى السُّوقِ فَاشْتَرَى ثَلَاثِينَ رَطْلًا عِنَبًا.
 اشْتَعَلْنَا الْيَوْمَ عَشْرَ سَاعَاتٍ. بَكِمِ اشْتَرَيْتَ هَذَا الْبَطِيخَ يَا أَخِي؟ -
 بِعَشْرِينَ مَلِيَمًا. كَمْ يُسَاوِي هَذَا الْفَرَسُ؟ - عَشْرَ جَنِيهَاتٍ. ذَهَبْتُ إِلَى
 مَكْتَبَةِ الْمَعَارِفِ فَاشْتَرَيْتُ كِتَابًا وَأَقْلَامًا وَكُرَارِيسَ. ارْكَبْ دَرَّاجَتَكَ.
 ارْكَبْ دَرَّاجَتِي. ارْكَبُوا دَرَّاجَاتِكُمْ. هَذَا الْحِصَانُ يُسَاوِي تِسْعِينَ رُوبِلًا.
 اشْتَرَيْتَا هَذَا الثَّوْرَ بِأَرْبَعِينَ رُوبِلًا ثُمَّ بَعْنَا بِخَمْسٍ وَخَمْسِينَ رُوبِلًا.

22-машқ

Бешта бола. Тўққизта ўқувчи. Ўнта қалам.
 Йигирмата тахта. Отам бу ҳўкизни олтмиш сўмга сотиб
 олди. Қирқта дераза. Элликта дарс. Йигирмата пиёла.
 Ўттизта сиёҳдон. Бу ош эллик сўм туради. Буниси етмиш
 сўм. Бу ҳўкизнинг баҳоси қирқ сўм. Беш пиёла чой
 ичдим. Китоблар, қаламлар, дафтарлар, сиёҳлар ва
 чизғичлар кутубхонада сотилади.

الدَّرْسُ الثَّلَاثُ وَالْعِشْرُونَ

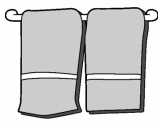
سَنَةٌ. فَصْلٌ. شَهْرٌ. أُسْبُوعٌ. يَوْمٌ. نَهَارٌ. لَيْلٌ. دَقِيقَةٌ.
 ثَانِيَةٌ. رَبِيعٌ. صَيْفٌ. خَرِيفٌ. شَتَاءٌ. خَمْسَةٌ عَشْرَ.
 ثَلَاثَةٌ وَعِشْرُونَ. مِئَةٌ. أَلْفٌ. مِئَةٌ وَخَمْسَةٌ عَشْرَ.

فِي الْيَوْمِ أَرْبَعٍ وَعَشْرُونَ سَاعَةً. فِي الشَّهْرِ أَرْبَعَةٌ أَسَابِيعَ. فِي الْأُسْبُوعِ سَبْعَةٌ أَيَّامٌ: الْجُمُعَةُ، السَّبْتُ، الْأَحَدُ، الْإِثْنَانِ، الثَّلَاثَاءُ، الْأَرْبَعَاءُ، الْخَمِيسُ. ذَلِكَ الْبَيْتُ يُسَاوِي أَلْفَ رُوبِلٍ. اشْتَعَلَتْ اللَّيْلَةُ خَمْسَ سَاعَاتٍ. فِي النَّهَارِ نَشْتَعِلُ وَفِي اللَّيْلِ نَنَامُ. فِي السَّنَةِ أَرْبَعَةٌ فُصُولٌ: فَصْلُ الرَّبِيعِ، فَصْلُ الصَّيْفِ، فَصْلُ الْخَرِيفِ، فَصْلُ الشِّتَاءِ. خَرَجْتُ إِلَى السُّوقِ فَدَخَلْتُ مَكْتَبَةً فَأَشْتَرَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ قَلَمًا وَمِئَةَ كُرَّاسٍ وَأَلْفَ رِيْشَةٍ. كَمْ يُسَاوِي قَلَمُكَ؟ - خَمْسَ مِئَمَاتٍ. اشْتَرَيْتُ هَذَا الْكِتَابَ بِأَرْبَعٍ وَعَشْرِينَ مِئَمًا. فِي الشِّتَاءِ نَتَعَلَّمُ فِي الْمَدْرَسَةِ وَفِي الصَّيْفِ نَسْتَرِيحُ. فِي هَذَا الْأُسْبُوعِ نَذْهَبُ إِلَى الْغَابِ. فِي السَّنَةِ اثْنِي عَشَرَ شَهْرًا: الْمَحْرَمُ، صَفَرٌ، رِبِيعُ الْأَوَّلِ، رِبِيعُ الْآخِرِ، جُمَادَى الْأُولَى، جُمَادَى الْآخِرَةُ، رَجَبٌ، شَعْبَانٌ، رَمَضَانٌ، شَوَّالٌ، ذُو الْقَعْدَةِ، ذُو الْحِجَّةِ.

23-машқ

Йил, фасл, кундуз, ҳафта, кеча, ой. Йигирма беш тийин. Ўттиз тўртта қалам. Ўттиз кун. Қирқта бузоқ. Ўттиз тўртта калит. Бизнинг мадрасада ўттиз тўртта ўқувчи ўқийди. Бизнинг синфда йигирма олти ўқувчи ўқийди. Мен ёз фаслини яхши кўраман. Ёз фаслини яхши кўрамыз. Қиш фаслида мадрасада ўқиймиз. Ёз фаслида дам оламыз.

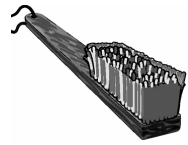
الدَّرْسُ الرَّابِعُ وَالْعَشْرُونَ

مِنْشَفَةٌ

أَبْرِيقٌ

فُرْشَةٌ

يَتَوَضَّأُ. يُصَلِّي. صَابُونَ. غَسَلَ. تَنْشِيفٌ. وَجْهٌ. صَلَاةٌ. فَجْرٌ.
ظَهْرٌ. عَصْرٌ. مَغْرِبٌ. عِشَاءٌ. عِيدٌ. طَسَّتْ.

أَيْنَ الْإِبْرِيْقِ؟ أَيْنَ الْمُنَشِّفَةِ؟ هَاتِ الصَّابُونَ اغْسِلِ وَجْهِي. هَاتِ
الْإِبْرِيْقِ اتَوَضَّأُ. سَلِّمْ يُصَلِّي الْمَغْرِبِ. صَلَّيْتُ الظُّهْرَ الْيَوْمَ فِي الْمَسْجِدِ
الْكَبِيرِ. صَلَّيْنَا الْجُمُعَةَ. صَلِّ الْعِشَاءَ. هُوَ لَاءُ الرِّجَالِ يُصَلُّونَ الْمَغْرِبِ.
سَلِّمْ يَتَوَضَّأُ وَفَرِيدٌ يُصَلِّي. تَوَضَّأَ عُمَانٌ فَنَشَفَ وَجْهَهُ بِالْمُنَشِّفَةِ
الْجَدِيدَةِ. تَوَضَّأَ ثُمَّ صَلَّ الْمَغْرِبِ. مَتَى صَلَّيْتُ الْعِشَاءَ؟ - الْآنَ فَقَطْ. هَذَا
الْإِبْرِيْقُ كَبِيرٌ جَدًّا. أَيْنَ الطَّسَّتْ أَيْنَ وَضَعْتَهُ؟ هَاتِ الْفُرْشَةَ. اشْتَرَى الْخَادِمُ
سَبْعَةَ أَرْطَالٍ صَابُونًا. أَيْنَ الْخَادِمَةِ؟ اغْسِلْ وَجْهَكَ يَا عُمَرُ. اذْهَبْ إِلَيَّ
أَخِي مُحَمَّدٌ بَعْدَ صَلَاةِ الْعِيدِ. هَاتِ الْمُنَشِّفَةَ يَا أَخِي. أَيْنَ صَلَّيْتُ الْعِيدَ يَا
مَرْوَانَ؟ - صَلَّيْتُ فِي الْمَسْجِدِ الْحُسَيْنِيِّ. وَأَنْتَ أَيْنَ صَلَّيْتَهُ؟

24-машқ

Аср намози. Бомдод намози. Бугун хуфтон намозини масжидда ўқидим. Ҳайит намозини катта масжидда ўқидим. Юзимни /бетимни/ сочиқ билан артдим. Юзимни совун билан ювдим. Қаерда чўтка? Бу ерда. Сочиқни бер, юзимни артаман. Обдаста қаерда? Таҳорат олдим. Кейин пешин намозини ўқидим. Шом намозини ўқи. Ҳайит намозини қаерда ўқидинг?

الدَّرْسُ الْخَامِسُ وَالْعِشْرُونَ

أُذُنٌ

أَنْسَانٌ. نَاسٌ. رَأْسٌ. شَعْرٌ. جَبْهَةٌ. حَاجِبٌ.
شَفَاةٌ. أَنْفٌ. فَمٌ. لِسَانٌ. يَدٌ. اصْبِغْ. امْسَاكٌ.
كَذَبٌ. بَعْضٌ. كُلٌّ. لِي. لَكَ.

هَذَا إِنْسَانٌ. هَذَا أَنْفٌ. لِلْإِنْسَانِ رَأْسٌ وَاحِدٌ وَأَنْفٌ وَاحِدٌ وَقَمٌ وَاحِدٌ وَلِسَانٌ وَاحِدٌ. بِالْأُذُنِ نَسْمَعُ وَبِاللِّسَانِ نَتَكَلَّمُ وَبِالْفَمِ نَأْكُلُ. بِالْيَدِ نُسْمِكُ وَبِالْعَيْنِ نَرَى. اأْمْسِكْ هَذَا الْقَلَمَ بِيَدِكَ. اأْحْفَظْ لِسَانَكَ مِنَ الْكُذْبِ. شَعْرٌ مَحْمُودٌ طَوِيلٌ وَشَعْرٌ اأْحْمَدُ قَصِيرٌ. اأْعْسَلْ يَدَكَ قَبْلَ الْاأْكْلِ وَبَعْدَ الْاأْكْلِ. مَتَى رَأَيْتَ سَلِيمًا يَا اأَخِي؟ - رَأَيْتُهُ الْيَوْمَ قَبْلَ الظُّهْرِ. رَأَيْتُ صَاحِبِي فَرِيدًا بَعْدَ الْمَغْرِبِ يَلْعَبُ فِي الْجَنِينَةِ. نَمَتَ الْيَوْمَ بَاكِرًا جِدًّا. بَعْضُ التَّلَامِذَةِ مُجْتَهِدُونَ وَبَعْضُهُمْ كُسَالَى. لِكُلِّ يَدٍ خَمْسُ أَصَابِعَ، الْإِبْهَامُ، السَّبَابَةُ، الْوُسْطَى، الْبِنْصَرُ، الْخَنْصَرُ. فِي السَّنَةِ اأَثْنَى عَشَرَ شَهْرًا اأَفْرَنْجِيًّا يَنْايرُ، فَيْرَايرُ، مَارِسُ، اأَبْرَيْلُ، مَائُو، يُونْيُو، يُولْيُو، اأَغُسْتُسُ، سَبْتَمْبِرُ، اأَكْتُوبِرُ، نُوفَمْبِرُ، دِسْمَبِرُ.

25-машқ

Ўн икки ойнинг номларини ёддан айтиб беринг. Бу бурундир. Бу оғиздир. Бу нима? Салимнинг боши каттадир. Фариднинг боши кичкинадир. Кимнинг боши катта? Кимнинг боши кичик? Кимнинг сочи қисқа? Кимнинг сочи узун? Менинг укамнинг сочи узун. Қўлингни овқатлангандан кейин ювгин. Қўлларингизни овқатланишдан олдин ювинглар. Тилингни ёлғондан сақла.

الدَّرْسُ السَّادِسُ وَالْعِشْرُونَ

شَارِبٌ

كَفٌ

جَفَنٌ. هُدْبٌ. عُنُقٌ. اأَمَلٌ. ظَفْرٌ. فَخْذٌ.

تَحْرِيكٌ. اأَبْدَأُ. لَا. لَا يَكْذِبُ. اأَسْوَدُ. اأَبْيَضُ.

شَارِبٌ أَيْضٌ. شَارِبٌ أَسْوَدٌ. عُنْقِي طَوِيلٌ. هَذَا الْهُدْبُ أَسْوَدٌ. عُنْقُكَ
 قَصِيرٌ. احْفَظُوا لِسَاتِكُمْ مِنَ الْكَذِبِ. التَّمْيِذُ الْمُؤَدَّبُ لَا يَكْذِبُ أَبَدًا. لِمَ لَا
 تَكْتُبُ مَكْتُوبَكَ. الْأَوْلَادُ الْمُؤَدَّبُونَ لَا يَكْذِبُونَ. خَمْسٌ أَمَلٌ. هَلْ تُحِبُّ
 الْبِرْتَقَالَ؟- نَعَمْ أَحِبُّهُ جَدًّا. وَهَلْ تُحِبُّ اللَّيْمُونَ؟- لَا، لَا أَحِبُّهُ. هَذَا أَنْفِي.
 هَذَا رَأْسُكَ. شَعْرُ جَدِّي أَيْضٌ. شَارِبُ أَبِي أَيْضٌ. لِكُلِّ كَفِّ خَمْسٌ أَصَابِعَ
 وَكُلِّ أَصْبَعٍ ظُفْرٌ. شَعْرُ سَلِيمٍ أَسْوَدٌ. لَا تَكْذِبُ أَبَدًا. لَا تَكْذِبُوا أَبَدًا. هُدْبُكَ
 أَسْوَدٌ. هَؤُلَاءِ التَّلَامِذَةُ لَا يَكْذِبُونَ. نَحْنُ لَا نَكْذِبُ أَبَدًا. التَّلَامِذَةُ الْمُجْتَهِدُونَ
 لَا يَلْعَبُونَ وَقْتَ الدَّرْسِ. إِخْوَتُكَ لِمَ لَا يَقْرَأُونَ؟

26-дарс

1. “لا” ҳарфи жавоб бўлиб, маънода **نَعَمْ** нинг тескариси бўлади.

2. **كَلَّا** – ҳарфи рад. У баъзида **حَقًّا** маъносида ҳам келади.

Масалан:

كَلَّا إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنَّاظٍ

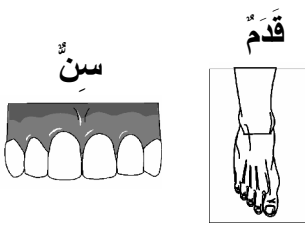
“Ҳақиқатда инсон туғёнга кетди”.

Алақ сураси, 6-оят.

26-машқ

Онамнинг сочи оқдир. Сенинг сочинг қора. Менинг кипригим қора. Узун киприк. Қисқа киприк. Укамнинг мўйлови узундир. Аҳмаднинг юзи оқдир. Дарс вақтида ҳечам ўйнамайман. Олмани жуда яхши кўраман. Лимонни ёқтирмайман. Ўйнама. Ўйнаманглар. Нега ўйнаяпсан? Нега ўқияпсиз? Булар куляптилар. Булар ийғляптилар.

الدَّرْسُ السَّابِعُ وَالْعِشْرُونَ

لِحْيَةٌ. يَدٌ يُمْنَى. يَدٌ يُسْرَى. شَفَاةٌ
عُلْيَى. شَفَاةٌ سُفْلَى. رَجُلٌ. رَاحَةٌ.
كَعْبٌ. مِرْفَقٌ. رُكْبَةٌ. كُلُّ أَحَدٍ. مَا
قَرَأَ. مَا فَهَمَ أَحَدٌ. مَا جَاءَ أَحَدٌ.

رَجُلٌ يُمْنَى. رَجُلٌ يُسْرَى. جَفَنٌ أَعْلَى. جَفَنٌ أَسْفَلٌ. لَا تَأْكُلُ بِيَدِكَ
الْيُسْرَى. كُلُّ بِيَدِكَ الْيُمْنَى. لِكُلِّ يَدٍ مِرْفَقٌ وَلِكُلِّ رَجُلٍ رُكْبَةٌ. لَا تَحْرِكْ
رَجْلَكَ وَقْتَ الدَّرْسِ. وَلَا تَلْتَقِ يَمِينًا وَشِمَالًا. لِحْيَةٌ أَبِي طَوِيلَةٌ. كَلِّكُمْ
مُجْتَهِدُونَ. هَلْ قَرَأْتَ دَرْسَكَ الْيَوْمَ؟ لَا، مَا قَرَأْتَهُ؟ هَلْ فَهَمْتُمُ الدَّرْسَ أَيُّهَا
التَّلَامِذَةُ؟- نَعَمْ فَهَمْنَاهُ جَيِّدًا. هَلْ حَفِظْتُمُ الدَّرْسَ؟- لَا، مَا حَفِظْنَاهُ. لِمَ، مَا
حَفِظْتُمْ؟ هَلْ فَهَمْتُمُ الدَّرْسَ كَلِّكُمْ؟- نَعَمْ فَهَمْنَا كُنَّا. هَلْ كَتَبْتَ الْيَوْمَ إِلَيَّ
أَبِيكَ مَكْتُوبًا؟- لَا، مَا كَتَبْتُ. فَهَمَ الدَّرْسَ الْيَوْمَ بَعْضُنَا وَمَا فَهَمَ بَعْضُنَا.
لِكُلِّ كَفِّ رَاحَةٌ. اغْسِلْ يَدَكَ إِلَيَّ الْمِرْفَقِ. غَسَلْتُ رِجْلِي إِلَيَّ الْكَعْبِ.

27-дарс

1. Музаккар ва муаннас ҳақида тушунча.

Эркаклар учун ишлатиладиган сўзлар музаккар дейилади.

Масалан: فَرِيدٌ، هُوَ، أَنْتَ، هَذَا، الَّذِي، رَجُلٌ، مُعَلِّمٌ، أَبٌ

Аёллар учун ишлатиладиган сўзлар муаннас дейилади.

Масалан: هِيَ، أَنْتِ، هَذِهِ، الَّتِي، إِمْرَأَةٌ، مُعَلِّمَةٌ، أُمٌّ، عَائِشَةٌ

Исмнинг музаккар ёки муаннаслиги маъносидан англашилиб туради. Музаккар эркак жинсидан бўлган жонзотни англатса, муаннас исм урғочи ва аёл жинсидаги жондорга далолат қилади.

Муаннас

إِمْرَأَةٌ

بَقْرَةٌ

دَجَاجَةٌ

نَاقَةٌ

لَبْوَةٌ

Музаккар

رَجُلٌ

ثَوْرٌ

دَيْكٌ

جَمَلٌ

أَسَدٌ

Эркак ёки аёл жинсига фарқланмайдиган жонсиз нарсаларни англатган исмларнинг музаккар ёки муаннаслиги баъзи белгилари орқали ажратиб олинади. Муаннас исмларда уч хил аломат бўлади:

А) “о” шаклида ёзиладиган “ة”

مُعَلِّمَةٌ، مَحْبِرَةٌ، رَيْشَةٌ، مَدْرَسَةٌ

Бу “ة” муаннаслик аломати бўлгани учун “**ТОИ ТАЪНИС**” деб юритилади.

Б) Қисқа алиф (алиф мақсура) يُمْنَى، يُسْرَى، عُنَى، سُنْفَى

В) Ҳамзали чўзиқ алиф (алиф мамдуда) بَبْعَاءُ، صَحْرَاءُ، بَقْعَاءُ

Бундан ташқари бир қанча исмлар борки, гапда муаннас каби ишлатилади. Лекин улар на жондордан урғочи жинсидагисига далолат қилади ва на лафзида муаннаслик аломатига эга, фақат сўзлашувда, гап таркибида муаннас каби ишлатилгани учун муаннас деб эътибор қилинади. Бу хил исмлар “**МУАННАСИ САМОЪИЙ**” деб юритилади.

Масалан:

أَرْضٌ، سَمَاءٌ، رَجُلٌ، يَدٌ، عَيْنٌ، نَارٌ.

Бундан ташқари музаккарга ҳам, муаннасга ҳам ишлатиладиган исмлар ҳам бор. Улар “муштарак” деб номланади.

Келин ёки куёв – عَرُوسٌ

Чол ёки кампир – عَجُوزٌ

Уйланган йигит ёки жувон хотин – نَيْبٌ

Уйланмаган йигит ёки қиз – بَكْرٌ

Чидамли эр ёки аёл – صَبُورٌ

Охирида таънис аломати бор бўлган муаннас исмлар “муаннаси лафзий” деб аталади. Охирида таънис аломатига эга бўлмаган, шу жумладан самоъий муаннаслар “муаннаси маънавий” деб юритлади. Энди жонзотлардан урғочи жинсига далолат қилган муаннас исмлар лафзий ёки маънавий бўлишидан қатъий назар “муаннаси ҳақиқий” деб аталади.

Жонсиз нарсаларнинг номи бўлиб, гапда муаннас каби ишлатиладиган лафзий ва самоъийлар эса “муаннаси ғойри ҳақиқий” деб аталади.

27-машқ

Устки лаб. Остки лаб. Ўн оёқ. Чап оёқ. Соқол. Мўйлов. Тизза. Тирсак. Бугун Фаридга хат ёздингми? Ҳа, ёздим. Дарсингни ёдладингми? Йўқ, ёдламадим. Бозорга чиқдингми? Йўқ, чиқмадим. Дарсингни ўқидингми? Ўқитувчи келдими? Йўқ, келмади. Дарсни ҳаммангиз фаҳмладингизми? Ҳаммамиз фаҳмладик.

الدَّرْسُ الثَّامِنُ وَالْعِشْرُونَ

قطار

صَبَاحًا. مَسَاءً. غَدًا. أَمْسٍ. كَيْفَ. كَيْفَ
حَالُكَ؟ حَفِظَكَ اللهُ. سَيِّدِي. عِنْدِي. عِنْدَكَ.
عِنْدَهُ. مَحَطَّةٌ. تَوَجَّهْ. سَكَّةٌ حَدِيدِيَّةٌ.

هَذَا قِطَارٌ. هَلْ رَأَيْتَ الْقِطَارَ؟ نَعَمْ رَأَيْتُهُ. عِنْدَكَ مَالٌ كَثِيرٌ. عِنْدَ
فَرِيدٍ قَلَمٌ جَمِيلٌ. رَأَيْتَ الْقِطَارَ فِي الْمَحَطَّةِ. عِنْدِي كِتَابٌ مَبْدَأُ الْقِرَاءَةِ.
مَتَى جِئْتَ إِلَيَّ بِلَدُنَا؟- أَمْسٍ وَقْتُ الظُّهْرِ. جِئْتُ الْيَوْمَ إِلَى الْمَدْرَسَةِ
بِأَكْرَبٍ جَدًّا، جِئْتُ فِي السَّاعَةِ السَّابِعَةِ. هَلْ عَرَفْتَ دَرَسَكَ؟- نَعَمْ عَرَفْتُهُ
جَيِّدًا. اقْرَأْهُ أَسْمَعُ. كَيْفَ حَالُكَ يَا سَعِيدُ؟- حَفِظَكَ اللهُ يَا كَرِيمُ. إِبْنُ
سَلِيمٍ يَا فَاطِمَةُ؟- ذَهَبَ إِلَى الْمَدْرَسَةِ. مَتَى؟- الْآنَ. اسْتَعَلْتُ أَمْسٍ مِنَ
الظُّهْرِ إِلَى الْعَصْرِ. مَتَى تَجِيءُ إِلَيْنَا؟- غَدًا صَبَاحًا. هَلْ عِنْدَكَ كِتَابٌ
مَبْدَأُ الْقِرَاءَةِ يَا سَلِيمَانُ؟- لَا يَا سَيِّدِي. لَمْ لَا تَشْتَرِيهِ هُوَ كِتَابٌ جَمِيلٌ
جَدًّا. رَكِبْنَا الْقِطَارَ مِنْ مَحَطَّةِ أَوْرَنْبُورْغٍ وَتَوَجَّهْنَا بِلَدَةِ قَازَانَ. ذَهَبْنَا
أَمْسٍ إِلَى الْغَابِ. الْقِطَارُ يَمْشِي عَلَى السَّكَّةِ الْحَدِيدِيَّةِ.

28-дарс

1. حَفِظَكَ اللهُ
رَضِيَ اللهُ عَنْهُ
صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

Булар ва шунга ўхшаш жумлалар “жумлаи дуо” деб аталади. Уларга таркибдан (эъробдан)ўрин йўқ. Шунинг учун улар доимо рафъ ҳукмида бўлади. Улар яна “жумлаи мўътаризия”⁸⁹ деб ҳам юритилади.

2. Замир шанъ ва қисса.

Жумладан олдин замир шанъ ва замир қисса деб номланадиган ғойиб замири муқаддам бўлиб келади. Бу замир ўзидан кейинги келадиган жумла билан тафсир қилинади. У омилларнинг тақозосига қараб муттасил ва мунфасил, мустатир ва бориз бўлади. Агар “هُوَ”, “هِيَ” кўринишида келса, замир шанъ дейилади. Агар “هَذَا”, “هِيَ” кўринишида келса, замир қисса дейилади.

هُوَ زَيْدٌ قَائِمٌ، كَانَ زَيْدٌ قَائِمًا، إِنَّهُ زَيْدٌ قَائِمٌ

28-машқ

Бугун жуда эрта турдим. Соат 8.00 да турдинг. Кеча мадрасага соат 8.00 да бордим. Қачон бизникига келасан? Бугун хуфтондан кейин. Қачон чой ичамиз? Қачон бозорга борамиз? Пешиндан олдин. Эртага бувамникига бораман. У мени жуда яхши кўради. Сенда қаламтарош борми? Ҳа, бор. Поездни кўрдингми? Кўрдим. Қаерда кўрдинг? Вокзалда.

الدَّرْسُ التَّاسِعُ وَالْعِشْرُونَ

جَائِعٌ. عَطْشَانٌ. كَرِيمٌ. بَخِيلٌ. عَاصِمَةٌ. قَرِيَّةٌ. شُكْرٌ.
احْسَانٌ. رُجُوعٌ. بَقَاءٌ. رَخِيصٌ. غَالٍ. ابْوَانٌ. أَقَارِبٌ.

⁸⁹ Жумланинг орасида келиб, жумлани таъкидлайдиган алоҳида жумла.

احْتَرَمَ مُعَلِّمَكَ وَاشْكُرَهُ. الْكَرِيمُ مَحْبُوبٌ وَالْبَخِيلُ مَمْقُوتٌ. هَذَا الْكِتَابُ رَخِيسٌ وَهَذَا غَالٌ. هَذَا الرَّجُلُ بَخِيلٌ لَا يُحْسِنُ إِلَى الْفُقَرَاءِ. التَّلْمِيزُ الْكَسْلَانُ لَا يُحِبُّهُ أَحَدٌ: لَا مُعَلِّمَهُ وَلَا آبَاةَ وَلَا أَقَارِبَهُ وَالتَّلْمِيزُ الْمُجْتَهِدُ يُحِبُّهُ كُلُّ النَّاسِ. قَارَانَ بِلَدَةِ كَبِيرَةٍ. الْمَكَّةُ عَاصِمَةُ الْإِسْلَامِ. ذَهَبْنَا أَمْسَ فِي السَّاعَةِ الثَّلَاثَةِ بَعْدَ الظُّهْرِ إِلَى الْمَحَطَّةِ فَرَكِبَ أَبُوْنَا الْقَطَارَ وَرَجَعْنَا نَحْنُ إِلَى الْبَيْتِ. قَرَيْتُنَا كَبِيرَةٌ. قَرَيْتُكُمْ صَغِيرَةٌ. اشْتَغَلَ بِدِرْسِكَ فَقَطٌ. هَذَا الْكِتَابُ غَالٌ يُسَاوِي خَمْسِينَ مَلِيَمًا. هَذَا جَائِعٌ وَهَذَا عَطْشَانٌ. التَّلْمِيزُ الْمُؤَدَّبُ يَحْتَرِمُ مُعَلِّمَهُ وَيَشْكُرُهُ دَائِمًا. ذَلِكَ الرَّجُلُ كَرِيمٌ. هُوَ لَأَيُّ أَقَارِبِي. تَلْمِيزِي يَشْكُرُنِي كَثِيرًا. نَذَهَبُ غَدًا صَبَاحًا إِلَى الْغَابِ وَنَبْقِي فِيهِ إِلَى الْمَسَاءِ ثُمَّ نَرْجِعُ إِلَى الْبَيْتِ.

29-дарс

1. Хуруфу атфалардан “لا” ҳарфи маълум бўлган иккита ишдан бирига келиб, маътуф ва маътуфун алайҳга бўлган нисбатни тайин қилиб, биттасига олиб беради.

Масалан:

جَاءَ نِي زَيْدٌ لَا عَمْرُو

Бу ерда нисбат Амрдан олиниб, Зайднинг ўзига хослаб бериляпти. “لا” ҳарфи бир қанча ўринларда зоида бўлиб келади . Улар қуйидагилардир:

А) “لا” ҳарфи лафзий ва маънавий бўлган манфий жумлалардан кейин “و” ҳарфи атфа билан зоида бўлиб келади.

مَا جَاءَ نِي زَيْدٌ وَلَا عَمْرُو، غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ.

↓
маънавий

↓
лафзий

Б) “أَنْ” масдариядан кейин зоида бўлиб келади.

مَا مَعَكَ أَنْ لَا تَسْجُدَ إِذْ أَمَرْتُكَ

В) أَقْسِمُ сўзидан олдин зоида бўлади.

(Қиёмат сураси, 1-оят) لَا أَقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيَامَةِ

(Балад сураси, 1-оят) لَا أَقْسِمُ بِهَذَا الْبَلَدِ

Лекин бу ҳолати кам учрайди.

Г) Музоф билан биргаликда зоида бўлади.

فِي بئرٍ لَا حُورٍ سَرَى وَمَا شَعَرَ

Бу ҳолати ҳам жуда камдан-кам учрайди.

29-машқ

Булар менинг укаларим. Бу китоб жуда қимматдир. Бу китоб жуда арзондир. Ўқитувчингга ҳамиша раҳмат айт. Одобли ўқувчи суюклидир. Бизнинг қишлоғимиз кичкина. Сизнинг қишлоғингиз катта. Сенинг отанг сахийдир. Унинг онаси бахилдир. Мен очман. Сен чанқагансан. Одобсиз ўқувчини ҳеч ким яхши кўрмайди. Дангаса ўқувчини яхши кўрмайман. Бу китоб неча сўм туради? 20 тийин. Жуда қиммат. Вокзалга бордим.

الدَّرْسُ الثَّلَاثُونَ

مُعَلِّمٌ. مُعَلِّمَةٌ. تَلْمِيزٌ. تَلْمِيزَةٌ. تَلَامِيزٌ. تَلْمِيزَاتٌ. رَجُلٌ. رِجَالٌ. امْرَأَةٌ.
نِسَاءٌ. هَذِهِ. تِلْكَ. كَبِيرَةٌ. مُؤَدَّبَةٌ.

هَذَا رَجُلٌ. هَذِهِ امْرَأَةٌ. هَذَا تَلْمِيزٌ. هَذِهِ تَلْمِيزَةٌ. هَذَا مُعَلِّمٌ. هَذِهِ مُعَلِّمَةٌ.
هَذَا التَّلْمِيزُ مُؤَدَّبٌ. هَذِهِ التَّلْمِيزَةُ مُؤَدَّبَةٌ. هَذِهِ الْمَرْأَةُ كَرِيمَةٌ. هَذَا الْقَلَمُ

جَمِيلٌ. هَذِهِ الْمَاسِكَةُ طَوِيلَةٌ. هَذِهِ النَّشَافَةُ جَمِيلَةٌ. هَذِهِ الْمَدْرَسَةُ كَبِيرَةٌ
جَدًّا. مَدْرَسَتُكُمْ صَغِيرَةٌ. أَيْنَ الْمُعَلِّمَةِ يَا فَاطِمَةُ؟ - هُنَا فِي الْفَصْلِ يَا
عَائِشَةُ. هَذِهِ الْمِحَاةُ جَمِيلَةٌ. مَقَلَمَتِي جَمِيلَةٌ جَدًّا. رَدَّهُهُ وَاسِعَةٌ. مِحْبَرَةٌ
جَدِيدَةٌ. حُجْرَةٌ ضَيِّقَةٌ. كُرَةٌ كَبِيرَةٌ. قَنِينَةٌ صَغِيرَةٌ. فُرْشَةٌ جَمِيلَةٌ. مَتَى
تَجِيءُ الْيَنَاءُ؟ - غَدًا فِي السَّاعَةِ الثَّانِيَةِ بَعْدَ الظُّهْرِ. مَعَ مَنْ تَجِيءُ؟ - مَعَ
أُخْتِي الصَّغِيرَةِ فَاطِمَةَ. مَنْ هَذِهِ يَا عُمَرُ؟ - هَذِهِ أُخْتِي عَائِشَةُ يَا سَيِّدِي.
هَذِهِ الْبَقْرَةُ غَالِيَةٌ وَتِلْكَ رَخِيصَةٌ. اشْتَرَيْنَا هَذِهِ الدَّجَاجَةَ بِارْبَعِينَ مَلِيْمًا.

30-машқ

Бу ўқувчидир. Бу ўқувчи қиздир. Бу эркакдир. Бу хотиндир. Бу хотин камбағалдир. Бу ўқувчи қиз тиришқоқдир. Бу ўқувчи қиз одоблидир. Бу босма янгидир. Бу мадраса каттадир. Бу синф кичкинадир. Муаллима қаерда? Синфда. Бу кичкина қиз синглимдир. Кичкина хона. Катта хона. Кенг зал. Янги сиёҳдон. Эски сиёҳдон. Янги босмани бер. Эски сиёҳни ол.

الدَّرْسُ الْحَادِي وَالْثَّلَاثُونَ

عَالِمٌ. عُلَمَاءٌ. جَاهِلٌ. جُهَلَاءٌ. فَاضِلٌ. فَضْلَاءٌ.
تَكْتُبُ. هِيَ. كِتَابٌ.
تَقْرَأُ

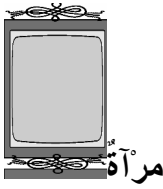
هَذَا الرَّجُلُ عَالِمٌ. هَذِهِ الْمَرْأَةُ عَالِمَةٌ. هَذَا الرَّجُلُ فَاضِلٌ. هَذِهِ الْمَرْأَةُ
فَاضِلَةٌ. هِيَ جَاهِلَةٌ. هِيَ عَالِمَةٌ. هَذَا الْغَنِيُّ جَاهِلٌ. فَاطِمَةُ تَضَعُ الْكُتُبَ فِي
الْمِحْفَظَةِ. بِنْتِي عَالِمَةٌ. بِنْتُكَ فَاضِلَةٌ. هُوَ لَاءُ الرَّجَالِ عُلَمَاءٌ. هُوَ لَاءُ النِّسَاءِ

فَاضِلَاتٌ. عَائِشَةُ تَقْرَأُ وَفَاطِمَةُ تَكْتُبُ. أُخْتِي فَاطِمَةُ تَقْرَأُ الدَّرْسَ فِي الْبَيْتِ وَأَخْتُكَ زَهْرَةُ تَلْعَبُ فِي الْجَنِينَةِ. تِلْكَ الْمُعَلِّمَةُ مُحْتَرَمَةٌ. احْتَرِمُوا هَذِهِ الْمُعَلِّمَةَ الْفَاضِلَةَ. ضَعِ الْأَقْلَامَ فِي الْمَقْلَمَةِ. مَنْ فِي الْجَنِينَةِ؟ - أُخْتِي الصَّغِيرَةُ كَرِيمَةٌ. هَلْ هِيَ تَلْعَبُ هُنَاكَ؟ - نَعَمْ تَلْعَبُ مَعَ جَمِيلَةٍ. مَنْ هَذِهِ يَا فَرِيدُ؟ - هَذِهِ أُخْتِي حَبِيبَةٌ وَهِيَ تَتَعَلَّمُ فِي الْكِتَابِ. هُوَ لَاءَ الْعُلَمَاءِ مُحْتَرَمُونَ. هُوَ لَاءَ التَّلْمِذَاتِ الْمُجْتَهِدَاتِ مُحَبُّوَاتٍ. التَّلْمِذَةُ الْمُؤَدَّبَةُ لَا تَكْذِبُ أَبَدًا. طَشَقَنْدُ بَلَدَةٌ كَبِيرَةٌ جَدًّا وَهِيَ عَاصِمَةُ الْأُرْبِكِسْتَانِ.

31-ماشқ

Фотима тиришқоқдир. Оиша одоблидир. Зухра дарсни ўқияпти. Жамила ҳовлида ўйнапти. Салима қаерда? Бу ерда дарсини ўқияпти. Фотима қаерда? Бу ерда ўқитувчисига хат ёзпти. Бу эркак олимдир. Бу хотин нодондир. Олимлар ҳурматлидирлар. Боғда ким ўйнапти? Бу босма каттадир. Фотима эшикни ёпяпти. Зухра деразани очяпти. Қизим чой ичяпти. Тошкент катта шаҳардир.

الدَّرْسُ الثَّانِي وَالثَّلَاثُونَ

تَرَابِزَةٌ. هَا. ك. تَعَالِي.
تَمَشِيْطٌ. اُكْتُبِي يَا عَائِشَةُ.

أَيْنَ الْمِرَاةِ يَا أُمِّي؟ - هُنَا فَوْقَ التَّرَابِزَةِ يَا بِنْتِي. تَعَالِي يَا عَائِشَةُ
أَمَشِّطُ شَعْرَكَ. اقْرَأِي كِتَابَكَ يَا فَهِيْمَةُ وَأَحْفَظِي دَرْسَكَ جَيِّدًا. اذْهَبِي إِلَيَّ

الْكِتَابِ يَا سَلِيمَةَ الْوَقْتُ جَاءَ. أَكْتُبِي مَكْتُوبًا إِلَى أَبِيكَ يَا زُهْرَةَ. اجْتَهِدِي
 كَثِيرًا يَا بِنْتِي. مَنْ هُنَاكَ فِي الْحُجْرَةِ؟ - أَنَا يَا أُمِّي، أَمْشُطُ شَعْرِي. أَيْنَ
 كِتَابِكَ مَبْدَأُ الْقِرَاءَةِ يَا حَلِيمَةَ؟ اشْرَبِي شَايِكَ. فَاطِمَةُ تَتَعَلَّمُ فِي مَدْرَسَاتِنَا.
 شَعْرِي قَصِيرٌ وَشَعْرُ أُخْتِي فَاطِمَةَ طَوِيلٌ. كُلِّي طَبِيخَكَ يَا فَرِيدَةَ. عَائِشَةُ
 تَلْمِيزَةٌ مُجْتَهِدَةٌ مُؤَدَّبَةٌ تُحِبُّهَا مُعَلِّمَتُهَا كَثِيرًا. اذْهَبِي إِلَى الْكِتَابِ. أَكْتُبِي يَا
 عَائِشَةَ. أَنْظِرِي مِنَ الشُّبَّانِ. هُوَ لَاءَ النِّسَاءِ فَاضْلَاتٌ. هَذِهِ الْمَاسِكَةُ غَالِيَةٌ
 تُسَاوِي خَمْسِينَ مَلِيْمًا وَتِلْكَ رَخِيصَةٌ تُسَاوِي خَمْسَ مَلِيْمَاتٍ.

32-машқ

Бу кўзгудир. Кўзгу қаерда? Тароқ қаерда? Эй
 Абдуллоҳ, дарсингни ўқи. Эй қизим, кўп тириш. Эй
 Фотима, тарофинг каттадир. Китобим қаерда, эй қизим?
 Стол устида. Эй Салима, бизникига қачон келасан?
 Эртага пешиндан кейин синглим Фотима билан келаман.
 Фотима жуда кўп ўқийди. Салима жуда оз ёзяпти. Зухра
 сочини тараяпти.

الدَّرْسُ الثَّلَاثُ وَالثَّلَاثُونَ

تَنْظِيفٌ. نَظِيفٌ. يَكُونُ. تَلْوِيْثٌ. وَسِخٌ. أَمَّا. مَسْحٌ. لِبَاسٌ. هَاتِي.
 كُنْ. مَنْدِيلٌ. فِرَاشٌ. تَكْتَبِينَ.

أَنْتِ تَقْرَيْنِ كَثِيرًا يَا فَاطِمَةَ. اقْرَأِي كِتَابَكَ يَا بِنْتِي. الرَّجُلُ الْكَرِيمُ
 يَكُونُ مُحِبُّوْبًا وَالرَّجُلُ الْبَحِيْلُ يَكُونُ مَمْقُوْتًا. التَّلْمِيْذُ الْمُؤَدَّبُ لَا يَلُوْثُ
 لِبَاسَهُ أَبَدًا وَيَكُونُ دَائِمًا نَظِيفًا. كُنْ دَائِمًا نَظِيفًا وَلَا تَكُنْ أَبَدًا وَسِخًا.
 هَلْ تَكْتَبِينَ مَكْتُوبًا إِلَى أَبِيكَ؟ - نَعَمْ أَكْتُبُ بَعْدَ سَاعَةٍ. هَلْ تَذْهَبِينَ مَعِي

الِي الْجُنَيْتَةِ يَا سَعِيدَةَ؟ - لَا، لَا أَذْهَبُ أَنَا مَشْغُولَةٌ جِدًّا. كُرَّاسِي
 نَظِيفٌ وَأَمَّا كُرَّاسُكَ فَوَسِخٌ. هَاتِي الْمَصْبَاحَ يَا فَرِيدَةَ. - خُذِي يَا أُمَّي.
 اشْرَبِي شَايِكَ. مَنْدِيلٌ نَظِيفٌ. هَاتِ الْفُرْشَةَ أَمْسَحِ لِبَاسِي. أَنْتِ تَجْتَهِدِينَ
 كَثِيرًا يَا فَهِيمَةَ. حُجْرَةٌ نَظِيفَةٌ. حُجْرَتُكَ وَسَخَةٌ. فَاطِمَةُ تَلْمِيزَةٌ مُؤَدَّبَةٌ
 جِدًّا لَا تُوسِّخُ لِبَاسَهَا أَبَدًا وَتَكُونُ دَائِمًا نَظِيفًا.

33-дарс

1. Насх қилувчи (амалдан туширувчи) калималар жумлаи исмияга кириб, унинг ҳукмини насх қилади, яъни жумлаи исмияни бошқа ҳукмга ўзгартиради. Улар **كَانَ** ва унинг шериклари бўлиб, қуйидагилардир:

**كَانَ، ظَلَّ، بَاتَ، أَصْبَحَ، أَضْحَى، أَمْسَى، صَارَ، لَيْسَ، مَازَالَ، مَا بَرِحَ،
 مَا فَتَى، مَا نَفَكَ، مَا دَامَ**

كَانَ мана шу шерикларининг орасида энг аввали бўлиб, бошқа шерикларига нисбатан кўп истеъмол қилинади. Чунки **كَانَ**да ўзига хос кўп ҳолатлар мавжуддир:

а) **كَانَ** ўзининг шерикларига ўхшаб жумлаи исмияга кириб, унинг ҳукмини бошқа ҳукмга ўзгартириб, афъалу ноқис⁹⁰лардан бири бўлади. Чунки мубтадони рафъ қилади ва шу мубтадо **كَانَ** нинг исмига айланади. Хабарни эса насб қилади ва шу хабар **كان** нинг хабари бўлади.

زَيْدٌ قَائِمٌ ← كَانِ زَيْدٌ قَائِمًا

б) **كَانَ** агар фоилнинг ўзини тақозо этиб, ҳадас (воқеа

⁹⁰ Кўмакчи феъллар.

98 _____ Араб тили дарслиги – таркиб қоидалари
содир бўлиш, пайдо қилиш)га далолат қилса, канаи тамма
дейилади.

Масалан:

أَشَدَّتِ الرِّيحُ فَكَانَ الْمَطَرُ

2. Шарт ҳарфлари **أَمَّا**, **لَوْ**, **إِنْ**, бўлиб, уларга содрул
калом вожиб бўлади, яъни жумланинг бошида келади.
Шулардан **إِنْ** гарчи мозий феълига келса ҳам, истиқбол
учун, яъни маънони келаси замонга айлантириш учун
келади. Масалан:

إِنْ أَكْرَمْتَنِي أَكْرَمْتُكَ، إِنْ تَكْرَمْتَنِي أَكْرَمْتُكَ

“**إِنْ**” билан “**إِذَا**” нинг фарқи шуки, “**إِنْ**” кўпроқ нодир
нарсалар содир бўлиши умиди учун келади. “**إِذَا**” эса
бўладиган воқеаларга келади. “**لَوْ**” эса **إِنْ** нинг аксидир. Яъни,
музорий феълга келса ҳам, маънони ўтган замонга
айлантириш учун келади. Масалан:

لَوْ أَكْرَمْتَنِي أَكْرَمْتُكَ، لَوْ تَكْرَمْتَنِي أَكْرَمْتُكَ

“**إِنْ**” ва “**لَوْ**” лар лафзий ёки тақдирий ҳолдаги феълга
кириб келаверадилар.

وَ إِنْ أَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ

тақдирий суратдаги

اسْتَجَارَكَ бор

وَلَوْ أَنْتُمْ تَمْلِكُونَ

وَلَوْ تَمْلِكُونَ أَنْتُمْ تَمْلِكُونَ

Агар шартдан бурун каломнинг аввалида қасам муқаддам бўлиб келса, шунда лафзий ёки маънавий суратдаги мозий феъли келиб, жавоб лафзда қасамники бўлса, маънода икковиники бўлади. Масалан:

وَاللّٰهِ اِنْ اَتَيْتَنِيْ لَأَكْرَمْتُكَ
 ↳ лафзий феъл

وَاللّٰهِ اِنْ لَمْ تَأْتِنِيْ لَأَكْرَمْتُكَ
 ↳ маънавий мозий феъл

Тақдирий қасам ҳам бўлиб, у худди лафздаги каби бўлади. Масалан:

لَنْ اُخْرِجُوْا لايْخْرُجُوْنَ

↓

----- وَاللّٰهِ

Бу ерда юқорида қасам борлиги **لَايْخْرُجُوْنَ** феълидан билинади. Чунки у рафъ ҳолатидадир. Агар у **اِنْ** шартиянинг жавоби бўлганда эди, жазм ҳолатда келган бўлар эди. "أَمَّا" эса тафсил, яъни баён қилиш учун келади. Масалан:

جَاعَتِيْ اِخْوَتُكَ وَ اَمَّا زَيْدٌ فَاكْرَمْتُهُ وَ اَمَّا عَمْرُو فَضْرَبْتُهُ وَ اَمَّا بَكْرٌ فَاَضْفَتُهُ

Бу мисолда **أَمَّا** секин-аста баён қилиб бeryапти. Бу **أَمَّا** нинг феълини ҳазф қилиш лозим топилган. **أَمَّا** дегани → **مَهْمَا يَكُنْ مِنْ شَيْئٍ** дегани бўлади. Масалан:

أَمَّا زَيْدٌ فَمَنْطَلِقُ

مَهْمَا يَكُنْ مِنْ شَيْءٍ فَرِيدٌ مُنْطَلِقٌ

Бу мисолда **مَهْمَا** нинг ўрнига **يَكُنْ مِنْ شَيْءٍ** ҳазф қилиниб, **مَهْمَا** билан келтирилди. **أَمَّا** нинг яна битта хоссаси шуки, **أَمَّا** билан унинг “**ف**”си орасига “**ن**”нинг доирасидаги исмлардан бири эваз қилиб келтирилади. Юқоридаги мисолнинг айна ўзидай кўринишга эга бўлади. **أَمَّا** нинг мана шу таърифи Сибавайҳнинг ҳамда жумҳур уломаларнинг таърифидир.

33-машқ

Кир бола суюксиздир. Озода бола суюклидир. Эй Саид, юзингни юв. Фарид дарсини фаҳмлади. Эй Фотима, нега бизникига келмайсан? Дастрўмолинг кир. Дастрўмолим тоза. Оиша каравотида ухляпти. Фотима дарсини ўқияпти. Эй Салим, кўп ухляпсан. Эй синглим, сен кўп тиришяпсан. Ҳалима тоза бўлгин, чунки одобли бола ҳамиша тоза бўлади. Кийимини ҳечам кир қилмайди.

الدَّرْسُ الرَّابِعُ وَالثَّلَاثُونَ

شَجَرٌ. حَجَرٌ. تَنْوِيمٌ. أَحْصَارٌ. لَبِنٌ. نَبْتٌ. لَعِبَتْ. لَعِبْتُ.
مَا كَتَبْتُ بَعْدُ. إِعْطَاءٌ. حَاضِنَةٌ. وَالِدٌ. مَهْدٌ. قَمَطٌ. قِمَاطٌ.

فِي جُنَيْتِنَا يُوجَدُ أَشْجَارٌ كَثِيرَةٌ. وَفِيهَا يَنْبْتُ التَّفَاحِ وَالْبُرْتَقَالِ
وَالْعِنْبِ. نَحْنُ نَلْعَبُ فِيهَا بَعْدَ مَجِيئِنَا مِنَ الْكِتَابِ. الْوَالِدُ يَنَامُ فِي الْمَهْدِ.
أَيْنَ مِحْفَظَتِي يَا أُمِّي؟ - لَا أَعْرِفُ، أَيْنَ وَضَعْتَهُ بَعْدَ مَجِيئِكَ مِنَ الْكِتَابِ.
هَلْ أَحْضَرْتِ دَرْسَكَ يَا فَرِيدَةٌ؟ - نَعَمْ أَحْضَرْتُهُ. وَأَنَا مَا أَحْضَرْتُهُ بَعْدُ.

هُوَ لَاءُ التَّلَامِذَةِ يُحْضِرُونَ دُرُوسَهُمْ. هَلْ أَحْضَرْتَ دَرَسَكَ يَا زُهْرَةَ!
 لَعِبَتْ فَاطِمَةُ فِي الْجُنَيْتَةِ مَعَ أُخْتِهَا عَائِشَةَ. أَيْنَ الْقِمَاطُ؟ قَامَتْ عَائِشَةُ
 فَفَرَّاتٌ دَرَسَهَا. سَقَطَتْ فَرِيدَةٌ فِي الشَّارِعِ فَبَكَتْ كَثِيرًا. تَكَلَّمْتُ كَثِيرًا يَا
 بِنْتِي أُسْكُتِي. الْبَيْتُ يَبْنُونَهُ مِنَ الْحَجَرِ وَاللِّينِ وَالْخَشَبِ. أَيْنَ الْوَالِدُ؟-
 يَنَامُ فِي الْمَهْدِ. فَرِيدَةٌ تَنَامُ فِي الْمَهْدِ. الْحَجَرُ يَبْنُونَ مِنْهُ الْبُيُوتَ.
 الْحَاضِنَةُ تُنَوِّمُ الْوَالِدَ. هَاتِي الْقِمَاطَ يَا فَاطِمَةُ أَقْمِطِ الْوَالِدَ.

34-ماشқ.

Салим ҳозир қаерда? Нега ҳозир йиғлаяпти? Мен билан ўйнасанми, эй Саид? Ҳа, ўйнайман. Эй Жамила, қачон сотиб олдинг бу «Араб тили дарслиги»ни? Кеча. Неча сўмга сотиб олдинг? Ўттиз тийинга. Эй қизим, кўп ўйнадинг. Эй қизим, акангга хат ёздингми? Йўқ, ҳали ёзмадим. Бизнинг боғимизда олма ўсади. Ёғоч. Тош. Фишт. Фиштан уй қураимиз. Қўлқопни бер.

الدَّرْسُ الْخَامِسُ وَالْثَلَاثُونَ

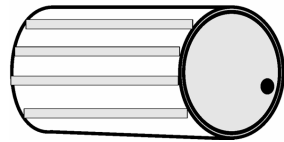

لِجَامٌ

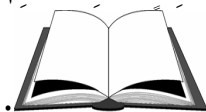
كَمَاشَةٌ

بِرْمِيلٌ

قَدْرٌ. مِبْرَدٌ. مَجْرَفَةٌ. الْجَامُ. سَرَجٌ. اسْرَاجٌ. حَدِيدٌ. نَحَاسٌ. قَصْدِيرٌ.
 فُولَادٌ. مُوسَى. آلَةٌ. صَنْعَةٌ. مَاذَا؟ وَغَيْرُ ذَلِكَ.

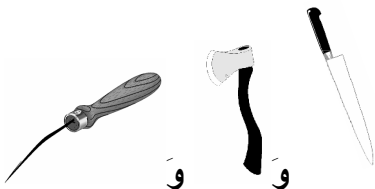
بَرْمِيلٌ كَبِيرٌ. أَيْنَ الْمَاءِ؟- فِي الْبَرْمِيلِ الصَّغِيرِ. أَيْنَ الْمَبْرَدُ؟ سَرَجٌ
جَمِيلٌ. أَسْرَجَ الْفَرَسَ أَيُّهَا الْخَادِمُ. هَلْ أَلْجَمْتَ الْفَرَسَ أَيُّهَا الْخَادِمُ؟-
نَعَمْ أَلْجَمْتُهُ. أَيْنَ صَاحِبَتِي فَرِيدَةُ؟- هُنَا فِي الْحُجْرَةِ. مَاذَا تَصْنَعُ
فِيهَا؟- تَحْضُرُ دَرْسَهَا. مِنَ الْفَوْلَادِ يَصْنَعُونَ الْمِبْرَاةَ وَالْمُوسَى وَغَيْرَ
ذَلِكَ مِنَ الْأَلَاتِ. أَيْنَ تَذْهَبُ يَا يُوسُفُ؟- أَلِي أُخْتِي فَهَيْمَةَ. مَاذَا تَصْنَعُ
هُنَاكَ؟- الْعَبَّ مَعَ ابْنِهَا فَرِيدِ. سَعِيدٌ يُلْجِمُ فَرَسَهُ.

خُذْ هَذَا

أَقْعُدْ عَلَيَّ

وَ

وَ

الْحَدِيدُ يَصْنَعُونَ مِنْهُ الْمِقْصَ وَ

وَ

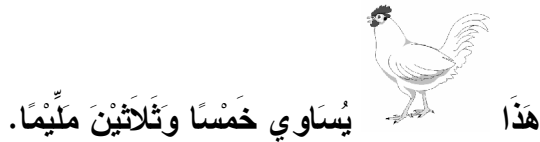

وَغَيْرَ ذَلِكَ مِنَ الْأَلَاتِ.

وَالْكَمَاشَةَ وَ

اعْطِ اللَّحْمَ.

35-дарс

1. Исми мавсула – фақатгина ўзининг силаси⁹¹ ва оиди билангина бир жузь бўлган ҳолида комил бўладиган исмдир. Унинг силаси жумлаи хабария бўлиб, оиди эса шу мавсулага тегишли бўлади. Улар қуйидагилар:

الَّذِي ва унинг музаккар-муаннас ҳолатидаги муфрад, тасния, жамларлари,

مَا، مَنْ، أَيُّ، آيَةٌ، ذُو - , тоия , مَاذَا، ال

“ال” нинг силаси исми фоил ёки исми мафъул бўлади. Жумла ичидан мавсулага қайтадиган оид агар мафъулун биҳи бўладиган бўлса, ҳазф қилиш жоиз. Масалан:

جَاءَ نِي الَّذِي رَأَيْتُ أَمْسِ
 ↘ аслида رَأَيْتُهُ бўлган

⁹¹ Аниқловчи эргаш гап.

مَاذَا ни 3 хил эъроблаш мумкин

- а) مَاذَا فِي يَدِكَ → истифҳом бўлиб мубтадо
зоида
- б) مَاذَا فَعَلْتَ → истифҳом бўлиб мафъулун бихи
зоида
- в) مَاذَا فِي يَدِكَ → истифҳом бўлиб мубтадо
→ исми мавсула бўлиб хабар
→ шибҳи жумла бўлиб сила, мутааллиқи махзүф كَائِنَ га боради

35-машқ

Бу нима? Темир. Бу нима? Омбир. Бу юган неча сўм туради? Уч сўм туради. Темирдан нималарни ясайдилар? Болта, пичоқ ва бошқа асбобларни ясайдилар. Қаерда пичоқ? Бу ерда – ҳовлида. Сув қаерда? Қозонда. Отни юганладингми? Отни эгарладингми? Самаворни жездан /мисдан/ ясайдилар. Эговни бер. Чизғични бер.

الدَّرْسُ السَّادِسُ وَالثَّلَاثُونَ

بَاتِطَالُونُ

صُدْرَةٌ

لِبَاسٌ. الْبِسَةُ. قَمِيصٌ. سُرْوَالٌ. طُرْبُوشٌ.

رِدَاءٌ. قِمَاشٌ. دُرَاعَةٌ. التَّغْدِي. التَّعَشِيُّ.

غَدَاءٌ. عَشَاءٌ. لَمَّا. أَكْبَرُ. أَصْغَرُ. لُبْسٌ.

نَزَعٌ. تَقْدِيمٌ. خِيَاطَةٌ.

الْبِسُ رِدَاءٌ. هَذَا الرِّدَاءُ طَوِيلٌ جِدًّا. هَذَا الطُّرْبُوشُ جَمِيلٌ. انْزَعُ
صُدْرَتَكَ الْقَدِيمَةَ وَالْبِسُ صُدْرَتَكَ الْجَدِيدَةَ. فَرِيدٌ يَنْزَعُ صُدْرَتَهُ. الْبِسْتُكَ
وَسِخَةٌ جِدًّا نَظَّفَهَا بِالْفَرَشَةِ. الْخَادِمَةُ تَنْظِفُ الْأَلْبِسَةَ بِالْفَرَشَةِ. الْبِسُ

دُرَاعَتَكَ. لَبِسْتُ صُدْرَتِي وَبَنَطَلُونِي وَدَرَّاعَتِي. تَعَشَّيْنَا فِي السَّاعَةِ الثَّامِنَةِ. هَاتِي الْعِشَاءَ أَيَّتُهَا الْخَادِمَةُ. جِئْتُ يَوْمَ الْخَمِيسِ مِنَ الْكِتَابِ فِي السَّاعَةِ الثَّانِيَةِ عَشَرَ. وَبَعْدَ قَلِيلٍ رَجَعْتُ أُخْتِي عَائِشَةَ أَيْضًا مِنْ كُتَابِهَا. وَكَانَتْ هِيَ أَكْبَرَ مِنِّي. وَكَانَتْ تُحِبُّنِي كَثِيرًا. وَفِي السَّاعَةِ الثَّانِيَةِ قَدِمْتُ لَنَا أُمِّي غَدَاءً. فَلَمَّا أَكَلْنَا خَرَجْتُ أَنَا مَعَ أَبِي إِلَيِ السُّوقِ وَبَقِيَتْ عَائِشَةُ فِي الْبَيْتِ. وَفِي السُّوقِ اشْتَرَيْتُ لِي أَبِي طُرْبُوشًا وَصُدْرَةً وَبَنَطَالُونَ وَأُخْتِي عَائِشَةَ قِطْعَةً قِمَاشٍ لِتُخَيِّطَ لَهَا أُمِّي قَمِيصًا. وَاشْتَرَيْنَا لِأَخِي الصَّغِيرِ فَرِيدٍ فَرَسًا مِنَ الْخَشَبِ وَفِي السَّاعَةِ الْخَامِسَةِ رَجَعْنَا إِلَيِ الْبَيْتِ وَأَعْطَيْنَا عَائِشَةَ قِمَاشَهَا وَفَرِيدًا فَرَسَهُ.

36-дарс

1. Агар адад мураккаб (иккита исмдан қўшилиб таркиб топган) бўлса, аввалги жузъига “ал” қўшиб ишлатиш афзал бўлади.

فِي السَّاعَةِ الثَّانِيَةِ عَشَرَ

2. لَمَّا зарфи замон бўлиб ҳам келади. У зарф бўлганда иккита жумланинг ўртасини боғлайди. Аввалги феъл унга музофун илайҳнинг ҳукмида бўлади. Яъни, “аذا” каби бўлади. У кўпинча мозий феълдан иборат бўлган иккита жумлага киради. Масалан:

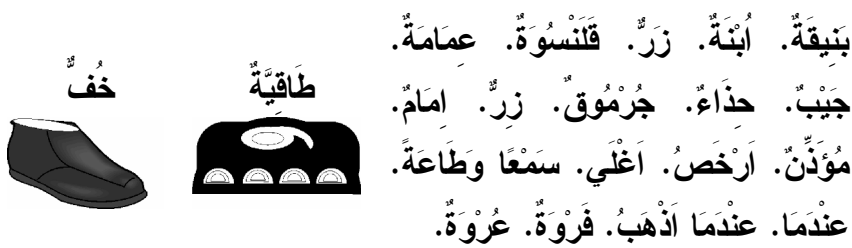
لَمَّا حَضَرَ زَيْدٌ خَرَجَ أَهْلُهُ لِاسْتِقْبَالِهِ

36-машқ

Шалвар. Кўйлак. Камзул. Бу шалвар узундир. Бу нимча тордир. Бу материал қимматдир. Янги шимимни бер. Янги

қўйлагингни кий. Янги шимимни кийдим. Бу мендан каттадир. Бу мендан кичикдир. Мен Фариддан кичикроқман. Сен Фотимадан каттароқсан. Бу менинг онамдир. Соат 8.00 да кечки овқатни едик. Фарид нимчасини ечяпти. Кечки овқатни келтир, эй хизматчи аёл.

الدَّرْسُ السَّابِعُ وَالثَّلَاثُونَ

بَنِيْقَةٌ. اِبْنَةٌ. زُرٌّ. قَلَنْسُوَةٌ. عِمَامَةٌ.
جَيْبٌ. حِذَاءٌ. جُرْمُوقٌ. زُرٌّ. اِمَامٌ.
مُؤَدِّنٌ. اِرْحَصٌ. اَعْلَى. سَمْعًا وَطَاعَةً.
عِنْدَمَا. عِنْدَمَا اَذْهَبُ. فَرُوَةٌ. عَرُوَةٌ.

اَيْنَ قَلَنْسُوْتُوكُ؟ اَيْنَ طَاقِيْتُوكُ؟ هَاتِ قَلَنْسُوْتِي الْجَدِيْدَةَ. هَاتِ خُفِّي. اَيْنَ اِبْنَتِي يَا اُخْتِي؟ اَلْبَسِ جُرْمُوقَكَ. سَقَطَ زُرٌّ قَمِيصِي. مَحْمُودٌ يَزُرُّ صُدْرَتَهُ. زُرٌّ قَمِيصِكَ. لَا تَلَوْتُ لِبَاسَكَ اِبْدًا. نَظَّفَ لِبَاسَكَ. هَذِهِ الْقَلَنْسُوَةٌ اَكْبَرُ مِنْ تِلْكَ. خُفُّكَ اَعْلَى مِنْ خُفِّي. طَاقِيْتُوكُ اِرْحَصٌ مِنْ طَاقِيْتِي. اَيْنَ طَاقِيْتُوكُ الْجَدِيْدَةُ؟- فِي الْبَيْتِ. لَمْ لَا تَلْبَسُهَا؟- اَلْبَسُهَا عِنْدَمَا اَذْهَبُ اِلَى الْمَدْرَسَةِ. هَلْ اَخَذْتَ مَنَدِيْلَكَ يَا اِبْنِي؟- نَعَمْ اَخَذْتُهُ. اَيْنَ هُوَ؟- فِي جَيْبِي. اَلْبَسِي لِبَاسِي قَمِيصِكَ الْجَدِيْدَ يَا عَائِشَةَ نَذْهَبُ اِلَى الْكُتَابِ. سَمْعًا وَطَاعَةً يَا اُخْتِي. هَذِهِ الْفَرُوَةُ رَخِيصَةٌ وَتِلْكَ غَالِيَةٌ. اَلْبَسِ عِمَامَتَكَ اِيْهَا الْمُؤَدِّنُ. اَيْنَ خِذَائِي يَا اُمِّي؟ ضَعْ مَنَدِيْلَكَ فِي جَيْبِكَ. الْعِمَامَةُ يَلْبَسُهَا اَنْمَةُ الْمَسَاجِدِ وَالْمُؤَدِّنُونَ. عَرُوَةٌ قَمِيصِي صَغِيْرَةٌ بَنِيْقَةٌ قَمِيصِي وَاسِعَةٌ وَبَنِيْقَةٌ قَمِيصِكَ ضَيِّقَةٌ.

1. Исми тафзил учта важҳдан бирига биноан истеъмол қилинади:

- а) музоф бўлган ҳолда;
- б) “**مِن**” ҳарфи жор билан;
- в) “**ال**” билан.

2. “**ما**” қуйидаги кўринишларда зоида бўлади:

"أذا" билан	"متي" билан
أذا ما تخرج أخرج	متي ما تذهب أذهب
"أي" билан	"أين" билан
أيما ما تدعوا فله الأسماء الحسنى.	أين ما تخلص أجلس.
"ان" билан	"عند" билан
فأما ترين من البشر أحدا.	عند ما أذهب

Марям сураси, 26-оят

Баъзи жор қилувчи ҳарф билан зоида бўлади:

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لَنْتَ لَهُمْ

Ол-и Имрон сураси, 159-оят.

وَمِمَّا خَطِيئَاتِهِمْ أُغْرِقُوا، وَ عَمَّا قَلِيلٍ لِيُصْبِحُنَّ نَادِمِينَ

Мўминун сураси, 40-оят , Нух сураси, 25-оят.

وَزَيْدٌ صَدِيقِي كَمَا أَنَّ عَمْرَ أَخِي

Музоф билан биргаликда кам келади:

غَضِبْتَ مِنْ غَيْرِ مَا جُرْمٌ

↓
зоида

Бу ерда “**جُرْمٌ**” лафзи “**ما**”дан бадал бўлиб, жор-мажрур бўлади ва яна шуларга ўхшаш зоида ўринлари келиши мумкин.

37-машқ

Бу дарс қийиндир. Бу шим кичкинадир. Бу салла каттадир. Бу дўппи кичкинадир. Бу маҳси ана у маҳсидан арзондир. Бу дўппи ана у дўппидан қимматдир. Дастрўмолинг қаерда? Чўнтагимда. Менинг шалварим сенинг шалварингдан қимматроқдир. Кел, кундузги овқатни еймиз. Кел, кечки овқатни еймиз. Дастрўмолингни ол. Кавушингни ол. Менинг ёқам тордир. Кўйлагим янғидир.

الدَّرْسُ الثَّامِنُ وَالثَّلَاثُونَ

عِنْدِي نَقُودٌ كَثِيرَةٌ. عِنْدَكَ مَالٌ كَثِيرٌ. كُتِبَ الْمَكْتُوبُ. حُفِظَ الدَّرْسُ.
يُفْتَحُ الشُّبَّاكُ. كَسْرُ الْقَلَمِ. كُسِرَتِ الْمِحْبَرَةُ. الْقَمِيصُ يُبَسُّ تَحْتَ
الْصُدْرَةِ. الْفُرُودُ تُبَسُّ أَيَّامَ الشِّتَاءِ. عَلَيَّ اللَّوْحُ يُكْتَبُ بِالتَّبَاشِيرِ الْعَالِمِ
يُكْرَمُ. لُوِّثَ الْكُرَاسُ الْجَدِيدُ. هَذَا جَوْرَبُ قُطْنٍ وَهَذَا جَوْرَبُ صُوفٍ.
جَوْرَبُ قُطْنٍ أَرْخَصُ مِنْ جَوْرَبِ صُوفٍ. هَذِهِ الْقُبَّعَةُ أَكْبَرُ مِنْ تِلْكَ
الْقُبَّعَةِ. بَاعَ التَّاجِرُ الْمَتَاعَ. خَرَجْتُ إِلَى السُّوقِ فَدَخَلْتُ دُكَّانًا فَاشْتَرَيْتُ
ثَمَانِيَةَ اذْرُعٍ قِمَاشًا. اَلْبَسْتُ الْقَفَّازَ أَيَّامَ الشِّتَاءِ. الْعُلَمَاءُ يُكْرَمُونَ.
الْقَلَنَسُوتُ تُبَسُّ فَوْقَ الطَّاقِيَّةِ. اَلْبَسْتُ الدِّفَآءَ. لَبِسْتُ جِزْمَتِي. اَيْنَ شِيَالِي
يَا أُمِّي؟- هُنَا يَا وِلْدِي. لَبِسْتُ فُرُوتِي فَخَرَجْتُ إِلَى الدَّارِ.

و

و

و

هَذَا

وَأَخُوهَا كَرِيمٌ

فَاطِمَةُ.

وَهَذِهِ

بِالْمِنْشَارِ.

هَذَا النَّجَّارُ.

38-машқ

Даре ўқилди. Дўппи кийилди. Сўз эшитилди. Кичкина дераза очилди. Катта қадаҳ синдирилди. Тўн қиш қунида кийилади. Муаллима ҳурмат қилинади. Ковуш тоза қилинди. Дафтаримни кир қилма. Дафтар кир қилинди. Савдогар молни сотди. Дўконда мол сотилди. Сиз ҳурмат қилинасиз. Биз ҳурмат қилинамиз. Пулларинг қаерда? Чўнтагимда. Ковушингни кий. Дўппингни кий.

الدَّرْسُ التَّاسِعُ وَالثَّلَاثُونَ

سَاعَةٌ
مُنْبَهَةٌ

حَقِيْبَةٌ

جَرَسٌ. دَقٌّ. سَفَرٌ. مُسَافِرٌ. سَاعَةٌ
الْجِدَارِ. سَاعَةُ الْجَيْبِ. جِدَارٌ. سَقْفٌ. مِنْ
زَمَانٍ. أ. أ أَنْتَ. أَزِيدُ. أَمْ. أَمَا فَتَحَ.

هَذَا جِدَارٌ وَهَذَا سَفْفٌ. هَذِهِ سَاعَةٌ الْجَيْبِ وَهَذِهِ سَاعَةُ الْجِدَارِ.
 اشْتَرَيْتُ هَذِهِ الْجِزْمَةَ بِتِسْعِ رُوبِلَاتٍ وَأَرْبَعِينَ مَلِيمًا. هَذِهِ الْحَقِيبَةُ كَبِيرَةٌ
 وَهَذِهِ صَغِيرَةٌ. دَقَّ الْجَرَسُ فَدَخَلَ التَّلَامِذَةُ الْفُصُولَ. هَلْ دَقَّ الْجَرَسُ يَا
 عَبْدَ اللَّهِ؟ - نَعَمْ يَا سَيِّدِي دَقَّ مِنْ زَمَانٍ. أَمَا فَتَحْتَ الشُّبَّاكَ؟ هَلْ لَبَسْتَ
 دِفَاعَكَ؟ أَمَا قَرَأْتَ دَرْسَكَ؟ أَأَنْتَ وَسَخْتِ هَذَا الْكُرَّاسَ؟ أَأَنْتَ تَقُولُ هَذَا
 الْقَوْلَ؟ كُنْسِ الْبَيْتِ. يُفْتَحُ الشُّبَّاكَ. رَجِعِ الْمُسَافِرُ إِلَى بِلَدَتِهِ. أَمَا رَجِعِ
 كَرِيمٌ مِنْ سَفَرِهِ؟ أَفَرِيدُ كِتَابَ هَذَا الْمَكْتُوبِ أَمْ سَعِيدٌ. بِكَمْ اشْتَرَيْتَ هَذِهِ
 الْحَقِيبَةَ؟ - بَعِشْرَ رُوبِلَاتٍ يَا سَيِّدِي. أَمَا تَكُنْسُ الْبَيْتَ؟ أَيْنَ شَيْئَاكَ؟ هَذِهِ
 سَاعَةٌ مُحَمَّدٍ. أَسَعِيدٌ جَاءَ الْيُحْمُ أَمْ كَرِيمٌ؟ هَذِهِ سَاعَةٌ مُنْبَهَةٌ.

39-дарс

1. Ҳуруфу танбеҳлар учтадир:

أَ، ا، هَا

Шулардан **ا** лар кўпинча жумлаи феълияга ва жумлаи исмияга кириб келиши кузатилян.

ها эса кўпинча исми ишораларга кириб келади.

اما ни алиф ўрнида **ها** ҳам келиши мумкин.

Масалан: **هَمَا، عَمَا**

Шу **عَمَا، هَمَا** лардаги алиф ҳам ҳазф қилиниб ишлатилиши кузатилян. Масалан:

هَمَّ، عَمَّ

2. Ҳуруфу атфалардан **”أَمَّ“** ҳарфи мубҳам, яъни ноаниқ бўлган иккита ишдан бирига келади. **”أَمَّ“** икки хил бўлади:

а) **”أَمَّ“** – муттасил

б) **”أَمَّ“** – муңқотей

А) “**أَمْ**” – муттасил. Бунда “**أَمْ**” дан олдинги ва кейинги жумла ўзаро қўшилиб, битта жумла бўлади. Биринчи жумлага ҳамзаи истифҳомия (أ) кириши лозим бўлади. Чунки ҳамзаи истифҳомия иккита баробар бўлган исм ёки жумланинг фақатгина биттасини аниқлашни талаб қилади. Масалан:

أَفَرَيْدُ كِتَابَ هَذَا الْمَكْتُوبِ أَمْ سَعِيدٌ

Мана шу мисолда мактуб ёзилгани аниқ, лекин ким ёзгани номаълум бўлгани учун ҳамзаи истифҳомия аниқликни талаб қилиб келяпти. Бир исм ҳамзага яқин турса, бошқаси “**أَمْ**” – муттасилга яқин туради. Бу ерда “**نَعَمْ**” ёки “**لا**” деб жавоб бериб бўлмайди. Балки аниқ қилиб жавоб бериш лозим бўлади.

Б) “**أَمْ**” – мунқотей. Бунда “**أَمْ**” дан кейинги жумла ундан олдинги жумладан ажратилган бўлади. Бу “**أَمْ**” икки ҳарфнинг маъносида келади. Булар қуйидагилар:

“**بَل**” маъносида келади. Бунда изроб учун, яъни юқоридаги ҳукми бўлиб, бошқа ҳукмга чиқариш учун келади. Ва ундан кейин яна иштибоҳ, яъни шак қилиб сўраш учун ишлайдиган “**أَمْ**” келади. Масалан:

أَتَهَا لِإِ بَلِّ أَمْ شَاءَ

↓ аслида

أَتَهَا لِإِ بَلِّ بَلِّ أَشَاءَ

Шунда маъноси “**Ўшалар туялармикин, йўқ, балки қўймикин?**” дегани бўлади. Яъни, юқорида иснод кейингисига берилади.

39-машқ

Қачон келдинг? Ҳозир. Келган киши Каримми ё Саид? Эшик очилди. Дераза очилди. Дўппи кийилди. Бу хатни сен ёздингми? Бу дафтарни сен кир қилдингми? Чамадонинг қаерда? Бу ерда – хонада. Соат қаерда? Саид сафардан қайтдимми? Бу соат неча сўм туради? Беш сўм туради. Деворий соат қаерда? Уйқотгич соат қаерда? Ён соат стол устидадир. Бу сўзни сен айтдингми?

الدَّرْسُ الْارْبَعُونَ

قَمَرٌ

سَمَاءٌ. أَرْضٌ. شَمْسٌ. مَطَرٌ. ثَلْجٌ. كَوْكَبٌ.
جَبَلٌ. بَحْرٌ. بَحِيرَةٌ. نَهْرٌ. طُلُوعٌ. غُرُوبٌ.
نُزُولٌ. صُعُودٌ. يَوْمٌ مُمْطِرٌ. يَوْمٌ مُصَحٌّ.
نَضْجٌ. جُمُودٌ. شَدِيدٌ. بَرْدٌ. حَرٌّ.

طَلَعَ الْكَوْكَبُ الْقَمَرَ لَا يَرِي فِي اللَّيْلِ الْمُمَطِرِ. نَزَلَ الْمَطَرُ صَعِدَتِ الْجِبَلُ. هُوَ لَا يَنْزِلُونَ مِنَ الْجَبَلِ. هَذَا الْجَبَلُ رَفِيعٌ جَدًّا. مَتَى تَجِيءُ الْيَنَابِقُ؟ -
غَدًا وَقَدْ غَرُوبِ الشَّمْسِ. فِي الصَّيْفِ يَطُولُ النَّهَارُ وَيَقْصُرُ اللَّيْلُ وَيَنْضَجُ الْأَثْمَارُ كَالْبُرْتَقَالِ وَاللَّيْمُونِ وَالْتَفَاحِ وَالْعِنَبِ وَغَيْرِهَا. وَيَنْزِلُ الْأَمْطَارُ وَيَكُونُ الْحَرُّ شَدِيدًا. فِي الشِّتَاءِ يَقْصُرُ النَّهَارُ وَيَطُولُ اللَّيْلُ وَيَنْزِلُ الثَّلُوجُ وَيَجْمَدُ الْأَنْهَارُ وَالْبَحِيرَاتُ وَيَكُونُ الْبَرْدُ شَدِيدًا جَدًّا. الْكَوَاكِبُ لَا تَطْلُعُ فِي اللَّيَالِي الْمُمْطِرَةِ. يَوْمٌ مُصَحٌّ. يَوْمٌ مُمْطِرٌ. فِي الْبَحْرِ يَكْثُرُ السَّمَكُ. نَضَجَ الثَّمَرُ فِي حَدِيقَتِنَا. فِي أَيَّامِ الْحَرِّ نَعْتَسِلُ فِي الْبَحِيرَةِ. السَّمَكُ كَثِيرٌ فِي نَهْرِنَا. ذَهَبْنَا

يَوْمَ الْخَمِيسِ إِلَى الْغَابِ وَكَانَ الْحَرُّ شَدِيدًا جَدًّا. فَاعْتَسَلْنَا فِي بَحِيرَةٍ
هُنَاكَ. وَبَقِينَا فِي الْغَابِ إِلَى وَقْتِ الْغُرُوبِ. ثُمَّ رَجَعْنَا إِلَى الْبَيْتِ. وَكَانَتْ أُمَّنَا
أَحْضَرَتْ لَنَا عِشَاءً. فَتَعَشَيْنَا وَشَرَبْنَا الشَّايَ. ثُمَّ صَلَّيْنَا الْعِشَاءَ. وَفِي
السَّاعَةِ الْعَاشِرَةِ نَمْنَا عَلَى الْفِرَاشِ.

40-дарс

1. “ك” ҳарфи жор бир неча маънода келади:

a) ташбеҳ учун: كَالْبُرْتُقَالِ

б) зоида бўлиб келади: لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْئٌ

40-машқ

Менинг тўшагим. Осмон. Ер. Тоғ. Ёмғир. Қор. Кўл.
Дарё. Денгиз. Тоққа чиқдим. Ёмғир ёғди. Қор ёғди. Ёмғир
кўп ёғди. Очиқ кун. Очиқ тун. Тоғдан тушдилар. Қуёш
ботди. Қуёш ботгандан кейин боғга бораман. Бу ойдир. Бу
юлдузлар. Сизнинг боғингизда мева кўпдир.

الدَّرْسُ الْحَادِي وَالْأَرْبَعُونَ

قَرِيبٌ. بَعِيدٌ. صَعْبٌ. سَهْلٌ. وَزْنٌ.
مَسْئَلَةٌ. ارَادَةٌ. مُنْذٌ. قَطٌّ. إِذَا. إِذَا
جَاءَ. أَنْ. يَجِبُ عَلَيْكَ. يَجِبُ عَلَيْكَ
أَنْ تَقْرَأَ دَرْسَكَ.

أَيْنَ الْمِيزَانِ؟ - هُنَاكَ فِي الدُّكَّانِ. وَرَنْتَ الْعِنَبَ بِالْمِيزَانِ. هَذِهِ
الْمَسْئَلَةُ صَعْبَةٌ جَدًّا وَهَذِهِ سَهْلَةٌ. وَرَنْتَ التُّفَاحَ. يُوْزَنُ التُّفَاحُ. فَرِيدٌ
يَزِنُ التُّفَاحَ بِالْمِيزَانِ. أَيْنَ وَضَعْتَ الْبُرْتُقَالَ؟ - هُنَا فِي السَّلَّةِ. هَلْ رَأَيْتَ

صَاحِبِكَ سَعِيدًا الْيَوْمَ؟ - لَا، مَا رَأَيْتُهُ مُنْذُ خَمْسَةِ أَيَّامٍ. هَلْ تَعْرِفُ مُعَلِّمَنَا يَا فَرِيدُ وَهَلْ رَأَيْتَهُ؟ - لَا، يَا سَيِّدِي لَا أَعْرِفُهُ قَطُّ. دَرَسْنَا الْيَوْمَ صَعْبٌ جِدًّا وَكَانَ دَرْسُ الْأَمْسِ سَهْلًا جِدًّا. هَلْ تُرِيدُ أَنْ تَذْهَبَ مَعِيَ إِلَى السُّوقِ؟ - نَعَمْ بِكُلِّ سُرُورٍ. بَيْتِي قَرِيبٌ مِنَ السُّوقِ. بَيْنَكُمْ بَعِيدٌ مِنَ الْمَدْرَسَةِ. يَجِبُ عَلَيَّ التَّلْمِيزُ أَنْ يَحْتَرِمَ مُعَلِّمُهُ دَائِمًا. يَجِبُ عَلَيْنَا أَنْ نَحْتَرِمَ آبَوَيْنَا. إِذَا أَرَدْتَ أَنْ تَكُونَ رَجُلًا عَالِمًا فَاجْتَهِدْ فِي دَرْسِكَ كَثِيرًا. يَجِبُ عَلَيَّ أَنْ أَقْرَأَ دَرْسِي. الْبَسِ الدَّفَاءَ إِذَا كَانَ الْيَوْمَ بَارِدًا وَإِذَا اشْتَدَّ الْبُرْدُ فَالْبَسِ الْفَرُوعَةَ. خَرَجْتُ أُمِّي إِلَى السُّوقِ فَدَخَلْتُ دُكَّانًا فَاشْتَرَتُ ثَلَاثَةَ أَرْطَالٍ عَنَبًا وَبَطِيخًا وَشَمَامًا ثُمَّ رَجَعْتُ إِلَى الْبَيْتِ.

41-дарс

1. “مُنْذُ” ва “مُنْذُ” ҳарфи жорлари ўтган замонда бошланиш жойининг замони учун келади. Масалан:

مَارَأَيْتُهُ مُنْذُ يَوْمِ الْجُمُعَةِ

Лекин ҳозирги замонда эса зарфият учун келади.

Масалан:

مَارَأَيْتُهُ مُنْذُ شَهْرِنَا ёки يَوْمِنَا

2. “لَمَّا” “إِذَا” ни ҳукмида бўлиб , асосан келаси замон учун зарф бўлади. Лекин аксар истеъмолда шарт бўлиб келади. Бу ҳолатда шарт бўлаётган жумла музофун илайҳи бўлади.

Масалан:

إِذَا جِئْتَ أَكْرَمْتُكَ

Аслида шартда истеъмол қилинадиган калималар икки хил бўлади.

1. Ҳарфлар: لَوْ، إِذِمَّا ، إِنَّ

2. Исмлар: مَنْ، مَا، مَهْمَا، مَتَى ، أَيَّانَ ، أَيْنَ، أَنَّى، حَيْثُمَا، إِذَا

14 – дарсда бу калималар ўзидан кейин иккита феълни жазм қилишлиги айтиб ўтилган эди. Лекин бу калималар орасидан إِذَا исми шарт жазм қилувчи калима бўлмагани учун, жазм қила олмайди.

41-машқ

Олма саватда. Тарозу қаерда? Бу ерда. Олма қаерда? Мадрасага тўрт кундан бери бормадим. Сен дарсингни ёдлашинг керак. Бу дарс энгилдир. Бу дарс оғирдир. Бу масала жуда энгилдир. Буниси жуда оғирдир. Бизнинг уйимиз сизнинг уйингизга яқиндир. Сизнинг уйингиз мадрасадан узоқдир. Салимни ҳеч кўрмадим. Ўқитувчингизни ҳеч кўрмадим. Олмани тарозуда тортдим. Усмонни кўрдингми? Йўқ, уч кундан бери кўрмадим /кўрганим йўқ/.

الدَّرْسُ الثَّانِي وَالْأَرْبَعُونَ

عَمِّ. عَمَّةٌ. خَالَ. خَالَةٌ. سَأَلْتُ. جَوَابٌ. خَتْنٌ. كَنَّةٌ.
مَدَحٌ. نَمٌّ. زَوْجَةٌ. زَوْجٌ. اسْمٌ. وَحْدِي. وَحْدَكَ. وَحْدَهُ.
بَلْ. أَحْيَانًا. يُسَمِّي. سَأَلْتُ فَرِيدًا كِتَابًا. سَأَلْتُ فَرِيدًا عَنْكَ.

مَتَى تَجِيءُ إِلَيْنَا؟- غَدًا إِنْ شَاءَ اللَّهُ. تَجِيءُ وَحْدَكَ أَمْ مَعَ زَوْجَتِكَ؟- أَجِيءُ وَحْدِي. كَرِيمٌ زَوْجٌ عَائِشَةَ. فَاطِمَةُ زَوْجَةٌ عَبْدِ اللَّهِ. هَذَا عَمِّي. هَذِهِ عَمَّتُكَ. هَؤُلَاءِ أَعْمَامُنَا. هَؤُلَاءِ خَالَاتِي. أَخْوَالِي

يُحِبُّونِي كَثِيرًا. سَأَلْتُ فَرِيدًا كِتَابَهُ فَمَا أَعْطَانِي. مَا اسْمُكَ يَا وَالدُّ؟ -
عَبْدُ الْمُحْسِنِ. وَمَا اسْمُ أَبِيكَ؟ - عَبْدُ الْكَرِيمِ. أَيْنَ أَبُوكَ الْآنَ؟ - هُوَ
سَافِرٌ إِلَيَّ قَازَانَ. مَتَى يَرْجِعُ، أَلَا تَعْرِفُ؟ - لَا، يَا سَيِّدِي لَا أَعْرِفُ.
مُعَلِّمِي يَمْدَحُنِي كَثِيرًا وَيَسْمِينِي بِالتَّلْمِيزِ الْمُجْتَهِدِ وَأَمَّا أَخِي فَلَا يَمْدَحُهُ.
بَلْ يَذُمُّهُ أَحْيَانًا. هَذِهِ التَّلْمِيزُ يُسَمِّي مَحْمُودًا وَهَذَا أَحْمَدَ. اسْمُ هَذَا الْوَالِدِ
فَرِيدٌ. اسْمُ هَذِهِ الْمَرْأَةِ زُهْرَةٌ. سَأَلْتُكَ عَنْ مَسْئَلَةٍ فَمَا أَجَبْتَنِي. زَوْجَتِي
مُعَلِّمَةٌ. زَوْجَةُ عَبِيدِ اللَّهِ امْرَأَةٌ صَالِحَةٌ. زَوْجُكَ مُعَلِّمٌ.

42-дарс

1. “**ني**” даги “**ن**” ҳарфи “**ي**” мутакаллим мозий ёки музорий феълига қўшилиб келганда уларнинг охирини касра қилиб қўйишидан сақлаш учун келган бўлиб, у “**нуни виқоя**” деб аталади.

2. Ҳуруфу атфалардан “**بل**” ҳарфи маълум бўлган иккита ишдан бириси учун келиб, маътуф ва маътуфун алайҳнинг ўртасидаги нисбатни бирига олиб беради.

Масалан:

ما جَاءَ نِي زَيْدٌ بِلْ عَمْرُو

42-машқ

Бу боланинг исми Абдулҳаким. Холамнинг эри Олимдир. Сендан Маҳмуд тўғрисида сўрадим, жавоб бермадинг. Сеникига бир ўзим келдим. Эй ўқувчи, исминг нима? Фарид. Кимнинг ўғлисан? Каримнинг ўғлиман. Фотима Абдуллоҳнинг хотинидир. Ўқитувчи Абдуллоҳни мақтади. Ўқитувчи Фаридни ҳамиша ёмонлайди. Умардан китобни сўрадим. Маҳмуд бизникига келди. Бу менинг амаким, буниси эса тоғам.

الدَّرْسُ الثَّلَاثُ وَالْأَرْبَعُونَ

صَحِيحٌ. مَرِيضٌ. طَبِيبٌ. دَوَاءٌ. دَاءٌ.
شِفَاءٌ. مُعَايَنَةٌ. إِصَابَةٌ. عِدَّةٌ. اِتِّنَاءٌ.
مُسْتَشْفَى. لَمْ يَكْتُبْ. أَجْرَاخَاتَةٌ.

أَنَا صَحِيحٌ وَأَنْتَ مَرِيضٌ. عَبْدُ اللَّهِ صَحِيحٌ وَأَخُوهُ عَبْدُ الرَّحْمَنِ مَرِيضٌ. أَعْطَى الطَّبِيبُ الْمَرِيضَ دَوَاءً. أَيْنَ يُبَاعُ الْأَدْوِيَةُ؟- فِي الْأَجْرَاخَاتَةِ. لَا تَضْحَكُوا اِتِّنَاءَ الدَّرْسِ. مَرَضَ عُمَانَ خَمْسَةَ أَيَّامٍ فَلَمْ يَذْهَبْ فِي اِتِّنَائِهَا إِلَى الْمَدْرَسَةِ. اسْتَعْمَلَ الدَّوَاءَ إِذَا كُنْتَ مَرِيضًا. ذَهَبَ تَلْمِيزٌ إِلَى نَهْرٍ فِي يَوْمٍ بَارِدٍ. فَاعْتَسَلَ هُنَاكَ فَاصَابَهُ مَرَضٌ، فَأَخَذُوهُ إِلَى الْمُسْتَشْفَى، فَعَايَنَهُ الطَّبِيبُ فَكَشَفَ دَاءَهُ فَأَعْطَاهُ دَوَاءً. بَقِيَ التَّلْمِيزُ مَرِيضًا عَلَى فَرَّاشِهِ عِدَّةَ أَيَّامٍ. وَكَانَ يَبْكِي كَثِيرًا. بَعْدَ ثَلَاثَةِ أَسَابِيعَ شَفِيَ التَّلْمِيزُ مِنْ مَرَضِهِ وَذَهَبَ إِلَى الْمَدْرَسَةِ. هَلْ سَأَلْتَ الْمُعَلِّمَ عَنْ هَذِهِ الْمَسْئَلَةِ الصَّعْبَةِ؟- لَا، مَا سَأَلْتُهُ. لَمْ تَسَأَلْهُ؟ كَانَ يَجِبُ عَلَيْكَ أَنْ تَسَأَلَهُ عَنْهَا.

43-дарс

1. “عَنْ” ҳарфи жор мужоваза, яъни бир-бирдан ажратиш учун келади. Масалан:

أَخَذْتُ عَنْهُ الْعِلْمَ

Агар шу عَنْ дан олдин مِنْ ҳарфи жор келса, исмга айланади.

مِنْ عَنْ يَمِينِي

↓

مِنْ جَانِبِ يَمِينِي

43-машқ

Бу касалдир. Бу соғдир. Бу дори аччиқдир. Дори қаерда сотилади? Дорихонада. Қаерга кетяпсан? Дорихонага. Табиб касални қаради. Дорини истеъмол қил. Салим бугун мадрасага бормади. Мен соғломман. Фарид касал. Бир неча кун касал бўлдим. Касал шифо топди. Касалхонага бордим.

الدَّرْسُ الرَّابِعُ وَالْأَرْبَعُونَ

عَجُوزٌ

شَجَاعٌ. صَدِيقٌ. عَدُوٌّ. جَبَانٌ.

لَيْسَ. هُوَ لَيْسَ بِغَنِيٍّ. فَتَى. أَنَا

لَسْتُ بِفَقِيرٍ. فَتَاةٌ.

شَيْخٌ

هَذَا الرَّجُلُ شَيْخٌ. هَذَا الرَّجُلُ شَجَاعٌ. هُوَ لَأَ الرَّجَالِ شَيْوُخٌ. هَذَا الشَّيْخُ لَيْسَ بِغَالٍ. أَنَا شَجَاعٌ وَأَنْتَ جَبَانٌ. هَذِهِ الْعَجُوزُ فَاضِلَةٌ. هَذَا عَدُوٌّ. هَذَا الرَّجُلُ لَيْسَ بِجَبَانٍ. هَذِهِ الْمَرْأَةُ لَيْسَتْ بِعَجُوزٍ. أَنْتَ صَدِيقِي. هُوَ لَأَ أَعْدَاؤُنَا. هَذِهِ الْفَتَاةُ بِنْتُ تِلْكَ الْعَجُوزِ. صَدِيقُكَ عَالِمٌ. صَدِيقِي لَيْسَ بِمَرِيضٍ. عَدُوُّكَ لَيْسَ بِشَجَاعٍ. أَنَا لَسْتُ بِغَنِيٍّ. هُمْ لَيْسُوا بِفُقَرَاءٍ. أَنْتَ لَسْتَ بِمُجْتَهِدَةٍ يَا زَهْرَةَ. أَنْتُمْ لَسْتُمْ بِبِخْلَاءٍ. هَذِهِ الْحَقِيبَةُ لَيْسَتْ بِرَخِيصَةٍ. هُمْ لَيْسُوا بِكَرَامٍ. هُوَ لَأَ النِّسَاءِ عَجَائِزٌ. جَدِّي شَيْخٌ كَبِيرٌ. الشُّيُوخُ يُكْرَمُونَ. أَكْرَمُ الشُّيُوخِ. أَكْرَمُوا الْعَجَائِزَ. هَذِهِ الْفَتَاةُ مُعَلِّمَةٌ. هَذَا الْفَتَى فَاضِلٌ. أَكْرَمُوا الشُّيُوخَ أَيُّهَا الْفَتَيَانُ.

44-ماشق

Бу менинг дўстим. Бу менинг душманим. Абдурахмон камбағал эмас. Бу бахилдир. Бу бахил эмас. Сен қари эмассан. Улар бой эмаслар. Бу кампирдир. Бу киши қўрқоқдир. Бу эркаклар қўрқоқдирлар. Бу қиз бизнинг мактабда муаллимадир. Қўрқоқ эркакни яхши кўрмайман. Сен дангасасан. Бу йигит олимдир. Мен дангаса эмасман. Дангаса бўлма. Дангаса ўқувчини ҳеч ким яхши кўрмайди. Сен қари эмассан.

الدَّرْسُ الْخَامِسُ وَالْأَرْبَعُونَ

خَاتَمٌ. فَصٌّ. سِوَارٌ. قُرْطٌ. عَقْدٌ. مَرْجَانٌ. ذَهَبٌ. فِضَّةٌ. مَعْدِنٌ. لَوْلُوٌ.
الْمَاسُ. يَاقُوتٌ. قَوِيٌّ. ضَعِيفٌ. ظَنٌّ. اظُنُّ فِي الْفِصْلِ. مِنْ فَضْلِكَ.

خَاتَمِي مِنْ ذَهَبٍ وَفِصَّةٍ مِنْ يَاقُوتٍ. فِي الْبَحْرِ يُوجَدُ اللَّوْلُوُ
وَالْمَرْجَانُ. هَذَا الْخَاتَمُ غَالٍ جَدًّا يُسَاوِي ثَلَاثِينَ رُوبِلًا. هَذَا السِّوَارُ
رَخِيسٌ يُسَاوِي خَمْسَ رُوبِلَاتٍ. أَيْنَ سِوَارِي يَا أُمِّي؟ - اظُنُّ فِي
الْخَزَانَةِ. خَاتَمِي جَمِيلٌ. عَقْدِي مِنْ لَوْلُو. سِوَارِي مِنْ فِضَّةٍ وَخَاتَمِي
مِنْ ذَهَبٍ. الْخَاتَمُ يُصْنَعُ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَغَيْرِ ذَلِكَ مِنَ الْمَعَادِنِ.
هَذَا الرَّجُلُ قَوِيٌّ جَدًّا. هُوَ لَاءَ الرِّجَالِ أَقْوِيَاءُ. أَيْنَ قُرْطِي يَا أُخْتِي؟ - لَا
أَعْرِفُهُ جَيِّدًا، اظُنُّ فِي الْخَزَانَةِ. أَنْتَ قَوِيٌّ وَأَنَا ضَعِيفٌ. هُوَ لَاءَ الرِّجَالِ
أَقْوِيَاءُ وَهُوَ لَاءَ ضَعْفَاءُ. بِنْتِي تَلْبَسُ خَاتَمَ فِضَّةٍ. الذَّهَبُ يُصْنَعُونَ مِنْهُ
الْأَسَاوِرَةَ وَالْخَوَاتِمَ وَالسَّاعَاتِ. لَيْسَتْ الْخَاتَمُ. هَذَا الْعَقْدُ جَمِيلٌ جَدًّا.
يَكُونُ الْفَتَى قَوِيًّا وَالشَّيْخُ ضَعِيفًا. الْإِلْمَاسُ حَجَرٌ غَالٍ جَدًّا.

45-дарс

1. “Афъалул қулуб”⁹² феъллари дилда бажариладиган феъллар бўлгани учун шу номни олган. Улар қуйидагилар:

ظَنَنْتُ حَسِبْتُ، خَلْتُ

гумонга ишлайди

زَعَمْتُ

↙ ҳам гумонга,
ҳам билимга ишлайди

عَلِمْتُ، رَأَيْتُ، وَجَدْتُ

билимга ишлайди

Булар жумлаи исмияга кириб, унинг нимадан иборат эканини баён қилади ва ўзига иккала исмни мафъул қилиб олади.

Масалан: ظَنَنْتُ زَيْدًا عَالِمًا

Афъалул қулубларнинг хоссалари:

- уларнинг мафъулларидан бири зикр қилинса, бошқаси ҳам зикр қилинади (юқоридаги мисолга қаранг);
- уларнинг амалини бекор қилиш жоиз бўлади, қачонки уларнинг иккала исми мустақил калом бўлганда ва ўзлари эса ўртада ёки умуман кейин келса, юзага чиқади. Масалан:

زَيْدٌ حَسِبْتُ مُنْطَلِقًا، زَيْدٌ مُنْطَلِقٌ ظَنَنْتُ

Юқорида жоиз дейилганидан ўз амалида қолдирса ҳам бўлади.

زَيْدًا حَسِبْتُ مُنْطَلِقًا، زَيْدًا مُنْطَلِقًا ظَنَنْتُ

⁹²Ўйлаш, ҳисоблаш маъносидаги феъллар.

- уларни истифҳомдан, нафийдан, ломи таъкиддан бурун амалдан тушириш вожиб бўлади.

Масалан:

عَلِمْتُ أَزَيْدٍ عِنْدَكَ أَمْ عَمْرُو
 مَا زَيْدٌ بِقَائِمٍ -----
 لَزَيْدٍ قَائِمٌ -----

- уларнинг фоили ва мафъули битта нарсага борадиган замир бўлиши мумкин. Масалан:

عَلِمْتُنِي مُنْطَلِقًا

Мана шу афъалул қулубларнинг орасидан айримларининг бошқа маънолари ҳам бор бўлиб, шу маънода қўлланилса, битта мафъулга ишлайдиган бўлиб қолади.

Масалан:

وَجَدْتُ رَأَيْتُ، عَلِمْتُ، ظَنَنْتُ زَيْدًا فَاسِقًا،
 ↓ ↓ ↓ ↓
 أَصَبْتُ أَبْصَرْتُ، عَرَفْتُ، إِتَهَمْتُ زَيْدًا،

45-машқ

Узугим қаерда? Бу узук олтиндир. Бу ҳалқа кумушдир. Эй Саида, билакузукни таққин. Ҳалқамни қаерга қўйдинг? Мен кучлиман. Сен кучлисан. Бу узукнинг кўзи олмосдандир. Билакузук олтин ва кумушдан ясалади. Бу узук кимники? Меники. Узукни ол. Нега узукни олдинг?

الدَّرْسُ السَّادِسُ وَالْأَرْبَعُونَ

دُبُوسٌ

آلَةُ الْخِيَاطَةِ

خِيَاطَةٌ

كُشْتَبَانٌ. خَيْطٌ. اِبْرَةٌ. حَلَاقٌ. نَجَّارٌ. رَاتِبٌ. مُسْتَخْدَمٌ. أَحْمَرٌ. أَصْفَرٌ.

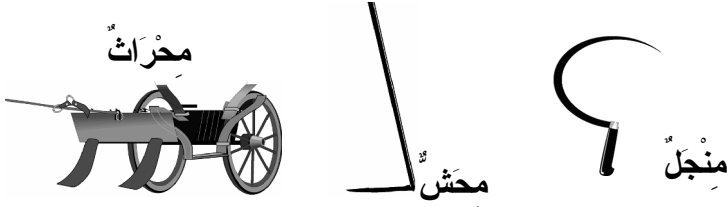
لِمَنْ؟ لِمَنْ هَذَا الْقَلَمُ؟

أَيْنَ الْخَيْطُ؟ أَيْنَ الْكُشْتَبَانُ؟ هَاتِ اِبْرَتِي. خُذْ آلَةَ الْخِيَاطَةِ. الْحَلَاقُ يَحْلِقُ الشَّعْرَ بِالْمُوسَى. هَذَا الطُّرْبُوشُ أَحْمَرٌ وَهَذَا أبيضٌ. النَّجَّارُ يَنْشُرُ الخَشَبَ بِالْمَنْشَارِ. ذَهَبْتُ إِلَى الْخِيَاطِ فَأَعْطَيْتُهُ قِمَاشًا لِيَخِيطَ لِي بِنِطَالُونَ وَصُدْرَةٌ. خَاطَتِ الْخِيَاطَةُ قَمِيصًا لِابْنَتِي حَمِيدَةَ. هَذَا الْقَمِيصُ أَصْفَرٌ وَهَذَا أبيضٌ. لِمَنْ هَذَا الْكُشْتَبَانُ؟ لِي يَا نَعِيمَةَ. احْلِقِ شَعْرِي مِنْ فَضْلِكَ. هَذَا الْمُسْتَخْدَمُ يَخْدُمُ عِنْدَنَا بِرَاتِبِ شَهْرِي قَدْرُهُ خَمْسٌ جَنِيهَاتٍ. خَاطَتِ أُمِّي قَمِيصِي بِآلَةِ الْخِيَاطَةِ. لَا تَخِيطِي قَمِيصِي بِالْاِبْرَةِ. كَمْ رَاتِبُكَ؟ رَاتِبِي خَمْسُونَ رُوبِلًا. هَاتِي الدَّبُوسَ يَا فَهيمَةَ. شَعْرُكَ طَوِيلٌ احْلِقِيهِ بِالْمُوسَى.

46-машқ

Қизил кўйлак, оқ кўйлак. Ипни бериб, игнани ол. Сарик кўйлак қаерда? Тикувчи шалвар тикди. Тикувчи аёл кўйлак тикди. Сартарош сочни олди. Бу менинг дўстим. Дурадгор ёғочни ёряпти. Менинг шалваримни тик. Ангишвона қаерда? Тўғноғич /илгак/ қаерда?

الدَّرْسُ السَّابِعُ وَالْأَرْبَعُونَ

فَلَاخٌ. زَرَعٌ. شَعِيرٌ. قَمَحٌ. دَقِيقٌ. نُخَالَةٌ. يَحْشُ. حَشِيشٌ. عُشْبٌ.
يَحْرِثُ. هُنَّ. أَنْتَنَ. يَكْتُبْنَ. تَقْرَأْنَ. أَفْهَمْنَ. ذَهَبْنَ.

الْفَلَاخُ يَحْرِثُ الْأَرْضَ بِالْمِحْرَاثِ. مِنْجَلِي حَادٌّ. الْفَلَاخَةُ تَحْصُدُ
الزَّرْعَ بِالْمِنْجَلِ. أَقْرَبِي دَرَسَكَ يَا فَاطِمَةُ. أَقْرَأَنَّ دُرُوسَكَ أَيُّهَا الْبَنَاتُ.
مِنْجَلُكَ كَهَامٌ. هَذَا الْمِحْشُ حَادٌّ جِدًّا. التَّلْمِيذَاتُ الْمُجْتَهِدَاتُ لَا يَضْحَكْنَ
أثناء الدَّرْسِ. أَخَوَاتِي يَكْتُبْنَ الْمَكْتُوبَ إِلَيَّ أَبِي. الْفَرَسُ يَأْكُلُ الْعُشْبَ
وَالْحَشِيشَ وَالشَّعِيرَ وَالنُّخَالَةَ. أَنْتَنَ تَجْتَهِدْنَ أَيُّهَا الْبَنَاتُ؟ هَلْ قَرَأْتَنَ
دُرُوسَكَ أَيُّهَا الْبَنَاتُ؟ نَعَمْ قَرَأْنَاهَا. الْفَلَاخُونَ يَشْتَعِلُونَ فِي الصَّيْفِ
كَثِيرًا. يَحْرِثُونَ الْأَرْضَ وَيَزْرَعُونَ وَيَحْشُونَ الْحَشِيشَ وَيَحْصُدُونَ
الزَّرْعَ. نَحْنُ نَلْعَبُ بَعْدَ الدَّرْسِ وَهَلْ تَلْعَبِينَ أَنْتِ يَا زُهْرَةَ؟

نَحْرَثُ الْأَرْضَ وَبِ الْمِحْرَاثِ لِمَنْ هَذَا الْمِنْجَلُ؟

يُوجَدُ

نَحْصُدُ الزَّرْعَ. هَاتِ مِنْ فَضْلِكَ ذَلِكَ

الْحَشِيشَ وَبِ

فِي النَّهْرِ وَالْبُحَيْرَةِ وَالْبَحْرِ. هَذَا يُسَاوِي ثَلَاثَ رُوبِلَاتٍ. هَاتِي

يُصَنِّعُ

أَيْتُهَا الْفَتَاةُ. فَاطِمَةُ تَقْرَأُ الدَّرْسَ وَأُمُّهَا

خَمْسُ أَصَابِعٍ.

مِنَ الْحَدِيدِ. لِكُلِّ

و.

و.

47-машқ

Бу ҳаракатчандир. Бу деҳқонлар ғайратлидирлар. Бу қизлар кўп интилувчилардир. Эй хизматчи аёллар, деразаларни очдингизми? Бу ўроқ ўткирдир. Бу чалғи ўтмасдир. Эй ўқувчи қизлар, дарсларни фаҳмлангиз. Ўқувчилар мактабга кетдилар. Деҳқон пичан ўряпти. Деҳқонлар ёзда кўп шуғулланиб ерни ҳайдайдилар.

الدَّرْسُ الثَّامِنُ وَالْأَرْبَعُونَ

الَّذِي.

الَّتِي.

الَّذِينَ.

اللَّوَاتِي.

أَنَا الَّذِي خَطْتُ هَذَا اللَّبَاسَ

أَنَا الَّذِي أَعْلَمُ هَذَا التَّلْمِيذَ

أَنْتَ الَّذِي كَتَبْتَ هَذَا الْمَكْتُوبَ. أَنْتَ الَّذِي اشْتَرَيْتَ هَذَا الشَّيْئَ. أَنْتِ الَّتِي

تُعَلِّمِينَ هَذِهِ التَّلْمِيذَةَ. أَنْتِ الَّذِي تَقْدِمُ لَنَا الشَّيْءَ. هَلْ رَأَيْتِ التَّلْمِيذَ الَّذِي جَاءَنَا

أَمْسَ. الْمَرْأَةُ الَّتِي تُعَلِّمُ التَّلْمِيذَاتِ تُسَمَّى مُعَلِّمَةً. الْخِيَاطَاتُ هُنَّ اللَّوَاتِي

يَخْطَنُ النَّيَّابَ. إِذَا لَمْ تَسْتَعْمَلِ الدَّوَاءَ الَّذِي أَعْطَاكَهُ الطَّبِيبُ لَا تُشْفَى أَبَدًا. التَّلْمِيزَةُ الَّتِي لَا تُطِيعُ مَعْلَمَتَهَا لَا تَكُونُ مَحْبُوبَةً. جَاءَنِي صَدِيقِي الَّذِي أَحَبَّهُ كَثِيرًا. يُقَالُ لِلرَّجُلِ الَّذِي لَيْسَ لَهُ زَوْجَةٌ عَدْبًا وَلِلْمَرْأَةِ الَّتِي لَيْسَ لَهَا زَوْجٌ عَرَبَةً. يُقَالُ لِلرَّجُلِ الَّذِي يُحْسِنُ إِلَى الْفُقَرَاءِ كَرِيمًا. الْمَرْأَةُ الَّتِي رَأَيْتَهَا أَمْسٌ فِي الْجَنِينَةِ هِيَ زَوْجَةٌ عَلِيٌّ. الْفَتَاةُ الَّتِي رَأَيْتَهَا أَمْسٌ فِي الشَّارِعِ الْكَبِيرِ هِيَ ابْنَةٌ مَحْمُودٌ. التَّلَامِذَةُ الَّذِينَ رَأَيْنَاهُمْ قَبْلَ الظُّهْرِ فِي الْجَنِينَةِ يَتَعَلَّمُونَ فِي الْمَدْرَسَةِ الْحُسَيْنِيَّةِ. الرَّجُلُ الَّذِي يُعَلِّمُ الْأَوْلَادَ يُسَمَّى مُعَلِّمًا. الرَّجُلُ الَّذِي رَأَيْنَاهُ أَمْسٌ فِي بَيْتِنَا هُوَ مُؤَدِّنُ الْمَسْجِدِ الْحُسَيْنِيِّ.

48-ماشқ

Кеча бизникига келган киши ўқитувчидир. Қизларни ўқитадиган аёл муаллима деб айтилади. Бу ўқувчининг ўқитувчиси менман. Бу китобни дарсни яхши ўзлаштирган ўқувчига берамиз. Болаларни ўқитадиган одам ўқитувчи дейилади. Камбағалларга эҳсон қиладиган одам сахий деб айтилади. Хотини йўқ киши бева дейилади.

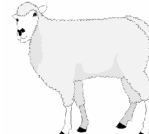
الدَّرْسُ التَّاسِعُ وَالْأَرْبَعُونَ

دِيكٌ رُومِيٌّ

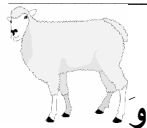

عِزَّةٌ

نَعْجَةٌ

أَهْلِيٌّ. بَرِّيٌّ. مِثْلُ. طَيْرٌ. طَيْرٌ. حَيَوَانَاتٌ. حَيَوَانَاتٌ. أَرْبَبٌ. جَمَلٌ. نَعْلَبٌ. أَسَدٌ. فَهْدٌ. نَمْرٌ. غَزَالٌ. بَطٌّ. حَمَامٌ. بَبْغَاءٌ. عَصْفُورٌ. بَوْمٌ. نَسْرٌ.

مِنَ الْحَيَوَانَاتِ مَا هُوَ أَهْلِيٌّ مِثْلُ الْبَقَرَةِ وَ

وَالْهَرِّ وَ

وَمِنْهَا مَا هُوَ بَرِّيٌّ مِثْلُ الْغَزَالِ وَالْأَرْنَبِ وَالثَّعْلَبِ وَالْأَسَدِ وَالنَّمْرِ وَالذَّبِّ
وَالذَّنْبِ وَالْفَهْدِ. وَالطَّيُورُ مِنْهَا مَا هُوَ أَهْلِيٌّ مِثْلُ الدَّجَاجَةِ وَالذَّيْكَ

وَالْوَزَّ وَالطَّوُوسَ وَالْحَمَامَ وَالْبَيْعَاءَ وَالْبَيْلُبُلَّ.

وَمِنْهَا مَا هُوَ بَرِّيٌّ مِثْلُ الْعُصْفُورِ وَالنَّسْرِ. ذَنْبٌ

قَصِيرٌ وَأَمَّا ذَنْبٌ فَطَوِيلٌ. فِي الْغَابِ يُوجَدُ السَّنْجَابُ

وَالذَّبِّ وَالثَّعْلَبِ وَالذَّبِّ وَالْأَرْنَبِ. الْكَلْبُ

وَرَاءَ الْأَرْنَبِ. الدَّجَاجَةُ وَ مِنَ الطَّيُورِ الْأَهْلِيَّةِ.

49-машқ

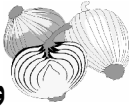

Қуш, қушлар, қаптар, чумчуқ, қуён, ўрдак, фоз, тулки.
Ўрдак сувда сузаяпти. Қўй гўштини едим. Эчки – уй
ҳайвони. Курканинг гўшти мазали. Бургут катта қушдир.
Булбулнинг товуши ёқимлидир. Қуён қўрқоқ ҳайвондир.
Товус чиройли қушдир. Арслон қўрқмас ҳайвондир. Бу
фоз, бу ўрдак.

الدَّرْسُ الْخَمْسُونَ

تَيْنَ رُطْبٍ. يُوسُفُ أَفْنَدِي. رُمَّانٌ. مِشْمَشٌ. خِيَارٌ. قَتَّاءٌ. كُرْبٌ.
بِأَذْنَانٍ. جَزْرٌ. لَفْتٌ. طَمَاطِمٌ. ثُومٌ. فُلْفُلٌ. بَطَاطِسٌ. ثَمْرٌ. فَاكِهَةٌ.
سَلْطَةٌ. قَطْفٌ. حُلُوٌ. حَامِضٌ. مَاضٍ. إِضَافَةٌ

الْفَوَاكِهُ الَّتِي تُؤْكَلُ مِنْهَا مَا هُوَ حُلُوٌّ كَالْتَفَاحِ وَالْعِنَبِ وَالتِّينِ

وَالرُّطْبِ وَ وَ وَمِنْهَا مَا هُوَ حُلُوٌّ حَامِضٌ
كَالْبُرْتُقَالِ وَالْيُوسُفِ أَفْنَدِي وَالرُّمَّانِ وَالْمِشْمَشِ. أَمَّا اللَّيْمُونُ فَهُوَ مِنْ
الْأَثْمَارِ الْحَامِضَةِ. وَمِنَ الْخَضِرَوَاتِ مَا يُؤْكَلُ أَخْضَرَ أَوْ مَمْلُوحًا كَالْخِيَارِ
وَالْقَتَّاءِ. وَمِنْهَا مَا يُؤْكَلُ مَطْبُوحًا أَوْ مَمْلُوحًا كَالْكُرْبِ وَالْبِأَذْنَانِ.
وَمِنْهَا مَا يُضَافُ إِلَيْهِ الطَّبِيخُ أَوْ السَّلْطَةُ كَالْجَزْرِ وَاللَّفْتِ

وَالطَّمَامِ وَالثُّومِ وَ وَ
الْفُلْفُلِ. أَمَّا الْبَطَاطِسُ فَيُؤْكَلُ
مَطْبُوحًا فَقَطْ. فِي جَنِينَتِنَا يَنْبُتُ التَّفَاحُ وَالبُرْتُقَالُ وَالْيُوسُفُ أَفْنَدِي
وَغَيْرُهَا مِنَ الْأَثْمَارِ. ذَهَبْنَا يَوْمَ الْخَمِيسِ الْمَاضِي إِلَيْهِ الْبِئْسَانُ فَقَطَفْنَا
فِيهِ كَثِيرًا مِنَ الْبِطِيخِ وَالشَّمَامِ وَالْخِيَارِ وَالْجَزْرِ وَاللَّفْتِ وَالبِصْلِ.

50-машқ

Бизнинг боғда олма, анор, узум ва бошқа мевалар бор.
Мандарин ва лимонни жуда яхши кўраман. Ўтган
душанба куни бозорга бориб узум сотиб олдим. Лимон

аччиқдир. Чойингни лимон билан ич. Шолғомни емайсанми? Бер, ейман. Мен саримсоқни яхши кўрмайман.

الدَّرْسُ الْحَادِي وَالْخَمْسُونَ

حَفِيدٌ. اِزْعَاجٌ. بَيْضٌ. بَاضَتِ الدَّجَاجَةُ. مَوْتٌ. عَلْفٌ. تَكَثِيرٌ. بَنِيٌّ.
اَخَذَ يَقْرَأُ. اِنْ. اِنْ جِنْتِي اَكْرَمْتُكَ.

خَرَجَتْ فَاطِمَةُ اِلَى الدَّارِ وَاخَذَتْ تَلْعَبُ مَعَ الْكَلْبِ. فَرَأَتْهَا اُخْتَهَا الْكَبِيرَةَ مِنَ الشَّبَّابِ وَقَالَتْ لَهَا لَا تَلْعَبِي يَا فَاطِمَةُ ادْخُلِي الْبَيْتَ وَاقْرَأِي دَرْسَكَ. فَلَمَّا سَمِعَتْ فَاطِمَةُ قَوْلَ اُخْتِهَا عَائِشَةَ اطَاعَتْهَا وَدَخَلَتْ الْبَيْتَ وَاخَذَتْ تَقْرَأُ دَرْسَهَا. رَجَعَ فَرِيدٌ مِنَ الْكُتَابِ اِلَى بَيْتِهِ فَجَاءَتْ اِلَيْهِ اُخْتُهَا الصَّغِيرَةُ فَهَيْمَةُ وَقَالَتْ لَهُ مَاذَا تَصْنَعُونَ يَا اَخِي فِي الْكُتَابِ؟ قَالَ نَتَعَلَّمُ. فَقَالَتْ مَاذَا تَتَعَلَّمُونَ؟ قَالَ نَتَعَلَّمُ الْقِرَاءَةَ وَالْكِتَابَةَ وَالْحِسَابَ وَالرَّسْمَ. قَعَدَتْ امْرَأَةٌ عَجُوزٌ عَلَيَّ الْكُرْسِيِّ وَاخَذَتْ تَخِيطُ الْقَمِيصِ. فَجَاءَ اِلَيْهَا حَفِيدُهَا عَلِيٌّ وَقَالَ لَهَا مَاذَا تَصْنَعِينَ يَا جَدَّتِي؟ قَالَتْ اَكُلُ الْبَطِيخَ يَا بَنِيَّ. فَقَالَ عَلِيٌّ لَا، اَنْتِ تَخِيطِينَ الْقَمِيصَ. قَالَتْ وَلِمَاذَا تَسْأَلُ اِذْنَ وَتُرْعِجْنِي؟ امْرَأَةٌ كَانَتْ لَهَا دَجَاجَةٌ تَبْيِضُ بَيْضَةً فَيَضَّةً. فَقَالَتْ اِنْ اَنَا كَثُرْتُ عَلْفَهَا بَاضَتْ بَيْضَتَيْنِ. فَلَمَّا كَثُرَتْ عَلْفَهَا مَاتَتْ.

51-дарс

1. “Афъялул муқораба”⁹³ феъллари кан ва унинг шериклари каби жумлаи исмиянинг устига кириб, насх⁹⁴

⁹³ Иш-ҳаракат яқинлигини билдирувчи феъллар.

⁹⁴ Ҳукми бекор қилиб, бошқа ҳукимга айлантириш.

қилувчи феъллар туркумига киради. Уларни яна “**كَادَ** ва унинг шериклари” деб ҳам аташади.

Афъялул муқорабалар уч қисмга тақсимланади:

а) “афъялул муқорабалар”

كَادَ ، أَوْشَكَ ، كَرَبَ (яқин бўлди)

أَوْشَكَ زَيْدٌ أَنْ يَصِلَ

б) “афъялуш шуруълар⁹⁵”

شَرَعَ ، طَفِقَ ، أَنْشَأَ ، أَخَذَ ، عَلِقَ ، هَبَّ ، هَلَّهَلَ ، جَعَلَ (бошлади)

أَخَذَ زَيْدٌ يَفْرَأُ .

в) “афъялул рожа⁹⁶”

عَسَى ، حَرَى ، إِخْلَوَقَ (умидки)

عَسَى زَيْدٌ أَنْ يُوَفَّقَ

2. “**انِ**” шартиядан кейин гоҳо исм келиб қолади. Мана шундай ҳолатда ундан кейин битта феъл тақдир қилинади. Чунки бизга маълумки, “**انِ**” шартия исмнинг устига келмайди. У тақдирий феълни, жумладаги зикр қилинган феъл тафсир қилиб беради. Масалан:

انِ اَنَا كَثَرْتُ عَفَفَهَا

↓

انِ كَثَرْتُ اَنَا كَثَرْتُ عَفَفَهَا

⁹⁵ Иш –ҳаракат бошланганлигини билдирувчи феъллар.

⁹⁶ Иш –ҳаракат умидини билдирувчи феъллар.

51-машқ

Фарид ҳовлига чиқиб ўйнай бошлади. Опаси унга айтди: «Эй укам, ўйнама, кириб дарсингни ўқи». Фарид Фотиманинг гапига кириб дарсини ўқиди. Кичкина Карим Абдуллоҳга айтди: «Ўқишни, ёзишни, ҳисоблашни ва расм чизишни ўрганамиз». Фотима беш кундан бери касал эди. Фарид унинг хонасига кириб ўйнай бошлади. Унга онаси айтди: «Эй ўғлим, синглингни безовта қилиб, бу ерда ўйнама. Ҳовлига чиқиб ўйна». Фарид онасининг гапига қулоқ солиб, ҳовлида ўйнай бошлади.

الدَّرْسُ الثَّانِي وَالْخَمْسُونَ

أَيُّ أَيُّهِمْ. أَيُّنَا أَكْثَرُ اجْتِهَادًا. طَلَّاسَةٌ. أَحَبُّ. رَائِبٌ. سَمْنٌ. جَرٌّ. جَمِيعٌ. حِرَاسَةٌ. جِسْرٌ. قِطْعَةٌ. ظِلٌّ. أَنْ. أَنَّهُ. آخِرٌ. اخْتِطَافٌ. رَمَى. بَدَلٌ.

قَالَ الْمُعَلِّمُ لِتَلَامِذَتِهِ: أَيُّكُمْ يَا أَوْلَادِي يَعْرِفُ أَنْ يَكْتُبَ اسْمَهُ وَاسْمَ أَبِيهِ. قَالَ شَاكِرٌ أَنَا أَعْرِفُ يَا سَيِّدِي. فَقَالَ الْمُعَلِّمُ إِذْنُ أَخْرُجْ إِلَيَّ اللَّوْحَةَ وَاكْتُبْ اسْمَكَ وَاسْمَ أَبِيكَ. فَخَرَجَ شَاكِرٌ إِلَيَّ اللَّوْحَةَ وَمَسَحَهَا بِالطَّلَاسَةِ ثُمَّ أَخَذَ التَّبَاشِيرَ وَكَتَبَ شَاكِرُ بْنُ عَارِفٍ. قَالَتْ زُهْرَةُ لِبَنَاتِهَا: أَيُّ الْحَيَوَانَاتِ أَحَبُّ إِلَيْنَا الْبَقْرَةُ أَمْ النَّعْجَةُ أَمْ الْفَرَسُ أَمْ الْكَلْبُ؟ قَالَتْ فَاطِمَةُ الْبَقْرَةُ أَحَبُّ إِلَيْنَا يَا أُمِّي لِأَنَّهَا تُعْطِينَا لَبَنًا وَرَائِبًا وَسَمْنًا. وَقَالَتْ عَائِشَةُ النَّعْجَةُ أَحَبُّ لِأَنَّهَا تُعْطِي صُوفًا وَكَحْمًا. وَقَالَتْ فَرِيدَةُ الْفَرَسُ أَحَبُّ الْحَيَوَانَاتِ لِأَنَّهُ يَحْرِثُ لَنَا الْأَرْضَ وَيَجْرُ الْمَرَاقِبَ. وَقَالَتْ كَرِيمَةُ الْكَلْبُ أَحَبُّ الْجَمِيعِ لِأَنَّهُ يَحْرِسُ لَنَا الْبَيْتَ. مَرَّ كَلْبٌ عَلَيَّ جِسْرٍ وَفِي

فَمَه قَطْعَةٌ لَحْمٍ. فَرَأَى ظِلَّهُ فِي الْمَاءِ فَظَنَّ أَنَّهُ كَلْبٌ آخِرُ فِي فَمِهِ
قَطْعَةٌ لَحْمٍ. فَارَادَ أَنْ يَخْتَطِفَهَا مِنْهُ وَرَمَى نَفْسَهُ فِي الْمَاءِ. فَسَقَطَتْ
قَطْعَةُ اللَّحْمِ مِنْ فَمِهِ وَلَمْ يَجِدْ شَيْئًا بَدَلَهَا.

52-дарс

1. **إِذَا** ва **إِنِّ** ларни ҳарфи жавоб ва ҳарфи жазо деб ҳам аташади. Айрим ривоятларга қараганда, агар музорий феълини насб қилса, **إِنِّ** деб, агар насб қилмаса, **إِذَا** деб ёзилади. Маънода **إِذَا** га кўпинча “демак” деб маъно берилса, **إِنِّ** га эса “ундай бўлса” деб маъно берилади.

2. **شَاكِرُ بْنُ عَارِفٍ** – доскадаги кўчирма гап.

3. Ал-ҳуруфу мушаббаҳатун бил феъл, яъни феълга ўхшаб ишлайдиган ҳарфлар мубтадо ва хабардан ташкил топган жумлаи исмияга кириб, мубтадони ўзининг исмига айлантиради. Хабарни эса рафъ қилади. Ва шу хабарни ўзининг хабарига айлантиради. Улар қуйидагилар:

إِنَّ، أَنْ، كَأَنَّ، لَيْتَ، لَكِنَّ، لَعَلَّ

أَنَّ дан ташқари қолган ҳаммасига содрул калом, яъни гапнинг бошида келиши вожиб бўлади. Чунки **أَنَّ** ўзининг исми, хабари билан муфраднинг ҳукмида бўлиб, ё фоил, ё мафъул, ё мубтадо, ё хабар бўлиши мумкин. Бундан эса гапнинг ўртасида келиши маълум бўлади. Буларнинг барчасининг охирига “мои коффа⁹⁷” (**مَا**) қўшилиб келса, улар амалдан туширилади. Масалан:

⁹⁷ “**إِنَّمَا**”, “**إِنَّمَا**” шакилларига айлантириб, “**أَنَّ**”, “**إِنِّ**” каби юкламаларга кўшилиб, уларнинг таъсирида бўлган сўзларни бош келишикка кайтариш.

إِنَّمَا زَيْدٌ قَائِمٌ

Уларга (ما) “мой коффа” қўшилиб келганда феълга дохил бўлади. Чунки уларнинг феълга ўхшашлик аҳамияти қолмайди. Масалан:

كَأَنَّمَا يَصْعَدُ فِي السَّمَاءِ

Анъом сураси, 125-оят.

إِنَّ жумланинг маъносини таъкидлайди, холос. Жумланинг маъносини ўзгартрмайди. Масалан:

إِنَّ زَيْدًا قَائِمٌ

إِنَّ эса юқорида айтилганидек, ўзининг исми, хабари билан муфраднинг ҳукмида бўлади. Шунинг учун жумла қилиш лозим бўлган ўринларда касра қилиб ўқиш вожиб бўлади. Муфрад ўринларда эса фатҳа қилиб ўқиш вожиб бўлади.

Касра қилиб ўқиш ўринлари:

Гапнинг бошида келганда:

إِنَّ زَيْدًا قَائِمٌ

Қовл сўзидан ва унинг мазмунидаги исми фоилими, исми мафъулими, қайсинисидан кейин бўлса ҳам, келганда, яъни мақулун қовл бўлганда:

قَالَ زَيْدٌ : إِنِّي مُسَافِرٌ

Аммо (يَقُولُ) – (قَالَ)дан кейин шу феълларга мафъул суратда эътибор қилинса, إِنَّ ўқилади. Мавсулдан кейин келганда ҳам, чунки мавсулнинг силаси жумла бўлмай қолмайди, яъни жумла бўлади. Шунинг учун إِنَّ билан таъкидлаш лозим бўлади.

Масалан: **جَاءَ نِي الَّذِي إِنَّ أَبَاهُ قَائِمٌ**

Фатҳа қилиб ўқиш ўринлари:

Фоил бўлганда: **أَعْجَبَنِي أَنْكَ مُسَافِرٌ**

Мафъул бўлганда: **أَنَا أَحَبُّ أَنْكَ مُتَعَلِّمٌ**

Музофун илайҳ бўлганда: **أَعْجَبَنِي إِشْتِهَارُ أَنْكَ عَالِمٌ**

Мубтадо бўлганда: **أَنْكَ قَائِمٌ أَعْجَبَنِي**

لَوْلا дан кейин келганда араблар **أَنَّ** қилиб ўқишни лозим топдилар. Чунки у мубтадодир.

Масалан:

لَوْلا أَنْكَ قَائِمٌ لَكَانَ كَذَا

لَوْла дан кейин келганда **أَنَّ** ўқилади. Чунки у **لَوْ** шартияга феъли шарт бўладиган тақдирий феълга фоилдир.

Масалан:

لَوْ أَنْكَ ← وَ لَوْ أَنْكَ مُكْرِمٌ أَكْرَمْتُكَ.

Агар икки хил тақдир қилиш жоиз бўладиган бўлса, икки хил ўқиш жоиз бўлади.

Масалан:

مَنْ يُكْرِمُنِي فَأَنِّي أَكْرِمُهُ،

→ жумла деб қаралгани учун

مَنْ يُكْرِمُنِي فَأَنِّي أَكْرِمُهُ

→ муфрад деб қаралгани учун

إِنَّ ни таҳфиф қилиш мумкин. Лекин уни тўлғизиш учун битта “**ل**” таъкид керак бўлади.

У тахфиф қилиниши мумкин ва қуйидаги **كَانَ** суратига эга бўлади. Бу ҳолда афсах⁹⁹ луғатга қараганда амалдан туширилади.

Масалан:

كَانَ تَدْيَاهُ حُقَّانٍ

كَانَ истидрок учун, яъни юқоридагини ўнглаш учун келади.

Масалан:

جَاءَ نِي زَيْدٌ لَكِنَّ عَمْرًا لَمْ يَجِ

У иккита бир-бирига мутоғойир¹⁰⁰ бўлган каломнинг ўртасида келади. У тахфиф бўлиб, бекор қилинади ва ҳарфи атфалардан деб қараш мумкин бўлади. У **لَكِنَّ** бўлиб, тахфиф бўлганда олдидан битта “**و**” келиши жоиз бўлади. **وَلَكِنَّ** кўринишига эга бўлади.

لَيْتَ таманний учун, яъни мумкин бўлган нарсани ҳам, мумкин бўлмаган нарсани ҳам орзу қилиш учун келади.

لَيْتَ زَيْدًا حَاضِرًا، لَيْتَ الشَّبَابَ يَعُودُ.

لَعَلَّ тарожий учун, яъни умид қилиш учун келади. У мумкин бўлган нарсаларга ишлатилади.

لَعَلَّ اللَّهَ يُحْدِثُ بَعْدَ ذَلِكَ أَمْرًا

Талоқ сураси, 1-оят.

52-машқ

Ўқитувчи ўқувчиларга айтди: “Болаларим, қайси бирингиз кечаги дарсни яхши ўзлаштирдингиз?”

⁹⁹ Фасохатли луғатда.

¹⁰⁰ Тескари.

136 _____ Араб тили дарслиги – таркиб қоидалари
Абдуллоҳ туриб айтди: “Мен яхши ўзлаштирдим». Ўқитувчи Абдуллоҳга айтди: «Сен яхши ўзлаштирдингми?» Абдуллоҳ айтди: “Йўқ, мен яхши ўзлаштирганим йўқ”. Ўқитувчи айтди: “Нега?” Абдуллоҳ айтди: “Чунки кеча мен касал эдим”.

تَمَّ الْكِتَابِ الْأَوَّلُ بِعَوْنِ اللَّهِ

Шеър

تَمَّ الْكِتَابِ الْأَوَّلُ بِعَوْنِ اللَّهِ الْكَرِيمِ
وَأَرْجُو مِنَ اللَّهِ الثَّوَابَ بِلا انْقِطَاعِ
وَشِنْتُ رِضَى اللَّهِ بِعَمَلِي الْقَلِيلِ
وَلِيَجْعَلَ اللَّهُ بِي مِنْ عَبْدِهِ الْمَغْفُورِ

مَبْدَأُ الْقُرَاءَةِ

II Kucm

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

1

فَرِيدٌ

وَالِدٌ مَخْزَنٌ مُكْتٌ. أَمْرٌ. عَزَمَ. طُولَ الْيَوْمِ. أَنَا أَصْغَرُ
مِنْكَ بِخَمْسِ سِنِينَ.

فَرِيدٌ عُمُرُهُ سَبْعُ سِنَوَاتٍ. وَأُخْتُهُ عَائِشَةُ عُمُرُهَا تِسْعُ سِنَوَاتٍ.
وَهِيَ تَتَعَلَّمُ فِي الْكُتَابِ مُنْذُ سَنَتَيْنِ. وَأَمَّا أَخُو فَرِيدٍ فَهُوَ أَصْغَرُ مِنْهُ
بِثَلَاثِ سِنَوَاتٍ. وَكَهْ جَدَّةٌ كَبِيرَةٌ فِي الْعُمْرِ. وَهِيَ تُحِبُّ فَرِيدًا مَحَبَّةً
شَدِيدَةً. وَهُوَ أَيْضًا يُحِبُّهَا كَثِيرًا. أَمَّا وَالِدُ فَرِيدٍ فَهُوَ يَشْتَغَلُ بِالتَّجَارَةِ.
وَكَهْ مَخْزَنٌ كَبِيرٌ. فَهُوَ يَمْكُتُ فِيهِ طُولَ الْيَوْمِ يَبِيعُ فِيهِ الْأَفْمَشَةَ. وَأَمَّا
وَالِدَتُهُ فَهِيَ تَشْتَغَلُ بِإِدَارَةِ أُمُورِ الْبَيْتِ. وَهُوَ لَمْ يَتَعَلَّمْ بَعْدُ شَيْئًا. وَقَدْ
عَزَمَ أَبُوهُ أَنْ يُرْسِلَهُ فِي الْخَرِيفِ إِلَى الْكُتَابِ لِيَتَعَلَّمَ الْقِرَاءَةَ وَالْكِتَابَةَ.

1-дарс

"قَدْ" агар мозий феълидан олдин келса, шу мозий феълини ҳозирги замонга яқинлаштириш учун ишлайди. Масалан:

جَاءَ زَيْدٌ قَدْ رَكِبَ

Яна мозий феълини бира тўла ўтказиб юбориш учун ишлайди, яъни ўтган замонда бўлганини таъкидлайди ва у “таҳқиқия” дейилади. Масалан:

قَدْ عَزَمَ

Агар " قَدْ " музорий феълидан олдин келса, тақлил¹⁰¹ учун келади. Масалан:

قَدْ يَضْرِبُ زَيْدٌ

1-машқ

Мен онамни жуда яхши кўраман. У ҳам мени жуда яхши кўради. Сени беш йилдан бери кўрганим йўқ. Бизнинг дўконимиз бор. Мен кеча унда кун бўйи турдим. Мен кузда мадрасага бораман. У ерда ўқиш ва ёзишни ўрганаман. Маҳмуд беш ёшдадир.

2

فِي الْكُتَابِ

هُنَيْهَةٌ. تَعْظِيمٌ. بَدْءٌ. أَمْرٌ. اِمْلَاءٌ.

اِنْتِهَاءٌ. اِنْصِرَافٌ. كَ. كَمَا.

فِي السَّاعَةِ الثَّامِنَةِ صَبَاحًا دَقَّ

الْجَرَسُ. فَدَخَلَ التَّلَامِذَةُ الْكُتَابَ.

وَأَخَذَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمْ مَكَاتَهُ. وَكَانَ بَيْنَ هَوْلَاءِ فَرِيدٌ أَيْضًا. وَبَعْدَ هُنَيْهَةٍ دَخَلَ الْمُعَلِّمُ. فَقَامَ التَّلَامِذَةُ تَعْظِيمًا لَهُ. ثُمَّ بَدِئَ الدَّرْسُ. فَقَامَ أَحَدُ التَّلَامِذَةِ

¹⁰¹Иш –ҳаракат бажарилишини камайтириш.

وَقَرَأَ دَرَسَ الْأَمْسِ. ثُمَّ قَامَ آخَرَ فَقَرَأَ كَمَا قَرَأَ الْأَوَّلُ. ثُمَّ قَامَ فَرِيدٌ فَقَرَأَ كَمَا قَرَأَ الْأَوَّلَانَ. ثُمَّ أَمَرَهُ الْمُعَلِّمُ أَنْ يَخْرُجَ إِلَى اللَّوْحَةِ. وَأَمَلَى عَلَيْهِ عِدَّةَ سَطُورٍ. وَبَعْدَ انْتِهَاءِ الدَّرْسِ انْصَرَفَ التَّلَامِذَةُ كُلُّهُمْ إِلَى بُيُوتِهِمْ.

2-дарс

1. Мафъулун лаҳу ёки мафъулун лиажлиҳи деб феълнинг бажарилиш сабабини билдириб келган сўзга айтилади. Масалан:

ضَرَبْتُهُ تَأْدِيبًا

Аслида жумланинг тақдирий кўриниши қуйидагича бўлган:

ضَرَبْتُهُ لِتَأْدِيبٍ

Мафъулун лиажлиҳини “ل” ни ҳазф қилиб, насб ҳолатда ишлатишлик шарти шуки, юқоридаги иш-ҳаракатнинг ҳам, мафъулун лиажлиҳининг ҳам бажарувчиси айна бир шахс бўлиши керак.

Масалан:

قَامَ التَّلَامِذَةُ تَعْظِيمًا لَهُ

2. Масдар ҳарфлари учта бўлади: “مَا”، “أَنْ”، “أَنَّ”

“مَا” билан “أَنَّ” феълларга хос бўлади. Масалан:

أَمَرَهُ الْمُعَلِّمُ أَنْ يَخْرُجَ

قَرَأَ كَمَا قَرَأَ الْأَوَّلُ

“أَنَّ” эса фақатгина исмларнинг устига келади. Масалан:

أَعْجَبَنِي أَنَّكَ قَائِمٌ

2-ماشق

Дарс бошланди. Шогирдларнинг барчаси мадрасадан уйларига қайтишди. Мен сендан тўрт ёш кичкинаман. Туриб кечаги дарсни ўқидим. Шогирдлар муаллимни улуғлаб ўринларидан туришди. Қуён қўрқоқ ҳайвондир. Арслон довюрак ҳайвондир. Доскага чиқиб биринчи бўлиб ёздим.

3

كَلْبٌ فَرِيدٌ

جَرَوْ. حَيْنٌ. نُبَاحٌ. سَرَاحٌ. لُحُوقٌ.
قُدَامٌ. اِبْتِصَالٌ. قُدْرَةٌ. طَيْرَانٌ.

كَلْبٌ فَرِيدٌ جَرَوْ جَمِيلٌ. يُحِبُّ أَنْ
يَلْعَبَ وَيَرْكُضَ فِي الدَّارِ. هُوَ لَا يَأْكُلُ

شَيْئًا غَيْرَ الْخَبْزِ وَاللَّحْمِ. بَيْتٌ فَرِيدٌ قُرْبَ بَيْتِ رَشِيدٍ. وَحِينَ يَذْهَبُ فَرِيدٌ
إِلَى صَاحِبِهِ رَشِيدٌ يَذْهَبُ الْجَرَوْ مَعَهُ وَيَدْخُلُ الدَّارَ. مَرَّةً ذَهَبَ مَعَ فَرِيدٍ
كَلْبُهُ وَرَأَى دِيكَ رَشِيدٍ يَسْرَحُ مَعَ الدَّجَاجِ. وَحِينَ رَأَاهُ صَارَ يَنْبَحُ
وَيَرْكُضُ وَرَاءَهُ. أَنْظِرْ إِلَيَّ جَرَوْ فَرِيدٍ فِي الصُّورَةِ. هُوَ لَاحِقٌ دِيكَ رَشِيدٍ.
وَالدِّيكَ يَرْكُضُ قُدَامَهُ. بَقِيَ كَلْبٌ فَرِيدٌ يَرْكُضُ وَرَاءَ الدِّيكَ حَتَّى أَوْصَلَهُ
إِلَى آخِرِ الدَّارِ. فَطَارَ الدِّيكَ عَلَى الْحَاطِطِ وَلَمْ يَقْدِرِ الْكَلْبُ أَنْ يَصِلَ إِلَيْهِ.

3-дарс

1. “حَيْنٌ” музоф бўлиб, ундан кейинги жумла музофун илайҳининг ҳукмида келади. Унинг ўзи эса зарфи замон бўлади. Масалан:

حِينَ يَذْهَبُ

2. “**مَرَّةً**” фақатгина зарф бўлиб келади.

Масалан:

لَقِيْتُهُ مَرَّةً**لَقِيْتُهُ ذَاتَ الْمَرَارِ**

3. “**حَتَّى**” ҳарфи атфа “**ثُمَّ**” га ўхшаб тартиб ҳамда муҳлатга далолат қилади. Лекин муҳлати “**ثُمَّ**”га нисбатан озроқ, “**ف**”га нисбатан эса кўпроқ бўлади.

“**حَتَّى**” нинг маътуфи ўз маътуфун алайҳисининг бир жузъи бўлади ва қувватли тарафини ёки заиф тарафини ифодалайди. Масалан:

заиф тарафи: **نِمْتُ الْبَارِحَةَ حَتَّى الصَّبَاحِ**

қувватли тарафи: **مَاتَ النَّاسُ حَتَّى الْأَنْبِيَاءِ**

3-машқ

Хўроз қичқирди. Кучук югурди. Хўроз товуқлар билан юрди. От югурди. Бу юкни кўтара олмадим. Сенинг олдингга озгина вақтдан кейин бораман. Муаллим менга дарсимни ўқишни буюрди. Бир соатдан сўнг дарс тугайди. Шундан кейин уйга қайтаман. Муаллим ўқигани каби ўқидим. Отангни улуғлагин. От югура бошлади.

الكتاب

تَقْوِيمٌ. خَرِيطةٌ. رَفِيقٌ. تَلَقَّى. اسْتِمَاعٌ.
اسْتَمَعَ لَهُ. تَعَيَّنَ. فَائِزٌ. تَضَيُّعٌ. سُدِّي.
حَلٌّ. سِيرَةٌ. شَرَحَ. مَنْ. هَكَذَا. جَائِزَةٌ.

كَرِيمٌ تَلْمِيزٌ صَغِيرٌ السَّنِّ. وَهُوَ وَوَلَدٌ

مُؤَدَّبٌ جَدًّا. يُحِبُّ الْكُتَابَ حُبًّا شَدِيدًا. يَذْهَبُ إِلَيْهِ بَاكِرًا وَلَا يَتَأَخَّرُ عَنِ الدَّرْسِ أَبَدًا. وَهُوَ مُجْتَهِدٌ فِي دُرُوسِهِ كَثِيرًا وَلَا يَلْعَبُ إِلَّا فِي الْوَقْتِ الْمُعَيَّنِ لِلْعِبِّ. وَلِذَلِكَ يُحِبُّهُ مُعَلِّمُهُ وَأَبَوَاهُ وَأَقَارِبُهُ وَكُلُّ مَنْ يَعْرِفُهُ. الْفِصْلُ الَّذِي يَتَعَلَّمُ فِيهِ كَرِيمٌ حُجْرَةٌ غَيْرُ كَبِيرَةٍ. يُوْجَدُ فِيهَا مَقَاعِدُ لِلتَّلَامِذَةِ وَمَكْتَبٌ وَكُرْسِيُّ لِلْمُعَلِّمِ. تَرِي أَمَامَ الْمَقَاعِدِ لَوْحَ التَّبَاشِيرِ وَفِي الْجِدَارِ سَاعَةٌ وَتَقْوِيمًا وَخَرَائِطَ وَعِدَّةَ رُسُومٍ. فِي هَذِهِ الصُّورَةِ نَرِي كَرِيمًا وَرَفِيقًا جَالِسِينَ عَلَي الْمَقَاعِدِ. وَالْمُعَلِّمُ وَقَفَ أَمَامَهُمْ. وَهُمْ يَتَلَقَّوْنَ الْآنَ مِنْهُ دَرْسَ الْحِسَابِ. أَنْظِرْ كَيْفَ يَسْتَمِعُونَ لِمُعَلِّمِهِمْ بِرَغْبَةٍ شَدِيدَةٍ. مَرَّةً أَعْطَاهُمُ الْمُعَلِّمُ مَسْئَلَةً صَعْبَةً مِنَ الْحِسَابِ. وَوَعَدَ الْفَائِزَ بِجَائِزَةٍ. وَعَيَّنَ يَوْمَ الْإِمْتِحَانِ. فَأَمَّا كَرِيمٌ فَلَمْ يُضَيِّعْ وَقْتَهُ سُدِّي بَلْ صَرَفَهُ إِلَى حَلِّ الْمَسْئَلَةِ. وَأَمَّا بَقِيَّةُ الْأَوْلَادِ فَلَمْ يَجْتَهِدُوا مِثْلَ كَرِيمِ. بَلْ صَرَفُوا أَكْثَرَ أَوْقَاتِهِمْ إِلَى اللَّعْبِ. فَلَمَّا جَاءَ وَقْتُ الْإِمْتِحَانِ لَمْ يَقْدِرْ أَحَدٌ عَلَي شَرْحِ الْمَسْئَلَةِ مِثْلَ كَرِيمِ. فَاسْتَحْسَنَ الْمُعَلِّمُ سِيرَةَ كَرِيمٍ وَمَدَحَهُ

وَأَعْطَاهُ الْجَانِزَةَ. فَلَمَّا جَاءَ كَرِيمٌ بِالْجَانِزَةِ إِلَى بَيْتِهِ سَرَّ بِهِ أَبَوَاهُ كَثِيرًا
وَأَشْتَرِيَ لَهُ أَبُوهُ دَرَّاجَةً صَغِيرَةً. وَهَكَذَا نَالَ كَرِيمٌ جَائِزَتَيْنِ.

4-дарс

1. Мустасно – чиқариб олинган деганидир. У икки хил бўлади:

- а) муттасил;
- б) мунқотеъ.

А) Муттасил мустаснои минҳуга туташган бўлиб, кўп сонли нарсаларнинг ичидан “إِلَّا” ва унинг шериклари ёрдами билан чиқарилган исмдир. Юқорида зикр қилинган кўп сонли нарсалар лафзий ёки тақдирий бўлиши мумкин. Масалан:

лафзий → جَاءَ نِي الْقَوْمِ إِلَّا زَيْدًا

Бу ерда кўп сонли нарса الْقَوْمُ дир.

тақдирий → مَا جَاءَ نِي إِلَّا زَيْدًا

Жумланинг тақдирий кўриниши қуйидагича бўлади:

مَا جَاءَ نِي أَحَدٌ إِلَّا زَيْدًا

Б) Мунқотеъ – “إِلَّا” ва унинг шерикларидан кейин, юқоридаги кўп сонли нарсалардан чиқарилмаган ҳолатда зикр қилинган бўлади. Масалан:

جَاءَ نِي الْقَوْمِ إِلَّا حِمَارًا

ёки

جَاءَ نِي الْقَوْمِ إِلَّا زَيْدًا

Мустасно уч хил эъробланади:

А) Насб ўқилиши вожиб бўлади.

1) Юқоридаги жумла мўжаб калом, яъни мусбат жумла

بۆلىب، “إِلَّا” نىڭ ۆزى ەسا سىفات بۆلماسلىغى كىراك.

ماسالان:

جَاءَ نِي الْقَوْمِ إِلَّا زَيْدًا

مۇجاب كалом деганда асосан истифҳом, нафий, наҳий билан келмасلىغى керак.

2) Мустасно мустасной минхудан муқаддам бۆلىб, олдига ўтиб қолганда;

Масалан:

جَاءَ نِي إِلَّا زَيْدًا الْقَوْمِ

3) Мустасно аксар истеъмолда мустасной мунқотەъ бўлганда;

Масалан:

مَا فِي الدَّارِ أَحَدٌ إِلَّا حِمَارًا

4) Мустасно кўпинча عَدَا، خَلَا، عَدَا لардан кейин келса, насб ўқилади. Масалан:

جَاءَ نِي الْقَوْمِ عَدَا زَيْدًا

Б) Насб ўқилиши жоиз, лекин бадал мухтор¹⁰² бўлади. Бунда “إِلَّا” дан юқоридаги жумла ғойри мўжаб калом бўлиши ҳамда мустасной минху зикр қилинган бўлиши керак.

Масалан:

В) Омилнинг тақозосига қараб ўқилади. Бунда “إِلَّا” дан юқоридаги мўжаб калом бۆلىб, мустасной минху зикр қилинмаган бўлса, маъно тўғри бўлиши учун омилнинг тақозосига қараб эъробланади.

¹⁰² Ихтиёр қилинган.

Масалан:

مَا ضَرَبَنِي إِلَّا زَيْدٌ

2. “**كَيْفَ**” исми истифҳомлардан бўлиб, ўзидан олдинги ёки кейинги феълга ҳол бўлаверади.

3. Бир қанча калималар борки, улар замон ёки маконга далолат қилгани учун зарфдан ноиб бўлиб ишлатилади ва насб ҳолатда эъробланади. Улар қуйидагилар:

Масдар

مِثْلٌ، أَيٌّ، بَعْضٌ، كُلٌّ

Масалан:

انتَظَرْتُكَ أَنْصِرَافَ الطُّلَابِ

Жумланинг тақдирий кўриниши қуйидагича бўлади:

انتَظَرْتُكَ وَقْتَ أَنْصِرَافِ الطُّلَابِ

4. **هَكَذَا** → **هَآ** – танбеҳ, **ك** – ташбеҳ, **ذَا** – ишора.

4-машқ

Сўзимга қулоқ сол. Вақтингни бекорга ўтказма. Имтиҳон вақти бўлди. Жуда қийин масалани ечдим. Бизнинг мадрасада қўп хариталар ва бир неча расмлар бор. Ўйин учун белгиланган вақтдагина ўйна. Бу календар жуда қимматдир. Имтиҳонда баланд даражага чиқиб мукофот олдим. Карим одобли бола. У мактабни жуда яхши кўради. Барча вақтини ўйинга сарфламайди.

5

مَنْفَعَةُ الْقِرَاءَةِ

مَنْفَعَةٌ. ذَاتَ لَيْلَةٍ. اسْتَعْدَادًا. مَيْلًا. طِيًّا. لَا بُدَّ. تَخْلِيَةً. قَضَاءً.
حُدُوثًا. خَطَرًا. تَعْلِيْقًا. بُلُوْعًا. انْكَسَارًا. غَرَقًا.

جَلَسَ رَشِيْدٌ ذَاتَ لَيْلَةٍ بِالْقُرْبِ مِنَ الْمَصْبَاحِ. وَأَخَذَ يَسْتَعِدُّ لِدُرُوسِهِ.
وَكَانَ لَا يُحِبُّ الْقِرَاءَةَ وَلَا يَمِيلُ إِلَيْهَا. وَلَكِنَّهُ فَعَلَ ذَلِكَ خَوْفًا مِنْ
الْجَزَاءِ. وَبَعْدَ أَنْ دَرَسَ قَلِيلًا طَوِيَّ الْكِتَابِ وَسَأَلَ أُمَّهُ قَائِلًا لِمَاذَا يَتَعَلَّمُ
النَّاسُ الْقِرَاءَةَ وَمَا الْمَنْفَعَةُ مِنْهَا؟ فَقَالَتْ لَهُ أُمُّهُ لَا بُدَّ مِنَ الْقِرَاءَةِ يَا
ابْنِي وَمَنْفَعُهَا كَثِيرَةٌ لَا تَعْرِفُهَا الْآنَ. قَالَ يَا أُمَّي خَلِينِي فِي الْبَيْتِ. فَانِي
لَسْتُ أُحِبُّ الْمَدْرَسَةَ وَلَا الْقِرَاءَةَ. وَإِذَا بَقِيتُ هُنَا أَقْضِي لَكَ أَشْغَالَكَ وَلَا
أَعْصِيكَ أَبَدًا. فَقَالَتْ يَا ابْنِي اسْمَعْ مِنِّي حِكَايَةَ الصَّبِيِّ الَّذِي لَمْ يَعْرِفِ
الْقِرَاءَةَ وَمَاذَا حَدَّثَتْ لَهُ: كَانَ وَوَلَدٌ سَائِرًا فِي الطَّرِيقِ. فَوَصَلَ إِلَى نَهْرٍ
عَلَيْهِ جِسْرٌ مِنْ خَشَبٍ. وَرَأَى أَمَامَ الْجِسْرِ لَوْحًا مُعَلَّقًا مَكْتُوبًا عَلَيْهِ لَا
تَعْبُرْ عَلَيَّ هَذَا الْجِسْرَ فِيهِ خَطَرٌ. فَلَمَّا قَرَأَ الْوَلَدُ الْكَلَامَ الْمَكْتُوبَ لَمْ يَعْبُرْ
عَلَيَّ الْجِسْرَ. بَلْ سَارَ إِلَى جِسْرٍ آخَرَ وَعَبَرَ عَلَيْهِ. وَبَلَغَ الْمَكَانَ
الْمَقْصُودَ سَالِمًا. وَبَعْدَ ذَلِكَ جَاءَ غُلَامٌ آخَرٌ لَا يَعْرِفُ الْقِرَاءَةَ. فَرَأَى
اللَّوْحَ الْمُعَلَّقَ وَمَشَى فِيهِ. وَلَمَّا بَلَغَ وَسَطَ الْجِسْرِ انْكَسَرَ تَحْتَ رِجْلِهِ
لَوْحٌ قَدِيمٌ فَسَقَطَ فِي النَّهْرِ وَغَرِقَ فِي الْمَاءِ.

5-дарс

1. “**لَا**” нафий жинс **لَا** ва унинг шериклари каби жумлаи исмиянинг устига кириб келиб, ҳукмини ўз исмининг жинсидан нафий қилади. Нахвшунос олимлар унга иккита ном беришган.

Улар қуйидагилардир: а) **نَصٌّ** (نَصٌّ)

б) истиғроқ (қамраб олиш)

А) **نَصٌّ** (نَصٌّ) деб ном берганларига сабаб шуки, у бир маънодан ташқари кўп маънога эҳтимоли бўлмасдан туриб, ҳукмини ўз исмининг жинсидан нафий қилади.

Б) Истиғроқ деб ном берганларига сабаб шуки, унинг нафий маъноси ўз исмининг барча жинсини қамраб олади. Масалан:

لَا إِنْسَانَ مَخْلُودًا

“Бирон инсон зоти абадий эмас”. Бу ерда “абадий эмас” деганда нафий маъно инсоннинг барча жинсини қамраб олаяпти.

“**لَا**” нафий жинснинг бир қанча шартлари бор. Улар қуйидагилар:

1) Унинг исми ва хабари накра бўлмоғи керак. Чунки унинг исми агар маърифа бўлиб қолса, у чекланиб қолиб, истиғроқлик маъносидан чиқиб кетади. Аммо накра бўлиши эса умумни тақозо этади, хусусан, нафийдан кейин келса.

2) У билан унинг исми ўртасида фосила бўлмаслиги керак. Бу шарт исми билан хабари ўртасида ҳам жорий бўлади. “**لَا**” нафий жинснинг исми агар муфрад, яъни изофа ҳам эмас, шибҳи музоф ҳам эмас бўлса, фатҳага мабний бўлади.

Масалан: لَا رَجُلَ فِي الْبَيْتِ

Агар унинг исми музоф ёки шибҳи музоф бўлса, насб бўлади.

Масалан: لَا غُلَامَ رَجُلٍ حَاضِرٌ

Агар “لا” нафий жинснинг хабари маълум бўлса, кўпинча ҳазф бўлиб кетади. Масалан:

لَا غَرَابَةَ

аслида

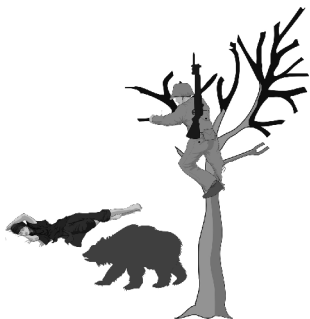
لَا غَرَابَةَ مَوْجُودٌ

5-машқ

Китобни ёпдим. Қаламим синди. Кўприкдан ўтдим. Бу ишда кўп қўрқинч бор. Мен ҳозир мадрасага боришим керак. Жума куни Фарид ҳузурига бордим. У билан кун бўйи копток ўйнадим. Сўнг уйга қайтиб, кам овқат едим. Озгинадан кейин ухлашга ётдим. Кийимларимни қозиққа илиб қўй. Сенга ёрдамлашаман.

6

الدُّبُّ

دَابُّ. وَحَشٌّ. تَفْتِيشٌ. صَيْدٌ. إِذَا.
 هَوْلٌ. زَحْفٌ. صِرَاحٌ. تَصْوِيبٌ. بِنْدَقِيَّةٌ.
 اِطْلَاقٌ. رِصَاصٌ. اِصَابَةٌ. اِخْطَاءٌ. تَمَاوَتْ.
 شَمٌّ. تَنْفُسٌ. اِضْرَارٌ. جُنَّةٌ. مِرَاحٌ. هَمْسٌ.
 مُرَافَقَةٌ. دَنِيَّةٌ. فِي الْحَالِ.

مَحْمُودٌ وَسَعِيدٌ كَانَا يَتَعَلَّمَانِ فِي مَدْرَسَةٍ وَاحِدَةٍ وَفِي فَصْلٍ وَاحِدٍ. وَكَانَ مِنْ دَابَّهِمَا الْخُرُوجُ إِلَى الْغَابَةِ الْقَرِيبَةِ مِنَ الْقَرْيَةِ لِصَيْدِ بَعْضِ الْوُحُوشِ الصَّغِيرَةِ. فَخَرَجَا مَرَّةً عَلَيَّ عَادَتِهِمَا إِلَى تِلْكَ الْغَابَةِ. فَبَيْنَمَا هُمَا يَفْتَشَانِ فِي الْغَابَةِ عَنِ الصَّيْدِ إِذَا دَبُّ يَزْحَفُ إِلَيْهِمَا. وَهُوَ يَصْرُخُ صُرَاخًا هَائِلًا. فَأَخَذَ الْغُلَامَيْنِ خَوْفٌ شَدِيدٌ. فَصَوَّبَ مَحْمُودٌ بُنْدُقِيَّتَهُ إِلَى الدَّبِّ وَأَطْلَقَ الرَّصَاصَ. وَلَكِنَّهُ ذَهَبَ سُدِّي وَلَمْ يُصِبْهُ. فَرَمَى بُنْدُقِيَّتَهُ فِي الْحَالِ وَصَعِدَ فِي شَجَرَةٍ قَرِيبَةٍ مِنْهُ. وَأَمَّا سَعِيدٌ فَكَانَ أَيْضًا قَدْ أَطْلَقَ إِلَى الدَّبِّ الرَّصَاصَ وَأَخْطَأَهُ. وَكَانَ الدَّبُّ قَدْ اقْتَرَبَ إِلَيْهِ. فَأَلْقَى نَفْسَهُ إِلَى الْأَرْضِ وَتَمَاوَتَ. فَجَاءَ إِلَيْهِ الدَّبُّ وَأَخَذَ يَشْمُهُ. وَلَمَّا رَأَاهُ لَا يَتَحَرَّكُ وَلَا يَنْتَفِسُ ظَنَّ أَنَّهُ مَيِّتٌ فَتَرَكَهُ بَدُونِ أَنْ يُضْرِبَهُ بِهِ. لِأَنَّ الدَّبَّ لَا يَمَسُّ الْجَنَّةَ الْمَيِّتَةَ. وَلَمَّا ذَهَبَ الدَّبُّ وَغَابَ عَنْ أَعْيُنِهِمَا نَزَلَ مَحْمُودٌ مِنَ الشَّجَرَةِ فَقَالَ لِسَعِيدٍ مُمَارِحًا لَهُ: أَنِّي رَأَيْتُ الدَّبَّ قَدْ هَمَسَ إِلَيَّ أَدْنِكَ فَأَخْبَرْتَنِي مَاذَا قَالَ لَكَ. فَأَجَابَهُ سَعِيدٌ: أَنَّهُ قَالَ لِي لَقَدْ أَخْطَأْتُ كَثِيرًا بِمِرَافِقَتِكَ هَذَا الْغُلَامَ الدَّنِيءَ. أَطْلُبُ الْجَارَ قَبْلَ الدَّارِ وَالرَّقِيقَ قَبْلَ الطَّرِيقِ.

6-дарс

1. “ بَيْنًا ”, “ بَيْن ”, “ بَيْنَمَا ” лар музоф бўлиб, улардан кейинги жумла музофун илайҳининг ҳукмида келади. Уларнинг ўзи эса, зарфи замон бўлади.

2. Биринчи «Мабдаъ ул-қироат» китобининг 43-дарсида “عَنْ” ҳарфи жор ҳақида маълумотлар айтиб ўтилган. Ҳозир эса, яна бир қанча мулҳақ¹⁰³ маълумотларни айтиб ўтамыз.

¹⁰³ Қўшимча.

Улар куйидагилар:

a) бадал учун келади (ўрнига);

Бақара сураси, 48–123-оят.

يَوْمَ لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئاً

b) таълил учун келади;

مَا فَعَلَ ذَلِكَ إِلَّا عَنْ اضْطِرَّارٍ

в) истеъло учун келади;

أَحْبَبْتُ الْإِحْسَانَ إِلَى الْفُقَرَاءِ عَنْ كَثْرَةِ الصَّلَاةِ

г) “б” маъносида келади;

وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ

Нажм сураси, 3-оят.

6-машқ

Айиқ жуда қаттиқ товуш билан қичқирди. Тоққа чиқдим. Дарахтдан тушди. Менга айт-чи, Муҳаммад сенга нима деди? Бу милтиқ жуда қимматдир. Уни ўлган деб ҳисобладим. Бу жуда ночор хизматкор. Овқатни пуфлама. Муҳаммадни изладим, лекин уни топа олмадим. Қуён тутдик. Мени қаттиқ қўрқув олди. Унинг қулоғига нима дединг? Милтиқни қуёнга тўғриладим.

7

الْوَلَدُ وَالصَّدْيِ

مَرَجٌ. فِرَارٌ. صَدْيٌ. غَضَبٌ. سَبٌّ. شَتْمٌ. إِعَادَةٌ. مُشَاتَمَةٌ. شِكَايَةٌ.
اِخْتِبَاءٌ. سَوِيٌّ. طَرَقٌ. قَبْلَ ذَلِكَ. فِيمَا هُوَ يَقْرَأُ. عِنْدَ ذَلِكَ. أَعْلَى صَوْتِهِ.

خَرَجَ عَلَيَّ ذَاتَ يَوْمٍ إِلَى الصَّحْرَاءِ. وَبَيْنَمَا هُوَ يَمْشِي فِيهَا وَصَلَ إِلَيَّ
مَرَجٌ قَرِيبٌ مِنْ غَابَةِ كَثِيرَةِ الْأَشْجَارِ. وَفِيمَا هُوَ يَلْعَبُ فِي الْمَرَجِ فَرَّ مِنْ

أَمَامَهُ طَيْرٌ. فَصَرَخَ عَلِيٌّ هَا هَا هَا. فَرَجَعَ إِلَيْهِ الصَّدِيُّ فِي الْحَالِ. أَمَّا عَلِيٌّ فَعَجِبَ مِنْ ذَلِكَ كَثِيرًا. لِأَنَّهُ مَا كَانَ يَعْرِفُ قَبْلَ ذَلِكَ مَا هُوَ الصَّدِيُّ. وَظَنَّ أَنَّ فِي الْغَابَةِ وَكِدًا يَصْرُخُ مِثْلَ صُرَاخِهِ. فَقَالَ مَنْ أَنْتَ يَا هَذَا؟ فَاجَابَهُ الصَّدِيُّ مَنْ أَنْتَ يَا هَذَا؟ فَصَرَخَ عَلِيٌّ بِأَعْلَى صَوْتِهِ أَنْتَ أَحْمَقُ. فَاجَابَهُ الصَّدِيُّ أَنْتَ أَحْمَقُ. وَعِنْدَ ذَلِكَ اشْتَدَّ غَضَبُ عَلِيٍّ وَأَخَذَ يَسُبُّ وَيَسْتَمْ. وَكَانَ الصَّدِيُّ يُعِيدُ إِلَيْهِ شَتَائِمَهُ كَلِمَةً فَكَلِمَةً. وَعِنْدَ ذَلِكَ أَخَذَ عَلِيٌّ يُفْتَشُّ عَنِ الْوَلَدِ الَّذِي شَاتَمَهُ. وَلَمَّا لَمْ يَجِدْهُ عَادَ إِلَى بَيْتِهِ وَشَكَا أَمْرَهُ إِلَى أَبِيهِ. وَقَالَ لَهُ: يَا أَبِي كَانَ وَكِدًا مُخْتَبِنًا فِي الْغَابَةِ. وَحِينَ وَصَلْتُ إِلَى الْقُرْبِ مِنْهُ أَخَذَ يَسُبُّنِي وَيَسْتَمْنِي. فَقَالَ أَبُوهُ: لَمْ تَسْمَعْ يَا ابْنِي سَوِي صَدِي كَلَامِكَ. وَأَنْتَ الَّذِي بَدَأْتَ بِالشَّتْمِ. فَرَجَعَ إِلَيْكَ صَدَاهُ مِنْ وَسْطِ الْغَابَةِ. وَلَا عَجَبَ مِنْ ذَلِكَ. فَإِنَّ مَنْ طَرَقَ الْبَابَ سَمِعَ الْجَوَابَ.

بَلَاءُ الْإِنْسَانِ مِنَ اللِّسَانِ

7-дарс

1. Биринчи “Мабадаъ ул-қироат” китобининг 6-дарсида “من” ҳарфи жор ҳақида маълумот айтиб ўтилган эди. Ҳозир эса яна бир қанча мулҳақ маълумотларни айтиб ўтамыз. Улар қуйидагилар:

а) таълил учун келади;

مِمَّا خَطَبَاتِهِمْ أُغْرِقُوا (Нух сураси, 25-оят)

б) бадал учун келади;

أَرْضَيْتُمْ بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا مِنَ الْآخِرَةِ (Тавба сураси, 38-оят)

в) “ب” маъносида келади;

يَنْظُرُونَ مِنْ طَرْفٍ خَفِيٍّ (Шуро сураси, 45-оят)

г) ажратиш маъносида келади;

وَاللَّهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ (Бақара сураси, 220-оят)

7-машқ

Эшикни тақиллатдим, очилмади. Нимага очилмади? Боққа яшириндим. Бор товуши билан қичқирди. Дўстингни сўкма. Баланд ерга кўтарилма. Жуда кўп дарахтли боққа бордик. Мен бундан олдин сени билмас эдим. Бу кўкаламзор ер жуда кенгдир. Сенинг сўзингдан жуда ажабландим. Мен ҳовлида ўйнаётган пайтда тўсатдан Фарид келди. Ҳолимни яқинларимга шикоят қилдим. У дарсдан қочди.

8

الصِّيَادُ وَالذَّبُّ

تَرْبِيَّةٌ. أَلْفَةٌ. مُفَارَقَةٌ. بَدَلٌ. وَسْعٌ.
حَشْرَاتٌ. اِبْدَاءٌ. جِهَةٌ. ظِلٌّ. ذُبَابٌ. قَتْلٌ. خَيْرٌ.

صِيَادٌ صَادٌ ذُبَابًا وَرَبَابًا. فَالْفَةُ الذَّبُّ كَثِيرًا وَأَحَبُّهُ حَبَابًا شَدِيدًا. فَكَانَ يَمْشِي مَعَهُ مِنْ مَكَانٍ إِلَى آخَرَ وَلَا يُفَارِقُهُ. وَيَبْدُلُ وَسْعَهُ فِي طَاعَتِهِ. وَيَحْفَظُهُ إِذَا نَامَ مِنَ الْحَشْرَاتِ الْمُؤْذِيَةِ. مَرَّةً خَرَجَ الصِّيَادُ إِلَى بَعْضِ الْجِهَاتِ وَمَعَهُ الذَّبُّ. فَنَزَلَ فِي الطَّرِيقِ فِي ظِلِّ شَجَرَةٍ لِيَسْتَرِيحَ. فَلَمَّا نَامَ الصِّيَادُ أَخَذَ الذَّبُّ يَحْرُسُهُ عَلَى حَسَبِ عَادَتِهِ. فَسَقَطَتْ ذُبَابَةٌ عَلَى

وَجْهَهُ. فَمَنْعَهَا الدُّبُّ مَرَارًا وَهِيَ تَرْجِعُ وَتَسْقُطُ عَلَيَّ وَجْهَهُ. وَعِنْدَ ذَلِكَ
غَضِبَ الدُّبُّ غَضَبًا شَدِيدًا وَأَخَذَ قِطْعَةً حَجَرٍ لِيَقْتُلَ بِهَا الدُّبَابَةَ. فَرَمَاهَا
بِهَا وَهِيَ عَلَيَّ وَجْهَهُ. فَمَاتَ الصَّيَّادُ فِي الْحَالِ.
عَدُوٌّ عَاقِلٌ خَيْرٌ مِنْ صَدِيقٍ جَاهِلٍ.

8-дарс

1. Биринчи “Мабдаъ ул-қироат” китобининг иккинчи дарсида “**في**” ҳарфи жор ҳақида маълумотлар айтиб ўтилган. Ҳозир эса яна бир қанча мулҳақ маълумотларни айтиб ўтамыз. Улар қуйидагилар:

а) мусоҳаба учун келади;

جَاءَ فِي الْقَوْمِ

б) таълил учун келади;

قُتِلَ فِي ذَنْبِهِ

в) муқояса (қийёс) учун келади;

مَا عَلِمِي فِي بَحْرِهِ إِلَّا قَطْرَةً

г) “**ب**” маъносида келади;

أَنْتَ بَصِيرٌ فِي عَمَلِكَ

д) “**الي**” маъносида келади;

رَدَّ يَدَهُ فِي جَيْبِهِ

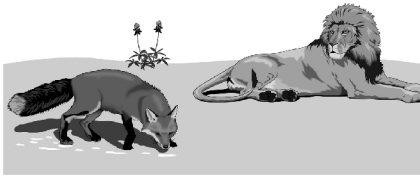
е) “**من**” маъносида келади;

مَضَتْ عَلَيَّ ثَلَاثَةُ أَشْهُرٍ فِي ثَلَاثِ سِنِينَ →

→ яъни مِنْ نَحْوِ ثَلَاثِ سِنِينَ

8-ماشқ

Сенга кўп эргашидим. Сендан ажрамадим. Сени кўп вақт тарбия қилдик. Ҳовлидан ўт чиқди. Овқатга пашша тушди. Бугун одатимга кўра мадрасага эрта соат саккизда бордим. Кеча бироз кечиккан эдим. Бир дарахт сояси остида сояландим. Сенинг олдингга неча марта бориб уйингдан топмадим. Фотима овни бошлади. Дарсни ёдлашга барча кучимни сарф этдим.

9

أَسَدٌ وَتَغَلَبُ

شَيْخُوخَةٌ. اِحْتِيَالٌ.

تَمَارُضٌ. غَارٌ. كَلِمًا. اِتْيَانٌ. اِفْتِرَاسٌ. تَسْلِيمٌ. مَالِكٌ. مَالِكٌ لَا تَقْرَأُ. غَيْرٌ
أَنَّهُ. أَبُو الْحُصَيْنِ. أَثَرٌ. تَمْيِيزٌ. تَفَكِيرٌ. لَا يَنْبَغِي.

أَسَدٌ شَاخٌ وَضَعْفٌ فَلَمْ يَقْدِرْ عَلَي صَيْدِ الْوُحُوشِ. وَأَرَادَ أَنْ يَحْتَالَ
لِنَفْسِهِ فِي الْمَعِيشَةِ. فَتَمَارَاضٌ وَأَلْقَى نَفْسَهُ فِي بَعْضِ الْغَيْرَانِ. وَكَانَ
كَلِمًا أَتَاهُ زَانِرٌ مِنَ الْوُحُوشِ اِفْتِرَسَهُ دَاخِلَ الْغَارِ وَأَكَلَهُ. وَآتَى التَّغَلَبُ
يَوْمًا وَوَقَفَ عَلَي بَابِ الْغَارِ مُسَلِّمًا عَلَيْهِ قَائِلًا لَهُ كَيْفَ حَالِكَ يَا سَيِّدَ
الْوُحُوشِ؟ فَقَالَ لَهُ الْأَسَدُ مَالِكٌ لَا تَدْخُلْ يَا أَبَا الْحُصَيْنِ؟ فَقَالَ لَهُ التَّغَلَبُ
يَا سَيِّدُ قَدْ كُنْتُ أَرَدْتُ ذَلِكَ. غَيْرَ أَنِّي أَرَى عِنْدَكَ آثَارَ أَقْدَامِ كَثِيرِينَ قَدْ
دَخَلُوا وَلَسْتُ أَرَى أَنْ قَدْ خَرَجَ أَحَدٌ مِنْهُمْ. مَعْنَى الْحِكَايَةِ أَنَّ الْإِنْسَانَ لَا
يَنْبَغِي لَهُ أَنْ يَفْعَلَ شَيْئًا إِلَّا بَعْدَ أَنْ يُفَكِّرَ فِيهِ وَيُمَيِّزَهُ.

9-дарс

1. **كَلَّمَ** музоф бўлиб, ундан кейинги жумла музофун илайҳининг ҳукмида келади ва унинг ўзи эса зарфи замон бўлади.

2. Биринчи “Мабдаъ ул-қироат” китобининг учинчи дарсида “ **عَلِي** ” ҳарфи жор ҳақида маълумотлар айтиб ўтилган эди. Ҳозир эса яна бир қанча маълумотларни келтирамиз.

Улар қуйидагилар:

а) мусоҳаба учун келади;

بَذَلَ الْمَالِ عَلَيَّ فَقَرِهَ

б) мужоваза учун келади; **عَنْ** маъносида ;

رَضِيَ عَلَيْهِ

в) зарфиат учун келади;

دَخَلَ الْمَدِينَةَ عَلَيَّ حِينَ غَفَلَةٍ

г) таълил учун келади;

عَلَامَ تَضَرَّبْنِي

д) “**بِ**” маъносида келади;

إِرْكَبُ عَلَيَّ إِسْمَ اللَّهِ

е) истидрок (тузатиш) учун келади;

عَلِيَّ أَنْ قُرْبَ الدَّارِ خَيْرٌ مِنَ الْبُعْدِ

Шу ердаги “ **عَلِي** ” ҳарфи жор юқоридаги жумлага тааллуқ топади ёки “**التَّحْقِيقُ**” деган тақдир қилинадиган мубтадонинг хабари бўлади.

3. Биринчи “Мабдаъ ул-қироат” китобининг ўнинчи дарсида “**لِ**” ҳарфи жор ҳақида маълумотлар айтиб ўтилган эди. Ҳозир эса яна бир қанча мулҳақ маълумотларни айтиб ўтамиз. Улар қуйидагилар:

а) таъдия учун келади;

مَا أَشَدَّ حُبَّ زَيْدٍ لِعَمْرٍو

б) маъноларида келади. عِنْدَ، فِي، عَلَي، إِلَي

9-машқ

Ялқов бола кўп дашном ейди. Тулки товуқни тутди. Отам қариб заифлашиб қолди. Эшигинг олдида тўхтаб сенга салом бердик. Сенга нима бўлдики, мени тергайсан? Кеча тушликдан сўнг бобомни зиёрат қилдим. Тулки жуда ҳийлакор ҳайвондир. Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Савр ғорида уч кун турдилар. Унинг орқасидан юрдим.

10

أَعْضَاءُ الْإِنْسَانِ

شَقِيقٌ. خَدٌّ. ذِرَاعٌ. سَاقٌ. نَقْنٌ. صَدْرٌ. مَعِدَةٌ. غَرَضٌ. عَرَقٌ.
وَقَايَةٌ. تَغْطِيَةٌ. انْطَبَاقٌ.

قَالَ سَلِيمٌ مُخَاطَبًا شَقِيقَهُ يُوسُفَ الصَّغِيرَ: لَكَ يَا يُوسُفُ عَيْنَانِ الْوَاحِدَةُ
عَنْ يَمِينِ أَنْفِكَ وَالْأُخْرَى عَنْ شِمَالِهِ. وَلَكَ أُذُنَانِ الْوَاحِدَةُ عَنْ يَمِينِ رَأْسِكَ
وَالْأُخْرَى عَنْ شِمَالِهِ. وَلَكَ أَيْضًا خَدَّانِ وَذِرَاعَانِ وَمِرْفَقَانِ وَبِدَانِ وَسَاقَانِ
وَرَكْبَتَانِ وَقَدَمَانِ. وَلَكِنَّ لَكَ جَبْهَةً وَاحِدَةً وَأَنْفٌ وَاحِدٌ وَنَقْنٌ وَاحِدٌ وَصَدْرٌ
وَاحِدٌ وَمَعِدَةٌ وَاحِدَةٌ. فَهَلْ تَعْرِفُ وَظِيفَةَ كُلِّ عَضْوٍ مِنْهَا؟ وَكَانَ يُشِيرُ
بِأَصْبَعِهِ إِلَى الْأَعْضَاءِ الَّتِي كَانَ يُسَمِّيهَا. وَبَيْنَمَا هُمَا كَذَلِكَ إِذْ رَأَاهُمَا الْمُعَلِّمُ.
فَقَالَ لِسَلِيمٍ ضَاحِكًا: قُلْ مَا الْفَائِدَةُ مِنَ الْحَاجِبِينَ بَيْنَ الْجَبْهَةِ وَالْعَيْنَيْنِ؟

- الْغَرَضُ مِنْهُمَا أَنَّهُمَا يَمْنَعَانِ سُقُوطَ الْعَرَقِ مِنَ الْجَبْهَةِ إِلَى الْعَيْنَيْنِ.
 - أَصَبْتَ وَمَا فَائِدَةُ الْأَجْفَانِ؟
 - إِنَّهَا تَقِي الْعَيْنَيْنِ مِنَ الْأَذْيِ.
 - صَدَقْتَ فِي جَوَابِكَ لِأَنَّ الْجَفْنَ يُغَطِّي كُرَةَ الْعَيْنِ كُلَّهَا عِنْدَ النَّوْمِ.
- وَفَضْلًا عَنِ ذَلِكَ أَنَّهُ يَنْطَبِقُ سَرِيعًا عَلَى الْعَيْنِ كُلَّمَا مَرَّ أَمَامَهَا شَيْءٌ بِشِدَّةٍ.

10-машқ

Сенинг туғишган ининг Муҳаммад менинг дўстимдир. Аллоҳ бизни оғриқдан сақлаган эди. Жуда ҳам терладим. Икки қўлингни икки тирсагингга қадар ювгин. Нимага куласан? Қўли билан қуёшга ишора қилди. Эй дўстим, ғазабланма! Совутни ўрнат! Кўзларингдан ёшни арт! Қайси бирингиз фаолроқсиз? Мени зиёрат қилсанг, жуда ҳам хурсанд бўлар эдим.

11

أَعْضَاءُ الْإِنْسَانِ

نَسِيَانٌ. شَعْرٌ. عِنْدُنْذِ. اسْتِيقَافٌ. خَشِيَةٌ. ذَرَّةٌ. تَطَايُرٌ. جَوْ. تُرَابٌ.
هُوَامٌ. كَلَا. تَهْدِيدٌ. مَا. تَنْبِيَةٌ. سَرِيعٌ. عِنْدَمَا يَقْرَأُ.

وَبَعْدَ ذَلِكَ قَالَ الْمُعَلِّمُ لَهُمَا.

- لَا تَنْسِيَا الشَّعْرَ النَّابِتَ عَلَى أَطْرَافِ الْأَجْفَانِ فَمَا اسْمُهُ؟ فَاجَابَهُ

يُوسُفُ

- يُقَالُ لَهُ أَهْدَابٌ.

– فَمَا الْفَائِدَةُ مِنْهُ؟

فَشَقَّ عَلَيَّ الْإِخْوَيْنِ الْجَوَابُ. فَقَالَ لَهُمَا عِنْدِنَا الْمُعَلِّمُ.

– إِنَّهَا تَسْتَوْفُّ كُلَّ مَا يُخْشَى وَقُوْعُهُ فِي الْعَيْنِ مِنَ الذَّرَاتِ

الْمُتَطَايِرَةِ فِي الْجَوِّ كَالْتَرَابِ وَالْهَوَامِّ. ثُمَّ قَالَ مُخَاطَبًا لِيُوسُفَ.

– قُلْ لِي يَا يُوسُفُ هَلْ تَكُونُ عَيْنَاكَ مَفْتُوحَتَيْنِ أَوْ مُطَبَّقَتَيْنِ

عِنْدَمَا تَكُونُ يَقْظَانَ؟

– إِنَّهُمَا تَكُونَانِ مَفْتُوحَتَيْنِ.

– وَمَتَى نِمْتَ؟

– تَكُونَانِ مُطَبَّقَتَيْنِ.

– وَأَدْنَاكَ كَيْفَ تَكُونَانِ وَأَنْتَ نَائِمٌ؟ فَضَحِكَ يُوسُفُ مِنْ هَذَا

السُّوَالِ وَقَالَ

– هَلْ تُطَبِّقُ الْآذَانَ؟

– أَلَا تَعْرِفُ السَّبَبَ فِي بَقَائِهَا مَفْتُوحَةً؟

– كَلَّا.

– إِنَّ الْأَذْنَ لِلنَّائِمِ كَالْحَارِسِ. وَلِذَلِكَ تَبْقَى دَائِمًا مَفْتُوحَةً. فَإِذَا هَدَدَ

النَّائِمَ خَطَرَ مَا نَبَّهَتْهُ سَرِيعًا.

11-дарс

Биринчи “Мабдаъ ул-қироат” китобининг ўттиз тўққизинчи дарсида ҳуруфу танбеҳлар ҳақида айтиб ўтилган эди. Энди шу ҳуруфу танбеҳлардан “الا” нафақат ҳуруфу танбеҳ бўлиб, балки бир қанча таркибда келиши мумкин. Улар қуйидагилар:

У билан калом бошланади:

А) Истифтоҳ ҳарфи бўлади. Яъни, ўзидан кейинги айтилаётган нарсанинг аниқ эканига далолат қилади.

Масалан:

أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ السُّفَهَاءُ

Бақара сураси, 13-оят.

Б) Арз бўлади. Яъни, у билан таклиф этилади.

Масалан:

أَلَا تَنْزِلُ بِنَا

В) Тахзиз (*تَحْضِيضٌ*) бўлади. Яъни, у билан кескин ҳолда ундалади.

Масалан:

أَلَا تَتُوبُ وَتَرْتَدُّ عَنْ عَيْكَ

А) ҳарфи тахзизнинг қуйидаги шериклари ҳам бор.

لَوْمًا، لَوْلَا، أَلَا، هَلَّا

Булар тахзиз бўлиб ишлаганда лафзий ёки тақдирий суратдаги феълларга кириши лозим бўлади.

Масалан:

Лафзий

هَلَّا ضَرَبْتَ زَيْدًا. هَلَّا تَضْرِبُ زَيْدًا.

Тақдирий

هَلَّا زَيْدًا ضَرَبْتَهُ. هَلَّا زَيْدًا تَضْرِبُهُ

Булар мозий феълига кириб келса, мухотоб феълени бажармай тарк этгани учун уни маломат қилиб, танбеҳ бериш маъносида ишлайди. Агар музорий феълга кириб келса, мухотобдан шу феълни бажаришга ундаш ҳамда талаб қилиш маъносида ишлайди. Яъни, гўё амр маъносида бўлади.

11-ماشқ

Муҳаммад дўсти Маҳмудни чақирди. Абдуллоҳ кўчада кетаётган эди, тўхтатдим-да, «Қаёққа бормоқчисан?» деб сўрасам, у: “Боққа бормоқчиман”, деди. “Кеч кирса, бораман”, дедим. Нега бу хизматкор сени қўрқитади? Кеча сенинг ҳузурингга боришни унутдим. Қуш ҳавода учади. Унинг кўзлари қора ва киприклари узун. Кичик ҳашаротлар ёқимсиздир. Қулоқ ухлаган кишига соқчи кабидир.

12

التَّعَلُّبُ وَالْعُنُقُودُ

مُشَاهَدَةٌ. لَوْنٌ. رُطْبٌ. إِيدَاءٌ. بُغْيَةٌ. تَعَبٌ. سَعْيٌ. امْكَانٌ. طُلُوعٌ.
جَوْفٌ. لَهَبٌ. حَصْرٌ. خَسَاءٌ.

حِكَايَةٌ عَنِ تَعَلُّبٍ * * * قَدْ مَرَّ وَسَطَ الْعَنْبِ
وَشَاهَدَ الْعُنُقُودَ فِي * * * لَوْنٍ كَلَوْنِ الذَّهَبِ
وَعَيْرُهُ مِنْ جِنْسِهِ * * * أَسْوَدَ مِثْلَ الرُّطْبِ
وَالْجَوْعُ قَدْ أَوْدَى بِهِ * * * بَعْدَ آذَانِ الْمَغْرِبِ
فَجَاءَ يَبْغِي أَكْلَهُ * * * مِنْهُ وَلَوْ بِالتَّعَبِ
سَعْيٍ فَمَيَّ امْكَانَ أَنْ * * * يَطْلُعَ فَوْقَ الْخَشَبِ
فَرَّاحَ مِثْلَمَا آتَى * * * وَجَوْفُهُ فِي لَهَبِ
وَقَالَ هَذَا حَصْرٌ * * * رَأَيْتُهُ فِي حَلْبِ
قَالَ لَهُ الْعُنُقُودُ بَلْ * * * خَسَيْتَ فَأَذْهَبْ يَا غَيْبِي
طُولُ لِسَانٍ فِي الْهُوَا * * * وَقَصْرٌ فِي الذَّنْبِ.

12-дарс

1. "لَوْ" ҳарфи шарт ҳақида қўшимча маълумотлар:

А) Ҳарфи имтиноъ бўлади, яъни шартнинг бажарилмагани туфайли жавобнинг ҳам бажарилмагани ифодаланилади.

Масалан:

لَوْ جَاءَنِي لِأَكْرَمَتُهُ

Б) Ҳарфи масдар бўлади. Яъни, "أَنَّ" нинг ҳукмида бўлиб, ўзидан кейинги музорий феълини масдарга айлантиради, лекин насб қилмайди. "لَوْ" нинг масдар бўлиб ишлаши қўпинча يَوَدُّ - وَدَّ феълидан кейин келганда кўринади.

Масалан:

وَدُّوا لَوْ تَأْتِيهِمْ

В) Таманний (орзу) учун келади.

"لَوْ" таманний бўлиб келганда унинг жавоби "فَ" билан насб ҳолатда келади.

Масалан: لَوْ تَأْتِي فَتَحَدَّثَنِي

Г) "إِلَّا" каби арз, яъни таклиф учун келади ва унинг жавоби "فَ" билан насб ҳолатда келади.

Масалан: لَوْ تَنْزِلُ عِنْدَنَا فَتُصِيبَ خَيْرًا

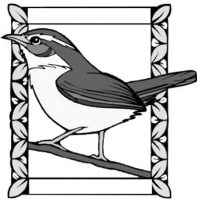
Д) Тақлил учун келади.

Масалан: تَصَدَّقُوا وَلَوْ بِظِلْفِ مُحْرَقٍ

12-ماشق

Бир шингил узум едим. Ўрмонда бир тулкини кўрдим. Менинг қорним очди. Эртага азондан кейин ҳузуринга бораман. Тулки жуда ҳийлакор ҳайвондир. Узум жуда лаззатлидир. Муҳаммаднинг ҳовлиси ёнидан ўтдим. Оз бўлса ҳам, менга бер-чи! Сенинг ҳузуринга боришни хоҳлайман. Қисқа қовурға. Узун тил.

13

عُصْفُورٌ مَرِيْمَ

قَفَصٌ. حَوْلَ. وَدَعَّ. اطْعَامًا. لُعْبَةً. تَرَكَ.
بَدْرًا. حُزْنَ. حِينًا بَعْدَ حِينٍ. بِمَا أَنَّهُ.

كَانَ لِمَرِيْمَ عُصْفُورٌ جَمِيْلٌ. وَكَانَتْ تُحِبُّهُ كَثِيْرًا. فَعَمَلَتْ لَهُ قَفَصًا
وَوَضَعَتْهُ فِيْهِ. وَكَانَ الْعُصْفُورُ الْيَفَا يَأْتِي إِلَيَّ مَرِيْمَ وَيَأْكُلُ مِنْ يَدِهَا.
وَكَانَتْ تَفْتَحُ لَهُ الْقَفَصَ حِينًا بَعْدَ حِينٍ. فَيَخْرُجُ وَيَقْعُدُ عَلَي رَأْسِ
الْقَفَصِ أَوْ يَطِيرُ حَوْلَ الْبَيْتِ. وَبِمَا أَنَّهُ كَانَتْ تُحِبُّهُ كَثِيْرًا مَا كَانَتْ تَدْعُ
أَحَدًا غَيْرَهَا يَطْعُمُهُ. وَأَرْسَلَتْ لَهَا عَمَّتَهَا يَوْمًا مِنْ الْإَيَّامِ لُعْبَةً جَمِيْلَةً.
فَطَارَتْ مَرِيْمٌ فَرِحًا. وَبَقِيَتْ تَلْعَبُ بِهَا طَوْلَ ذَلِكَ النَّهَارِ. وَنَسِيَتْ أَنْ
تُطْعِمَ الْعُصْفُورَ. وَفِي الْغَدِ جَاءَ إِلَيْهَا سَعِيْدٌ ابْنُ خَالِهَا. فَلَعِبَتْ مَعَهُ
طَوْلَ النَّهَارِ بَلُغْبَتِهَا وَلُعْبَةٍ أُخْرَي جَاءَ بِهَا سَعِيْدٌ. وَنَسِيَتْ أَنْ تُطْعِمَ
الْعُصْفُورَ. وَفِي الْيَوْمِ الثَّلَاثِ تَرَكَتِ اللَّعْبَةَ وَجَاءَتْ إِلَيَّ الْعُصْفُورَ وَفِي
يَدَيْهَا شَيْءٌ مِنَ الْبُدُوْرِ لِنُطْعَمِهِ فَوَجَدْتُهُ مَيِّتًا فِي الْقَفَصِ. وَكَانَ قَدْ مَاتَ
مِنْ الْجُوعِ. فَحَزَنْتُ مَرِيْمَ عَلَيْهِ حُزْنًا شَدِيْدًا.

13-дарс

1. Ҳуруфу атфалардан “**اَوْ**” ҳарфи атфа мубҳам, яъни ноаниқ бўлган ҳолатдаги иккита ишдан бирига келади.

Масалан: **جَاءَ زَيْدٌ أَوْ عَمْرٌو**

2. “**ب**” ҳарфи жор сабаб учун ҳам келади.

Масалан: **لَقِيْتُ بِزَيْدٍ الْأَهْوَالَ**

3. Атф баён юқорига сифат бўлмаган ҳолда тобе бўлиб, ўз матбуъсини равшанлаштириб келади. Масалан:

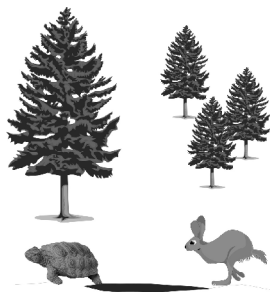
أَقْسَمَ بِاللَّهِ أَبُو خَفْصٍ عُمَرُ

13-машқ

Кеча сенинг ҳузурингга боришни унутдим. Марям қушини овқатлангирди. Карим билан кун бўйи ўйнадим. Бу ўйинчоқ жуда мароқлидир. Чумчуқ уй тепасидан учди. Қуш очликдан ўлди. Дўстимга жуда қаттиқ қайғурдим. Булбул қафасда. Тун бўйи ухламадик. Эй дўст, қайғурма! Онамни жуда яхши кўраман.

14

سُلْحَفَاةٌ وَارْتَبٌ

سُلْحَفَاةٌ. تَسَابِقٌ. حَذٌّ. اِتِّكَالٌ. خَفَّةٌ. تَوَانِيٌ.
بُطْعٌ. تَفْرِيطٌ. اسْتِمْرَارٌ. رُوَيْدًا. اسْتِنْقَاطٌ. جُهْدٌ.
سَبْقٌ. خَبِيَّةٌ. اَمَلٌ. اِذٌ. نَدَمٌ. اضْطِرَارٌ.

يُحْكِي أَنَّ سُلْحَفَاةً وَارْتَبَا تَسَابِقَتَا مَرَّةً. وَجَعَلْنَا الْحَدَّ بَيْنَهُمَا شَجَرَةً. وَقَدْ اتَّفَقْنَا عَلَيَّ أَنْ مَنْ تَصَلَ إِلَيَّ الشَّجَرَةَ قَبْلَ الْآخَرِي تَكُونُ لَهَا جَائِزَةٌ عَظِيمَةٌ تُعْطِيهَا الْآخَرِي. أَمَّا الْارْتَبُ فَقَدْ اتَّكَلَتْ عَلَيَّ خَفَّتْهَا فِي الْجَرِي فَتَوَانَتْ فِي الطَّرِيقِ وَنَامَتْ. وَأَمَّا السُّلْحَفَاةُ فَلَعَلَّمَهَا بِبَطْءِ حَرَكَتِهَا لَمْ تَتَوَانَ وَلَمْ تُفَرِّطْ بَلِ اسْتَمَرَّتْ فِي السَّيْرِ رُوِيْدًا رُوِيْدًا حَتَّى وَصَلَتْ إِلَيَّ الشَّجَرَةَ. فَعِنْدَ مَا اسْتَيْقَظَتِ الْارْتَبُ مِنْ نَوْمِهَا لَمْ تَجِدْهَا. فَجَرَتْ بِكُلِّ جُهْدِهَا لِتَسْبِقَ السُّلْحَفَاةَ. وَلَكِنْ خَابَ أَمَلُهَا وَذَهَبَ جَرِيْهَا وَتَعَبَهَا سُدْي. إِذْ رَأَتْ أَنَّ السُّلْحَفَاةَ قَدْ سَبَقَتْهَا وَوَصَلَتْ إِلَيَّ الشَّجَرَةَ قَبْلِهَا. فَتَدَمَّتْ عَلَيَّ تَقْرِيطِهَا كَثِيرًا. وَاضْطُرَّتْ أَنْ تَدْفَعَ إِلَيْهَا الْجَائِزَةَ الْمُعَيَّنَةَ.

14-дарс

1. **رُوِيْدًا** амр феъли маъносидаги исми феъл бўлибгина қолмай, балки ҳол бўлиб ҳам келади. Чунки у **يُرُوْدُ** - **أرود** феълининг тасфир¹⁰⁴ қилинган масдардир.

2. **إِذْ** зарф бўлибгина қолмай, балки таркибда яна бир қанча ўринларда келади. Улар қуйидагилар:

а) **إِذْ** муфожоат¹⁰⁵ учун келади, масалан:

بَيْنَمَا أَنَا جَالِسٌ إِذْ جَاءَ زَيْدٌ

б) **إِذْ** таълил учун келади, масалан:

ضَرَبْتُ ابْنِي إِذْ أَسَاءَ

¹⁰⁴ Кичрайтирилган.

¹⁰⁵ Тўсатдан, қўккисдан, бехосдан.

в) **إِذْمَا** бўлиб, шарт ва жазо ҳолатларидан бири бўлиб, иккита феълни жазм қилади ва **إِنْ** каби ҳарф бўлган ҳолат ёки **مَتَى** каби зарф бўлган ҳолатда эъробланади, лекин **إِذْمَا** билан жазм бўлиши камдан-кам келади.

14-машқ

Эй бола, дангаса бўлма! Уйқудан эрта соат олтида уйғондим. Тек тургани учун ҳечам хафа бўлмадим. Гапиргани учун бир неча марта надомат қилдим. Унга мактуб ёзишга мажбур бўлдим. Ҳаракат қилган киши ҳеч бир вақт надомат қилмайди. Бу оғир ва мана бу енгил. Унинг умиди чиппакка чиқди. Бу ишда жуда кўп камчиликка йўл қўйдим. Бола йиғлади. Фотима ўйнади.

15

حَسَنَ أَفْنَدِي وَإِبْنَهُ مُحَمَّدًا

حَاضِرٌ. عَظِيمٌ. أَكْثَرُ. غَلَطٌ. تَوَسَّيْخٌ. تَوَبَّيْخٌ. لُزُومٌ. خَطٌّ. بَنِيٌّ.
الصُّورُ الْمُتَحَرِّكَةُ.

حَسَنَ أَفْنَدِي - أَرِنِي يَا مُحَمَّدَ الْأَشْيَاءِ الَّتِي فِي مِحْفَظَتِكَ
مُحَمَّدٌ - حَاضِرٌ يَا أَبِي. هَذَا هُوَ لَوْحُ الْأَرْدُوَازِ وَهَذَا هُوَ قَلَمُ الْأَرْدُوَازِ.
وَأَنَا كُلَّ يَوْمٍ أَكْتُبُ الْإِمْلَاءَ وَالْحِسَابَ فِي الْكُرَّاسِ.
- عَظِيمٌ - وَلِمَاذَا لَا تَكْتُبُ الْحِسَابَ فِي الْكُرَّاسِ؟
- أَنَا أَكْتُبُ الْحِسَابَ فِي الْكُرَّاسِ أَيْضًا وَلَكِنِّي أُحِبُّ الْكِتَابَةَ فِي
الْأَرْدُوَازِ أَكْثَرُ.

- وَمَا سَبَبُ ذَلِكَ.
- لِأَنِّي إِذَا غَطَيْتُ فِي كَلِمَةٍ أَوْ فِي مَسْئَلَةٍ يُمَكِّنِي أَنْ أَمْسَحَهَا.
- أَمَّا إِذَا كُنْتُ أَكْتُبُ فِي الْكُرَّاسِ وَغَطَيْتُ فِي كَلِمَةٍ فَلَا يَحْسُنُ مَسْحُهَا.
- لِأَنَّ الْمَسْحَ يُوسِّخُ الْكُرَّاسَ.
- أَهَذَا كُرَّاسُ الْإِمْلَاءِ؟
- نَعَمْ يَا أَبِي وَأَمَّا كُرَّاسُ الْحِسَابِ فَانِّي تَرَكْتُهُ فِي الْكِتَابِ.
- أَنْتَ مُجْتَهِدٌ كُرَّاسِكَ نَظِيفٌ.
- مَعِيَ فِي الْفَصْلِ وَلَدٌ وَسِخٌ جِدًّا. وَكَلَّمَا أَخَذَ الْقَلَمَ وَكَتَبَ وَسِخَ كُرَّاسَهُ وَأَصَابِعُهُ بِالْحَبِيرِ. وَدَائِمًا يُؤْبِخُهُ الْمُعَلِّمُ. هَلْ تُحِبُّ أَنْ تَرَى رَسْمِي، يَا أَبِي. أَنَا رَسَمْتُ هَذَا الشَّكْلَ بِقَلَمِ الرَّصَاصِ.
- هَذَا الرَّسْمُ جَمِيلٌ. وَلَكِنْ يَلْزَمُكَ أَنْ تَنْظِفَ هَذِهِ الْخُطُوطَ بِالْمَمْسَحَةِ.
- ضَعْ يَا بُنَيَّ كِتَابَكَ وَكَرَّارِيكَ فِي مَحْفَظَتِكَ ثُمَّ الْبَسِ الْبِسْتَكَ نَذْهَبْ مَعًا لِمُشَاهَدَةِ الصُّورِ الْمُتَحَرِّكَةِ. وَبَعْدَ الرَّجُوعِ تَحْضُرُ دُرُوسُكَ.

15-машқ

Бу китоб сумкададир. Бу доска ва мана бу қора қалам. Бу масалани ечишда янглишдим. Унинг дафтари кир, менинг дафтарим тоза. Дарсларингни тайёрла. Дарсларни тайёрладик. Қаламимни мадрасада қолдирдим. Сен ҳозир мадрасага боришинг керак. Рангли қалам билан ёз. Бармоғимни қора бўёғга беладим. Нега бизнинг ҳузуримизга келмайсан? Китобларни сумкага солиб, остонадаги устунга илиб қўйдим.

16

الصَّبِيُّ الَّذِي يُحِبُّ اللَّعْبَ

لَيْتَ لَيْتِي. غَزَلٌ. كَيْ. كَيْ يَكْتُبُ. زَهْرٌ. سَمِعٌ. شَكٌّ. بِلَا شَكٍّ. كَمَا
رَأَيْتَ. مَنقَارٌ. عَشٌّ. رَيْضٌ. صَفِيرٌ. انطِلاقٌ. اِذْنٌ.

صَبِيٌّ أَرْسَلَتْهُ أُمُّهُ إِلَى الْمَدْرَسَةِ. وَبِمَا أَنَّهُ يُحِبُّ اللَّعْبَ كَثِيرًا أَرْسَلَتْ
مَعَهُ أُخْتَهُ لِتُوصِلَهُ إِلَى الْمَدْرَسَةِ وَتَرْجِعَ. وَفِيمَا هُمَا ذَاهِبَانِ وَصَلَا إِلَى
شَجَرَةٍ عَظِيمَةٍ. فَأَرَادَ الصَّبِيُّ أَنْ يَقْعُدَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ. وَقَالَ يَا لَيْتِنَا نَبْقَى
هُنَا وَلَا نَذْهَبَ إِلَى الْمَدْرَسَةِ. قَالَتْ أُخْتُهُ لَا، لَيْسَ عِنْدِي وَقْتُ لِلْعَبِّ فَبَعْدَ
أَنْ أَوْصَلَكَ إِلَى الْمَدْرَسَةِ يَنْبَغِي أَنْ أَرْجِعَ وَأَنْزِلَ إِلَى السُّوقِ وَأَشْتَرِيَ
لَأُمِّي صُوفًا وَغَزْلًا لِكَيْ نَشْتَغَلَ وَنَعِيشَ. ثُمَّ رَأَى الصَّبِيُّ وَهُوَ فِي
الطَّرِيقِ نَحْلَةً تَطِيرُ مِنْ زَهْرَةٍ إِلَى زَهْرَةٍ. فَقَالَ يَا لَيْتِنِي بَدُونَ شُغْلٍ مِثْلِ
هَذِهِ النَّحْلَةِ فَانْهَآ لَا تَقْرَأُ وَلَا تَكْتُبُ. فَقَالَتْ أُخْتُهُ غَلَطْتَ يَا أُخِي. النَّحْلَةُ
لَيْسَتْ بِدُونَ شُغْلٍ بَلْ تَجْمَعُ عَسَلًا وَتَسْمَعُ اسْتِعْدَادًا لِأَيَّامِ الشِّتَاءِ. وَبَعْدَ
أَنْ مَشَى قَلِيلًا رَأَى عَصْفُورًا. فَقَالَ بِلَا شَكٍّ هَذَا الْعَصْفُورُ لَيْسَ لَهُ شُغْلٌ.
يَا لَيْتِنِي كُنْتُ مِثْلَهُ. فَقَالَتْ لَهُ أُخْتُهُ لَيْسَ الْعَصْفُورُ بِدُونَ شُغْلٍ كَمَا ظَنَنْتَ
يَا أُخِي. الْإِلا تَرَى أَنَّهُ حَامِلٌ فِي مَنقَارِهِ حَشِيشًا لِيَبْنِيَ عِشَّهُ. وَبَعْدَ أَنْ
سَارَ قَلِيلًا رَأَى كَلْبًا رَابِضًا بِجَانِبِ الطَّرِيقِ. فَقَالَ لِأُخْتِهِ خَلِينِي الْعَبَّ مَعَ
الْكَلْبِ. إِنَّهُ لَيْسَ لَهُ شُغْلٌ وَمَا أَتَمَّ الصَّبِيُّ هَذِهِ الْكَلِمَاتِ حَتَّى سَمِعَ إِنْسَانًا

يَصْفِرُ لِلْكَلْبِ. فَقَامَ الْكَلْبُ وَتَوَجَّهَ نَحْوَهُ. فَانْطَلَقَا مَعًا إِلَى الْغَابِ
لِلصَّيْدِ. وَلَمَّا رَأَى الصَّبِيُّ أَنَّ لِكُلِّ مِنَ النَّحْلَةِ وَالْعُصْفُورِ وَالْكَلْبِ شُغْلًا
يَعْمَلُهُ قَالَ اذْنًا اذْهَبِ الْآنَ إِلَى الْمَدْرَسَةِ، وَبَعْدَ أَنْ أَرْجَعَ إِلَى الْبَيْتِ أَسْأَلُ
أُمِّي فُرْصَةً الْعَبِّ فِيهَا مَعَ رَفَقَائِي.

16-ماشқ

Муҳаммад айтди: «Мен билан боғда ўйнагин». У: «Йўқ,
ўйнашга бормайман. Мен ҳозир иш билан бандман,
ўйнашга вақтим ҳам йўқ», деди. «Ундай бўлса, асрдан
кейин ўйнаймиз». «Бош устига, бўлмаса, ўшанда
ўйнаймиз». Ипак қурти бизга ипак беради. Эй воҳ! Шу
киши каби олим бўлсам-ку! Дарсимни тайёрлагандан сўнг
боққа бораман. Унда дўстларим билан юраман. От уй ёнида
ётибди. Қуш уясидадир. Хизматкор қаттиқ сўкилди.

17

تَوْفِيقٌ ذَاهِبٌ إِلَى الْمَدْرَسَةِ

اِنْتِقَادٌ. سَيْرٌ. حُلٌّ. اِقْتِدَاءٌ.
تَحْقِيرٌ. مُحَافَظَةٌ. عَدٌّ. اِتِّعَازٌ.
حَمْلٌ. بَعْدَ أَنْ كَتَبَ.

قَالَتْ الْأُمُّ صَبَاحًا لِابْنِهَا تَوْفِيقُ أَنْتَ الْآنَ ذَاهِبٌ إِلَى الْمَدْرَسَةِ. فَتَعَالَ
لِأَنْظُرَ هَلْ تَكُونُ ثِيَابُكَ نَظِيفَةً. وَلَمَّا تَقَدَّمَ أَخَذَتْ تَنْتَقِدُهُ جَيِّدًا. ثُمَّ قَالَتْ لَهُ لَا
يَلِيقُ بِكَ أَنْ تَذْهَبَ إِلَى الْمَدْرَسَةِ قَبْلَ أَنْ تَغْسِلَ وَجْهَكَ وَيَدَيْكَ وَتُمْشِطَ

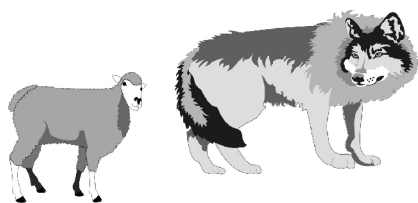
شَعْرَكَ. أَنْظِرْ إِلَيَّ حَدَائِكَ فَإِنَّ سَبْرَهُ مَحْلُولٌ وَإِلَيَّ رِدَائِكَ فَاتَهُ وَسِخٌ. إِنَّ
 أَوَّلَ شَيْءٍ يَجِبُ عَلَيْكَ عَمَلُهُ صَبَاحًا هُوَ أَنْ تَكُونَ نَظِيفًا. فَاقْتَدِ بِوَالِدِكَ فِي
 ذَلِكَ. أَلَا تَعْلَمُ يَا ابْنِي أَنَّ وُجُودَكَ فِي الْمَدْرَسَةِ عَلَيَّ هَذَا الْحَالِ يُعَدُّ تَحْقِيرًا
 لِمُعَلِّمِكَ. أَمَّا عِنْدَكَ الْأَشْيَاءُ اللَّازِمَةُ لِلْمَحَافَظَةِ عَلَيَّ النَّظَافَةِ؟ فَهَنَّاكَ
 الطَّسْتُ وَالْمَاءُ وَالصَّابُونُ وَالْمِنْشَفَةُ وَالْمَشْطُ وَالْفَرَشَةُ. فَاتَعَطَّ تَوْفِيقٌ
 بِكَلَامِ أُمِّهِ وَعَادَ إِلَيَّ حُجْرَتِهِ. وَبَعْدَ أَنْ غَسَلَ وَجْهَهُ وَمَشَّطَ شَعْرَهُ وَنَظَّفَ
 حَدَاءَهُ حَمَلَ كِتَابَهُ وَذَهَبَ إِلَيَّ الْمَدْرَسَةَ كَمَا رَأَيْتَ فِي الصُّورَةِ.

17-машқ

Муаллимнингни таҳқирлама. Совун, тароқ, тишчўтка тозалаш учун керак нарсалардир. Барча ишларда одобли болаларга эргаш, одобсизлар билан бирга бўлма! Бу ҳолда сени кўрмай, бор, юзингни юв ва кийимларингни тозала! Одобли бола ҳам шундай бўладими? Ўқувчи бола ҳар вақт тоза бўлиши лозим. Муаллимнинг сўзларидан ваъз-насиҳат ол. Боғчани тугатдим-да, мадрасага йўл олдим.

18

الذئبُ والخروفُ الصَّغِيرُ

خُرُوفٌ مُرْتَفِعٌ تَعْقِيرٌ.
 عَالٌ مُنْخَفِضٌ عِقَابٌ.
 وَوِلَادَةٌ.

كَانَ فِي قَدِيمِ الزَّمَانِ خُرُوفٌ عَطْشَانٌ. وَكَانَ صَغِيرًا جَدًّا. فَذَهَبَ
 إِلَيَّ نَهْرٍ صَغِيرٍ لِيَشْرَبَ مِنْهُ. وَكَانَ هَذَا النَّهْرُ قَرِيبًا مِنْ غَابَةِ عَلَيَّ جَبَلٍ

مُرْتَفِعٍ. فَخَرَجَ مِنَ الْغَابَةِ ذَنْبٌ وَنَزَلَ حَتَّى جَاءَ إِلَى الْخُرُوفِ. وَقَالَ لَهُ أَنْتَ عَكَرْتَ عَلَيَّ الْمَاءَ الَّذِي أَشْرَبُ مِنْهُ. فَقَالَ الْخُرُوفُ كَيْفَ أَعَكَّرُ عَلَيْكَ الْمَاءَ مَعَ كَوْنِكَ أَنْتَ فِي الْجِهَةِ الْعَالِيَةِ الَّتِي يَأْتِي مِنْهَا الْمَاءُ وَأَنَا فِي الْجِهَةِ الْمُنْخَفِضَةِ الَّتِي يَأْتِي إِلَيْهَا الْمَاءُ. فَقَالَ الذَّنْبُ لِلْخُرُوفِ أَنْتَ الْآنَ تَكْذِبُنِي وَكُنْتَ فِي الْعَامِ الْمَاضِي تَشْتَمُنِي. فَقَالَ الْخُرُوفُ أَنَا مَا كُنْتُ وَوُلِدْتُ فِي الْعَامِ الْمَاضِي. فَإِنَّ عُمْرِي سَنَةٌ أَشْهُرٌ فَقَطْ. فَقَالَ الذَّنْبُ إِنَّنِي أَخُوكَ هُوَ الَّذِي شَتَمَنِي. فَقَالَ الْخُرُوفُ لَيْسَ لِي أَخٌ. فَقَالَ الذَّنْبُ إِنَّنِي أَبُوكَ هُوَ الَّذِي شَتَمَنِي. فَقَالَ الْخُرُوفُ أَنَا يَتِيمٌ وَلَيْسَ لِي أَبٌ وَلَا أُمٌّ. فَقَالَ الذَّنْبُ إِنَّنِي أَحَدُ أَقَارِبِكَ أَوْ أَصْحَابِكَ كَانَ شَتَمَنِي. فَلَا بُدَّ مِنْ عِقَابِكَ. ثُمَّ حَمَلَهُ بِأَسْنَانِهِ وَذَهَبَ بِهِ إِلَى الْغَابَةِ وَأَكَلَهُ.

18-ماشқ

Эй болалар, сувни ифлослантирманглар. Менга ёлғон сўзлама. Мен олти ёшдаман, дўстим Салим саккиз ёшда. Бу бола ўтган йили туғилди. Онам қиз туғди. Менинг Муҳаммад исмли дўстим бор, у мени жуда яхши кўради. У мени ўтган жума боғчага олиб борди. Унинг ичида уч соат юрдик. Одобли бола сўкмайди. Менинг отам, онам ва яқинларим йўқ.

19

الكلبُ

دَعْوَةٌ. اِبْرَازُ. تَنَاوُلُ. الْمَمْدُ. كَيْفَ. مَا. كَانَ صَبِيًّا فَقِيرٌ جَالِسًا فِي الطَّرِيقِ يَأْكُلُ قِطْعَةً خُبْزٍ. فَرَأَى كَلْبًا نَائِمًا بَعِيدًا عَنْهُ. فَدَعَاهُ وَابْرَزَ لَهُ الْخُبْزَ حَتَّى ظَنَّ الْكَلْبُ أَنَّهُ سَيُعْطِيهِ

مِنْهُ لُقْمَةً. فَقَرَّبَ مِنْهُ لِيَتَنَاوَلَ الْخُبْزَ. وَإِذَا بِالصَّبِيِّ ضَرْبَهُ بَعْصًا عَلَى رَأْسِهِ. فَفَرَّ الْكَلْبُ صَارِحًا مِنْ شِدَّةِ الْأَلَمِ. وَكَانَ رَجُلٌ فِي ذَلِكَ الْوَقْتِ يَنْظُرُ مِنْ شُبَّاكِ بَيْتِهِ. فَرَأَى كُلَّ مَا حَصَلَ. فَأَخَذَ عَصًا وَوَقَّفَ بِالْبَابِ وَدَعَا الصَّبِيَّ وَأَبْرَزَ لَهُ الثَّمَنَ. فَمَدَّ الصَّبِيُّ يَدَهُ لِيَأْخُذَ الثَّمَنَ. فَضْرَبَهُ الرَّجُلُ بِالْعَصَا عَلَى أَصَابِعِهِ ضَرْبَةً جَعَلَتْهُ يَصْرُخُ أَشَدَّ مِنْ صُرَاخِ الْكَلْبِ. ثُمَّ قَالَ لِلرَّجُلِ كَيْفَ تَضْرِبُنِي وَأَنَا لَمْ أَطْلُبْ مِنْكَ شَيْئًا؟ فَأَجَابَهُ الرَّجُلُ قَائِلًا وَكَيْفَ تَضْرِبُ الْكَلْبَ وَهُوَ لَمْ يَطْلُبْ مِنْكَ شَيْئًا؟

19-машқ

Менга Муҳаммадни чақир! Ушбу мискинга битта хурмо бўлса ҳам, бер. Уни тахта билан урган эдим, қаттиқ бақирди. Қаттиқ йиғлади. Сенинг қийнашларинг мени бақирришга мажбур этди. Қўлингни чўз, ушбу пулни бераман. Сени чақирган эдим, вақтида келмадинг. Муҳаммад: «Бугун кўп ҳаракат қилдим», деганида «Ундай бўлса, мукофот олар экансан», дедим.

20

اللَّعْبُ

أَهْلًا. وَمَرْحَبًا. هِنَاءً.
 طَرْبٌ. وَاجِبَاتٌ. عِنَاءٌ.
 اِبْرَأْتُ. انْقِبَاضٌ. كَمَدٌ.
 اِرَاحَةٌ. بَلِيدٌ. رَوْمٌ. مَرَامٌ.
 كَذَّاكَ. كَذَّاكَ. اِنَّمَا.

مَرَحِبًا أَهْلًا بِوَقْتِ اللَّعِبِ *** إِنَّهُ وَقْتُ الْهِنَاءِ وَالطَّرَبِ
 وَاجِبَاتُ الدَّرْسِ لَا نُنْكِرُهَا *** قَطُّ لَكِنْ دَائِمًا نَذَكُرُهَا
 إِنْ لَعِبْنَا لَمْ نَكُنْ نَحْقَرُهَا *** غَيْرَ أَنَّ الْوَقْتَ وَقْتُ اللَّعِبِ
 كَثْرَةُ الدَّرْسِ عِنَاءٌ لِلْجَسَدِ *** تَوَرَّثُ النَّفْسِ انْقِبَاضًا وَكَمْدُ
 لَيْسَ كَاللَّعِبِ دَوَاءٌ لِلوَلَدِ *** لَا يَرِيحُ النَّفْسَ غَيْرُ اللَّعِبِ
 يَا رَعَاهُ اللَّهُ مِنْ لَعِبٍ مُفِيدٍ *** مُذْهَبٍ عَنَّا عِنَا الدَّرْسِ الشَّدِيدِ
 كُلُّ مَنْ ضَيَّعَ الْوَقْتَ بَلِيدٌ *** غَيْرُ أَهْلِ لِنَشَاطِ اللَّعِبِ
 مَعَ ذَاكَ الدَّرْسُ أَوْلَى مَا يُرَامُ *** غَيْرَ أَنَّ الْكُلَّ يَجْرِي بِنِظَامٍ
 إِنَّمَا اللَّعِبُ بِلَا دَرْسٍ حَرَامٌ *** وَكَذَاكَ الدَّرْسُ دُونَ اللَّعِبِ

20-дарс

1. Мафъулун биҳи феъли ҳазф бўлишининг тўртта вожиб ўрни бор. Шулардан иккинчиси биринчи “Мабдаъ ул-қироат” китобининг тўртинчи дарсида айтиб ўтилган. Ҳозир эса бизлар биринчиси, яъни эшитилган ҳолида ҳазф бўлиши билан танишамиз.

Масалан:

مَرَحِبًا وَأَهْلًا

↓
аслида

صَادَقَتْ سَعَةً وَآتَيْتَ أَهْلًا

Яъни, “Хуш келибсиз” дегани бўлади. Луғавий маъноси эса “Ёлғиз бўлиб ажралма ва аҳил бўлгин”.

2. Хуруфу атфалардан “لَكِنْ”, “بَلْ” ва “لَا” каби маътуф ва маътуфун алайҳга бўлган нисбатни таъйин қилиб, биттасига олиб беради. Аммо “لَكِنْ” нафий учун лозим бўлади. Яъни, ундан олдинги ёки кейинги жумла манфий бўлиши керак.

Масалан:

جَاءَ نِي زَيْدٌ وَلَكِنْ عَمْرُو لَمْ يَجِئْ

20-машқ

Ўйин бола учун жуда фойдали нарсадир. У танани роҳатлантириб, кўнгилга шодлик олиб келади. Лекин у учун муайян бир вақт таъйинлаш лозим. Дарс вақтида ўйнаган бола одобсиз ва ялқовдир. Сен вақтингнинг барчасини бир хил ўтказма. Балки ўйинга тегишли вақтда ўйнагин, ўқишга тегишли вақтда ўқигин. Ўйинсиз дарс фойдасиздир. Шунингдек, дарсиз ўйиндан фойда йўқдир.

21

الْقِرْدُ وَالنَّجَّارُ

وَتَدَّ قَبْلُ. تَدَلَّى. شَقَّ. نَزَعُ. عَصَرَ. كَادَ. كَادَ يَمُوتُ. غَشِيَ عَلَيْهِ.

يُحْكِي أَنَّ قِرْدًا رَأَى نَجَّارًا يَشُقُّ خَشَبَةً وَهُوَ رَاكِبٌ عَلَيْهَا. وَكَانَ كَلِمًا شَقَّ مِنْهَا ذِرَاعًا أَدْخَلَ فِيهَا وَتَدَا. فَوَقَّفَ الْقِرْدُ يَنْظُرُ إِلَيْهِ وَقَدْ أَعْجَبَهُ ذَلِكَ ثُمَّ إِنَّ النَّجَّارَ ذَهَبَ لِبَعْضِ حَاجَتِهِ. فَارَادَ الْقِرْدُ أَنْ يَفْعَلَ كَمَا فَعَلَ النَّجَّارُ. فَرَكِبَ الْخَشَبَةَ وَجَعَلَ وَجْهَهُ قَبْلَ الْوَتِدِ وَظَهْرَهُ قَبْلَ طَرَفِ الْخَشَبَةِ. فَتَدَلَّى ذَنْبَهُ فِي الشَّقِّ. ثُمَّ إِنَّهُ نَزَعَ الْوَتِدَ فَعَصَرَ الشَّقَّ ذَنْبَهُ. فَأَخَذَ يَصْرُخُ صُرَاخًا

هَاتِلًا وَكَادَ يُغْشِي عَلَيْهِ مِنْ شِدَّةِ الْأَلَمِ. وَفِي ذَلِكَ الْوَقْتِ جَاءَ النَّجَّارُ
إِلَى الْخَشْبَةِ فَرَأَهُ عَلَى تِلْكَ الْحَالَةِ. فَأَخَذَ عَصًا وَأَخَذَ يَضْرِبُهُ ضَرْبًا شَدِيدًا.
فَكَانَ مَا لَقِيَ مِنَ النَّجَّارِ أَشَدَّ مِمَّا لَقِيَ مِنَ الْخَشْبَةِ.

21-машқ

Касалга қараб турдим. Кийимни илгичга илгин. Муҳаммад ёзгани каби ёзишни орзу қилдим. Отам ҳушидан кетди. Ўлишига оз қолди. Йиғлаб юборай дединг. Бу ишдан фойдаланишим бошқа ишдан фойдаланишдан яхшироқ эди. Аллоҳдан соғлик ва саломатлик сўраймиз. Баъзи бир юмушларим учун унинг ҳузурига бордим. Овқатланишга киришдик. Юзимни қибла тарафга қаратдим-да, хуфтон намозини ўқишга киришдим. Сен шу ҳолда мадрасага боришинг лозим.

22

بِلَا أَبٍ

دَمَعٌ. جَرِيَانٌ. ضَبْطٌ. رِقَّةٌ. رَفَعَ صَوْتَهُ بِالْبُكَاءِ

كَانَ صَبِيًّا صَغِيرًا يَتِيمًا يَأْتِي إِلَى الْمَدْرَسَةِ لِيَتَعَلَّمَ الْقِرَاءَةَ وَالْكِتَابَةَ.
وَفِي يَوْمٍ مِنْ الْأَيَّامِ كَتَبَ لَهُ الْمُعَلِّمُ هَذِهِ الْقَاعِدَةَ: أَكْرَمُ أَبَاكَ وَأُمَّكَ لَكَ
يَكْتُبُ مِثْلَهَا فِي كُرْسِيِّهِ. فَأَخَذَ الصَّبِيُّ الْكُرْسِيَّ وَكَتَبَ بَعْضَ أَسْطُرٍ ثُمَّ
تَرَكَ الْقَلَمَ وَبَكَى. وَصَارَتْ دُمُوعُهُ تَجْرِي عَلَى خَدَيْهِ. ثُمَّ أَخَذَ يَكْتُبُ
لِكِنَّةٍ لَمَّا كَانَ يُفَكِّرُ فِي أَبِيهِ لَمْ يَقْدِرْ أَنْ يَضْبُطَ نَفْسَهُ. فَرَفَعَ صَوْتَهُ
بِالْبُكَاءِ. فَقَالَ لَهُ الْمُعَلِّمُ مَالِكُ يَا ابْنِي مَاذَا جَرَى لَكَ؟ قَالَ لَا أَقْدِرُ أَنْ

اَكْتُبَ عَلَيَّ هَذِهِ الْقَاعِدَةَ. لِأَنِّي يَتِيمٌ مِنَ الْآبِ. فَأَرْجُو أَنْ تَكْتُبَ لِي
غَيْرَهَا. فَرَقَّ قَلْبَ الْمُعَلِّمِ لَهُ وَقَطَعَ مِنَ الْكُرَاسِ الْوَرَقَةَ الَّتِي حَرَكْتَ فِي
قَلْبِهِ الْخُزْنَ عَلَيَّ أَبِيهِ وَكَتَبَ لَهُ غَيْرَهَا.

22-машқ

У нечага кирди? Фотима жуда кўп йиғловчи қиз. Ёши
икки чаккасига оқди. Ота-оналарингизни ҳар вақт ҳурмат
қилинг. Чунки ота-онасини ҳурмат қилмаган кишини
Аллоҳ таоло севмайди. Мен егимман. Менинг ҳеч бир яқин
кишим йўқ. Менга бироз пул бериб тур, бозорга бориб
китоб сотиб оламан. Эй биродар! Бугун жумадан кейин
бизнинг ҳузуримизга келишингни ўтинаман. Тилингни
ёлғондан сақла, ҳеч кимни сўкма ва койима ҳамда ёмон
сўзларни гапирма. Ушбу мискинни кўргач, кўнглим
оғриди. Ҳузуримга чақирдим-да, овқатлантирдим. Кейин
қўлига бир сўм пул бердим.

23

طِيَاشَةُ سَلِيمٍ

طِيَاشَةُ. أَنْ وَقْتُ الدَّرْسِ. تَهَيُّؤًا. عَاجِلًا. فَوْتُ. دَوْرَانَ. نُهْوُضُ.
خُطْوَةً. التَّقَاطُ. مُسَاعَدَةً. صَرَفًا.

سَلِيمٌ وَوَلَدٌ صَغِيرٌ السَّنِّ. وَلَكِنَّهُ طَائِشٌ جَدًّا لَا يَعْرِفُ أَيْنَ يَضَعُ ثِيَابَهُ
وَكُتْبَهُ، فَيُضِيعُ الْوَقْتَ فِي التَّفْتِيشِ عَنْهَا. وَمَرَارًا يَتَأَخَّرُ عَنِ الْوَقْتِ
الْمُعَيَّنِ لِلذَّهَابِ إِلَى الْمَدْرَسَةِ. فَفِي ذَاتِ يَوْمٍ صَبَاحًا قَالَتْ لَهُ وَالِدَتُهُ:
- يَا سَلِيمُ قَدْ أَنْ وَقْتُ الذَّهَابِ إِلَى الْمَدْرَسَةِ فَتَهَيِّؤْ حَالًا.

- سَمَعًا وَطَاعَةً.

- هل أَحْضَرْتَ السَّلَّةَ الَّتِي تَضَعُ فِيهَا الزَّادَ؟

- نَعَمْ.

- أَيْنَ كِتَابِكَ سِلَاسِلِ الْقِرَاءَةِ؟

- لَا أَعْرِفُ.

- أَيْنَ وَضَعْتَهُ أَمْسَ بَعْدَ أَنْ قَرَأْتَ دَرْسَكَ.

- نَسِيتُ.

- فَتَشُّ عَنْهُ عَاجِلًا قَبْلَ أَنْ يَفُوتَ الْوَقْتُ.

فَأَخَذَ سَلِيمٌ يُفْتَشُ عَنِ الْكِتَابِ مُضْطَرِبًا وَيَدُورُ فِي الْبَيْتِ بِدُونِ فَائِدَةٍ. وَلَمَّا رَأَتْهُ أُمُّهُ عَلِي هَذَا الْحَالِ نَهَضَتْ لَتَفْتَشَ مَعَهُ. وَفِي أَوَّلِ خُطْوَةٍ وَجَدَتْهُ فِي أَسْفَلِ الْكُرْسِيِّ فِي حُجْرَتِهِ. فَالْتَقَطَتْهُ وَأَعْطَتْهُ إِيَّاهُ. فَأَخَذَهُ سَلِيمٌ وَتَوَجَّهَ نَحْوَ الْبَابِ. وَعِنْدَ ذَلِكَ سَأَلَتْهُ أُمُّهُ قَائِلَةً:

- وَأَيْنَ كِتَابِ الْحِسَابِ؟

- لَا أَعْرِفُ.

- أَهَكَذَا تَذْهَبُ إِلَي الْمَدْرَسَةِ بِدُونِ كُتُبٍ. فَمَا الْفَائِدَةُ مِنْ ذَهَابِكَ؟

اسْمَعِ السَّاعَةَ إِنَّهَا تَدُقُّ الثَّمَانِي.

- إِنْ تَأَخَّرْتُ عَنِ الدُّخُولِ إِلَي الْمَدْرَسَةِ فِي الْوَقْتِ الْمُعَيَّنِ أُعَاقَبُ

عِقَابًا شَدِيدًا. فَأَرْجُو مِنْكَ أَنْ تُسَاعِدَنِي عَلَي وَجْدَانِ الْكِتَابِ. وَكَانَ

يَدُورُ فِي الْبَيْتِ بَاكِيًا. فَنَهَضَتْ أُمُّهُ مَرَّةً ثَانِيَةً فَوَجَدَتْ الْكِتَابَ وَرَاءَ

الْخَزَانَةِ وَأَعْطَتْهُ إِيَّاهُ وَمَسَحَتْ دُمُوعَهُ وَصَرَفَتْهُ قَائِلَةً لَهُ إِذَا حَافِظْتَ

عَلَي التَّرْتِيبِ لَمْ تَتَأَخَّرْ عَنِ الدَّرْسِ وَلَمْ تَبْكْ وَلَمْ تَحْزَنْ.

23-машқ

Соат беш бўлганини билдирди. Мактабга иккинчи марта бордим. Дарс вақти бошланди. Вақт ўтиб кетади, деб кўрқдим. Китобингни изла. Китобим шкаф орқасига тушиб кетди. Дарсдан кечикдинг. Нега дарсдан кечикдинг? Эй дўстим, қайғурма! Карим узун бола, лекин жуда енгил. Абдуллоҳ қаерга кетганини биласанми? Йўқ, билмайман. Китобларингни сумкага сол. Чой ичишга киришдик. Дарсимни ўқигандан сўнг ўйнашга чиқдим. Менга мана шу китобни бер-чи!

24

مَنْ ظَلَمَ غَيْرَهُ ظَلِمَ

أَرْمَلَةٌ. جُبْنٌ. تَنَازُعٌ. قِسْمَةٌ. رُجْحَانٌ. قَضْمٌ. رَدٌّ. كِفَّةٌ. تَلَاشٌ.
أَمْسَاكٌ. عَجَلَةٌ. التَّقَامُ. حَكْمٌ. انصِرَافٌ. أَنَّهُ.

اشْتَرَتْ أَرْمَلَةٌ مَسْكِينَةً قِطْعَةً جُبْنٍ لَتَتَعَشَّى بِهَا هِيَ وَأَوْلَادُهَا الْيَتَامَى.
فَسَرَقَهَا هَرَّانٌ وَتَنَازَعَا فِي قِسْمَتِهَا. فَذَهَبَا بِهَا إِلَى قَرْدٍ لِيَقْضِيَ بَيْنَهُمَا.
فَفَرَحَ الْقَرْدُ بِذَلِكَ وَاسْتَحْضَرَ فِي الْحَالِ مِيزَانًا. وَقَسَمَ الْجُبْنَ قِطْعَتَيْنِ
كَبِيرَةً وَصَغِيرَةً وَجَعَلَ كُلَّ قِطْعَةٍ مِنْهُمَا فِي كِفَّةٍ. فَرَجَحَتِ الْكَبِيرَةُ عَلَى
الصَّغِيرَةِ. فَتَنَاولَ الْكَبِيرَةُ وَقَضَمَ مِنْهَا قِطْعَةً كَبِيرَةً يَقْصُدُ بِذَلِكَ أَنْ تُسَاوِيَ
الصَّغِيرَةَ. فَلَمَّا رَدَّهَا فِي الْكِفَّةِ رَجَحَتِ الثَّانِيَةَ فَأَخَذَهَا وَفَعَلَ بِهَا كَمَا فَعَلَ
بِالْأُولَى فَقَالَ لَهُ الْهَرَّانُ أَعْطَانَا مَا بَقِيَ فَقَدْ رَضِينَا بِالْقِسْمَةِ. فَقَالَ لَهُمَا إِنَّ

رَضِينَا فَالْعَدْلُ لَا يَرْضِي. ثُمَّ إِنَّهُ كَلَّمَ رَجَحْتَ قِطْعَةً أَكَلَ مِنْهَا. فَقَالَ لَهُ الْهَرَانُ حِينَ رَأَى أَنْ كَلَّتَا الْقِطْعَتَيْنِ كَادَتَا أَنْ تَتَلَاشِيَا نَرْجُو مِنْكَ أَنْ تُمْسِكَ عَنِ الْوِزْنِ وَتَرُدَّ لَنَا مَا بَقِيَ. فَقَالَ الْفَرْدُ لَا تَعَجَلَا أَيُّهَا الصَّدِيقَانِ فَإِنَّهُ كَمَا حَكَمْتُ لَكُمْ أَنْ يَنْبَغِي أَنْ أَحْكُمَ لِنَفْسِي فَمَا بَقِيَ فَهُوَ قِيَمَةٌ تَعْبِي. ثُمَّ التَّقَمَ الْبَاقِي مِنَ الْجُبْنِ وَأَشَارَ لَهُمَا إِشَارَةَ الْحَكْمِ الْعَدْلِ بِالْإِنْصِرَافِ.
وَمَا مِنْ يَدٍ إِلَّا يَدُ اللَّهِ فَوْقَهَا * * * وَلَا ظَالِمٌ إِلَّا وَيُبْلَى بِأَظْلَمِ

24-дарс

1. لَيْسَ афъалу ноқиса каби нафий маънони ифодалайдиган бир қанча ҳарфлар бор. Улар қуйидагилар:

مَا، لَا، لَات، إِنَّ

مَا زَيْدٌ قَائِمًا

Шулар орасидан **مَا** нинг шартлари қуйидагилардир:

а) Унинг хабари исмидан кейин келиши керак. Фақатгина хабари шибҳий жумла бўлсагина, жоиздир:

مَا فِي الْبَيْتِ أَحَدٌ

б) **مَا** дан кейин **إِنَّ** зоида келмаслиги керак. Акс ҳолда **مَا** муҳмал, яъни эътиборсиз бўлади:

مَا إِنَّ زَيْدًا قَائِمٌ

в) **مَا** нинг хабари **إِلَّا** билан бирга келмаслиги керак. Акс ҳолда **مَا** амалдан тўсилади.

مَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ

↓
مُلغى яъни, амалдан бекор қилинади.

г) **مَا** хабарининг маъмули унинг исмига муқаддам бўлмаслиги керак.

مَا زَيْدٌ قَارِئًا كِتَابًا

ۋ нинг шартлари қуйидагилар:

- а) унинг исми ва хабари накра бўлмоғи керак;
- б) хабари исмидан кейин келмоғи керак;
- в) хабари **الَّا** билан бирга келмаслиги керак;
- г) хабарининг маъмули исмига муқаддам бўлиши жоиз эмас.

إِنَّ нинг шартлари қуйидагилар:

а) исми маърифа, хабари накра бўлмоғи керак;

إِنَّ الْخَيْرُ ضَائِعًا

- б) хабари исмидан кейин келмоғи керак;
- в) хабари **الَّا** билан бирга келмаслиги керак;
- г) хабарининг маъмули исмига муқаддам бўлмаслиги керак.

لَات нинг шартлари қуйидагилардир:

а) унинг исми ва хабари жамланмай, балки улардан бири ҳазф бўлиши лобуддир¹⁰⁶;

б) **لَات** фақатгина замонга далолат қиладиган калималар билан бирга келади, хусусан, **حِينَ، سَاعَةً، وَأَوَانَ** калималари билан бирга келади;

تَنْدُمُ الْآنَ وَ لَاتَ حِينَ مَنَدَمِ.

¹⁰⁶ Лозимдир.

وَلَاتِ حِينَ مَنَدَمٍ -----

“Ҳозир надомат қиласан. Ҳолбуки, вақт надомат вақти эмас”.

24-машқ

Қассоб бир бўлак гўшт ўраб берди. Ҳеч кимга зулм қилма! Эй биродар, ошиқма! Йиғидан тўхта. Бу гўшни ўлча. Мана бу ёғни ўлчангиз. Менинг китобимни қайтариб бер. Фарид билан Салим иккиси тиришқоқ шоғирд. Буни рози қилиб олдингми? Қани эди, шу киши каби олим бўлсам!

25

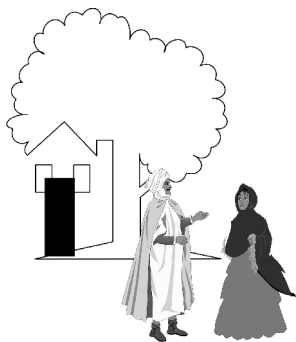
الْغُرَابُ وَالْتَّعْلَبُ

مَعَشَرَ. اسْتَيْاقُ. تَغْرِيدُ. اطْرَابُ.
جَزِيلُ. اغْتَرَارُ. ذُو. انْكُم مَعَاشِرِ الْعُلَمَاءِ
مُحْتَرْمُونَ. مَنْظَرُ.

يُحْكِي أَنَّ غُرَابًا سَرَقَ قِطْعَةً لَحْمٍ وَطَارَ بِهَا حَتَّى نَزَلَ عَلَيَّ شَجَرَةً لِيَأْكُلَهَا. وَكَانَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ تَعْلَبٌ. فَلَمَّا رَأَى الْغُرَابَ أَرَادَ أَنْ يَأْخُذَ قِطْعَةَ اللَّحْمِ مِنْهُ بِالْحِيلَةِ. فَقَالَ انْكُم مَعَاشِرَ الْغُرَبَانِ صُورَكُمْ جَمِيلَةً وَأَصْوَاتَكُمْ حَسَنَةً وَلَا أَعْرِفُ مِنْ بَيْنِ الطُّيُورِ أَحْسَنَ مِنْكُمْ صَوْتًا وَأَجْمَلَ مَنْظَرًا. وَإِنِّي قَدْ اسْتَنْتَقْتُ لِسَمَاعِ أَصْوَاتِكُمْ. فَأَرْجُو مِنْكَ أَنْ تَغْرُدَ قَلِيلًا وَتُطْرِبَنِي بِصَوْتِكَ الْجَمِيلِ. وَلَكَ مِنِّي جَزِيلُ الشُّكْرِ. فَاغْتَرَّ الْغُرَابُ بِذَلِكَ وَظَنَّ أَنَّهُ كَمَا وَصَفَ التَّعْلَبُ ذُو صَوْتٍ جَمِيلٍ. فَفَرِحَ فَرَحًا شَدِيدًا وَلَمْ يَمْلِكْ نَفْسَهُ حَتَّى فَتَحَ فَمَهُ وَصَاحَ. فَسَقَطَتْ قِطْعَةُ اللَّحْمِ مِنْ فَمِهِ. فَأَخَذَهَا التَّعْلَبُ وَأَكَلَهَا.

25-машқ

Булбул чиройли овози билан мени қаттиқ хурсанд қилди. Қушлар сайради. Кўзлар ёшланди. Халқнинг сўзига алданма. Қарға учди ва дарахт устига қўнди. Унинг оғзида бир бўлак гўшт бор эди. Тулки келиб, унинг чиройли товушини мақтай бошлади. Қарға тулкининг сўзига алданиб қичқира бошлади. Бундан кейин оғзидаги бўлак гўшт ерга тушди. Тулки уни олиб ея бошлади.

26

العَالَمُ وَإِبْنَتُهُ

اسْتَنْدَانَ. خَسَّةً. طِفْلًا. مُخَالَطَةً. مُوقَدًا.
فَحْمًا. نَارًا. اتِّسَاخًا. تَأْتِيرًا. أَثَرَ فِيهِ. قَرِينَ.
سُوءًا. طَبَعَ.

يُحْكِي أَنَّ أَحَدَ الْعُلَمَاءِ اسْتَأْذَنَتْهُ ابْنَتُهُ ذَاتَ يَوْمٍ أَنْ تَذْهَبَ مَعَ أُخِيهَا الصَّغِيرِ الَّتِي بِنْتُ أُخْرَى مَعْرُوفَةٌ بِالْخَسَّةِ وَالذَّنَاءَةِ. فَلَمْ يَأْذَنْ لَهَا وَالِدُهَا. فَقَالَتْ لَهُ اتَّظُنُّنَا أَطْفَالًا حَتَّى تَخَافُ عَلَيْنَا مِنْ مُخَالَطَةِ هَذِهِ الْبِنْتِ. وَكَانَ أَمَامَهَا مُوقَدٌ فِيهِ فَحْمٌ فَأَخَذَ قِطْعَةً مِنَ الْفَحْمِ وَقَالَ لَهَا أَمْسِكِي هَذِهِ الْقِطْعَةَ. فَاْمْتَنَعَتْ لِأَنَّهَا ظَنَّتْ أَنَّ بِهَا نَارًا. فَقَالَ لَهَا لَا تَخَافِي إِنَّهُ لَيْسَ فِيهَا نَارٌ. فَلَمَّا عَلِمَتْ أَنَّهَا خَالِيَةٌ مِنَ النَّارِ امْسَكْتَهَا بِيَدِهَا. فَاتَّسَخَتْ يَدُهَا فَرَمَتْهَا. فَوَقَعَتْ عَلَيَّ ثِيَابُهَا فَاتَّسَخَتْ أَيْضًا. فَقَالَ لَهَا وَالِدُهَا أَرَأَيْتِ أَنَّ إِمْسَاكَ الْفَحْمِ قَدْ أَثَّرَ فِي يَدَيْكَ وَثِيَابِكَ. كَذَلِكَ قَرِينُ السُّوءِ تُوَثِّرُ مُخَالَطَتَهُ فِي الطَّبَّاعِ.

26-машқ

Биродарим Саидникига боришга онамдан рухсат сўрадим. Рухсат берди, лекин икки соатдан кейин уйга қайтишимни таъкидлади. Икки соат ўйнагач, у билан бизникига келдик. Қуёш ботгунча бирга ўйнадик. Хасис, ёмон болага қўшилма. Ҳар вақт одобли болалар билан бирга бўл. Кўмир ушлаган эдим, қўлим қорайди. Олимлар ҳурматли кишилардир. Ўтинни ўчоқга сол. Мана шу ёмон болалар билан ўйнасанми? Сен одобли болалар билангина ўйнашинг керак.

27

الشَّيْبُلُ وَالْفَأْرُ

شَيْبُلٌ. اضْطَجَاعٌ. جُرٌّ.
 نَظْرَةٌ. مَخْلَبٌ. حَيْرَةٌ. هَرْبٌ.
 عَطْبٌ. بُقْعَةٌ. شَرْكٌ. مَلِكٌ.
 حَيَاةٌ. قَرَضٌ. أَفْلَاتٌ. رَتَعٌ.
 رَوَاحٌ. مَصْرَعٌ. كَيْدٌ. بَأْسٌ. أَيْدٌ.
 أَجَلًا. انْبِرِي يَكْتَبُ. مَا زَالَ يَبْكِي.

الشَّيْبُلُ كَانَ وَسَطَ النَّهَارِ * * * مُضْطَجِعًا أَمَامَ جُرِّ الْفَأْرِ
 فَخَرَجَ الْفَأْرُ إِلَيْهِ مَرَّةً * * * وَلَمْ يَكُنْ رَأَاهُ غَيْرَ نَظْرَةٍ
 وَأَمَّا عَرَفَهُ بِالْوَصْفِ * * * وَيَا مَخَالِبِ الَّتِي بِالْكَفِّ
 فَحَارَ هَذَا الْفَأْرُ أَيْنَ يَذْهَبُ * * * وَكَيْفَ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ يَهْرُبُ

وَإِذَا رَأَهُ الشَّبْلُ خَائِفًا ذَهَبَ *** وَقَالَ سِرِّيَا فَارًا لَا تَخْشَ الْعَطْبُ
 وَبَعْدَ حِينِ ذَلِكَ الشَّبْلُ وَقَعَ *** فِي شَرْكَ قَدْمٍ فِي إِحْدِ الْبُقَعِ
 مَرَّ بِهِ الْفَارُ فَقَالَ مَا جَرِي *** وَمَا الَّذِي هُنَا رَمَاكَ يَا تُرَي
 يَا مَلِكَ الْوُحُوشِ مَاذَا تَصْنَعُ *** وَفِي الْحَيَاةِ مَا أَظُنُّ تَطْمَعُ
 ثُمَّ أَنْبَرِي يَقْرِضُ فِي ذَاكَ الشَّرْكَ *** وَالشَّبْلُ فِيهِ رَابِضٌ وَمَا احْتَرَكُ
 وَلَمْ يَزَلْ يَقْرِضُ فِيهِ جُمْعَهُ *** بِسِنِّهِ حَتَّى اسْتَطَاعَ قَطْعَهُ
 فَأَفْلَتَ الشَّبْلُ وَرَاحَ يَرْتَعُ *** وَقَدْ نَجَا مِنْهُ وَزَالَ الْمَصْرَعُ
 وَقَالَ بِالصَّبْرِ وَالْمُدَاوَمَةِ *** يُدْرِكُ مَا لَا تُدْرِكُ الْمُقَاوَمَةُ
 وَرُبَّمَا نَالَ الْفَتَى بِكَيْدِهِ *** مَا لَمْ يَنْلِ بِبِأَسِهِ وَأَيْدِهِ
 وَإِنَّ مَنْ كَانَ لَخَيْرٍ عَامِلًا *** يَلْقَى جَزَاءَهُ عَاجِلًا أَوْ آجِلًا

27-дарс

1. *يَا تُرَي* жумласининг тақдирий кўриниши қуйидагичадир:

يَا رَجُلُ هَلْ تَرَى وَتَنْظُنُّ маъноси – “... деган савол туғилади, айтинг-чи”.

1. “*رُبَّ*” ҳарфи жор тақлил, яъни камликни билдириш учун келиб, унга содрул калом вожиб бўлади. Ва у саҳиҳ истеъмолга қараганда сифатланувчи накра исмга кириб келади. Чунки накра исмининг ўзи тақлилга далолат қилади, яна устига-устак накра исм сифатланса, тақлил маъноси зиёдалашади.

Масалан:

رُبَّ رَجُلٍ كَرِيمٍ لَقِيْتُهُ.

Кўпинча **رُبَّ** нинг феъли мозий бўлган ҳолатда ҳазф қилинади.

رُبَّ رَجُلٍ كَرِيمٍ

Баъзида эса **رُبَّ** насб ҳолатидаги накра исм билан тамизланган мубҳам замирга кириб келади.

Лекин замир муфрад музаккар бўлади.

رَبَّةٌ رَجُلَيْنِ، رَبَّةٌ رَجُلًا، رَبَّةٌ إِمْرَأَةً

Тамизи тасния жам, муаннас бўлса ҳам, замир муфрад музаккарлигича қолаверади.

رُبَّ дан кейин **ما** – мой коффа қўшилиб келиб, уни амалдан туширади ва жумлаларнинг устига кириб келади.

رُبَّمَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا

Ҳижр сураси, 3-оят.

رُبَّ нинг ўрнига ишлатиладиган “**و**” ҳам бўлади. У ҳам тақлилни ифода этиб, сифатланувчи бўлган накра исмнинг устига кириб келади.

وَبَلَدَةٍ لَيْسَ لَهَا أَنْيْسٌ

27-машқ

Мушук сичқон ини олдида турган эди, сичқон уни кўрдида: «Бу ерда нима қилиб турибсан, эй душман?» деди. Мушук унга: «Йўқ, мен сенга душман эмасман, сени жуда яхши кўраман, сенинг отанг менга дўст эди, сен билан ҳам дўстлашишни хоҳлайман», деди. Сичқон: «Сен отам билан дўст экансан, нимага уни единг?» деди. Мушук: «Мен уни

яхши кўрганим учун едим», деди. Сичқон: «Ундай бўлса, мен сен ила дўст бўлишни хоҳламайман», деди-да, инига кириб кетди. Арслон йиртқич ҳайвонларнинг подшоҳидир. Тулки тузоққа илинди. Сабр билан мақсадга эришасан.

28

التَّلْغَافُ

- صَحِيحٌ. تَلْغَافٌ. مَكْتَبُ التَّلْغَافِ. بَدَلٌ. اِنْتَظَرٌ.
 حَسَنٌ - هَلْ أَنْتَ مُسَافِرٌ الْيَوْمَ إِلَيَّ بَلَدِكُمْ يَا كَامِلٌ؟
 كَامِلٌ - نَعَمْ سَأَسَافِرُ فِي قَطَارِ الظُّهْرِ.
 - وَهَلْ أُرْسَلْتُ إِلَيْكَ مَكْتُوبًا لِأَجْلِ أَنْ يُرْسَلَ لَكَ فَرَسًا إِلَى الْمَحَطَّةِ.
 - لَا وَلَكِنْ سَأُرْسَلُ إِلَيْ أَبِي الْآنَ.
 - أَظُنُّ أَنَّكَ إِذَا كَتَبْتَ مَكْتُوبًا الْآنَ لَا يَصِلُ إِلَيَّ بَلَدِكُمْ إِلَّا غَدًا.
 - صَحِيحٌ. وَلَكِنْ سَأُرْسَلُ إِلَيْ أَبِي تَلْغَافًا.
 - وَكَيْفَ تُرْسَلُ تَلْغَافًا؟
 - أَكْتُبُ الْكَلَامَ الَّذِي أُرِيدُ أَنْ أَقُولَهُ لِأَبِي وَأَعْطِيهِ لِلرَّجُلِ الَّذِي فِي
 مَكْتَبِ التَّلْغَافِ وَهُوَ يُرْسِلُهُ إِلَيَّ فِي أَقَلِّ مِنْ سَاعَةٍ.
 - فِي أَقَلِّ مِنْ سَاعَةٍ؟ هَذَا شَيْءٌ عَجِيبٌ. وَلِمَاذَا لَا يَكْتُبُ كُلُّ النَّاسِ
 تَلْغَافَاتٍ بَدَلَ الْمَكَاتِيبِ؟
 - لِأَنَّ أَجْرَةَ الْمَكْتُوبِ عَشْرُ مَلِيَمَاتٍ وَأَمَّا أَجْرَةُ التَّلْغَافِ فَكَثِيرَةٌ.
 - كَمْ أَجْرَةُ التَّلْغَافِ؟
 - أَجْرَةُ كُلِّ كَلِمَةٍ وَاحِدَةٍ فِي التَّلْغَافِ سَبْعُ مَلِيَمَاتٍ. أَنْظِرْ هَذِهِ هِيَ
 صُورَةُ التَّلْغَافِ الَّذِي كَتَبْتَهُ لِأَبِي.

- انتظر حتى أعد الكلمات.

- ان فيه عشر كلمات.

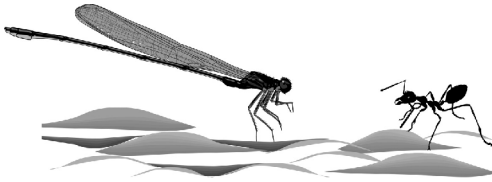
- نعم ولذلك أجرته سبعون مليمًا. أنا الآن ذاهب إلى مكتب

التلغراف لأرسل هذا إلى أبي. هل تريد أن تذهب معي؟

- نعم أريد أن أذهب معك لأرى مكتب التلغراف فإني ما رأيته قط.

28-ماشқ

Дўстим билан бирга телеграмма юбориш учун телеграфхонага бордим. Телеграф ҳаққи мактуб ҳаққидан ортиқ экан. Қаерга сафар қилмоқчисан? Тошкентга. У ердан қачон қайтасан? Бир ҳафтадан кейин қайтсам керак. Пешиндан сўнг бироз ётдим. Бургут қушларнинг подшоҳидир. Булбул қушларнинг энг гўзал товушлисидир. Уни ҳеч кўрганим йўқ. Лекин сўз орқали биламан. Сенинг ҳузурингга бироз вақтдан кейин келаман. Мен билан вокзалга борасанми? Бораман.

29

الصُّرُورُ وَالنَّمْلَةُ

صُرُورٌ. نَمْلَةٌ.

غَاءٌ. تَرْتَمُ. عَشْبٌ. إِدْخَارٌ. قُوْتٌ. هُزَالٌ. خُطُوْرٌ. بَالٌ. اسْتِقْرَاضٌ.

اِقْرَاضٌ. سَدٌّ. رَقْصٌ.

يُحْكِي أَنَّ صُرُورًا قَضَى زَمَانَ الصَّيْفِ فِي الْغَنَاءِ وَالتَّرْتَمِ بَيْنَ
الْأَعْشَابِ وَالْأَزْهَارِ. وَلَمْ يَدْخُرْ شَيْئًا مِنَ الْقُوْتِ لِأَيَّامِ الشِّتَاءِ. فَجَاءَ
الشِّتَاءُ وَلَيْسَ عِنْدَهُ شَيْءٌ لِيَأْكُلَهُ. فَأَخَذَتْهُ الْحَيْرَةُ وَالْحُزْنُ وَلَمْ يَعْرِفْ

مَاذَا يَصْنَعُ. وَكَانَ الْجُوعُ يُتَعَبُهُ يَوْمًا فَيَوْمًا إِلَى أَنْ هَزَلَ هَزَالًا شَدِيدًا. وَأَمْسَكَ عَنِ الْقَفْزِ وَالْغَنَاءِ. وَكَانَ قَرِيبًا مِنْهُ نَمْلَةٌ قَدْ اشْتَغَلَتْ فِي الصَّيْفِ اشْتِغَالَ شَدِيدًا. وَادَّخَرَتْ لِنَفْسِهَا مَا يَكْفِيهَا مِنَ الْقُوتِ إِلَى فَصْلِ الرَّبِيعِ. فَخَطَرَ بِبَالِهِ أَنْ يَقْصِدَ النَّمْلَةَ وَيَسْتَقْرِضَهَا شَيْئًا مِنَ الْقُوتِ. فَذَهَبَ إِلَيْهَا وَقَالَ لَهَا أَسْأَلُكَ يَا جَارَتِي بِحَقِّ الْجَوَارِ بَيْنَنَا أَنْ تُقْرِضِنِي شَيْئًا أَسُدُّ بِهِ جُوعِي. فَقَدْ أَهْزَلَنِي الْجُوعُ وَلَمْ أَجِدْ أَحَدًا غَيْرَكَ اسْتَقْرِضُهُ. وَسَارَدُ إِلَيْكَ عِنْدَ مَجِيءِ الصَّيْفِ مَا أَعْطَيْتَهُ مِنَ الْقُوتِ بِزِيَادَةٍ. فَقَالَتْ النَّمْلَةُ مَاذَا كُنْتَ تَصْنَعُ أَيُّهَا الصَّدِيقُ فِي فَصْلِ الصَّيْفِ عِنْدَ مَا كَانَ النَّاسُ يَسْتَعِدُّونَ لِلشَّتَاءِ؟ وَلَمْ لَمْ تَسْتَعِدَّ كَمَا اسْتَعَدَّ غَيْرُكَ؟ وَهَلْ كُنْتَ مَرِيضًا طَوَّلَ الصَّيْفِ؟ قَالَ كَلَّا يَا صَدِيقَتِي. إِنِّي كُنْتُ أَقْضِي أَوْقَاتِي بِالْغَنَاءِ وَلَمْ يَخْطُرْ بِبَالِي أَنْ ادَّخِرَ لِأَيَّامِ الشَّتَاءِ. فَاجَابَتُهُ النَّمْلَةُ مُسْتَهْزِئَةً أَنْ يَنْبَغِي لَكَ أَنْ تَقْضِيَ الشَّتَاءَ فِي الرَّقْصِ. فَمَثَلُكَ لَا يَسْتَحِقُّ الرَّحْمَةَ وَالْإِحْسَانَ.

29-машқ

Дўстимдан беш сўм қарз олдим. Фарид озиб кетди. Унга мактуб ёзиш кўнглимдан ўтди. Қийинчилик кунлар учун тайёргарлик қил. Бу мискинга бир кунлик озуқа бер, шу билан очлигини кетказсин. Вақтини иш билан ўтказди. Камбағаллар ҳолидан хабар ол ва уларга инъом эҳсон қил. Чумоли каби тиришқоқ бўл, суварак каби ялқов бўлма. Қўшни хотин бизга икки сўм қарз берди. Ўрмонга бордик-да, дарахтлар, майсалар, гуллар орасида ўйнадик, пешин вақти бўлганида ювиндик ва кўлдан балиқ тутдик. Оқшом вақтида уйга қайтдик.

30

النَّاسِكُ وَالْمَكْرَةُ

سَمِينٌ. قِيَادَةٌ. مَنزِلٌ. مَكْرٌ. تَشَاوُرٌ. عَرْضٌ. شَأْنٌ. عَرْضٌ لَهُ. قَبْلَ
العِيدِ بِيَوْمَيْنِ. احْتَالَ عَلَيْهِ. سَحَرَ عَيْنَهُ. حَيْثُ.

كَانَ لِنَاسِكٍ عِدَّةٌ رُوبِلَاتٍ مِنَ النُّقُودِ. فَأَحَبَّ أَنْ يَشْتَرِيَ بِهَا خُرُوفًا
لِيَجْعَلَهُ قُرْبَانًا فَخَرَجَ قَبْلَ الْعِيدِ بِيَوْمَيْنِ إِلَى السُّوقِ وَاشْتَرَى خُرُوفًا
سَمِينًا. وَفِيمَا هُوَ يَقُودُهُ إِلَى مَنْزِلِهِ وَهُوَ يُفَكِّرُ فِي شَأْنِ الْخُرُوفِ وَسَمْنِهِ
وَيَسْأَلُ اللَّهَ تَعَالَى أَنْ يَجْعَلَهُ قُرْبَانًا مَقْبُولًا عِنْدَهُ إِذْ رَأَى جَمَاعَةً مِنَ الْمَكْرَةِ
فَتَشَاوَرُوا بَيْنَهُمْ أَنْ يَأْخُذُوهُ مِنَ النَّاسِكِ بِالْحِيلَةِ. فَعَرَضَ لَهُ أَحَدُهُمْ وَقَالَ
لَهُ أَيُّهَا النَّاسِكُ مَا هَذَا الْكَلْبُ الَّذِي مَعَكَ؟ ثُمَّ عَرَضَ لَهُ الْآخَرُ فَقَالَ
لصَاحِبِهِ لَيْسَ هَذَا نَاسِكًا لِأَنَّ النَّاسِكَ لَا يَقُودُ كَلْبًا وَلَيْسَ هَذَا مِنْ فِعْلِ
النَّاسِكِ. ثُمَّ عَرَضَ لَهُ الثَّلَاثُ وَقَالَ لهُمَا مَا شَأْنُ هَذَا النَّاسِكِ يَقُودُ كَلْبًا
أَظُنُّ أَنَّهُ مَجْنُونٌ فَلَمْ يَزَالُوا يَحْتَالُونَ عَلَى النَّاسِكِ بِمِثْلِ هَذَا الْكَلَامِ حَتَّى لَمْ
يَشُكَّ أَنَّ الَّذِي يَقُودُهُ لَيْسَ خُرُوفًا وَإِنَّمَا هُوَ كَلْبٌ. وَأَنَّ الَّذِي بَاعَهُ إِيَّاهُ
سَحَرَ عَيْنَهُ. فَأَطْلَقَهُ مِنْ يَدِهِ وَتَوَجَّهَ إِلَى مَنْزِلِهِ. فَلَمَّا غَابَ النَّاسِكُ عَنِ
أَعْيُنِ الْمَكْرَةِ أَخَذُوا بِهِ وَتَوَجَّهُوا حَيْثُ شَاءُوا.

30-машқ

Бизнинг уйимиз сизга жуда яқин. Бизнинг маҳаллада бир сўфи туради. У жуда ҳам яхши киши. Кўп намоз ўқийди, кўп рўза тутади, бирор кишига жабр қилмайди. Унинг бир кичик ўғли бор. У жуда одобли бола. Бобомнинг ҳурматидан менга зўр бир олма берди. Мен уни ўртоғим

Фотима билан бирга едим. Бу қиш жуда қаттиқ ҳаракат қилган эдим, озиб кетдим. Сенинг олдинга қурбон ҳайитидан уч кун олдин келаман. Боғчага боришга ўзаро келишиб олдик.

31

الْكُرَّةُ

تَبَعَ مَحَلٌّ. تَلَقَّى بِيَدِهِ. هُدُوْعٌ. شُخُوصٌ. وَادِيٌّ. عَمِيقٌ. غَرِيبٌ.
مَسْكَنٌ. تَزْيِينٌ. مَا أَعْلَمَ مُحَمَّدًا. مَا أَحْسَنَ هَذَا الْكِتَابِ. تَعْلِيْقٌ.

خَرَجَ التَّلَامِذَةُ ذَاتَ يَوْمٍ إِلَى سَاحَةِ الْمَدْرَسَةِ. ثُمَّ خَرَجَ الْمُعَلِّمُ بَعْدَهُمْ لِكَيْ يَلْعَبَ مَعَهُمْ. وَسَأَلَهُمْ قَائِلًا بِأَيِّ لُغَةٍ تَرِيدُونَ أَنْ تَلْعَبُوا. فَأَجَابَهُ بَعْضُهُمْ نَلْعَبُ بِلُغَةِ التُّفَاحَةِ. وَقَالَ آخَرُونَ لَا بَلْ نَلْعَبُ بِالْكُرَّةِ. وَنَحْنُ أَكْثَرُ عَدَدًا مِنَ الَّذِينَ يُحِبُّونَ لُغَةَ التُّفَاحَةِ. فَقَالَ الْمُعَلِّمُ إِذْنًا تَتَّبِعُ الْجَانِبَ الْأَكْبَرَ وَنَلْعَبُ بِالْكُرَّةِ. ثُمَّ وَقَفَ عَلَيَّ مَحَلٌّ عَالٍ فِي طَرَفِ السَّاحَةِ وَأَخَذَ يَرْمِي الْكُرَّةَ إِلَيَّ الْأَوْلَادِ. فَمَنْ تَلَقَّاهَا بِيَدِهِ مِنْهُمْ كَانَ يَرْمِيهَا إِلَيْهِ أَيْضًا لِي أَنْ يَأْخُذَهَا آخَرٌ مِنْهُ. وَعِنْدَ انْقِضَاءِ وَقْتِ اللَّعْبِ دَقَّ جَرَسُ الْمَدْرَسَةِ. فَدَخَلَ التَّلَامِذَةُ كُلُّ وَاحِدٍ إِلَى مَكَانِهِ. ثُمَّ وَقَفَ الْمُعَلِّمُ وَقَالَ لَهُمْ اسْمَعُوا يَا أَوْلَادِي أَقْصَّ عَلَيْكُمْ قِصَّةً عَنِ كُرَّةٍ كَبِيرَةٍ عَجِيبَةٍ. فَسَكَتَ التَّلَامِذَةُ كُلُّهُمْ وَجَلَسُوا هَادِنِينَ لَا يَتَحَرَّكُونَ. وَعَيُونُهُمْ شَاخِصَةٌ إِلَيَّ الْمُعَلِّمِ. فَقَالَ تَوْجُدُ كُرَّةً كَبِيرَةً جَدًّا مُعَلَّقَةً فِي السَّمَاءِ مُزَيَّنَةً بِالْأَعْشَابِ وَالْأَزْهَارِ. وَعَلَيْهَا جِبَالٌ عَالِيَةٌ وَأَوْدِيَةٌ عَمِيقَةٌ تَجْرِي فِيهَا الْأَنْهَارُ. وَمِنَ الْغَرِيبِ أَنَّهَا لَا تَسْكُنُ دَقِيقَةً وَاحِدَةً بَلْ تَتَحَرَّكُ عَلَيَّ الدَّوَامِ بِمَا عَلَيْهَا مِنَ الْأَعْشَابِ وَالْأَزْهَارِ وَالْجِبَالِ وَالْأَوْدِيَةِ

وَالْأَنْهَارِ. وَهَذِهِ الْكُرَّةُ هِيَ الْأَرْضُ الَّتِي نَعِيشُ فِيهَا وَتَبْنِي عَلَيْهَا الْبُيُوتَ
وَالْقُرَى وَالْمُدُنَ. وَفِي غَابَاتِهَا تَسْكُنُ الْوُحُوشُ وَالطُّيُورُ. اللَّهُ خَلَقَ هَذِهِ
الْأَرْضَ وَجَعَلَهَا مَسْكَنًا لَنَا وَزَيْنَهَا بِالْمَرْجِ وَالْأَشْجَارِ وَأَجْرِي فِيهَا الْأَنْهَارَ
وَجَمَعَ الْبِحَارَ. مَا أَعْظَمَ أَعْمَالَكَ يَا رَبُّ كُلَّهَا بِحِكْمَةٍ صَنَعْتَ.

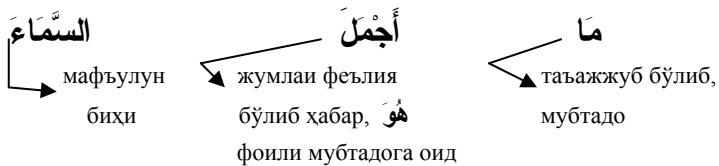
31-дарс

1. Жумлаи исмия билан жумлаи феълия ўртасида мутараддид ¹⁰⁷ бўлган бир қанча жумлалар мавжуддир. Улар таъажжуб ¹⁰⁸, мадҳ ва замм ¹⁰⁹ жумлалардир. Шулардан таъажжуб жумласи жумлаи исмия ёки жумлаи феълия деб эътибор қилинган. Чунки унинг иккита сийғаси бор. Бири мубтадо бўлиб, эъробланадиган исм билан бошланади. Иккинчиси исми фоилга муҳтож бўладиган феъл билан бошланади.

Масалан:

“Осмон чиройлидир”

“Нима осмонни чиройли қилди?”

¹⁰⁷ Иккиланган, тараддудга тушган.

¹⁰⁸ Таъажжуб, хайратни ифодаловчи икки феъл.

¹⁰⁹ Мактов ва маломат феъллари.

31-машқ

Коптогинг мунча чиройли, уни қаердан олдинг? Отам бозордан сотиб олиб келди. Уйда бирга ўйнайлик. Жуда яхши бўлади. Кийимларимни илгичга илдим. Бу водий жуда чуқурдир. Ухлаб қолмасдан кеч тунгача ўтирдик. Бу жуда ажиб нарса. Бувим менга жуда чиройли ҳикоя айтиб берди. Бу ўралган нарса узундир. Аллоҳ таоло еру-осмонни яратди. Осмонни қуёш, ой ва юлдузлар билан зийнатлади. Ерни ўтлар, гуллар, ўрмонлар, тоғлар, жилғалар, кўллар ва денгизлар билан зийнатлади. Биз бу нарсаларнинг барчасидан фойдаланамиз.

32

لَا تَزْعَجْ بِضَجَّتِكَ مَرِيضًا عَلِيَّ فَرَأَيْتَهُ

أَفِرَاعًا. تَتَوَيْمًا. اتِّفَاقًا. مُعَالَجَةً. بَغْضَاءً. حَتَّى. إِزْعَاجًا. ضَجِيحًا.
أَيْنًا. حُمَى. نِظْرَةً. حَجَلًا. شَرَعَ. أَدَى. رَبًّا.

مَرَضَتْ فَاطِمَةُ شَقِيقَةَ سَلِيمٍ مَرَضًا شَدِيدًا لَمْ تَقْدِرْ مَعَهُ عَلِيُّ الرَّقَادِ.
وَكَانَتْ وَالِدَتُهَا قَدْ أَفْرَعَتْ جَمِيعَ الْحَيْلِ لِتَتَوَيْمَهَا فَلَمْ تَسْتَفِدْ شَيْئًا. فَاتَّفَقَ
أَنَّهَا نَامَتْ بَعْدَ مُعَالَجَةٍ دَامَتْ خَمْسَةَ أَيَّامٍ. وَفِي اثْنَاءِ رُقَادِهَا أَخَذَ شَقِيقُهَا
سَلِيمٌ عَنِ طَيْشٍ مِنْهُ لَا عَنَ بَغْضَاءٍ يَرْكُضُ فِي الْبَيْتِ وَيَحْتُ حِصَانًا مِنْ
خَشَبٍ كَانَ قَدْ أَهْدَاهُ إِلَيْهِ أَبُوهُ فِي عِيدِ الْأَضْحَى. فَخَرَجَتْ فِي الْحَالِ وَالِدَتُهُ
مِنَ الْحُجْرَةِ وَوَبَّخَتْهُ لِإِزْعَاجِهِ شَقِيقَتَهُ. فَسَكَتَ سَلِيمٌ هُنَيْهَةً ثُمَّ عَادَ إِلَى
الضَّجِيحِ وَالْحَرَكَةِ. وَكَانَ يَصِيحُ (دَهْدَه) وَيَضْرِبُ الْفَرَسَ بِالسَّوْطِ. وَمَا
زَالَ كَذَلِكَ حَتَّى اتَّيَبَتْ أُخْتُهُ وَأَنَّتَ مِنْ شِدَّةِ الْحُمَى. فَنَظَرْتُ عِنْدَئِذٍ وَالِدَتُهُ

نَظْرَةً غَضَبِي. فَحَجَلَ سَلِيمٌ مِنْ تِلْكَ النَّظْرَةِ فَذَهَبَ فِي الْحَالِ إِلَى حُجْرَةٍ
بَعِيدَةٍ وَأَخَذَ كِتَابَهُ وَشَرَعَ يُحَضِرُ رُؤْسَهُ بَجْدٍ وَنَشَاطٍ.

رُبَّ مَنْ تَرَجُّوْهُ بِهِ دَفَعِ الْأَذَى *** عَنكَ يَا تَيْتِكَ الْأَذَى مِنْ قَبْلِهِ

32-дарс

1. Биринчи “Мабдаъ ул-қироат” китобининг ўн биринчи дарсида мафъулун мутлоқнинг феъли қарина қоим бўлгани учун жоиз бўлган ҳолда ҳазф қилиниши айтиб ўтилган эди. Ҳозир эса мафъулун мутлоқнинг феъли бир қанча ерларда қиёсан ҳазф бўлиши ва шулардан бири ташбеҳ¹¹⁰ учун келган мафъулун мутлоқни ўрганамиз. Юқорида айтиб ўтилганидек, мафъулун мутлоқ бир қанча ерларда қиёсан¹¹¹ ҳазф бўлади. Шулардан бири ташбеҳ учун келган мафъулун мутлоқдир. Ташбеҳ учун келган мафъулун мутлоқ аъзоларининг бажарадиган феълларига далолат қилган ҳолида ташбеҳ учун келган мафъулун мутлоқдир. Мафъулун мутлоқнинг бу тури мафъулун мутлоқ маъносидаги исми ҳамда мафъулун мутлоқ соҳибини ўз ичига олган жумладан кейин келади.

Масалан:

مَرَرْتُ بِهِ فَإِذَا لَهُ صَرَاخٌ صَرَاخٌ التَّكْلِى

¹¹⁰ Ўхшатиш.

¹¹¹ Қоидага биноан.

32-машқ

Бу менинг ота-она бир туғишган синглимдир. Унга раҳм кўзи ила қарадим. Отни қамчиладим. Оғриқдан жуда қаттиқ сакради. От чопди. Унинг ортидан ит чопди. Дарсдан кечикканим учун муаллим менга танбеҳ берди. Озгина бўлса ҳам, энди тек тур. Ўтган рамазон ҳайитида отам менга бир китоб ҳадя қилди. Ўртоғим Фотима ёш болани йиғлатди.

33

الصِّيَادُ وَالسَّمَكَةُ

تَحْكِيمٌ. طُعْمٌ. صِنَارَةٌ. غَطْسٌ.

شَبَكٌ. ضَفْدَعٌ. طُعْمٌ. شَبِيعٌ.

تَخْلِيَةٌ. سَبِيلٌ. كَبِيرٌ. شَبَكَةٌ. عَيْنٌ. مَقْقُودٌ. حَتَّى. لَيْتِمَا

اتَّفَقَ الْحَالُ مَعَ الصِّيَادِ * * * فِي بَلَدَةٍ مِنْ أَصْغَرِ الْبِلَادِ
 أَنْ حَكَّمَ الطُّعْمَ عَلَى الصَّنَارَةِ * * * مِنْ بَعْدِ مَا قَدْ عَمِلَ اسْتِخَارَةً
 فَعَطَسَتْ فِي الْمَاءِ بَعْضَ أَدْرُعٍ * * * وَشَبَكْتُ سَمَكَةً كَالْإِصْبَعِ
 قَالَتْ لَهُ وَ هَلْ لِمِثْلِي مَنَفَعَةٌ * * * يَا لَيْتِمَا بَدَّلْتَنِي بِضَفْدَعَةٍ
 أَنِّي صَغِيرَةٌ وَلَيْسَ بِي طُعْمٌ * * * أَدِ لَيْسَ لِي طُعْمٌ وَلَا مَنِي شَبِيعٍ
 خَلَّ سَبِيلِي سَنَتَيْنِ أَكْبَرَ * * * وَ بَعْدُ فِي هَذَا الْمَكَانِ أَحْضَرُ
 وَارَمَ إِلَى الْبَحْرِ لَصِيدِي شَبَكَةً * * * حَتَّى تَقُولَ النَّاسُ صَادَ سَمَكَةٌ
 فَقَالَ بَلْ أَكُونُ عَيْنَ الْجَاهِلِ * * * إِذَا تَرَكْتُ عَاجِلًا بِأَجَلٍ
 وَ عَاجِزٌ مَنْ تَرَكَ الْمَوْجِدَا * * * طَمَاعَةً وَ طَلَبَ الْمَقْقُودَا

33-ماشق

Кичкина шаҳар. Катта бўлди. Бу шаҳарларнинг энг каттасидир. Йўқни излаб, борни ташлама. Кичкина балиқ тутдим. Сувда чўмилдик. Бу денгизда балиқ кўп. Кеча ҳузурингга ким келди: Муҳаммадми ёки Маҳмуд? Йўқ, Муҳаммад келмади, балки Маҳмуд келди. Бу балиқ ва бу қурбақадир. Бўлмайдиган нарсани умид этма! Бу тоғлар жуда каттадир. Бу водийлар жуда чуқурдир.

34

الْوَزُّ وَالْكُرْكِيُّ

كُرْكِيٌّ. غَدِيرٌ. جَوْ. خَصْلَةٌ. أَيْلٌ. اتَّقَانٌ. خَيْرٌ. هَبْ.

كُرْكِيٌّ رَأَى وَزًّا يَسْبَحُ فِي الْغَدِيرِ وَيَقُولُ فِي

نَفْسِهِ بِصَوْتٍ رَفِيعٍ أَنَا طَائِرٌ عَجِيبٌ جَدًّا. حَيْثُ

أَمْشِي فِي الْأَرْضِ وَأَسْبَحُ فِي الْمَاءِ وَأَطِيرُ فِي الْجَوِّ. وَلَا يُوجَدُ طَائِرٌ

غَيْرِي يَجْمَعُ تِلْكَ الْحِصَالَ. فَأَنَا مَلِكُ الطُّيُورِ كُلِّهَا. فَلَمَّا سَمِعَ الْكُرْكِيُّ كَلَامَ

الْوَزِّ قَالَ لَهُ يَا أَبَدَ الطُّيُورِ لِمَ تَفْتَخِرُ بِمَا لَا يَصِحُّ بِهِ الْإِفْتِخَارُ. هَبْ أَنْتَ

تَقْدِرُ عَلَى الْمَشْيِ وَعَلَى الصَّبَاحَةِ وَعَلَى الطَّيْرَانِ وَهَلْ تَسْتَطِيعُ أَنْ

تَرْكُضَ مِثْلَ الْأَيْلِ وَتَسْبِحَ مِثْلَ السَّمَكِ وَتَطِيرَ مِثْلَ النَّسْرِ؟ أَنْتَ أَنْ تَعْرِفَ

شَيْئًا وَاحِدًا وَتَتَّقَنَهُ خَيْرٌ مِنْ أَنْ تَعْرِفَ أَشْيَاءَ مِنْ غَيْرِ اتَّقَانٍ.

34-ماشق

Ушбу қушнинг товуши жуда чиройли. Бу гулда кеча кўп қушларни кўрдим. Бойўғли жуда баҳайбат қушдир. Айтдилар: «Бир бойўғли бир чумчуқни тутиб олди. Чумчуқ ўзининг ейилишини билгач, унга: «Эй подшоҳ! Исингни

менга айт, мени ёйдиганнинг исмини билиб олай», деди. Бойўғли оғзини озгина очиб: «Мен бойўғлиман», деди. Чумчуқ: «Эшитмадим, қаттиқроқ гапир», деди. Бойўғли чумчуқнинг алдаганини билмасдан оғзини катта очганча: «Мен бойўғлиман», деб бор овози ила бақирди. Шу пайт чумчуқ унинг оғзидан қутулиб учиб кетди.

35

الدُّبَابَةُ

هَنَاءٌ. قَبِضٌ. أَيَاهُ. أَيَاهَا. وَالْأ. سَقْفٌ. حَالَمَا. إِخْفَاءٌ. إِقَامَةٌ. دَفْعٌ.
جَنَاحٌ. وَفُوعٌ. طَنِينٌ. إِحْسَاسٌ.

مَالِكُ أَيُّهَا الْوَالِدُ الصَّغِيرُ لَا يَهْنَأُ لَكَ عَيْشٌ إِلَّا بِضَرَرِي. فَلَا تَرَانِي فِي
مَكَانٍ حَتَّى تَمُدَّ يَدَكَ وَتُحَاوِلَ أَنْ تَقْبِضَ عَلَيَّ. مَاذَا عَمِلْتَ مَعَكَ مِنَ الشَّرِّ؟
أَنَا ذُبَابَةٌ صَغِيرَةٌ ضَعِيفَةٌ وَأَنْتَ كَبِيرٌ قَوِيٌّ. وَلَكِنْ لَا تَظُنُّ أَنَّ اللَّهَ أَعْطَاكَ
الْقُدْرَةَ لِكَيْ تَضُرَّ بِالْمَخْلُوقَاتِ الصَّغِيرَةِ مِثْلِي. اللَّهُ قَدْ وَهَبَ لِي الْحَيَاةَ
فَدَعْنِي أَحْيِ الْحَيَاةَ الَّتِي وَهَبَ لِي أَيَّاهَا الْخَالِقُ. هَلْ أَخْبِرُكَ أَحَدٌ عَنِ
الْأَشْيَاءِ الْعَجِيبَةِ الَّتِي فِي جِسْمِ الدُّبَابَةِ؟ مَا أَظُنُّ أَنَّكَ سَمِعْتَ شَيْئًا مِنْ ذَلِكَ
وَالْأ مَا كُنْتُ تَفْرَحُ بِإِمْسَاكِي وَضَرَرِي. أَنَا أَقْدِرُ أَنْ أَمْشِيَ عَلَي السَّقْفِ
وَأَرْجُلِي إِلَى فَوْقِ وَرَأْسِي إِلَى تَحْتِ بِكُلِّ سُهُولَةٍ كَمَا أَمْشِيَ فِي أَرْضِ
الْبَيْتِ. لَا فَرْقَ عِنْدِي. كَمْ مَرَّةً مَدَدْتَ يَدَكَ لِكَيْ تُمَسِّكَنِي وَلَمْ تَقْدِرْ. فَإِنِّي
حَالَمَا كُنْتُ تَمُدُّ يَدَكَ كُنْتُ أَطِيرُ سَرِيعًا إِلَى مَكَانٍ آخَرَ قَبْلَ أَنْ تَصِلَ إِلَيَّ.
أَنْتَ تَظُنُّ أَنَّ لِي عَيْنَيْنِ فَقَطْ مِثْلَكَ. وَلِذَلِكَ تَمُدُّ يَدَكَ مِنْ خَلْفِي. وَتَجْتَهِدُ أَنْ
تُخْفِيهَا عَنِّي ظَانًّا أَنِّي لَا أَقْدِرُ أَنْ أَرَاكَ. مَعَ أَنَّهُ حَالَمَا تَمُدُّ يَدَكَ أَرَاكَ

وَأَهْرَبُ. لِأَنَّ لِي عَيْونًا كَثِيرَةً لَكِنَّهَا ثَابِتَةٌ لَا تَتَحَرَّكُ مِثْلَ عَيْنَيْكَ. فَإِنَّ كُلَّ عَيْنٍ مِنْ عَيْنَيْ مُرَكَّبَةٌ مِنْ مِئَاتٍ مِنْ عَيْونٍ صَغِيرَةٍ. وَكُلُّ وَاحِدَةٍ مِثْلُ رَأْسِ الْإِبْرَةِ. وَأَنَا أَنْظُرُ بِهَا إِلَى كُلِّ الْجِهَاتِ إِلَى قَدَامٍ وَ إِلَى خَلْفٍ وَ إِلَى كُلِّ جَانِبٍ. وَ بِهَذِهِ الْعَيْونِ الصَّغِيرَةِ أَرَى كُلَّ مَنْ يَمُدُّ يَدَهُ مِنْ وَرَائِي لِكَيْ يُمْسِكَنِي وَ أَطِيرُ وَ أَسْلَمُ مِنْهُ. إِنَّنِي لَسْتُ أَقِيمُ فِي مَكَانٍ وَاحِدٍ. بَلْ أَطِيرُ إِلَى حَيْثُ أَشَاءُ. وَ أَفْعُ عَلَى أَطْيَبِ الْمَأْكُولَاتِ وَ أَحْلَى الْمَشْرُوبَاتِ. وَ إِذَا دَفَعَنِي أَحَدٌ أَذْهَبُ ثُمَّ أَرْجِعُ إِلَى حَيْثُ كُنْتُ. لَسْتُ أَحِبُّ كَثْرَةَ الصَّوْتِ. فَلَا يَعْمَلُ جَنَاحَايَ صَوْتًا حِينَ أَطِيرُ وَلَا حِينَ أَفْعُ، فَأَعْمَلُ كُلَّ مَا أَعْمَلُهُ مِنْ دُونِ طَنِينٍ. وَلَا يُحْسِبُ بِي أَحَدٌ إِلَّا حِينَ أَفْعُ.

35-ماشқ

Овқатга пашша тушди. Уни тутиш учун қўлимни узатган эдим, тута олмадим. Бухорода икки ой турдик. Ҳар қушнинг икки қаноти бор. Кўп кулишни ёқтирмайман. Эй ялқов, ниманг билан мақтанасан? Аллоҳга ҳеч нарса яширин эмас-ку. Хоҳлаган жойингга бораман. Пашшанинг кўзлари жуда кўп. Буларнинг барчаси нина учи каби кичкинадир.

36

الْحَمَارُ وَ التَّوْرُ

انْقِطَاعٌ. ارشَادٌ. خَلَاصٌ.
عَلْفٌ. صَاحِبٌ. نَدَمٌ. خُسْرَانٌ.
حُلُولٌ. لَيْلًا. لَيْلًا يَهْرَبُ.

يُحْكِي أَنَّهُ كَانَ لَرَجُلٍ حِمَارٌ وَ ثَوْرٌ. وَكَانَ الْحِمَارُ فِي غَايَةِ الرَّاحَةِ لَا يَعْمَلُ شَيْئًا. وَأَمَّا الثَّوْرُ فَكَانَ يَعْمَلُ بِدُونِ انْقِطَاعٍ. فَذَهَبَ يَوْمًا إِلَى صَاحِبِهِ الْحِمَارِ وَشَكَا إِلَيْهِ أَمْرَهُ وَطَلَبَ مِنْهُ أَنْ يُرْسِدَهُ إِلَى طَرِيقَةِ يُمَكِّنُهُ بِهَا أَنْ يَخْلُصَ مِنْ هَذِهِ الْمَشَقَّةِ الشَّدِيدَةِ. فَقَالَ لَهُ الْحِمَارُ الرَّأْيُ لَكَ يَا صَاحِبِي أَنْ تَتَمَارَضَ وَ لَا تَأْكُلَ عِلْفَكَ فِي هَذِهِ اللَّيْلَةِ فَإِذَا فَعَلْتَ ذَلِكَ تَرَكَكَ صَاحِبُنَا غَدًا وَ لَمْ يَأْخُذْكَ لِلْحِرَاثَةِ فَتَسْتَرِيحَ فَقَبِلَ الثَّوْرُ نَصِيحَةَ الْحِمَارِ وَ عَمِلَ بِإِشَارَتِهِ. وَ لَمَّا كَانَ الصَّبَاحُ حَضَرَ صَاحِبُهُمَا فَرَأَى الثَّوْرَ لَمْ يَأْكُلْ عِلْفَهُ. فَتَرَكَهُ وَ أَخَذَ الْحِمَارَ بَدَلَهُ وَ حَرَّتْ عَلَيْهِ كُلَّ ذَلِكَ الْيَوْمِ. فَتَعَبَ الْحِمَارُ كَثِيرًا وَنَدِمَ عَلَى نَصِيحَتِهِ الثَّوْرِ. وَلَمَّا رَجَعَ عِنْدَ الْمَسَاءِ قَالَ لَهُ الثَّوْرُ كَيْفَ حَالُكَ يَا أَخِي؟ فَقَالَ بِخَيْرٍ. غَيْرَ أَنِّي سَمِعْتُ الْيَوْمَ صَاحِبِنَا يَقُولُ إِذَا اسْتَمَرَ الثَّوْرُ عَلَى هَذَا الْحَالِ وَ لَمْ يَأْكُلْ عِلْفَهُ فَلَا بُدَّ مِنْ ذَبْحِهِ لِنَلَّا أَخْسَرَ ثَمَنَهُ. فَالرَّأْيُ لَكَ يَا صَاحِبِي الْآنَ أَنْ تَرْجِعَ إِلَى عَادَتِكَ وَ تَأْكُلَ عِلْفَكَ لِنَلَّا يَحِلَّ بِكَ هَذَا الْبَلَاءُ الْعَظِيمُ. فَلَمَّا سَمِعَ الثَّوْرُ مَا قَالَ الْحِمَارُ ظَنَّ أَنَّهُ صَادِقٌ فِي قَوْلِهِ وَأَنَّهُ نَاصِحٌ لَهُ فَقَامَ فِي الْحَالِ وَ أَخَذَ يَأْكُلُ عِلْفَهُ. وَ لَمَّا رَأَى الرَّجُلُ عِنْدَ الصَّبَاحِ أَنَّ عِلْفَ الثَّوْرِ مَأْكُولٌ ظَنَّ أَنَّهُ شَفِيَ مِنْ مَرَضِهِ وَ أَخَذَهُ لِلْحِرَاثَةِ كَعَادَتِهِ.

36-машқ

Ялқов шоғирд мадрасага бормаслик учун ўзини касалга солди. У тўғри сўзли киши. Отимизни жуда оз баҳога сотиб кўп хафа бўлдиқ. Тиришқоқ бола хафа бўлмайди. У сенга насиб этади. Бугун узлуксиз ишладим. Сенинг олдингга эртага бормоқчиман. Кун бўйи ҳўкиз билан ер ҳайдадиқ. Бу катта бало. Унга ҳолимни шикоят қилдим. Сенга бало келди.

37

العَنْزَةُ وَالذَّنْبُ

عَرِيْشٌ. عَنْزَةٌ. مُطَارِدَةٌ. مَرًّا لَا يَلْوِي عَلَى أَحَدٍ.

كَانَ رَجُلٌ شَيْخٌ يُقِيمُ فِي غَابَةِ فِي عَرِيْشٍ لَهُ. وَكَانَ هَذَا الشَّيْخُ حَارِسًا لِنَتِكَ الْغَابَةِ. وَكَانَ لَهُ عِدَّةٌ مِنَ الدَّجَاجِ وَ عَنْزَةٌ. فَفِي ذَاتِ يَوْمٍ كَانَتِ الْعَنْزَةُ تَرَعَى قُرْبَ الْعَرِيْشِ وَالذَّجَاجُ حَوْلَهُ إِذْ خَرَجَ ذَنْبٌ مِنْ وَسْطِ الْغَابَةِ وَتَوَجَّهَ نَحْوَهَا. وَكَانَ هَذَا الذَّنْبُ لَمْ يَسْمَعْ صِيَّاحَ الدِّيْكَ قَطُّ. وَفِيْمَا هُوَ مُقْتَرِبٌ إِلَى الْعَرِيْشِ إِذْ صَاحَ الدِّيْكَ صِيَّاحًا شَدِيْدًا. فَلَمَّا سَمِعَ الذَّنْبُ صِيَّاحَ الدِّيْكَ خَافَ خَوْفًا شَدِيْدًا وَهَرَبَ لَا يَلْوِي عَلَى شَيْءٍ. فَظَنَّتِ الْعَنْزَةُ أَنَّهُ هَرَبَ خَوْفًا مِنْهَا. فَصَارَتْ تَتَّبَعُهُ وَتَطَارِدُهُ. فَلَمَّا بَعْدَ الذَّنْبِ عَنِ الْعَرِيْشِ قَلِيْلًا رَجَعَ إِلَى الْعَنْزَةِ وَافْتَرَسَهَا. فَمَاتَتِ الْمَسْكِيْنَةُ قَتِيْلَ حُمَقِهَا.

37-ماشқ

Бўри. Айиқ. Тулки. Арслон. Йўлбарс. Кийик. Қуён. Ит қуённи қувди. Тулки товуқни тутди. Бу ўрмонда кўп йиртқичлар бор. Алҳамдулиллаҳ, касалликдан тузалдим. Бу киши қоровулдир. Ҳеч нарсага қарамасдан югурди. Тонг отди. Хўроз қичқирди. Қариялар масжидга кетди. Қоровул пойлоқчилик қилди. Қароқчилар юртга кирди. Бечора хотин вафот этди.

38

الدُّرُوسُ

جِدُّ. رَوْضَةٌ. ثَمَرٌ. اِيْمَاضٌ. اِطْرَاحٌ. اِغْتِنَامٌ. فَشَلٌ. مُبَادَرَةٌ. تَهَجُّؤٌ. مَلَلٌ. كَيْسٌ. فَارِغٌ. اِحْرَازٌ. اِنْتِمَاسٌ. اَوَانٌ. ذُلٌّ. هَمٌّ. اَجَلٌ.

جَدَّ كُلِّ الْجَدِّ فِي الدَّرْسِ تَنْلُ *** مِنْ رِيَاضِ الْعِلْمِ اَتَمَّارَ الْاَمَلِ
 اَمَّا الْوَقْتُ كَبْرُقٌ مُومَضٌ *** فَاغْتَنِمَهُ وَ اطْرَحْ عَنْكَ الْكَسَلَ
 لَا تُضَيِّعْ اَوَّلَ الْعُمْرِ سُدِّي *** فَتَرَى آخِرَهُ شَرَّ الْفَشَلِ
 فُرْصَةُ التَّحْصِيلِ لِلتَّمْيِيزِ فِي *** اَوَّلِ الْعُمْرِ فَبَادِرْ بِالْعَجَلِ
 اِقْرَأِ الدَّرْسَ تَهَجًّا وَ اَنْتَهَزْ *** كُلَّ وَقْتِ الدَّرْسِ لَا تَشْكُو الْمَلَلِ
 اَنْتَ لَا يَرْضِيكَ كَيْسٌ فَاَرِغْ *** كَيْفَ عَقْلٌ فَاَرِغْ يَا مَنْ عَقَلَ
 اَحْرَزِ الْعِلْمَ بِعَقْلٍ ثَابِتٍ *** وَ التَّمَسُّ فِي جَمْعِهِ خَيْرَ الْحَيْلِ
 مَا اَوْ اَنْ اللّٰهُ هَذَا اِنَّهُ *** وَقْتُ دَرْسٍ وَاجْتِهَادٍ وَعَمَلِ
 اِنْ صَرَفْتَ الْوَقْتَ فِي اللَّعْبِ وَلَمْ *** تَنْتَبِهَ لِلدَّرْسِ تَحْقَرْ وَ تَذَلْ
 هَمَّكَ اَصْرِفْهُ اِلَى جَائِزَةٍ *** اِنْ تَنَلَّهَا تَنْلِ الْفَخْرَ الْاَجَلَ

38-дарс

Аввалги дарсларда мафъулун биҳи феъли ҳазф бўлишининг тўртта вожиб ўрни бор экани, шулар орасидан иккинчиси ва биринчиси айтиб ўтилган эди. Энди эса шу дарсимизда учинчиси келгандир. Бу мафъулун биҳи шундай исмки, унинг насб қилувчи омили, яъни феъли кейин тафсир қилиб беришлик шартига биноан яшириб қўйилган мафъулун биҳидир. Омили, яъни феъли яшириб қўйилган ушбу мафъулун биҳи шундай исмки, ундан кейин бир феъл ёки шибҳи феъл келган бўлиб, мазкур исмга қайтувчи замирига ёки мазкур исмга алоқадор бўлган нарсасига амал қилиб (омил бўлиб), шу исмнинг айни ўзига амал қилишдан (омил бўлишдан) юз ўтирган ҳолатда бўлади. Юз ўтирган ҳолати шундай даражада бўладики, агар мазкур исмнинг устига (унинг олдидан) ўша феълнинг айни ўзини ёки шибҳи феълни ё шу феълнинг муносибини, яъни

маънодошини олиб, ўтказилса, шунда мазкур исмни насб қила оладиган ҳолатда бўлмоғи керак.

Масалан:

- 1)
- زَيْدًا ضَرَبْتَهُ
- ↓
- ضَرَبْتُ زَيْدًا ضَرَبْتَهُ
- ↙ ↘
- муфассир муфассар
- 2)
- زَيْدًا ضَرَبْتُ غُلَامَةً
- ↓
- أَهَنْتُ زَيْدًا ضَرَبْتُ غُلَامَةً
- ↙ ↘
- муфассир муфассара муносиби

38-машқ

Вақтни ғанимат бил. Ялқовни тарк қил. Сен бўш кимсага рози бўлсанг-да, бўш ақлга рози бўлмаслигинг керак. Яшин ялтиради. Вақтни беҳудага кетказдик. Бу вақт иш, дарс вақти эди. Кўп дам олдингиз, ўрнингиздан туринг-да, ишни давом эттиринг. Дарсларимиз жуда оғир. Сени ҳеч қачон унутмайман. Бола йиғлади. Муаззин азон айтди.

39

اصْطَدْتُ دُبًّا

- اصْطَدْتُ دُبًّا.

- جِئْتُ بِهِ هُنَا.

- لَا يَجِيءُ .
 - اِذَنْ خَلَّ سَبِيلَهُ وَ جِءَ اَنْتَ نَفْسُكَ
 - وَ لَكِنْ هُوَ لَا يُخَلِّي سَبِيلِي .

39-машқ

Бир деҳқон билан айиқ ўртасида дўстлик бор эди. Икковлари бирлашиб буғдой экишди. Йиғим вақти келганида ҳалиги деҳқон айиққа: «Эй дўст, энди буғдойни бўлишайлик. Сен қайси томонини хоҳлайсан, устиними ёки остини?» деди. Айиқ: «Ости тарафини хоҳлайман», деди. Бу билан деҳқон айиқни алдади. Иккинчи йил икковлари шолғом экишди. Йиғим пайти бўлганида ҳалиги деҳқон айиқ олдига келиб: «Эй биродар, бу йил қайси бирини танлайсан, устиними ёки остини?» деди. Айиқ бу гал алданишдан қўрқиб устки томонини ихтиёр қилди. Лекин бу гал ҳам алданди. Бундан кейин айиқ деҳқон билан бутунлай дўстлик алоқасини узди.

40

الْكَلْبَةُ وَاللَّبْوَةُ

كَلْبَةٌ. تَغَيَّرَ. لَبْوَةٌ. بَطْنٌ.

يُحْكِي أَنَّ كَلْبَةً عَيَّرَتْ لَبْوَةً فَقَالَتْ أَنَا الدُّ ثَمَانِيَةٌ فِي بَطْنٍ وَاحِدٍ
 وَأَنْتِ لَا تَلِدِينَ إِلَّا وَاحِدًا. فَقَالَتِ اللَّبْوَةُ إِلَّا أَنِّي الدُّ أَسَدًا وَأَنْتِ تَلِدِينَ
 الْكِلَابَ. فَقَلِيلِي خَيْرٌ مِنْ كَثِيرِكَ.

40-ماشق

От. Ит. Мушук. Эшак. Хўкиз. Эчки. Така. Хўроз. Товуқ. Товуқ тухум қилди. Хўроз жуда қаттиқ қичқирди. Хўкиз билан ер ҳайдадик. Мушук миёвлади. Ит вовиллади. Эчки карамни еди. Ит баъзи вақтларда бир қориндан саккизта бола туғади. Камбағални уялтирма. Киссамда ўн сўм пул бор. Уйқудан уйғондим. Сувда сузишади. Унинг ялқовлиги учун танбеҳ бердим. Ёз фаслини ўйин-кулгида ўтказдик. Қуш сайради. Халқнинг сўзига алданма! Пешин вақти ўтди. Оқшом вақти кирди. У кичик кўнгилли хотин.

41

الْبِرَاعَةُ وَالْقِرْدَةُ وَالطَّائِرُ

قِرْدٌ. رِيحٌ. بِرَاعَةٌ. شَرَارَةٌ.
حَطَبٌ. نَفْحٌ. تَرَوْحٌ. اِبْقَادٌ. تَدْفِنَةٌ.
نِدَاءٌ. تَبْيِينٌ. اسْتِقَامَةٌ. تَقْوِيمٌ. عُوْدٌ.
اِنْحِنَاءٌ. قَوْسٌ. اِبَاءٌ.

كَانَ جَمَاعَةٌ مِنَ الْقِرْدَةِ يَسْكُنُونَ
فِي جَبَلٍ فَبَحَثُوا فِي لَيْلَةٍ بَارِدَةٍ ذَاتِ

رِيَاحٍ وَأَمْطَارٍ عَنِ نَارٍ فَلَمْ يَجِدُوا. فَرَأَوْا بِرَاعَةً تَطِيرُ كَأَنَّهَا شَرَارَةٌ نَارٍ
فَطَنُّوْهَا نَارًا. فَجَمَعُوا حَطَبًا كَثِيرًا وَ الْقُوَّةَ عَلَيْهَا. وَجَعَلُوا يَنْفُخُونَ
بِأَفْوَاهِهِمْ وَيَتَرَوِّحُونَ بِأَيْدِيهِمْ طَمَعًا فِي أَنْ يُوقِدُوا نَارًا تَدْفِنُهُمْ مِنَ الْبَرْدِ.

وَكَانَ قَرِيبًا مِنْهُمْ طَائِرٌ عَلَى شَجَرَةٍ يَنْظُرُ مَا يَصْنَعُونَ. فَجَعَلَ يُنَادِيهِمْ وَ يَقُولُ لَا تَتَّعَبُوا فَإِنَّ الَّذِي رَأَيْتُمُوهُ لَيْسَ بِنَارٍ. فَلَمَّا لَمْ يَسْمَعُوا قَوْلَهُ عَزَمَ عَلَى الْقُرْبِ مِنْهُمْ لِيُبَيِّنَ خَطَأَهُمْ. فَمَرَّ بِهِ رَجُلٌ فَعَرَفَ مَا عَزَمَ عَلَيْهِ. فَقَالَ لَهُ لَا تَطْلُبْ تَقْوِيمَ مَا لَا يَسْتَفِيمُ فَإِنَّ الْعُودَ الَّذِي لَا يَنْحَنِي لَا يَعْمَلُ مِنْهُ الْقَوْسُ. فَأَبَى الطَّائِرُ أَنْ يَطِيرَ وَاقْتَرَبَ إِلَى الْقِرْدَةِ لِيُعَرِّفَهُمْ أَنَّ الْبِرَاعَةَ لَيْسَتْ بِنَارٍ. فَتَنَاوَلَهُ بَعْضُ الْقِرْدَةِ وَصَرَبَ بِهِ الْأَرْضَ فَمَاتَ.

41-машқ

Камон ясадик. Озроқ букилди. Бу тўғри йўлдир. Муҳаммадни чақир. Ўчоққа ўтин сол. Лампани қўйинг. Ўрмонга боришни ният қилдим. Дўстингни изла. Тошкентдаги ҳайвонот боғида турли ҳайвонларни кўрдим. Улар бўрилар, айиқлар, тулкилар, филлар, маймунлар ва бошқа ҳайвонлардир.

42

الْفَأْرُ

ظِلَامٌ. احْتِشَامٌ. يَابِسٌ. حَرِمَانٌ. نَفِيسٌ. زُبْدَةٌ. حَلِيبٌ. سَمْنٌ. مُغَادِرَةٌ.

الْفَأْرُ لَا يَخْرُجُ فِي النَّهَارِ * * * بَلْ يَخْتَبِي فِي دَاخِلِ الْأَحْجَارِ
لَكِنَّهُ إِذَا أَتَى الظَّلَامَ * * * وَكَانَ أَهْلُ الْبَيْتِ فِيهِ نَامُوا
يَسْرَحُ فِي الْبَيْتِ بِلَا احْتِشَامٍ * * * يَأْكُلُ مَا شَاءَ مِنَ الطَّعَامِ
فَتَارَةً يَأْكُلُ خُبْزًا يَابِسًا * * * وَتَارَةً يَحْرِمُنَا النَّفَاسَا
مِنْ لَحْمَةٍ أَوْ زُبْدَةٍ أَوْ جُبْنٍ * * * أَوْ مِنْ حَلِيبٍ طَيِّبٍ أَوْ سَمْنٍ

ثُمَّ إِذَا أَحَسَّ بِالْهَرِّ ظَهَرَ *** غَادَرَ طَيْبَ الْعَيْشِ فِي الْبَيْتِ وَفَرَّ
يَلْتَمِسُ النِّجَاةَ وَالسَّلَامَةَ *** مِنْ دُونِ أَنْ تَأْخُذَهُ نِدَامَةٌ

42-ماشق

Қаймоқни жуда яхши кўраман. Онам беш қадоқ пишлоқ сотиб олди. Узоқ вақт яшади. Бу нон қотган. Хонада яшириндим. Баъзи вақтда ўқийман. Бир соат ухладим. Хоҳлаганингни егин ва хоҳлаганингни ич! Хоҳлаган вақтда ётамиз, хоҳлаган вақтда турамиз. Аллоҳдан саломатлик сўраймиз. Бухоро шаҳрини тарк қилдик.

43

الدُّبَابَةُ وَالْتَّوْرُ

تَتَّقِي. تَقَلَّ عَلَيْهِ. إِعْلَامٌ. شُعُورٌ.

دُبَابَةٌ وَقَعَتْ عَلَى قَرْنِ تَوْرٍ. وَظَنَّتْ أَنَّهَا ثَقَلَتْ عَلَيْهِ. فَقَالَتْ لَهُ إِنَّ
كُنْتُ قَدْ ثَقَلْتُ عَلَيْكَ فَأَعْلَمْنِي حَتَّى أَطِيرَ عَنْكَ. فَقَالَ لَهَا التَّوْرُ يَا هَذِهِ
مَا شَعَرْتُ بِنُزُولِكَ حَتَّى يُرِيحَنِي فِرَاقُكَ.

43-ماشق

Чумоли. Пашша. Чивин. Бурга. Бит. Чигиртка. Бугун оз ухладим. Чивинлар тез кўпаяди. Бит, бурга, чивин инсонга азият берадиган ҳашаротлардир. Суварак жуда ялқовдир. Чумоли жуда ҳаракатчандир. Бу пашша катта, буниси эса кичкинадир. Бу оғир ва бу енгилдир. Бизнинг олдимизга қачон келишингни менга билдир. Уни ботир деб биламан.

44

الثَّعْلَبُ

دِهَاءٌ. امْتِصَّاصٌ. قَصَبُ السُّكَّرِ. بِلْدَةٌ كَذَا. اغْنَاءٌ. قَطْرَةٌ. مِشْمَشٌ. بُسْتَانٌ. شَرَّةٌ. هَرَوَلَةٌ. غَرِيبٌ. سَلَخٌ. عَرَضٌ.

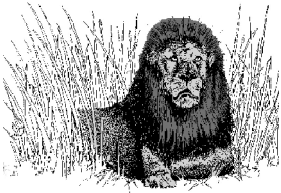
الثَّعْلَبُ أَكْثَرُ الْحَيَوَانَاتِ احْتِيَالًا وَدِهَاءً. وَالْإِنْسَانُ يَنْسَبُ إِلَيْهِ حَيْلًا كَثِيرَةً غَيْرَ صَحِيحَةٍ. مِنْهَا أَنَّ ثَعْلَبَيْنِ التَّقِيَّ فِي مَكَانٍ فَسَأَلَ أَحَدُهُمَا الْآخَرَ عَنْ مَحَلِّ أَقَامَتِهِ. فَأَجَابَهُ أَنَّهُ يَسْكُنُ فِي سَاحِلِ نَهْرٍ حَيْثُ يَمْتَصُّ قَصَبَ السُّكَّرِ. فَقَالَ الْآخَرُ تَعَالِ مَعِيَ إِلَى بِلْدَةِ كَذَا حَيْثُ أُغْنِيكَ عَنْ مَصِّ الْقَصَبِ الَّذِي لَا تَتَالُ مِنْهُ قَطْرَةٌ إِلَّا بَعْدَ الْمَشَقَّةِ الشَّدِيدَةِ. فَتَرَى فِيهَا الْمِشْمَشَ الْوَانَا وَغَيْرَهُ مِنَ الثَّمَرِ اللَّذِيذَةِ. فَتَبْعُهُ حَتَّى إِذَا بَلَغَا تِلْكَ الْبِلْدَةَ دَخَلَا بُسْتَانًا كَثِيرَ الْأَشْجَارِ. وَفِيهِ مِنَ الْمِشْمَشِ شَيْءٌ كَثِيرٌ. فَأَخَذَا يَأْكُلَانِ بَشْرَهُ شَدِيدًا. فَأَحَسَّ بِهِمَا الْبُسْتَانِيُّ وَهَرَوَلَ نَحْوَهُمَا بَعْصَاهُ. فَفَرَّ الْأَوَّلُ. أَمَّا الثَّعْلَبُ الْآخَرُ فَلَكُونَهُ غَرِيبَ الدَّارِ هُنَاكَ لَمْ يَسْتَطِعْ عَلَى الْفِرَارِ. فَقَبِضَ الْبُسْتَانِيُّ عَلَيْهِ ثُمَّ نَادَاهُ رَفِيقُهُ مِنْ بَعِيدٍ أَيْنَ الْمُلْتَقَى؟ فَأَجَابَهُ صَبَاحًا فِي سُوقِ الْفِرَاءِ. يَعْنِي أَنَّهُ سَيَذْبَحُ وَيَسْلُخُ قَبْلَ الصَّبَاحِ وَيَعْرَضُ جِلْدَهُ لِلْبَيْعِ فِي السُّوقِ.

44-машқ

Боғбон ўғрини тутди. Отнинг териси сотилди. Ўрикни яхши кўраман. У жуда ёмон киши. Фалон шаҳарда учрашдик. Бизнинг полизда тарвуз, қовун, карам, шолғом, сабзи, пиёз ва бошқа сабзавотлар бор. Шакарқамишни сўрдим. Сенинг турадиган жойинг қаерда? Ялқовлигимдан кўп афсусландим.

45

الأسدُ وَ المُسافرُ

إِبْطَاءً. وَثُوبًا. صَخْرًا. شَاهِقًا. هُوَّةً.
 دَيْبِيًّا. حَافَةً. ضَرَسًا. غُصْنًا. نَصَبًا. قُدُومًا.
 نُفُورًا. تَحَطُّمًا.

كَانَ رَجُلٌ مُسَافِرًا فِي النِّوَاحِي الْجَنُوبِيَّةِ مِنْ أَفْرِيقِيَّةَ. فَوَصَلَ فِي سَفَرِهِ إِلَى صَحْرَاءَ وَاسِعَةٍ. فَرَأَى فِيهَا أَسَدًا عَن بُعْدٍ. وَتَفَقَّ أَنَّ الْأَسَدَ رَأَاهُ أَيْضًا وَجَعَلَ يَتَّبَعُهُ. وَكَانَ إِذَا أَسْرَعَ الْمُسَافِرُ يُسْرِعُ وَإِذَا أِبْطَأَ يُبْطِئُ وَإِذَا وَقَفَ يَقِفُ. فَفَهِمَ أَنَّ الْأَسَدَ يَتَّبَعُهُ عَن بُعْدٍ حَتَّى إِذَا أَتَى الظَّلَامَ يَتَّبِعْ عَلَيْهِ وَيَقْتَرِسُهُ. وَ لَمْ يَكُنِ الْمُسَافِرُ يَقْدِرُ أَنْ يَفِرَّ مِنْ وَجْهِهِ لِأَنَّ الْأَسَدَ أَشَدُّ مِنْهُ سُرْعَةً. فَفَكَّرَ فِي أَنْ يَحْتَالَ لَهُ حِيلَةٌ يَهْلِكُهُ وَ يَتَخَلَّصُ مِنْهُ. فَجَاءَ إِلَى صَخْرٍ شَاهِقٍ تَحْتَهُ هُوَّةٌ عَمِيقَةٌ وَ دَبَّ عَلَى يَدَيْهِ وَ رِجْلَيْهِ وَاخْتَبَأَ عِنْدَ حَافَتِهِ وَرَاءَ ضَرَسٍ مِنْهُ. وَرَأَى هُنَاكَ فِي بَعْضِ شُقُوقِ الصَّخْرِ غُصْنَ شَجَرَةٍ يَابِسًا فَنَصَبَهُ وَجَعَلَ عَلَيْهِ جُبَّتَهُ وَطَرَبُوشَهُ عَلَى هَيْئَةِ رَجُلٍ وَلَمَّا فَرَعَ مِنْ ذَلِكَ رَأَى أَنَّ الْأَسَدَ قَادِمًا إِلَيْهِ يَسِيرٌ سِيرَ الْخَائِفِ عَلَى فَرِيستِهِ أَنْ تَنْفِرَ مِنْهُ. وَحِينَ دَنَا مِنَ الْجُبَّةِ وَالطَّرَبُوشِ وَثَبَ عَلَيْهِمَا فَسَقَطَ إِلَى اسْفَلِ الْهُوَّةِ فَتَحَطَّمَ وَمَاتَ.

45-машқ

Тошкент шаҳрига сафар қилдик. Жуда кенг саҳрода бўлдик. Жуда кечикдик. Бурга сакради. Бола ўрмалаб юрди. Сени йироқдан кўрдим. Мен ҳаракатчанман. Сен эса мандан-да ҳаракатчансан. Мусофир ўз шаҳрига

қайтди. Сендан қочмадик. Сен мени ҳалок этдинг. Жуда қаттиқ машаққатдан кейин оғирликдан қутулдим. Дарсни тугатишди. Чуқурга йиқилдим.

46

النَّاسِكُ

امْتَلَأَ. اسْتِنْفَاءً. عُكَّازَةً. غَلَاءً. حَبْلًا. اسْتِنْجَارًا. آكَارًا. فَآخِرًا.
نَجِيبًا. تَرَعْرَعًا. تَشْدِيدًا.

يُحْكِي أَنَّ نَاسِكًا كَانَ يُرْسِلُ إِلَيْهِ أَحَدَ التَّجَارِ كُلِّ يَوْمٍ رَطْلَيْنِ مِنَ الْعَسَلِ.
فَكَانَ النَّاسِكُ يَأْكُلُ مِنْهُ حَاجَتَهُ وَيَضَعُ الْبَاقِي فِي جِرَّةٍ وَيُعَلِّقُهَا فِي وَتَدٍ فِي
نَاحِيَةِ الْبَيْتِ وَلَمْ يَمُضْ عَلَى ذَلِكَ شَهْرٌ حَتَّى امْتَلَأَتِ الْجِرَّةُ فَبَيْنَمَا هُوَ ذَاتَ
يَوْمٍ مُسْتَلْقٍ عَلَى ظَهْرِهِ وَ الْعُكَّازَةَ فِي يَدِهِ إِذْ تَفَكَّرَ فِي غَلَاءِ الْعَسَلِ. فَقَالَ
سَابِغٌ مَا فِي هَذِهِ الْجِرَّةِ بَدِينَارٍ وَأَشْتَرِي بِهِ عَزْتَيْنِ فَتَحْبَلَانِ وَ تَلْدَانِ فِي كُلِّ
خَمْسَةِ أَشْهُرٍ مَرَّةً. وَلَا تَمْضِي إِلَّا عِدَّةُ سَنَوَاتٍ حَتَّى تَصِيرَ الْعَزْتَانِ مَعْرًا
كَثِيرًا. فَأَبِيعَ بَعْضَ الْمَعْرِ وَ أَشْتَرِي بِثَمَنِهِ بَقْرًا وَ أَشْتَرِي أَرْضًا وَ بَدْرًا وَ
اسْتَأْجَرَ آكَرَةً وَ أَزْرَعُ عَلَى الثَّنِيرَانِ وَ انْتَفَعُ بِالْبَانِ الْإِبَاطِ وَأَوْلَادِهَا. فَلَا يَأْتِي
عَلَيَّ خَمْسُ سِنِينَ إِلَّا وَ أُصِيبُ مِنَ الزَّرْعِ مَالًا كَثِيرًا. فَأَبِيتُ بَيْتًا فَآخِرًا
وَ أَشْتَرِي أفرَاسًا نَجِيبَةً وَ اسْتَأْجَرُ خَادِمًا وَ خَادِمَةً وَ اتَزَوَّجُ امْرَأَةً صَالِحَةً
جَمِيلَةً. فَتَحْمَلُ ثُمَّ تَأْتِي بِغَلَامٍ نَجِيبٍ فَآخْتَارُ لَهُ أَحْسَنَ الْأَسْمَاءِ. فَإِذَا تَرَعْرَعُ
أَدْبَنُهُ وَ أَحْسَنْتُ تَأْدِيبَهُ وَ أَشَدَّدْتُ عَلَيْهِ فِي ذَلِكَ. فَإِنْ اطَاعَنِي وَ إِلَّا ضَرَبْتُهُ بِهَذِهِ
الْعُكَّازَةِ. وَ أَشَارَ بِيَدِهِ إِلَى الْجِرَّةِ فَكَسَرَهَا. فَسَالَ مَا فِيهَا إِلَى وَجْهِهِ.

46-дарс

1. الأَ دان кейин келган “و” зоида бўлади.

46-машқ

Қалам синди. Қаламни синдиридинг. Кўлмак тўлди. Сўфи чалқанча ётди. Бу отдан бирор марта фойдаланмадингиз. Дўстим Алини беш йилдан бери кўрганим йўқ. Мен хонада дарс ўқиётганда дўстим Аҳмад кириб келди. Эллик сўм маошга бир ишчини ёлладик.

47

التَّعْلُبُ وَ مَكْرُهُ

مَائِدَةٌ. خُوَانٌ. لَيْفٌ. تَهْيِئَةٌ.

قَالَ بَعْضُهُمْ كُنَّا فِي سَفَرٍ فِي أَرْضِ الْيَمَنِ. فَوَضَعْنَا الْمَائِدَةَ لِنَتَعَشَى. وَحَضَرَتْ صَلَاةُ الْمَغْرِبِ. فَقُمْنَا لِكَيْ نُصَلِّيَ ثُمَّ نَتَعَشَى. وَتَرَكْنَا الْمَائِدَةَ كَمَا هِيَ. وَكَانَتْ فِيهَا دَجَاجَتَانِ. فَجَاءَ تَعْلُبٌ وَأَخَذَ إِحْدَاهُمَا. فَلَمَّا صَلَّيْنَا اسْفَنَّا عَلَيْهَا. فَبَيْنَمَا نَحْنُ كَذَلِكَ إِذْ جَاءَ التَّعْلُبُ عَلَى مَقْرِبَةٍ مِنَّا وَفِي فَمِهِ شَيْءٌ كَانَتْهُ الدَّجَاجَةُ فَوَضَعَهُ. فَبَادَرْنَا إِلَيْهِ وَنَحْنُ نَحْسِبُهُ الدَّجَاجَةَ. فَجَاءَ إِلَى الْأُخْرَى وَأَخَذَهَا مِنْ فَوْقِ الْخُوَانِ. وَأَخَذْنَا الَّذِي قُمْنَا لِنَأْخُذَهُ فَإِذَا هُوَ لَيْفٌ قَدْ هَيَّأَهُ مِثْلَ الدَّجَاجَةِ. فَرَجَعْنَا وَقَدْ خَسِرْنَا الدَّجَاجَتَيْنِ بِسَبَبِ مَكْرِهِ.

47-машқ

Бу қатиқ эскидир. Ҳар вақт намоз ўқи. Фарид рўза тутди. Камбағалларга ёрдам қил. Мискинларга овқат

бер. Уни от деб гумон қилибман, ҳолбуки у эшак экан. Намозга шошил. Болалар, овқатга келинглار. Ош дастурхонга қўйилди. Аллоҳга итоат қилинглар. Хўкиз сўйдик. Бир томчи сув чанқаган кишига жуда қимматлидир.

48

مُصَاحِبَةُ الْأَشْرَارِ

نُمُوٌّ حَبٌّ. مُوَظَبَةٌ. اتِّلَافٌ. سُنْبَلَةٌ. اِبْقَاعٌ. شَرٌّ.

يُحْكِي أَنَّ فَلَاحًا زَرَعَ فِي أَرْضِهِ قَمَحًا. فَنَبَتَ الزَّرْعُ وَ نَمَا حَتَّى ظَهَرَ فِيهِ الْحَبُّ. وَ كَانَتِ الْغُرَبَانُ مُوَظَبَةً عَلَى الْأَكْلِ مِنْهُ كُلِّ يَوْمٍ حَتَّى اتَّلَفَتْ سَنَابِلَ الْقَمَحِ. فَلَمَّا رَأَى الْفَلَاحُ ذَلِكَ عَزَمَ عَلَى قَتْلِهَا. وَكَانَتْ عِنْدَهُ بَيْغَاءٌ تُخَالِطُ هَذِهِ الطُّيُورَ. فَخَرَجَتْ ذَاتَ يَوْمٍ عَلَى حَسَبِ عَادَتِهَا لِمُرَافَقَةِ هَؤُلَاءِ الْغُرَبَانِ بِدُونِ أَنْ يَعْلَمَ صَاحِبُهَا بِذَلِكَ. وَ قَدْ اتَّفَقَ أَنَّ هَذَا هُوَ الْيَوْمُ الَّذِي اسْتَعَدَّ فِيهِ الْفَلَاحُ لِقَتْلِ الْغُرَبَانِ لِيَسْلَمَ مِنْ شَرِّهَا. فَأَخَذَ بُنْدُقِيَّتَهُ وَرَمَى الْغُرَبَانَ. فَسَقَطَ مِنْهَا ثَلَاثَةٌ عَلَى الْأَرْضِ مَيِّتَةً وَ انْكَسَرَتْ رِجْلُ الْبَيْغَاءِ. فَلَمَّا رَأَى الْفَلَاحُ الْبَيْغَاءَ مَطْرُوحَةً عَلَى الْأَرْضِ مَكْسُورَةَ الرَّجْلِ اسْتَعْرَبَ ذَلِكَ لِأَنَّهُ مَا كَانَ يَعْلَمُ بِوُجُودِهَا مَعَ الْغُرَبَانِ. ثُمَّ قَالَ لَهَا إِنَّ ذَلِكَ مَا حَصَلَ لَكَ الْآنَ مِنْ مُصَاحِبَةِ الْأَشْرَارِ. وَبَعْدَ ذَلِكَ حَمَلَهَا إِلَى الْبَيْتِ عَلَى تِلْكَ الْحَالِ. فَلَمَّا رَأَى أَوْلَادَ الْفَلَاحِ الْبَيْغَاءَ اسْفُؤُوا عَلَيْهَا كَثِيرًا وَ سَأَلُوا أَبَاهُمْ عَنْ سَبَبِ مَا حَصَلَ لَهَا. فَأَجَابَ أَبُوهُمْ أَنَّ مُصَاحِبَةَ الْغُرَبَانِ الْأَشْرَارِ هِيَ الَّتِي أَوْقَعَتْهَا فِي هَذِهِ الْمُصِيبَةِ. ثُمَّ إِنَّ الْبَيْغَاءَ شَفِيَتْ بَعْدَ ذَلِكَ مِنْ مَرَضِهَا وَ صَارَتْ تَقُولُ دَائِمًا لِأَوْلَادِ الْفَلَاحِ (لَا تُصَاحِبُوا الْأَشْرَارَ. لَا تُصَاحِبُوا الْأَشْرَارَ).

48-машқ

Ерни ҳайдадик-да, буғдой сепдик. Буғдой ўсиб, бошоқ чиқарди. Ўрим вақти бўлганида бордик-да, уни ўриб олдик. Қарганинг оёғи синди. Ёвузлар билан бирга бўлишинг дуруст эмас. Нимага йиғлаяпсан, сенга нима бўлди? Алҳамдулиллаҳ, отам беморликдан тузалди. Ундан айрилганим учун кўп қайғурдим. Кўп афсусландим. Улар билан бирга эканингни билмаган эдим. Сени ҳалокатга кетган, дейишди.

49

مَنْ عَلَّمَ؟

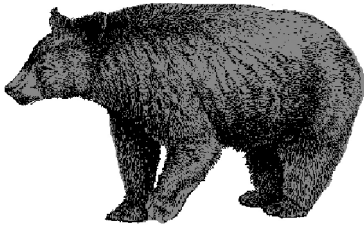
شَيْدًا. جَنِيًّا. كَلَّلًا. تِلَاوَةً. لِحْنًا. خَزْنًا. وَكْرًا.

مَنْ عَلَّمَ الْعُصْفُورَ أَنْ *** يَبْنِي عُشًا فِي الشَّجَرِ
 كَقَصْرِ مَلِكٍ شَادَهُ *** وَ لَمْ يَضَعْ فِيهِ حَجْرًا
 مَنْ عَلَّمَ النَّحْلَةَ أَنْ *** تَجْنِي مِنَ الزَّهْرِ الْعَسَلُ
 قُوْتًا لِأَيَّامِ الشِّتَا *** تَجْمَعُهُ بِلَا كَلَّلٍ
 مَنْ عَلَّمَ الْبُلْبُلَ أَنْ *** يَتَلَوُ أَطْيَابَ الْغِنَا
 يُطْرِبُ كُلَّ خَاطِرٍ *** بِكُلِّ لِحْنٍ حَسَنًا
 أَمْ مَنْ هَدَى النَّمْلَةَ أَنْ *** تَجْمَعُ فِي الصَّيْفِ الطَّعَامَ
 تَخْزِنُهُ فِي وَكْرِهَا *** لِحْيَتِهِ عَلَى انْتِظَامٍ
 اللَّهُ قَدْ عَلَّمَهَا *** ذَاكَ وَ أَعْطَاهَا الْهُدَى
 وَهُوَ لِكُلِّ مُرْشِدٍ *** لِكُلِّ خَيْرٍ أَبَدًا

كَذَٰكَ يُعْطَىٰ خَيْرَهُ * * * لِكُلِّ مَنْ مِنْهُ يَسَلُّ
فَاطْلُبْ إِلَيْهِ آمَلًا * * * مَا خَابَ مَنْ لَهُ أَمَلٌ

49-машқ

Асалари гуллардан шира олади. Булбул чиройли овози билан бизни хурсанд қилди. Унга бир йиллик озуқа бердим. Қуръондаги бир сурани ўқидим. Унга яхши шеърлар ўқитдим. Кун қоронғулашди. У жуда роҳатда. Китобларни сумкага сол-да, бироз дам ол. Чумолидан ишлашни ўрган. У мендан тўрт ёш каттадир. Бувимдан хат олдим.

50

العَنْزَةُ وَالدَّبُّ

تَقَبُّ. صَبَغُ. جَدَى. كَرَبٌ. خِدَاعٌ.

خَرَجَتْ ذَاتَ يَوْمٍ عَنْزَةٌ لِتَحْضُرَ

لأَوْلَادِهَا الصِّغَارِ شَيْئًا يَسُدُّ جُوعَهُمْ. وَخَوَّفَهَا عَلَيْهِمْ مِنَ الدَّبِّ أَوْصَتْهُمْ
أَنْ لَا يَفْتَحُوا الْبَابَ إِلَّا عِنْدَ عَوْدَتِهَا. فَبَعْدَ خُرُوجِهَا بِقَلِيلٍ أَتَى الدَّبُّ وَدَقَّ
الْبَابَ. فَقَالُوا مَنْ أَنْتَ؟ قَالَ أَنَا عَمُّكُمْ الْخُرُوفُ أَتَيْتُ لَزِيَارَتِكُمْ. فَقَالُوا لَا.
نَحْنُ لَا نَفْتَحُ إِلَّا لِأُمَّنَا. فَذَهَبَ الدَّبُّ ثُمَّ رَجَعَ وَدَقَّ الْبَابَ فَسَأَلُوهُ مَنْ أَنْتَ؟
قَالَ الدَّبُّ أَنَا أُمُّكُمْ. فَاقْتَرَبُوا جَمِيعًا مِنَ الْبَابِ وَنَظَرُوا مِنْ نُقُوبِهِ فَأَبْصَرُوا
أَرْجُلَهُ السَّوْدَاءَ فَقَالُوا لَا نَفْتَحُ لِأَنَّ أَرْجُلَكَ سَوْدَاءٌ وَأَرْجُلُ أُمَّنَا بَيضَاءٌ.
فَلَمَّا سَمِعَ الدَّبُّ ذَلِكَ ذَهَبَ حَالًا وَصَبَغَ أَرْجُلَهُ بِلَوْنٍ أبيض. ثُمَّ عَادَ إِلَى
الْبَابِ وَدَقَّهُ وَقَالَ أَنَا أُمُّكُمْ. فَلَمَّا أَبْصَرُوا بَيَاضَ أَرْجُلِهِ تَحَقَّقُوا أَنَّ أُمَّهُمْ

بِالْبَابِ وَفَتَحُوا. فَدَخَلَ الدُّبُّ مُسْرِعًا وَافْتَرَسَهُمُ الْإِ وَاحِدًا كَانَ اخْتَفَى.
 فَلَمَّا عَادَتْ أُمَّهُمْ لَمْ تَجِدِ إِلَّا الْجَدَى الْبَاقِيَ مِنْ أَوْلَادِهَا. وَلَمَّا سَأَلَتْهُ عَنِ
 السَّبَبِ أَخْبَرَهَا بِمَا جَرَى فَاشْتَدَّ كَرْبُهَا وَبَكَتْ وَحَزِنَتْ حُزْنًا شَدِيدًا. وَقَالَتْ
 يَا وَدَى إِنَّ هَذَا كُلُّهُ نَتِيجَةُ تَسَاهُلِكُمْ وَعَدَمِ تَأَمُّلِكُمْ فِي الْأُمُورِ. لِأَنَّ
 أَجْوِبَتَكُمْ هِيَ الَّتِي أَرَشَدَتْ عَدُوَّكُمْ إِلَى كُلِّ مَا عَمِلَهُ مِنَ الْحِيلِ وَفَتَحَتْ لَهُ
 بَابَ الْخِدَاعِ فَسَهَّلَ عَلَيْهِ افْتِرَاسُ اخْوَتِكَ.

50-машқ

Эшик ёриғидан қарадим. Сизни зиёрат қилиш учун келдим. Онам менга ёвуз болалар билан ўйнамаслигимни тавсия қилди. Шунинг учун мен ҳар вақт одобли болалар билангина ўйнайман. Менга ош ҳозирлагин. Менга эшикни очинглар. Уйимизни яшил бўёқ билан бўядик. Дўстим вафот этди, унга кўп қайғурдим. Бу сенинг ишинг натижасидир. Душманлардан сақлан.

51

اللِّصَّانِ وَالْحِمَارِ

مُضَى. مُقَابَلَةٌ. صَحْفَةٌ. اعْجَابٌ. أَيَابٌ. زُقَاقٌ. رِبْحٌ.

يُحْكِي أَنَّ لَصِيْنًا سَرَقًا حِمَارًا وَمَضَى أَحَدُهُمَا لِبَيْعِهِ. فَقَابَلَهُ رَجُلٌ مَعَهُ
 صَحْفَةٌ فِيهَا سَمَكٌ. فَقَالَ لَهُ اتَّبِعْ هَذَا الْحِمَارَ؟ قَالَ نَعَمْ. قَالَ لَهُ اأْمْسِكْ هَذِهِ
 الصَّحْفَةَ حَتَّى أَرْكَبَهُ وَأَجْرِبُهُ فَإِنِ اعْجَبَنِى اشْتَرَيْتُهُ. فَأَمْسَكَ اللَّصُّ
 الصَّحْفَةَ وَرَكِبَ الرَّجُلُ الْحِمَارَ. وَأَخَذَ يُجْرِبُهُ ذَهَابًا وَإِيَابًا حَتَّى ابْتَعَدَ عَنِ

اللصَّ كَثِيرًا. فَدَخَلَ بَعْضَ الْأَرْقَةِ وَمَا زَالَ يَقْطَعُ بِهِ مِنْ زَقَاقٍ إِلَى آخِرِ حَتَّى اخْتَفَى عَنْهُ. فَأَخَذَتْ اللَّصَّ الْحَيْرَةَ مِنْ ذَلِكَ وَعَرَفَ آخِرًا أَنَّهَا حَيْلَةٌ عَلَيْهِ. فَرَجَعَ بِالصَّحْفَةِ فَالْتَقَاهُ رَفِيقُهُ فَقَالَ مَا فَعَلْتَ بِالْحِمَارِ هَلْ بَعْتَهُ؟ قَالَ نَعَمْ. فَقَالَ بِكَمْ بَعْتَهُ؟ قَالَ بِرَأْسِ مَالِهِ وَهَذِهِ الصَّحْفَةُ رِبْحٌ.

51-машқ

Жуда кўп мол фойда қилдик. Дўстим Абдуллоҳга кичик кўчада йўлиқдим. Бир товоқ ош едик. Бу отингни қанчага сотасан? Олтмиш беш сўмга сотаман. Жуда қиммат экан. Эллик сўмга берсанг, оламан. Йўқ, эллик сўмга бера олмайман. Хоҳласанг, олтмиш сўмга ол, хоҳламасанг, олма! Мен бундан бор-йўғи беш сўм фойда қиламан. Қарғаларни тутдик. Беш кун ўтди, лекин қайтгани йўқ.

52

الذُّئْبُ

وَجَارٌ. بَرِيَّةٌ. حَاسَةٌ. شَمٌّ. فَرَسَخٌ.
عَوْدٌ. أَنْفَرَادٌ. عَوَاءٌ. جَرٌّ. اسْتِنَافٌ.
وَلَيْسَ لَهُ قُوَّةٌ تُذَكِّرُ.

الذُّئْبُ مِنْ أَسْرَسِ السَّبَاعِ خُلُقًا وَ أَشَدَّهَا خِيَانَةً وَأَضْرَهَا لِلنَّاسِ. وَ هُوَ أَكْبَرُ مِنَ الْكَلْبِ وَأَشْبَهُ الْحَيَوَانَاتِ بِهِ. وَيَتَّخِذُ وَجَارَهُ فِي الْغَابَاتِ الْبَعِيدَةِ عَنْ مَسَاكِنِ النَّاسِ. وَيَعِيشُ أَيَّامَ الصَّيْفِ عَلَى الْأَرَانِبِ وَالْعَصَافِيرِ وَغَيْرِهِمَا مِنْ الْحَيَوَانَاتِ الصَّغِيرَةِ. وَأَمَّا فِي الشِّتَاءِ فَيَخْرُجُ مِنَ الْغَابَاتِ فَيَطُوفُ فِي

البراري جماعات في طلب الفريسة. وليس له قوة تذكر ولكنه لا يعرف الخوف. فإذا اشتد عليه الجوع يزداد شراسة فيقصد القرى ويهجم على الغنم والبقرة والخيل. وأكثر ما يهجم عليها في الصباح حين ينام الكلاب. وهو يخاف الإنسان إذا لم يهرب منه. ولكنه إذا علم أنه يخافه ويهرب منه يطعم فيه فيدركه ويفترسه. وحاسة الشم فيه قوية جداً فقد يشم الشيء من فرسخ أو أكثر. ومن عادته أنه إذا أكل فريسته وشبع منها لا يعود إليها أبداً. ومن خصاله أيضاً أنه إذا مرض انفرد عن الذئاب لأنها إذا أحست بمرض واحد منها تجتمع إليه فتأكله. ومن عجيب أمره أنه إذا اشتد عليه الجوع عوى فيجتمع إليه الذئاب ويقف بعضها تجاه بعض. فمن ولى منها وتب إليه الباقون واكلوه.

يُحكى أن أحد الأشراف كان ركباً مع زوجته مركبة شتوية تجرها ثلاثة أفراس. فلحقه قطيع من الذئاب يريد افتراسه. فأخذ السائق يحث الأفراس ويضربها بالسوط فرارا من الذئاب. وجعلت الذئاب تشتد في الجري حتى أدركت المركبة. فأمر الرجل السائق أن يخلي أحد الأفراس لكي تشتغل به عنهم. فأكلته في مدة قصيرة ثم استأنفت الجري. فخلي لها السائق فرساً آخر. وأما الثالث فأوصلهم إلى قريتهم سالمين.

52-ماشқ

Бүри увиллади. Итлар вовиллади. Унинг айтарли илми йўқ. Нима учун дўстларингдан айрилдинг? Бүри йиртқичларнинг халққа энг зарарлисидир. Халқнинг молидан таъма қилма. Ошқозонимда жуда қаттиқ оғриқ сездим. Овқатдан тўйдик. Эҳ, ёшлик вақтим қайтса-ку!

Сенинг олдинга қисқа вақтда қайтаман. Бизнинг бир пода қўйимиз бор.

53

الْحَمَامَةُ وَ الثَّعْلَبُ وَمَالِكُ الْحَزِينُ

مَالِكُ الْحَزِينِ. بَيْضٌ. نَخْلَةٌ. خِضَاءَةٌ. اِفْرَاحٌ. نَجَاءٌ. شَاطِئٌ. هَمَزٌ. دَقٌّ.

كَانَتْ حَمَامَةٌ تَبِيضُ فِي رَأْسِ نَخْلَةٍ طَوِيلَةٍ جِدًّا. وَكَانَتْ لَا تَسْتَطِيعُ أَنْ تَبْنِيَ عُشَّهَا إِلَّا بَعْدَ تَعَبٍ شَدِيدٍ وَعَنَاءٍ كَبِيرٍ بِسَبَبِ طُولِ النَّخْلَةِ. فَإِذَا ائْتَمَتْ بِنَاءِ الْعُشِّ بَاضَتْ ثُمَّ حَضَنْتْ بَيْضَهَا فَإِذَا اِفْرَحَتْ وَ اِدْرَكَتْ فِرَاحَهَا جَاءَهَا ثَعْلَبٌ اِعْتَادَ أَنْ يَذْهَبَ إِلَيْهَا فَتَخَافُ مِنْهُ فَتَلْقَى فِرَاحَهَا إِلَيْهِ. فَبَيْنَمَا هِيَ ذَاتَ يَوْمٍ جَالِسَةٌ فِي عُشِّهَا حَزِينَةٌ وَقَدْ اِدْرَكَتْ لَهَا فِرْحَانِ إِذِ اقْبَلَ مَالِكُ الْحَزِينِ فَوَقَعَ عَلَى النَّخْلَةِ فَلَمَّا رَأَى الْحَمَامَةَ حَزِينَةً قَالَ لَهَا يَا حَمَامَةُ مَا لِي أَرَكَ شَدِيدَةً الِهِمِّ سَيِّئَةَ الْحَالِ؟ فَقَالَتْ لَهُ يَا مَالِكُ الْحَزِينُ ائِنِّي اِبْتُلَيْتُ بِثَعْلَبٍ كَلَّمَا اِدْرَكَتْ فِرَاحِي جَاءَنِي فَهَدَدَنِي بِالصُّعُودِ إِلَيَّ فَأَرَمِي إِلَيْهِ فِرَاحِي مِنَ الْخَوْفِ. قَالَ لَهَا مَالِكُ الْحَزِينُ إِذَا اِتَّكَ هَذِهِ الْمَرَّةَ فَقُولِي لَهُ اِصْعِدْ أَيُّهَا الثَّعْلَبُ اِنْ كُنْتَ تَسْتَطِيعُ فَإِذَا اِمْكَنَكَ ذَلِكَ اِطِيرُ اِنَا فَأَنْجُو بِنَفْسِي مِنْكَ. ثُمَّ طَارَ مَالِكُ الْحَزِينِ إِلَى شَاطِئِ النَّهْرِ. فَأَقْبَلَ الثَّعْلَبُ وَفَعَلَ بِالْحَمَامَةِ كَمَا كَانَ يَفْعَلُ مِنْ قَبْلُ. فَأَجَابَتْهُ الْحَمَامَةُ كَمَا عَلَّمَهَا مَالِكُ الْحَزِينِ. فَقَالَ لَهَا مَنْ عَلَّمَكَ هَذَا؟ قَالَتْ عَلَّمَنِي مَالِكُ الْحَزِينِ. فَتَوَجَّهَ الثَّعْلَبُ إِلَى مَالِكِ الْحَزِينِ وَوَجَدَهُ وَاقْفًا عَلَى شَاطِئِ النَّهْرِ. فَقَالَ لَهُ يَا مَالِكُ الْحَزِينُ ائِنَّ تَجْعَلُ رَأْسَكَ إِذَا اِتَّكَ الرِّيحُ عَنْ يَمِينِكَ؟ قَالَ عَنْ شِمَالِي. قَالَ الثَّعْلَبُ فَإِذَا اِتَّكَ عَنْ شِمَالِكَ ائِنَّ

تَجْعَلُ رَأْسَكَ؟ قَالَ عَنْ يَمِينِي أَوْ خَلْفِي. قَالَ فَإِذَا اتَّكَتَ مِنْ كُلِّ جِهَةٍ؟ قَالَ
أَجْعَلُهُ تَحْتَ جَنَاحِي. قَالَ الثَّعْبُ وَكَيْفَ تَسْتَطِيعُ ذَلِكَ أَلَا تُرِيدُنِي كَيْفَ تَصْنَعُ؟
فَادْخَلَ مَالِكُ الْحَرِينِ رَأْسَهُ تَحْتَ جَنَاحِهِ فَوَثَبَ عَلَيْهِ الثَّعْبُ فَأَخَذَهُ ثُمَّ هَمَزَهُ
هَمَزَةً دَقَّ بِهَا عُنُقَهُ. ثُمَّ قَالَ يَا عَدُوَّ نَفْسِكَ تَعْلَمُ الْحَمَامَةَ الْحَيِلَةَ وَتَعْجِزُ عَنْ
ذَلِكَ لِنَفْسِكَ. ثُمَّ قَتَلَهُ وَأَكَلَهُ.

53-машқ

Куш боласини очиб чиқарди. Чумчуқ уя ясади. Товуқ тухум қилди. Ҳалокатдан қутулди. Кўл четида ўтириб кўп балиқ тутдик. Бу хурмо дарахти жуда катта. Бу киши хоин. Бўри итга жуда ўхшайдиган ҳайвон. Соҳилга ҳар кун боришга одатландик. Нега биздан қўрқасан? Сени ейдиган бўри эмасмиз. Менинг ҳолим жуда ночор. Бу қаламни менга бер-чи. Касб қилишдан ожиз қолдим.

54

الْغُرَابُ

اعْتَدَالٌ. ابْصَارٌ. دَهْيٌ. قَفْرٌ. فَوْتُ. تَلَفْتُ.
تَأْكِيدٌ. تَمَرْنٌ. وَضَعٌ. مَطْوَلٌ.

كَانَ الْغُرَابُ فِي الزَّمَانِ الْخَالِيِ * * * يَمْشِي عَلَى رِجْلَيْهِ بِاعْتِدَالٍ
فَأَبْصَرَ الْعَصْفُورَ يَوْمًا يَلْعَبُ * * * وَقَدْ دَهَى عَقْلَ الْغُرَابِ الْعَجَبُ
فَلَمْ يَزَلْ يَسْتَحْسِنُ التَّفَاتَةَ * * * وَقَفَرَهُ حِينَ مَشَى وَفَاتَهُ
وَفَكَرَ الْغُرَابُ فِي تَلَفَّتِهِ * * * وَطَيْرِهِ وَوَثْبِهِ وَخَفَّتِهِ
وَإَكَّدَ الْعَزْمَ عَلَى تَقْلِيدِهِ. * * * وَحَاوَلَ الْخُرُوجَ عَنْ حُدُودِهِ

وَلَمْ يَزَلْ يَعْمَلْ مَا فِي وَسْعِهِ *** وَلَمْ يُفَكِّرْ فِي الَّذِي مِنْ طَبَعِهِ
 فَخَابَ مِنْهُ السَّعْيُ بَعْدَ زَمَنِ *** مُطَوَّلَ قَضَاهُ فِي التَّمَرُّنِ
 وَعَادَ لِلْوَضْعِ الْقَدِيمِ الْأَوَّلِ *** وَمَا شَفَى النَّفْسَ بِنَيْلِ الْأَمَلِ
 لَكِنَّهُ قَدْ نَسِيَ التَّمَشِّيَّ *** وَلَمْ يَعُدْ يَعْرِفُ كَيْفَ يَمْشِي

54-дарс

1. Биринчи “Мабдаъ ул-қироат” китоби таркиб қоидаларининг ўттиз учинчи дарсида **كَانَ** ва унинг шериклари ҳақида қисқача маълумот бериб ўтилган эди. Ҳозир эса айтиб ўтилган афъалу ноқисаларидан бири бўлмиш “**صَارَ**” нинг маъносида, амалида, шартларида унга шерик бўлган бир қанча феъллар бор бўлиб, шулар ҳақида қисқача тўхталамиз. Дастлаб **كَانَ** ва унинг шерикларининг умумий шартларидан энг муҳимларини кўриб чиқсак. Улар қуйидагилар:

1. Уларнинг исми шибҳий жумла бўлмаслиги керак.
2. Уларнинг исми улардан кейин келиши керак ва уларнинг хабари жумлаи иншоия бўлмаслиги керак.
3. Уларнинг исми ва хабари бирга зикр қилинмоғи керак ва ҳоказо. Афъалу ноқисларнинг орасидаги “**صَارَ**” нинг ўзига хос шартлари мавжуд бўлиб, улар қуйидагилардир:

1. Юқоридаги айтиб ўтилган умумий шартлар.
2. Унинг хабари мозий жумлаи феълия бўлмаслиги керак.

Масалан, **صَارَ الْمُتَكَلِّمُ سَكَتًا، صَارَ الْجَالِسُ وَقْفًا** деб бўлмайди.

Энди “**صَارَ**” нинг маъносида, амалида, шартларида унга ўхшаб келадиган феъллар мавжуддир. Уларнинг энг машҳурлари ўн биттадир:

أَصَّ ، رَجَعَ، عَادَ، إِسْتَحَالَ، قَعَدَ، حَارَ، إِرْتَدَّ، تَحَوَّلَ، غَدَاَ، رَاحَ، جَاءَ.

54-ماشқ

Узоқдан айиқни кўрдим. Унинг жавобидан қоникдим. Маймун тақлид қилувчи ҳайвон. У яхши ўргатади. Унутдингми? Ўзингни унутганга солма. Дарс ўқиб беш соат вақт ўтказдим. Вақтим бекор кетди. Мақсадимга эришдим. Саид тиришқоқ шогирд, лекин одобсиздир. Чумоли каби ҳаракатчан бўл. Жиннимисан? Нимага уни уряпсан?

55

رَجَعْتُ بِخُفَى حُنَيْنٍ

أَعْرَابِيٌّ. الْحَيْرَةُ. اسْكَافٌ. مُسَاوِمَةٌ. اضْمَارٌ. حِذَاءٌ. مَكْمَنٌ. عَقْلٌ. اغْتِيَاظٌ.

يُحْكِي أَنَّ أَعْرَابِيًّا قَصَدَ الْحَيْرَةَ لِيَشْتَرِيَ بَعْضَ الْأَمْتَعَةِ. فَقَابَلَهُ وَهُوَ فِي سَوْقِهَا اسْكَافٌ يُدْعَى حُنَيْنًا وَبِيَدِهِ خُفَّانِ. فَسَاوَمَهُ الْأَعْرَابِيُّ بِهِمَا وَلَمْ يَشْتَرِهِمَا لِعَلَاءِ ثَمَنِيهِمَا. فَاغْتَاظَ الْإِسْكَافُ عَلَيْهِ وَاضْمَرَ لَهُ فِي نَفْسِهِ السُّوَاءَ. فَخَرَجَ إِلَى الطَّرِيقِ الَّذِي لَا بُدَّ لِلأَعْرَابِيِّ مِنَ الْمُرُورِ بِهِ. فَعَلَقَ أَحَدَ الْخُفَيْنِ فِي شَجَرَةٍ عَلَى ذَلِكَ الطَّرِيقِ وَتَقَدَّمَ قَلِيلًا وَطَرَحَ الْآخَرَ وَاخْتَفَى. فَجَاءَ الْأَعْرَابِيُّ حِذَاءَ الْخُفِّ الَّذِي فَوْقَ الشَّجَرَةِ فَقَالَ مَا أَحْسَنَ هَذَا الْخُفِّ وَمَا اشْبَهَهُ بِخُفِّ حُنَيْنٍ لَوْ كَانَ مَعَهُ الْآخَرَ لِأَخَذْتُهُ. ثُمَّ تَقَدَّمَ فَرَأَى الْخُفَّ الْآخَرَ مَطْرُوحًا. فَنَزَلَ وَعَقَلَ بَعِيرَهُ وَأَخَذَهُ وَرَجَعَ لِيَأْخُذَ الْأَوَّلَ. وَفِي ذَلِكَ الْوَقْتِ خَرَجَ حُنَيْنٌ مِنْ مَكْمَنِهِ فَأَخَذَ الْبَعِيرَ وَذَهَبَ. فَلَمَّا رَجَعَ الْأَعْرَابِيُّ إِلَى الْمَكَانِ الَّذِي عَقَلَ فِيهِ بَعِيرَهُ لَمْ يَجِدْهُ. فَتَأَسَّفَ كَثِيرًا وَرَجَعَ إِلَى أَهْلِهِ مَاشِيًا. فَسَأَلُوهُ بِمِ رَجَعْتَ مِنَ الْحَيْرَةِ؟ فَأَجَابَهُمْ بِقَوْلِهِ: (رَجَعْتُ بِخُفَى حُنَيْنٍ) فَصَارَتْ مِثْلًا يُضْرَبُ لِكُلِّ مَنْ رَجَعَ خَائِبًا مِنْ سَعْيِهِ.

55-машқ

Онам мендан хафа бўлди. Дўстимнинг уйи ёнидан ўтдик. Дарахт устида бургут кўрдим. Агар олим бўлсанг, ҳурмат қиламан. Отни боғладингизми? Ҳа, боғладим. Этикчи этик тикди. Менинг Тошкентга боришимдан бошқа чорам йўқ. Кўкат бозорига бориб, кўкатлар олиб қайтдик. Ўрмондан уйга пиёда қайтдим.

56

الْبَيْغَاءُ

عَرِيضٌ. حَكَايَةٌ. كَثِيفٌ. سَرْبٌ. كَرَزٌ. نَقْرٌ. لُبٌ. مَعْقُوفٌ. مَقْصِلٌ.
رُقِيٌّ. اسْتِحْمَامٌ. تَبْرُدٌ. جُنُومٌ. تَصْفِيْقٌ. هُبُوبٌ. قَبِيْلُوْلَةٌ. بَيْتُوْتَةٌ.
ازدحامٌ. مَبِيْتٌ. لِحَاءٌ.

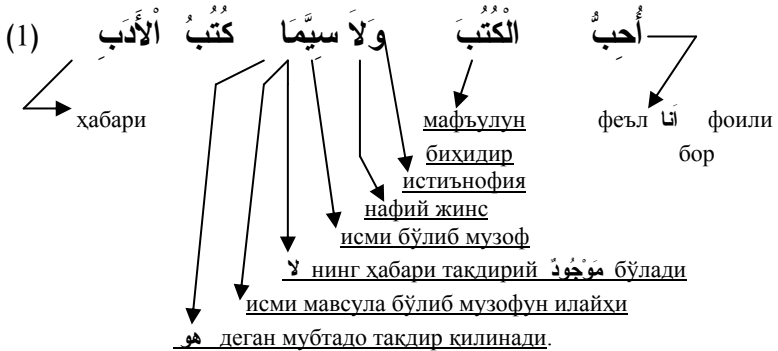
الْبَيْغَاءُ طَائِرٌ عَلَى قَدْرِ الْحَمَامَةِ. لَهُ لِسَانٌ عَرِيضٌ وَقُوَّةٌ عَلَى حَكَايَةِ
الْأَصْوَاتِ. فَالْأَلْيَفُ مِنْهُ يَحْفَظُ كَلَامَ النَّاسِ وَيُعِيدُهُ إِذَا سَمِعَهُ مَرَّةً بَعْدَ مَرَّةٍ
وَهُوَ يَخْتَلِفُ فِي اللَّوْنِ فَقَدْ يَكُونُ أَخْضَرَ أَوْ اصْفَرَ أَوْ أبيضَ. وَيَكْتُرُ فِي
غَابَاتِ الْبُلْدَانِ الْحَارَّةِ كَالْهِندِ وَأَفْرِيقِيَّةِ وَأَمْرِكِيَّةِ الْجَنُوبِيَّةِ. وَأَحَبُّ الْغَابَاتِ
إِلَيْهِ مَا كَانَ مِنْهَا كَثِيفَ الشَّجَرِ أَخْضَرَ الْوَرَقِ. فَتَجْتَمِعُ عَلَى أَغْصَانِ
الْأَشْجَارِ أَسْرَابًا كَثِيرَةً الْعَدَدِ تَصِيحُ وَتُصَوِّتُ أَصْوَاتًا مُخْتَلِطَةً فَيَسْمَعُ لَهَا
ضَجِيحٌ شَدِيدٌ. وَهُوَ يَعِيشُ عَلَى أثمارِ الْأَشْجَارِ. وَالْكَرَزُ الْبَرِيُّ يَلْذُّ لَهُ أَكْثَرَ
مِنْ سَائِرِ الْأثمارِ وَلَا سِيْمًا بَزْرُهُ. فَإِنَّهُ يَضْرِبُهُ بِمَنْقَارِهِ فَيَنْقَرُهُ وَيَسْتَخْرِجُ
لُبَّهُ فِي الْحَالِ. وَمَنْقَارُ الْبَيْغَاءِ قَوِيٌّ حَادٌّ قَسْمُهُ الْأَسْفَلُ قَصِيرٌ وَالْأَعْلَى

طَوِيلٌ مَعْقُوفٌ عَلَى الْأَسْفَلِ. وَأَمَّا رِجْلُهُ فَهِيَ مُفَصَّلَةٌ إِلَى أَصَابِعِ. وَلِلْأَصَابِعِ مَفَاصِلٌ لَيِّنَةٌ فَيَطْوِيهَا كَيْفَ يَشَاءُ كَمَا يَطْوِي الْإِنْسَانُ أَصَابِعَ يَدَيْهِ. وَبِهَا يَسْتَعِينُ عَلَى الصُّعُودِ إِلَى الْأَشْجَارِ فَيَتَلَقُّ بِمِنْقَارِهِ فِي غُصْنٍ وَيَمْسِكُ بِرِجْلِهِ آخَرَ ثُمَّ يَجْدِبُ نَفْسَهُ إِلَى فَوْقٍ. وَلَا يَزَالُ يِرْقَى هَكَذَا حَتَّى يَصِلَ إِلَى رَأْسِ الشَّجَرَةِ. وَالْبَيْغَاءُ يُحِبُّ الْإِسْتِحْمَامَ كَثِيرًا. فَلَا تَزَالُ الْبَيْغَاوَاتُ تَطِيرُ فِي طَلَبِ الْمَاءِ مِنْ غَابَةِ إِلَى غَابَةٍ حَتَّى تَقَعَ عَلَى غَدِيرٍ أَوْ نَهْرٍ فِيهِ مَاءٌ صَافٍ فَتَنْزِلُ تَتَبَرَّدُ فِيهِ زَمَانًا. ثُمَّ تَصْعَدُ وَتَجْتُمُّ جَمِيعُهَا فِي الشَّمْسِ تُصَقِّفُ رِيَشَهَا بِمَنَاقِيرِهَا إِلَى أَنْ تَنْشَفَ. وَعِنْدَ الظُّهْرِ عِنْدَ اشْتِدَادِ الْحَرِّ تَقْصُدُ الْبَيْغَاوَاتُ مَكَانًا ظَلِيلًا مِنَ الْغَابَةِ لَا تُصِيبُهُ الشَّمْسُ فَتَنَامُ فِيهِ عَلَى الْأَغْصَانِ نَوْمًا خَفِيفًا. وَعِنْدَ الْعَصْرِ أَوْ بَعْدَهُ قَلِيلًا تَهْبُ مِنْ قِيْلَوْلَتِهَا وَتَرْجِعُ إِلَى الصِّيَاحِ وَتَنْتَشِرُ فِي طَلَبِ الْقُوْتِ ثُمَّ تَعُودُ إِلَى الْإِسْتِحْمَامِ. وَعِنْدَ الْغُرُوبِ تَبِيْتُ فِي جَوْفِ شَجَرَةٍ وَتَزْدَحْمُ حَتَّى يَضِيقَ بِهَا الْمَبِيْتُ. وَالْمَتَأَخِّرُ مِنْهَا يَتَلَقُّ بِمِنْقَارِهِ وَمَخَالِبِهِ بِلِحَاءِ الشَّجَرَةِ حَوْلَ الْمَبِيْتِ طَوْلَ اللَّيْلِ.

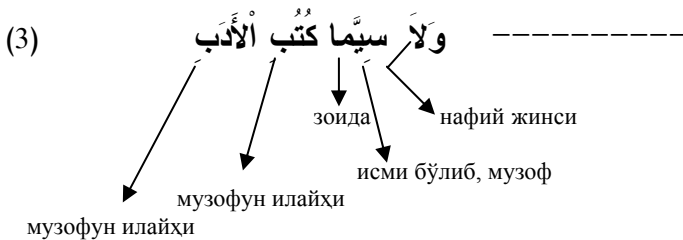
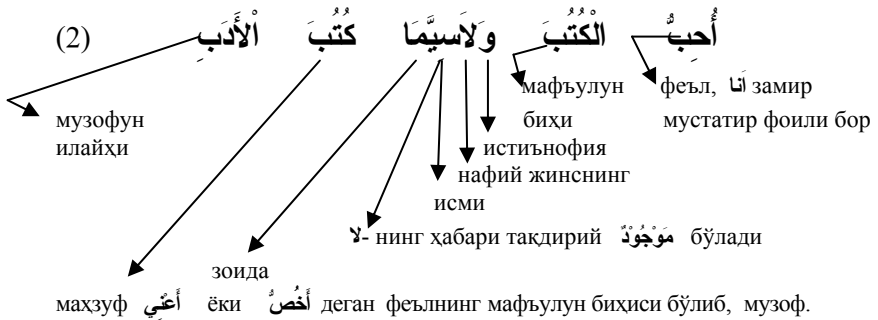
56-дарс

1. Бундан олдинги дарслардан бирида لا - нафий жинс ҳақида маълумот айтиб ўтилган эди. Ҳозир эса шу لا - нафий жинс билан боғлиқ бўлган “لا سِيْمًا” деган иборани кўриб чиқамиз. У учта калимадан иборатдир. لا + سِيَّ + مَا

Бу иборани уч хил эъроблаш мумкин.

Мубтадо - хабар жумласи мавсулага силадир.

56-ماشқ

Унинг тили узун. Овози чиройли. Кўзлари кичкина. Қулоқлари эшак қулоқлари каби катта. Ҳар бармоқнинг бўғинлари бор. Саҳрода кеч киргиздик. Бу ҳикояни кўп марта эшитдим. Бургут ва қарға учиб кетди. Тоза сув ичдилар. Мазали таомлар едик. Самарқанд шаҳрида узоқ йиллар турдик. Ҳозир ватанимиз Тошкентга қайтамыз. Бола уйқусидан уйғонди.

57

السُّلْحَفَاءُ وَالْبَطَّانُ

غَيْضٌ. بَيَّانٌ. فَقَأَ. كَيْفَ السَّبِيلِ إِلَى اِرْضَائِكَ.

يُحْكِي أَنَّ غَدِيرًا كَانَ عِنْدَهُ عَشْبٌ وَكَانَ فِيهِ بَطَّانٌ. وَكَانَ فِي الْغَدِيرِ
سُلْحَفَاءٌ بَيْنَهَا وَبَيْنَ الْبَطَّانِ صِدَاقَةٌ. فَاتَّفَقَ أَنْ غَيْضَ ذَلِكَ الْمَاءِ. فَجَاءَتْ
الْبَطَّانُ لِدَوَاعِ السُّلْحَفَاءِ وَقَالَتْ السَّلَامُ عَلَيْكَ فَإِنَّا ذَاهِبَتَانِ عَنْ هَذَا الْمَكَانِ
لَأَجْلِ نَقْصَانِ الْمَاءِ عَنْهُ. فَقَالَتْ إِنَّمَا بَيِّنُ نَقْصَانِ الْمَاءِ عَلَى مِثْلِ الَّتِي
كَانَتِ السَّقِيئَةُ لَا أَقْدِرُ عَلَى الْعَيْشِ إِلَّا بِالْمَاءِ. فَأَمَّا أَنْتَ فَتَقْدِرَانِ عَلَى
الْعَيْشِ حَيْثُ كُنْتُمَا فَادْهَبَا بِي مَعَكُمْ. قَالَتَا نَعَمْ. قَالَتْ كَيْفَ السَّبِيلُ إِلَى
حَمْلِي. قَالَتَا نَأْخُذُ بِطَرْفِي عُودٍ وَتَقْبِضِينَ بِفِيكَ عَلَى وَسَطِهِ وَنَطِيرُ بِكَ فِي
الْجَوِّ. وَإِيَّاكَ إِذَا سَمِعْتَ النَّاسَ يَتَكَلَّمُونَ أَنْ تَنْطَقِي. ثُمَّ أَخَذَتَاهَا فَطَارَتَا بِهَا
فِي الْجَوِّ. فَقَالَ النَّاسُ عَجَبٌ سُلْحَفَاءٌ بَيْنَ بَطَّانٍ قَدْ حَمَلَتَاهَا. فَلَمَّا سَمِعَتْ
ذَلِكَ قَالَتْ فَقَأَ اللَّهُ أَعْيُنَكُمْ أَيُّهَا النَّاسُ. فَلَمَّا فَتَحَتْ فَأَهَا بِالنُّطْقِ وَقَعَتْ عَلَى
الْأَرْضِ فَمَاتَتْ.

57-дарс

1. Мафъулун биҳи феъли ҳазф бўлишининг тўртта вожиб ўрни бор, улардан биринчи, иккинчи ва учинчилари аввалги дарсларда айтиб ўтилди. Ҳозир эса тўртинчи ўрнини кўриб чиқамиз. Наҳв китобларида буни “тахзир” ўрни деб юритилади. “Тахзир” эса “огоҳ этиш” демакдир. Бу тахзир ўрни иккита кўринишга эга, бири мафъулун биҳидан илгари **إِتَّقِ** деган феъл тақдир қилинади ва шу феълдан кейинги зикр қилинган нарсадан огоҳ этилади.

إِيَّاكَ وَالْأَسَدَ ← بَعْدَ إِيَّاكَ وَالْأَسَدَ

“Шердан сақлангин”.

Иккинчи хил кўринишда эса эҳтиёт қилдириш керак бўлган исм икки бор зикр этилади. Ҳар бирига алоҳида-алоҳида феъл тақдир қилинади.

Масалан: **وَالطَّرِيقَ الطَّرِيقَ ← إِتَّقِ الطَّرِيقَ إِتَّقِ الطَّرِيقَ**

57-машқ

Ёлғон гапиришдан сақлан. Бу овулда тура олмайман. Анҳорнинг суви камайди. Эй икки дўстим, мени ўзингиз билан боғчага олиб боринг. Фотиҳа сурасини ўқидим. У намозни доимий ўқийди. Қуён тез чопадиган ҳайвон. Ялқовни тарк қилинг. Ҳеч кимга адоват сақлама. Балиқнинг барча тури фақат сувда яшай олади.

58

الْحُوتُ

**زَعْفَرَةٌ. فَكٌّ. اشْتَبَاكَ. فَعْرٌ. شِدْقٌ. هُدْبٌ. مِصْفَاةٌ. ابْتِلَاعٌ. مَهْلٌ.
حُوتٌ. تَجْهِيْزٌ عُدَّةٌ. مِطْرَدٌ. حَرْبَةٌ. عَرَزٌ. اِدْمَاءٌ. عِيَاءٌ. عَوْمٌ. شَحْمٌ.
زَيْتٌ. قَارِبٌ. قَلْبٌ.**

الْحُوتُ أَعْظَمُ الْحَيَوَانَاتِ جِسْمًا. وَأَظْنَكُ لَمْ تَرَ فِي زَمَانِكَ كَلَّهُ بَيْنًا كَبِيرًا يَكْفِي لِأَنْ يَسَعَ حُوتًا وَاحِدًا. وَهُوَ يَعِيشُ فِي الْبِحَارِ وَيَسْبُحُ فِيهَا بِوِاسِطَةِ ذَنْبِهِ وَزَعَانِفِهِ كَسَائِرِ الْأَسْمَاكِ. وَلَكِنَّهُ لَا يُعِدُّ مِنْهَا لِأَنَّهُ يَنْتَفِسُ الْهَوَاءَ كَمَا نَتَفَسُهُ نَحْنُ. وَالْحُوتُ فَمٌ كَبِيرٌ جَدًّا. وَلَيْسَ لَهُ شَيْءٌ مِنَ الْأَسْنَانِ وَ لَكِنْ فِي فَكِّهِ الْأَعْلَى عِظَامًا دَقِيقَةً مُشْتَبِكًا بَعْضُهَا بِبَعْضٍ وَمُنْدَلِيَّةً مِنْهُ كَأَهْدَابِ الثَّوْبِ. وَهُوَ يَعِيشُ عَلَى الْأَسْمَاكِ الصَّغِيرَةِ السَّابِحَةِ فِي الْبَحْرِ. فَإِذَا رَأَى عَدَدًا مِنْهَا يَقَعْرُ فَاهُ الْوَاسِعَ فَيَدْخُلُهُ الْمَاءُ بِمَا فِيهِ مِنَ الْأَسْمَاكِ. ثُمَّ يَخْرُجُ الْمَاءَ مِنْ شِدْقِيهِ خُرُوجَهُ مِنَ الْمَصْفَاةِ وَتَبْقَى الْأَسْمَاكُ مُشْتَبِكَةً بِأَهْدَابِ الْعِظْمِيَّةِ فَيَبْتَلِعُهَا عَلَى مَهْلِهِ. وَالتَّجَارُ يُجْهَزُونَ السُّفُنَ بِالرِّجَالِ وَالْعُدَدِ لَصَيْدِهِ فَيَصْطَادُهُ الصَّيَّادُونَ طَعْنًا بِالْمِطَارِدِ وَالْحِرَابِ الْمُشْعَبَةِ فَتَغْرُزُ فِي جِسْمِهِ وَتُدْمِيهِ كَثِيرًا جَدًّا. وَلَا يَزَالُونَ يَطْعُونَهُ حَتَّى يَمُوتَ مِنَ التَّعَبِ وَسَيْلَانِ الدَّمِّ ثُمَّ يَمُوتُ عَائِمًا عَلَى وَجْهِ الْمَاءِ. فَيَأْخُذُونَ شَحْمَهُ وَيَضْعُونَهُ فِي الْبُرَامِيْلِ وَيَحْمِلُونَهُ إِلَى بِلَادِهِمْ لِكَيْ يَسْتَخْرِجُوا مِنْهُ زَيْتًا. وَفِي صَيْدِهِ خَطَرٌ كَبِيرٌ عَلَى قَوَارِبِ الصَّيَّادِينَ لَمَّا يَحْدُثُ مِنَ الْإِضْطِرَابِ الشَّدِيدِ فِي سَطْحِ الْبَحْرِ عِنْدَ ارْتِفَاعِ الْحُوتِ وَهُبُوطِهِ. وَقَدْ يَضْرِبُ الْقَارِبُ بِذَنْبِهِ فَيَكْسِرُهُ أَوْ يَقْلِبُهُ بِمَنْ فِيهِ.

58-ماشқ

Балиқ фақат сувда яшай олади. У жуда қўп турлидир. Уни қармоқ ва тўр билан тутишади. Кит ҳайвонларнинг энг каттасидир. У денгизда яшайди. Уни кема устида махсус қуроллар билан санчиб тутишади. Лекин уни овлашда овчилар учун қўрқинч бор. Чунки у баъзи вақтда ўзини кемага урганда кема силкинади ёки ағанайди.

العُجُومُ وَالسَّرَطَانُ

تَعَشِيْشٌ. اَجْمَةٌ. اِقْتِيَاتٌ. هَرَمٌ. سَرَطَانٌ. عُلْجُومٌ. كَابَةٌ. هَهْنًا.
هُنَالِكَ. نَفَادٌ. مُكَابِرَةٌ. قَصَبٌ. تَلٌّ. اِجَابَةٌ. تَمَكُّنٌ. كَلْبَتَانٌ. فِعَاشٌ بِهَا مَا
عَاشَ. حُبًّا وَكَرَامَةً.

يُحْكِي أَنَّ عُلْجُومًا عَشَّشَ فِي اَجْمَةٍ كَثِيْرَةٍ السَّمَكِ. فَكَانَ يَقْتَاتُ بِمَا فِيهَا
مِنَ السَّمَكِ. فَعَاشَ بِهَا مَا عَاشَ ثُمَّ هَرَمَ فَلَمْ يَسْتَطِعْ صَيْدًا. فَأَصَابَهُ جُوعٌ
وَهَزَالٌ شَدِيْدٌ. فَجَلَسَ يَوْمًا حَزِيْنًا يَلْتَمِسُ الْحِيْلَةَ فِي اَمْرِهِ. فَمَرَّ بِهِ سَرَطَانٌ
فَرَأَى حَالَتَهُ وَدَنَا مِنْهُ وَقَالَ لَهُ مَا لِي اِرَاكَ اِيَّهَا الطَّائِرُ هَكَذَا حَزِيْنًا كَنِيْبًا؟
قَالَ الْعُجُومُ وَكَيْفَ لَا اَحْزَنُ وَقَدْ كُنْتُ اَعِيْشُ مِنْ صَيْدٍ مَا هَهْنًا مِنَ السَّمَكِ.
وَاِنِّي رَأَيْتُ الْيَوْمَ صَيَّادِيْنَ قَدْ مَرَّ بِهَذَا الْمَكَانِ فَقَالَ اَحَدُهُمَا لِصَاحِبِهِ اِنَّ
هَهْنًا سَمَكًا كَثِيْرًا اَفَلَا نَصِيْدُهُ اَوْلَا؟ فَقَالَ الْاٰخَرُ اِنِّي قَدْ رَأَيْتُ فِي مَكَانٍ كَذَا
سَمَكًا اَكْثَرَ مِنْ هَذَا السَّمَكِ فَلَنَبْدُ بِذَلِكَ فَاِذَا فَرَعْنَا مِنْهُ جِئْنَا اِلَى هُنَا فَصَدِنَا
مَا فِيهِ مِنَ السَّمَكِ. وَقَدْ عَلِمْتُ اَنْهُمَا اِذَا فَرَعَا مِنْ صَيْدِمَا هُنَالِكَ مِنَ السَّمَكِ
جَاءَ اِلَى هُنَا فَاَصْطَادَا مَا فِيهَا مِنَ السَّمَكِ. فَاِذَا كَانَ ذَلِكَ فَهُوَ هَلَاكِي وَنَفَادٌ
مُدَّتِي. فَلَمَّا سَمِعَ السَّرَطَانُ ذَلِكَ مِنْهُ اَنْطَلَقَ اِلَى جَمَاعَةِ السَّمَكِ فَاخْبَرَهُنَّ
بِذَلِكَ. فَاَقْبَلْنَ عَلَى الْعُجُومِ وَاسْتَشْرَنَّهُ فِي اَمْرِهِنَّ. فَقَالَ الْعُجُومُ اَمَّا مُكَابِرَةٌ
الصَيَّادِيْنَ فَلَا طَاقَةَ لِي بِهَا. وَلَا اَعْلَمُ حِيْلَةً اِلَّا الذَّهَابَ اِلَى غَدِيْرٍ قَرِيْبٍ مِنْ
هُنَا فِيهِ سَمَكٌ كَثِيْرٌ وَمِيَاهٌ وَقَصَبٌ. فَاِنْ اسْتَطَعْتَنَّ الْاِنْتِقَالَ اِلَيْهِ كَانَ فِيهِ
سَعَادَتُكُنَّ. فَكُلْنَ لَهُ اِنْنَا لَا نَسْتَطِيْعُ ذَلِكَ اِلَّا بِمَعُوْنَةٍ مِنْكَ فَفَرَجُوْكَ اِنْ تَحْمِلْنَا

إلى ذلك الغدير. فأجاب العُجُومُ إلى طلبهنَّ وجعلَ يحملُ كلَّ يومٍ سمكتين حتى ينتهي بهما إلى تلٍّ فيأكلهُما. فلما جاء العُجُومُ ذاتَ يومٍ لأخذ السمكتين على عادته أقبلَ عليه السرطانُ فقال له اني أيضاً أريدُ أن أذهبَ إلى ذلك الغديرِ فأرجوك أن تحملني إليه. فقال له حباً وكرامةً، واحتمله وطار به حتى إذا دنا من التلِّ الذي كان يأكلُ السمكَ فيه نظرَ السرطانُ فرأى عظامَ السمكِ مجموعةً هناك. فعلمَ أن العُجُومَ هو صاحبها وأنه يريدُ به مثلَ ذلك. فأخذَ يدبرُ الحيلَ للخلاصِ عن العُجُومِ وأهلاكه حتى تمكنَ من عنقه فعصرها بكلبتيه فمات. ثم رجعَ إلى الأجمَّةِ التي كان يعيشُ فيها فأخبرَ جماعةَ السمكِ بالقصةِ.

59-ماشқ

Қуш уя ясаб тухум қўйди. Ундан кейин бола очиб чиқарди. Жума намозини ўқиб бўлдик. Буни кўтаришга менинг кучим етмайди. Унга яқин бордим. Бу қиссани ҳеч кимга айтма. Биз билан овқатланишга борасанми? Мен унга қарши тура олмайман. Аллоҳнинг ёрдами бўлмаганида бу ишни қила олмасдик. Эй душман! Бармоғимни қонатдинг. Унинг ёвузлигидан қутулиш учун ҳийла топдик. Бу жуда улғайган, саксон беш ёшда.

60

أَيُّ الثَّلَاثَةِ أَشَدُّ حُمْقًا؟

تَمَنَّى. عَشْرَةٌ. طَوْقٌ. زِقٌّ. وَيْحٌ. وَيْحَكَ.

يُحَى أَنْ أَحْمَقِينَ اصْطَحَبَا فِي طَرِيقٍ. فَقَالَ أَحَدُهُمَا لِلْآخَرِ تَعَالَى نَتَمَنَّ عَلَى اللَّهِ فَإِنَّ الطَّرِيقَ تَقَطَّعَ بِالْحَدِيثِ. فَقَالَ أَنَا أَتَمَنَّى قُطْعَانَ غَنَمٍ

أَنْتَفَعُ بِأَلْبَانِهَا وَلُحُومِهَا وَأَصْوَافِهَا وَقَالَ الْآخِرُ أَنَا أَتَمَنَّى قَطْعَانَ ذَنَابِ
 أُرْسَلُهَا عَلَى غَمِّكَ حَتَّى لَا تَتْرُكَ مِنْهُ شَيْئًا. فَقَالَ وَيْحَكَ أَهَذَا مِنْ حَقِّ
 الصُّحْبَةِ وَحَرَمَةِ الْعِشْرَةِ؟ فَتَصَايِحًا وَتَخَاصِمًا وَاشْتَدَّتْ الْخُصُومَةُ
 بَيْنَهُمَا حَتَّى تَمَاسَكَا بِالْأَطْوَاقِ. ثُمَّ تَرَاضِيَا عَلَى أَنْ أَوَّلَ مَنْ يَطْلَعُ
 عَلَيْهِمَا يَكُونُ حَكَمًا بَيْنَهُمَا. فَطَلَعَ عَلَيْهِمَا شَيْخٌ بِحِمَارٍ عَلَيْهِ زِقَانٌ مِنْ
 عَسَلٍ. فَحَدَّثَاهُ بِحَدِيثِهِمَا فَأَنْزَلَ الزَّقِينِ وَقَتَحَهُمَا حَتَّى سَالَ الْعَسَلُ عَلَى
 التُّرَابِ. ثُمَّ قَالَ صَبَّ اللَّهُ دَمِي مِثْلَ هَذَا الْعَسَلِ إِنْ لَمْ تَكُونَا أَحْمَقَيْنِ.

60-дарс

1. وَيْحٌ феъли махзуф мафъулун мутлоқдир. Унинг феъли истеъмолдан тушиб қолган, яъни мана шу وَيْحٌ нинг навидан бўлган феъл йўқдир. Унинг маъноси баъзида мақтов, баъзида таъажжуб, баъзида эса бировни ёмонлаганда ишлатилади. Агар у рафъ қилиб ўқилса, мубтадо бўлади. Насб қилиб ўқилса, юқорида айтиб ўтилгандек, мафъулун мутлоқ бўлади.

60-машқ

Сендан беш сўм қарз бериб туришингни сўрайман, Худо хоҳласа, ўн беш кундан кейин қайтараман. Балиқ ёғи камқонликка фойдадир, лекин ошқозонга зарарлидир. Овчи балиқ билан ризқланади. Дўстим вафот этди, Аллоҳ раҳмат қилсин. Болаларингни яхшилаб тарбия қил. Уларнинг одобли бўлишларига ҳаракат қил. Аллоҳ ва Унинг расулига итоат қил. Аллоҳ ва Унинг расулига итоат қилмаган кишилар дунё ва охиратда зиён кўргувчилардир.

تَمَّ الْكِتَابُ الثَّانِي بِعَوْنِ اللَّهِ

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Али ал-Жорим ва Мустафо Амин. “ан-Наҳвул возиҳ фи қоваъидил луғатил аробийяти”, Дору кубоил ҳадиса, Қоҳира. 2007.
2. Абдулазиз Муҳаммад Фохир. “Тавзиҳун-Наҳв шарҳ ибн Ақил”, Қоҳира. 1995.
3. Муҳаммад Муҳйиуддин Абдулҳамид. “Шарҳ ибн Ақил ала алфияти ибн Молик”, Дорул фикр, Байрут. 1979.
4. ад-Дуктур Абдуҳ ар-Рожиҳий. “Ат - татбиқун - наҳвий”, Мактабатул маъариф, ар-Риёз. 1999.
5. Ибн Ҳожиб. “ал - Кофия” . Тошкент. 1330- хижрий сана.
6. Абдурраҳмон Жомий. “Шарҳ мулло”. Мустафо Муҳаммадхон матбаъаси, Тошкент. 1307- хижрий сана.
7. Маҳмуд аз-Замахшарий. “ал-Унмузаж”. Тошкент ислом университети нашриёти. 2001 йил.

АРАБЧА СЎЗЛАРНИНГ ТАРЖИМАЛАРИ

<hr/>		1	ўқувчи	تَلْمِيذٌ
дафтар	كُرَّاسٌ	ёзяпти	يَكْتُبُ	
чизғич	مَسْطَرٌ			3
перо	رِيشَةٌ	қаламдон	مَقْلَمَةٌ	
қоғоз	وَرَقٌ	чироқ	مِصْبَاحٌ	
бу	هَذَا	гугурт	كَبْرِيْتُ	
қаерда	أَيْنَ	хона	حُجْرَةٌ	
нима	مَا	бўр	تَبَاشِيرٌ	
ол	خَذُ	устида	عَلَى -	
келтир	هَاتِ		اُكْتُبْ عَلَى	
Босма	نَشَافَةٌ	Доскага ёз	اللَّوْحِ	
<hr/>		2	ким	مَنْ
синф	فَصْلٌ	ўқи	اِقْرَأْ	
ёзув курсиси	مَكْتَبُ الْمُعَلِّمِ	кир	اُدْخُلْ	
сиёҳ	حَيْرٌ	тушун	اَفْهَمْ	
ўчирғич	مِمْحَاةٌ	ўтир	اَقْعُدْ	
ручка	مَاسِكَةٌ	дераза	شُبَّانِكٌ	
курси	كُرْسِيٌّ			4
бу ерда	هُنَا	уй	بَيْتٌ	
...да (қўшимча)	فِي	ҳовли	دَارٌ	
синфда	فِي الْفَصْلِ	токча	رَقْفٌ	
ўқияпти	يَقْرَأُ	бола	وَلَدٌ	

овқат	طَبِيخٌ	мен	أَنَا
чай	شَايٌ	сен	أَنْتَ
кофе, қаҳва	قَهْوَةٌ	у	هُوَ
шакар	سُكَّرٌ	қачон	مَتَى
еяпти	يَأْكُلُ	дан (қўшимчаси)	مِنْ
ичяпти	يَشْرَبُ		أَخْرَجَ مِنْ
эй	يَا	мадрасадан чиқ	الْمَدْرَسَةِ
эй фарид	يَا فَرِيدٌ	қичқиряпти	يَصِيحُ
билан	بِ	тойчоқ	مُهْرٌ
<hr/>		5	7
бўёқ қалам	قَلَمُ الرَّصَاصِ	сузяпти	يَسْبِجُ
тош қалам	قَلَمُ الْأَرْدُوَازِ	тўп	كُرَّةٌ
у ерда	هُنَاكَ	...ми	هَلْ
зал	رَدْهَةٌ	ёзяптимми ?	هَلْ يَكْتُبُ ؟
гўшт	لَحْمٌ	балиқ	سَمَكٌ
нон	خُبْزٌ	сув	مَاءٌ
кел	تَعَالَى	сут	لَبَنٌ
ёдла	احْفَظْ	кейин	بَعْدَ
эшик	بَابٌ	дарсдан кейин	بَعْدَ الدَّرْسِ
ухляяпти	يَنَامُ	олдин	قَبْلَ
<hr/>		6	يَقُومُ
югурияпти	يَرُضُّ	қараяпти	يَنْظُرُ
товуқ	دَجَاجَةٌ	ўйнаяпти	يَلْعَبُ
бузоқ	عِجْلٌ	ҳа	نَعَمْ

Маҳмуднинг	8	сукут қилмоқ	سُكُوت
қалами	قَلَمٌ مَحْمُودٍ	нима учун	لِمَ
унинг	هُ	куляпти	يَضْحَكُ
сенинг	كَ	йиғляпти	يَبْكِي
менинг	يَ		11
яхши кўради	يُحِبُّ	кесмоқ	قَطَعَ
итоат қилади	يُطِيعُ	чанқамоқ	عَطَشَ
	9	кўп	كَثِيرٌ
ўрмон	غَابٌ	оз, кам	قَلِيلٌ
боғ	جُنَيْتَةٌ	бой	عَنِيٌّ
...га (қўшимча)	إِلَى	камбағал	فَقِيرٌ
мадрасага	إِلَى الْمَدْرَسَةِ	эркак киши	رَجُلٌ
сичқон	فَارٌّ	ана у	ذَلِكَ
мушук	هَرٌّ	олдида	أَمَامَ
бор, топилади	يُوجَدُ	орқасида	وَرَاءَ
очди	فَتَحَ		12
миндим	رَكِبْتُ	чизғичлар	مَسَاطِرِ
кетдинг	ذَهَبْتُ	дафтарлар	كِرَارِيَسِ
айғир от	حِصَانٌ	тахталар	الْوِاحِ
	10	дарслар	دُرُوسِ
лаган	طَبَقٌ	босмалар	نَشَافَاتِ
туз	مِلْحٌ	ўқувчилар	تَلَامِدَةِ
устида	فَوْقَ	эшиклар	أَبْوَابِ
остида	تَحْتَ	биз	نَحْنُ

сизлар	أَنْتُمْ	булар	هُؤْلَاءِ
улар	هُمْ	уларнинг	هُمْ
ўқингизлар	أَقْرَأُوا	сизларнинг	كُمْ
жойнамозлар	مُصَلِّيَات	бизнинг	نَا
мисвоқлар	مَسَاوِيكُ		14
<hr/>			
	13	пиёлалар	فَنَاجِيْنَ
бобо	جَدَّ	пичоқлар	سَكَكِيْنَ
боболар	أَجْدَادُ	отлар	أَفْرَاسِ
буви, момо	جَدَّة	итлар	كَلَابِ
бувилар	جَدَّات	ҳам, яна	أَيْضًا
оталар	آبَاء	мен ҳам ёздим	أَنَا أَيْضًا كَتَبْتُ
оналар	أُمَّهَات	юрмоқ	مَشَى
ака -укалар	أَخُوَّة	қўймоқ	وَضَعَ
опа-сингиллар	أَخَوَات	у ч л а м о қ (қаламни)	بَرَى
шаҳар	بَلَدَةٌ	келмоқ	مَجِيءٌ
синфлар	فُصُولُ	ўрганмоқ	تَعَلَّمَ
деразалар	شَبَابِيكُ		15
ўғиллар	أَبْنَاء	курсилар	كِرَاسِي
қизлар	بَنَات	ўқитувчилар	مُعَلِّمُونَ
болалар	أَوْلَادُ	сотиб олмоқ	اشْتَرَاء
қоғозлар	أَوْرَاقُ	сотмоқ	بَيْع
мадрасалар	مَدَارِسُ	ҳозир	الآن
эй!	إِيهَآ	фақат	فَقَطْ
эй ўқувчи	إِيهَآ التَّلْمِيذُ	фақат ҳозир	الآن فَقَطْ

кўрмоқ	رُؤِيَةٌ		17
соҳиб, ўртоқ	صَاحِبٍ	тиришқоқ	مُجْتَهِدٍ
бирга	مَعَ	дангаса	كَسَلَانَ
ёздик	كَتَبْنَا	катта	كَبِيرٍ
ўқидингиз	قَرَأْتُمْ	кичкина	صَغِيرٍ
кетдилар	ذَهَبُوا	узун	طَوِيلٍ
кейин, сўнг	ثُمَّ	қисқа	قَصِيرٍ
	16	янги	جَدِيدٍ
ошпаз	طَبَّاحٍ	эски	قَدِيمٍ
ошхона	مَطْبَخٍ	ўткир	حَادٍ
пишпирмоқ	طَبَخَ	ўтмас	كَهَامٍ
бозор	سُوقٍ	супурмоқ	كَنْسٍ
қарамоқ	الْتِفَاتِ	болға	مَطْرِقَةٍ
хўрмат қилмоқ	احْتَرَامٍ		18
сўз айтмоқ	قَوْلٍ	калит	مِفْتَاحٍ
эшитмоқ	سَمَاعٍ	калитлар	مِفَاتِيحٍ
доимо, ҳамиша	دَائِمًا	баланд	رَفِيعٍ
ўнг	يَمِينٍ	паст	وَضِيعٍ
чап, сўл	شِمَالٍ	кенг	وَاسِعٍ
сиёҳдонлар	مَحَابِرٍ	тор	ضَيِّقٍ
ўйнама	لَا تَلْعَبُ	итоатлик	مُطِيعٍ
ўйнамангиз	لَا تَلْعَبُوا	осий	عَصٍ
хизматчи	خَادِمٍ	одобли	مُؤَدَّبٍ
бия	حَجْرٍ	одобсиз	غَيْرُ مُؤَدَّبٍ

чиройли	جَمِيل	лимон	لَيْمُون
хунук	قَبِيح	узум	عَنْب
қулфламоқ	أَفْأَل	жуда	جدا
ёрмоқ, араламоқ	نَشْر	қадоқ	رَطْل
ўтин, ёғоч	خَشَب	лаззатли	لَذِيذ
унинг	هُ	аччиқ	مُرَّ
сенинг	كَ	жоним билан	بِكُلِّ ارْتِيَاحٍ
менинг	نِي	жуда хурсандлик билан	بِكُلِّ سُرُورٍ
<hr/>		19	ل
кўча	شَارِع	учун	لِيَكْتَبَ
ўтмоқ	مُرُور	ёзмоқ учун	<hr/>
			21
эрталаб	بَاكْرَا	1	وَاحِد
кечкикиб	مُتَأَخَّرَا	2	اِثْنَان
очиқ	مَفْتُوح	3	ثَلَاثَة
ёпиқ	مَقْفُول	4	أَرْبَعَة
бугун	الْيَوْم	5	خَمْسَة
бугун кечаси	الْأَيَّامَة	6	سِتَّة
суюкли	مَحْبُوب	7	سَبْعَة
суюксиз	مَمْقُوت	8	ثَمَانِيَة
яхши	جَيِّدَا	9	تِسْعَة
тушмоқ	سُقُوط	10	عَشْرَة
<hr/>		20	مَلِيْم
олма	تُفَّاح	тийин	رُوبِل
апелсин	بُرْتُقَال	сўм	قِرْش
		танга (чақа)	

Миср пули	جَنِيه	секунд, сония	ثَانِيَة
баҳоси	قِيَمَة	баҳор	رَبِيع
қанча?	كَمْ	ёз	صَيْف
туради	يُسَاوِي	куз	خَرِيف
<hr/> <hr/>		22	қиш
кутубхона	مَكْتَبَة	15	خَمْسَة عَشَرَ
китоб сотувчи	كُتْبِي	23	ثَلَاثَة وَعِشْرُونَ
ишламоқ, шу- фулланмоқ	أَشْتَغَال	100	مِئَة
20	عِشْرُونَ	1000	أَلْف
30	ثَلَاثُونَ	фасл	فَصْل
40	أَرْبَعُونَ	<hr/> <hr/>	
50	خَمْسُونَ	тахорат оляпти	يَتَوَضَّأُ
60	سِتُونَ	намоз ўқияпти	يُصَلِّي
70	سَبْعُونَ	тос тоғора	طَسَّتْ
80	ثَمَانُونَ	совун	صَابُونَ
90	تِسْعُونَ	ювмоқ	عَسَل
<hr/> <hr/>		23	артмоқ
йил	سَنَة	бет юз	وَجْه
ой	شَهْر	намоз	صَلَاة
ҳафта	أُسْبُوع	бомдод	فَجْر
кун	يَوْم	пешин	ظَهْر
кундузи	نَهَار	аср	عَصْر
минут, дақиқа	دَقِيقَة	шом	مَغْرِب
кечаси	لَيْل	хуфтон	عِشَاء

	25	бармоқ учи	أَنْمَلُ
инсон	اِنْسَانٌ	тирноқ	ظَفْرٌ
инсонлар	نَاسٌ	мўйлов	شَارِبٌ
бош	رَأْسٌ	сон	فَخَذٌ
соч	شَعْرٌ	ҳаракатлантирмоқ	تَحْرِيكٌ
пешона	جَبْهَةٌ	ҳамиша	إِذَا
қош	حَاجِبٌ	йўқ	لَا
лаб	شَفَاةٌ	ёлфон гапирмайди	لَا يَكْذِبُ
бурун	أَنْفٌ	қора	اسْوَدُّ
оғиз	فَمٌّ	оқ	أَبْيَضُ
тил	لِسَانٌ		27
қўл	يَدٌ	соқол	لِحْيَةٌ
бармоқ	إِصْبَعٌ	ўнг қўл	يَدٌ يُمْنَى
ушламоқ	أَمْسَاكٌ	чап қўл	يَدٌ يُسْرَى
ёлфон	كَذِبٌ	тепа лаб	شَفَاةٌ عَلْيَا
мен учун	لِي	остки лаб	شَفَاةٌ سُفْلَى
сен учун	لَكَ	оёқ	رِجْلٌ
баъзиси	بَعْضٌ	тўпиқдан пастки оёқ	قَدَمٌ
ҳаммаси	كُلٌّ	(қўл ёки оёқ) ичи	رَاحَةٌ
	26	ошиқ	كَعْبٌ
қовоқ	جَفْنٌ	тирсак	مِرْفَقٌ
киприк	هَبَبٌ	тизза	رُكْبَةٌ
кафт	كَفٌّ	тиш	سِنٌّ
бўйин	عُنُقٌ	ҳар ким	كُلُّ أَحَدٍ

ўқимади	مَا قَرَأَ	пойтахт	عَاصِمَةٌ
ҳеч ким фаҳламади	مَا فَهَمَ أَحَدٌ	қишлоқ	قَرْيَةٌ
ҳеч ким келмади	مَا جَاءَ أَحَدٌ	раҳмат айтмоқ	شَكَرَ
<hr/>		28	اِحْسَانٌ
эрталаб	صَبَاحًا	қайтмоқ	رَجُوعٌ
кечаси	مَسَاءً	қолмоқ	بَقَاءً
эртага	غَدًا	арзон	رَخِيصٌ
кеча	امْسَئِلًا	қиммат	غَالٍ
қандай?	كَيْفَ	ота-она	أَبَوَانِ
ҳолинг қандай?	كَيْفَ حَالُكَ ؟	қариндошлар	أَقْرَابٍ
поезд	قَطَارٌ	<hr/>	
Аллоҳ сени сақласин	حَفِظَكَ اللَّهُ	ўқитувчи (киши)	مُعَلِّمٌ
саййидим	سَيِّدِي	ўқитувчи (аёл)	مُعَلِّمَةٌ
менда	عِنْدِي	ўқувчи	تَلْمِيزٌ
сенда	عِنْدَكَ	ўқувчи (қиз)	تَلْمِيزَةٌ
унда	عِنْدَهُ	ўқувчилар	تَلْمِيزَاتٌ
вокзал	مَحَطَّةٌ	ўқувчи қизлар	تَلْمِيزَاتٌ
йўналмоқ	تَوَجَّهَ	эркак	رَجُلٌ
темир йўл	سِكَّةٌ حَدِيدِيَّةٌ	эркаклар	رِجَالٌ
<hr/>		29	اِمْرَأَةٌ
оч (киши)	جَائِعٌ	хотинлар	نِسَاءٌ
ташна, чанқоқ (киши)	عَطْشَانٌ	бу (аёл)	هَذِهِ
саҳий	كَرِيمٌ	ана у	تِلْكَ
бахил	بَخِيلٌ	катта (аёл)	كَبِيرَةٌ

	31	кўрпа, тўшак	فِرَاش
у (аёл)	هِيَ	ёзяпсан	تَكْتَبِينَ
мактаб	كُتَاب		34
ёзяпти (аёл)	تَكْتَبُ	дарахт	شَجَر
	32	ухлатмоқ	تَنْوِيم
стол	تَرَايِزَة	фишт	لَبِن
ёз	أَكْتُبِي يَا	ўсмоқ	نَبْت
Оиша	عَائِشَة	тайёрламоқ	احضار
унинг (аёл)	هَا	бермоқ	اعطاء
сенинг (аёл)	ك	ўйнади (аёл)	لَعِبْت
кел	تَعَالَى	ҳали ёзмадим	مَا كَتَبْتُ بَعْدُ
тарамоқ	تَمَشِيْط	бола	وَلِيْد
	33	болага қаровчи (энага)	حَاضِنَة
тозаламоқ	تَنْظِيْف	бешик	مَهْد
ифлос қилмоқ	تَلْوِيْث	беламоқ	قَمَط
суртмоқ, ишқаламоқ	مَسْح	қўлбоғич	قِمَاط
тозаламоқ	نَظِيْف		35
кир	وَسَخ	эгар	سَرَج
кийим	لِبَاس	эгарламоқ	اسْرَاج
бўлади	يَكُوْنُ	юганламоқ	الْجَام
бўл	كُنْ	темир	حَدِيْد
аммо	أَمَّا	асбоб	آلَة
келтир, бер	هَاتِي	ясамоқ ишламоқ	صَنَعَة
дастрўмол	مَنْدِيْل	нима	مَاذَا

ундан бошқа	وَعَيْرُ ذَلِكَ	тикмоқ	خِيَاطَةٌ
қозон	قَدْرٌ	келтирмоқ	تَقْدِيمٌ
мис	نَحَاسٌ	куртка	دِرَاعَةٌ
оқ қўрғошин	قَصْدِيرٌ		37
пўлат	فُولَادٌ	дўппи	طَاقِيَّةٌ
писка	مُوسَى	салла	عِمَامَةٌ
эгов	مِيرَدٌ	кисса, чўнтак	جَيْبٌ
курак	مَجْرَفَةٌ	қимматроқ	أَعْلَى
	36	арзонроқ	أَرْخَصٌ
Чакмон (устки кийим)	رِدَاءٌ	эшитдим ва итоат	سَمَاعًا وَطَاعَةً
кийимлар	الْبِسَةِ	қилдим	عِنْدَمَا أَذْهَبُ
куйлак	قَمِيصٌ	борган вақтимда	فَرُوءَةٌ
иштон	سِرْوَالٌ	тўн чопон	زَرٌّ
т а р б у ш	طَرَبُوشٌ	тугмаламоқ	بَنِيْقَةٌ
газмол	قَمَاشٌ	ёқа	أَبْنَةٌ
кундузги овқатни	تَقْدَى	бўйинтуриқ	جُرْمُوقٌ
емоқ	تَعَشَّى	калиш	عُرْوَةٌ
кечки овқатни	عَدَاءٌ	петла	زَرٌّ
емоқ	عَشَاءٌ	тугма	خَفٌّ
кундузги овқат	لَمًّا	махси, этик	38
кечки овқат	أَكْبَرٌ		
...ганда	أَصْغَرٌ	шляпа	قُبْعَةٌ
каттароқ	أَبْسٌ	пул	نُقْدٌ
кичикроқ	نَزْعٌ	пуллар	نُقُودٌ
киймоқ		пахта	قَطْنٌ
ечмоқ			

палто	دَفَاء	қуёш	شَمْس
жун, юнг	صُوف	юлдуз	كَوْكَب
мато	مَتَاع	ёмғир	مَطَر
савдогар	تَاجِر	қор	نَج
шайёл (иштон боғич)	شَيَال	тоғ	جَبَل
дўкон	دُكَّان	денгиз	بَحْر
газ (узунлик ўлчови)	ذِرَاع	кўл	بُحَيْرَة
синдирмоқ	كَسَّر	дарё	نَهْر
ёзилди	كُتِبَ	чиқмоқ	طَلُوع
ўқилади	يُقْرَأُ	ботмоқ	غُرُوب
Туфли	جَزْمَة	тушмоқ	نَزُول
<hr/> <hr/>			
	39	кўтарилмоқ	صُعُود
қўнғироқ	جَرَس	совуқ	بَرْد
чалмоқ	دَقَق	иссиқ	حَر
девор	جِدَار	ёмғирли кун	يَوْم مُمَطِر
шифт	سَقْف	очиқ кун	يَوْم مُصِح
кўпдан бери	مِنْ زَمَان	пишмоқ	نَضَج
сен	أَنْتَ	музламоқ	جُمُود
Зайдми?	أَزِيدُ	қаттиқ	شَدِيد
ёки	أَمْ	ой	قَمَر
очмадими?	أَمَا فَتَحَ	<hr/> <hr/>	
<hr/> <hr/>			41
	40	яқин	قَرِيب
осмон	سَمَاء	узоқ	بَعِيد
ер	أَرْض	қийин	صَعْب

осон	سَهْلٌ	бир ўзи	وَحْدَهُ
вазн	وَزْنٌ	балки	بَلْ
дан бери	مُنْذُ	баъзида	أَحْيَانًا
15 кундан бери	مُنْذُ خَمْسَةِ أَيَّامٍ	номланади	يُسَمَّى
ҳеч	قَطَّ	Фариддан китоб-	سَأَلْتُ فَرِيدًا
агар	أَإِذَا	ни сўрадим	كِتَابًا
агар келса	أَإِذَا جَاءَ	Фариддан сен	سَأَلْتُ فَرِيدًا عَنْكَ
сенга вожиб бўлади	يَجِبُ عَلَيْكَ	хақингда сўрадим	
сенга дарсингни ўқишлигинг во-	يَجِبُ عَلَيْكَ أَنْ		43
жиб бўлади	تَقْرَأَ دَرْسَكَ	соғлом	صَحِيحٌ
	42	касал	مَرِيضٌ
		дори	دَوَاءٌ
амаки	عَمٌّ	дард, оғриқ	دَاءٌ
амма	عَمَّةٌ	тузатмоқ	شَفَاءٌ
келин	كَنَّةٌ عَرُوسٌ	қарамоқ	مُعَايَنَةٌ
тоға	خَلٌّ	етмоқ	أَصَابَةٌ
хола	خَالَةٌ	бир неча	عَدَّةٌ
куёв	خَتَنَ عَرِيْسٌ	асносида	أَثْنَاءُ
эр	زَوْجٌ	ёзмади	لَمْ يَكْتُبْ
эринг	زَوْجُكَ	дорихона	أَجْرًا أَحَاتَةً
хотин	زَوْجَةٌ		44
мақтамоқ	مَدَحٌ	ботир, шижоатли	شَجَاعٌ
ёмонламоқ	ذَمٌّ	дўст	صَدِيقٌ
бир ўзим	وَحْدَى	душман	عَدُوٌّ
бир ўзинг	وَحْدَكَ	қўрқоқ	جَبَانٌ

эмас	لَيْسَ		46
у бой эмас мен	هُوَ لَيْسَ بِغَنِيٍّ	ип	خَيْطٌ
камбагал эмасман чол, қария	أَنَا لَسْتُ بِفَقِيرٍ	игна	ابْرَةٌ
йигит	شَيْخٌ	сартарош	حَلَقٌ
камшир	فَتَى	дурадгор	نَجَّارٌ
қиз	عَجُوزٌ	маош	رَأْتِبُ
	فَتَاةٌ	хизматчи	مُسْتَخْدَمٌ
	45	қизил	أَحْمَرٌ
халқа	قُرْطٌ	сариқ	أَصْفَرٌ
шода	عَقْدٌ	ким учун, кимники?	لِمَنْ؟
тилла	ذَهَبٌ	тўғнағич (илгак)	دَبُوسٌ
узук	خَاتَمٌ		47
маржон	مَرْجَانٌ	чалғи	مِحْسٌ
билак узук	سِوَارٌ	деҳқон	فَلَّاحٌ
кўмиш	فِضَّةٌ	экмоқ	زَّرْعٌ
ёқут	يَاقُوتٌ	буғдой	قَمَحٌ
дур	لُؤْلُؤٌ	арпа	شَعِيرٌ
олмос	أَلْمَاسٌ	ун	دَقِيقٌ
узукнинг кўзи	فَصٌّ	кепак	نَخَالَةٌ
кучли	قَوِيٌّ	пичан	حَشَبِيشٌ
кучсиз	ضَعِيفٌ	ўт-ўлан	عُشْبٌ
гумон қилмоқ	ظَنَّ	улар (аёл)	هَنَّ
синфда деб гумон қиляпман	اظَّنُّ فِي الْفَصْلِ	ўқияпсан	تَقْرَأَنَّ
илтимос, марҳамат қилиб	مِنْ فَضْلِكَ	фаҳмлангиз	أَفْهَمَنَّ

кетдилар	ذَهَبِينَ	чумчуқ	عَصْفُور
қайтдингиз	رَجَعْتُن	бойўғли	بوم
	48	бургут	نَسْر
шундай кишики	الَّذِي	йўлбарс	نَمْرٌ
шундай аёлки	الَّتِي	шундайики	مَا
шундай кишиларки	الَّذِينَ	ҳайвонлар-	مِنَ الْحَيَوَانَاتِ مَا هُوَ
шундай аёлларки	اللَّوَاتِي	дан уй ҳайвон	أَهْلِي
мен бу ўқув-	أَنَا الَّذِي أُعَلِّمُ هَذَا	бўлганлари бор	50
чини ўқитаман	التَّلْمِيذِ	анжир	تَيْن
	49	хурмо	رَطْب
уй ҳайвони	أَهْلِي	мандарин	يُوسُفَ أَفْنَدِي
ёввойи	بَرِّي	анор	رُْمَان
каби	مِثْلُ	ўрик	مِثْمِش
кийик	غَزَالٌ	бодринг	خِيَار
қуш	طَيْر	тарра	قَتَاءٌ
қушлар	طُيُور	карам	كَرْتَب
қуён	ارْتَب	бақлажон	بَادِنَجَان
туя	جَمَل	сабзи	جَزْر
тулки	ثَعْلَب	шалғам	لِفْت
арслон, шер	اسد	помидор	طَمَاطِمٌ
қоплон	فَهْد	сармсоқ	ثوم
ўрдак	بَط	қалампир	فَأْفَلٌ
каптар	حَمَام	картошка	بَطَاطِسُ
тўти	بَيْغَاء	мева	ثَمَر

ҳосил, мева	فَاكِهَةٌ		52
аччиқ чучук	سَطَّطَةٌ	қайси	أَيُّ
узмоқ	قَطْفٌ	қайсилари	أَيْهَمُ
ширин	حُلُوٌّ	қайси биримиз тиришқоқроқмиз	أَيْنَا أَكْثَرُ اجْتِهَادًا
нордон	حَامِضٌ	латта	طَلَّاسَةٌ
ўтган	مَاضٍ	яхшироқ	أَحَبُّ
қўшмоқ	اِضْأَفَةٌ	қатиқ	رَأْبَةٌ
	51	сарёғ	سَمَنٌ
набира	حَافِدٌ	тортмоқ	جَرٌّ
ўлмоқ	مَوْتٌ	ҳаммаси	جَمِيعٌ
ҳайвоннинг еми	عَلْفٌ	қўриқламоқ, сақламоқ	حِرَاسَةٌ
кўпайтирмақ	تَكْثِيرٌ	кўприк	جِسْرٌ
безовта қилмоқ	أَزْعَجٌ	бўлак	قِطْعَةٌ
тухум қўймоқ	بِيضٌ	соя	ظَلٌّ
тухум	بَيْضَةٌ	бошқа, иккинчи	آخَرٌ
товуқ тухум қилди	بَاضَتِ الدَّجَاجَةُ	тортиб олмоқ	اِخْتِطَافٌ
ундай бўлса	أَذِنَ	отмоқ	رَمَى
ўғилча	بُنْيٌ	ўрин, эваз	بَدَلٌ
бошлади	أَخَذَ	унинг ўрнига	بَدَلَهُ
ўқий бошлади	أَخَذَ يَقْرَأُ		
агар	إِنْ		
агар менга келсанг	إِنْ جِئْتَنِي		
мен сени ҳурмат	أَكْرَمْتُكَ		
қиламан			

ИККИНЧИ ҚИСМ ЛУҒАТЛАРИ

		1		
Ота	وَالِدٌ	Муаллим ўқиға-	قَرَأْتُ كَمَا	
Дўкон	مَخْزَنٌ	нидек ўқидим	قَرَأَ الْمُعَلِّمُ	
Турмоқ	مُكْتَبٌ			3
Иш	أَمْرٌ	Кучукча	جَرَوْ	
Қасд қилмоқ	عَزَمَ	Пайтда, вақтида	حِينَ	
Кун бўйи	طُولَ الْيَوْمِ	Вовилламоқ	نُبَّاحٌ	
Мен сендан	أَنَا أَصْغَرُ	Ўтламоқ	سَرَحَ	
беш ёш кичик-	مِنْكَ بِخَمْسِ	Етмоқ	لِحُقُوقِ	
ман	سِنِينَ	Олди томон	قُدَّامٌ	
		Етиб олмоқ	إِيصَالَ	
		Қодир бўлмоқ	قُدْرَةً	
Озгина вақт	هُنَيْهَةً	Учмоқ	طِيرَانٌ	
Улуғламоқ	تَعْظِيمٌ	Учди	طَارَ	
Бошламоқ	بَدَأَ	Унга қодир бўлди	قَدَرَ عَلَيْهِ	
Буюрмоқ	أَمَرَ	Ўқиётган пайтда	حِينَ يَقْرَأُ	
Имло қилмоқ, ёзмоқ	أَمَلَاءَ			4
Тугамоқ	انْتِهَاءً	Тақвим (календар)	تَقْوِيمٌ	
Кетмоқ	انْتَصَرَافٌ	Харита	خَرِيْطَةٌ	
Каби, (гани- дек)	كَيْ	Ўргоқ	رَفِيْئٌ	

Дарс олмоқ	تَلَقَّى	Лозим, чорасиз	لَا بُدَّ
Тингламоқ, қулоқ солмоқ	اسْتَمَاعَ	Ўқишинг лозим	لَا بُدَّ مِنَ الْقِرَاءَةِ
Унга қулоқ солди	اسْتَمَعَ لَهُ	Қ о л д и р м о қ . (бўш, ҳоли қол- дирмоқ)	تَخْلِيَةً
Устун чиқмоқ, ғолиб	فَانَزَ	Бажармоқ, ўтамоқ	قَضَاءً
Бекор ўтказмоқ	تَضَيَّعَ	Осийлик қилмоқ	عَصِيَانٌ
Беҳуда, бўш	سُدَى	Пайдо бўлмоқ	حُدُوثٌ
Ечмоқ	حَلَّ	Осмоқ, илмоқ	تَعَلَّقَ
Ю р и ш - т у р и ш , сийрат	سَيْرَةٌ	Қўрқинч, хатар	خَطَرٌ
Изоҳ қилмоқ, оч- моқ	شَرَحَ	Эришмоқ, етмоқ	بُلُوغٌ
Шундайки, (мавсу- ла маъносиди)	مِنْ	Синмоқ	انْكَسَارٌ
Ҳар бир сени яхши кўрадиган	كُلُّ مَنْ يُحِبُّكَ	Ботмоқ, чўкмоқ	غَرَقٌ
Шундай қилиб	وَهَكَذَا		6
Мукофот	جَائِزَةٌ	Одат	دَأْبٌ
Белгиламоқ	تَعَيَّنَ	Ваҳший хайвон	وَحْشٌ
	5	Изламоқ	تَفْتِيْشٌ
Фойда	مَنْفَعَةٌ	К и т о б н и	فَتَشٌّ عَنِ
Кечаларнинг бирида	ذَاتَ لَيْلَةٍ	қидирди	الْكِتَابِ
Ҳозирламоқ, тай- ёрламоқ	اسْتَعْدَادًا	Овламоқ, ов	صَيْدٌ
Кўнгил бермоқ, мойил бўлмоқ	مَيْلٌ	Вақтики, агар	إِذَا
Ёпмоқ	طَى	Чоғда	بَيْنَمَا

Мен	ёлғиз	بَيْنَمَا أَنَا	Хато қилмоқ (те-	اِخْطَاءً
ўзим	синфда	أَقْرَأُ فِي	гиза олмаслик)	اِخْطَاءً
ўқиётган чоғ-		الْفَصْلِ وَحْدِي	Овчи овлашда	الصَّيَادُ
имда муаллим		إِذَا الْمُعَلِّمُ دَخَلَ	хатога йўл қўйди	الصَّيْدُ
кириб келди		هُوًّا	Ўликка солмоқ	تَمَوَّتْ
Қўрқинч		هَائِلٌ	Ҳидламоқ, искамоқ	شَمًّا
Қўрқинчли		زَحْفًا	Нафас олмоқ	تَنَفَّسَ
Судралиб юрмоқ		زَحْفًا	Зарар қилмоқ	اِضْرَارًا
Гўдак эмаклаб		الصَّبِي	Унга зарар қилди	أَضْرَبَ بِهِ
юрди		زَحْفًا	Мазаҳ қилмоқ	مِزَاحًا
Аскар душман		الْعَسْكَرُ	Секингина пи-	هَمْسًا
томон бости-		إِلَى الْعَدُوِّ	чирлаб айтмоқ	مُرَافَقَةً
риб борди		صُرَاخًا	Ўртоқ бўлмоқ	دَنِيءًا
Қағиққичқирмоқ		تَصْوِيبًا	Ночор, пасткаш	جُبْتًا
Тўғриламоқ,		بُندُوقِيَّةً	Гавда, жусса	فِي الْحَالِ
нишонга олмоқ		إِطْلَاقًا	Шу онда	7
Милтиқ		رِصَاصًا	Яйлов, ўтлоқ	مَرْجًا
Отмоқ		إِصَابَةً	Қочмоқ	فِرَارًا
Ўқ		إِصَابَاتٍ	Акс-садо	صَدَايَ
Тегмоқ		الْبُنْدُوقِيَّةَ الْأَرْنَبَ	Аччиқланмоқ	غَضَبًا
Милтиқ қуёнга				
тўғриланди				

Сўкмоқ	سَبَبٌ	Сарф қилмоқ	بَذَلَ
Ҳақорат қилмоқ	شَتَمَ	Тоқат, куч Барча кучини	وَسَعَّ
Қайтармоқ	اعَادَةٌ	сарф қилди	بَذَلَ وَسَعَةً
Сўкишмоқ	مُشَاتَمَةٌ	Ҳашарот	حَشْرَاءٌ
Шикоят қилмоқ	شِكَايَةٌ	Азият бермоқ	اِيْذَاءٌ
Ҳ о л а т и м н и дўстимга ши- коят қилдим	شَكَوْتُ حَالِي	Тараф	جِهَةٌ
Я ш и р и н м о қ , беркинмоқ	اِلَى صَدِيقِي	Соя	ظِلٌّ
Бошқа	اِخْتِبَاءٌ	Пашша	ذُبَابٌ
Тақиллатмоқ, (қоқмоқ)	سِوَى	Ўлдирмоқ	قَتَلَ
У ўқиган	طَرَقٌ	Яхшидир	خَيْرٌ
пайтда	فِيْمَا هُوَ		9
Шу вақтда	يَقْرَأُ	Қаримоқ, кек- саймоқ	شَيْخُوخَةٌ
Овозини борича	عِنْدَ ذَلِكَ	Ҳийла қилмоқ	اِحْتِيَالٌ
Сўзма-сўз	اعْلَى صَوْتِهِ	Ўзига ўзи ҳий- ла қилди	اِحْتَالَ لِنَفْسِهِ
Бундан олдин	كَلِمَةً فَكَلِمَةً	Касалга ўхшат- моқ (солмоқ)	تَمَارُضٌ
	قَبْلَ ذَلِكَ	For	غَارٌ
	8	Ҳар ўқиганида	كُلَّمَا قَرَأَ
Тарбия қилмоқ	تَرْبِيَةٌ	Келмоқ	اَتِيَانٌ
Улфат бўлмоқ	اَلْفَةُ	Овламоқ, тутмоқ	اِفْتِرَاسٌ
Ажралмоқ, ай- рилиш	مُفَارَقَةٌ	Ўлжа, овланган нарса	فَرِيْسَةٌ

Салом бермоқ	تَسْلِيمٌ	Ошқозон, меъда	مَعْدَةٌ
Унга салом берди	سَلَّمَ عَلَيْهِ	Мақсад	غَرَضٌ
Сенга нима бўлди	مَا لَكَ	Тер	عَرَقٌ
Сенга нима бўлди	مَا لَكَ تَبَعِي؟	Сақламоқ	وَقَايَةٌ
ийғлаяпсан	غَيْرَ أَنْ	Ўрамоқ	تَغْطِيَةٌ
Лекин	غَيْرَ أَنَّهُ	Юмилмоқ	انطَبَقَ
Лекин у	أَبُو الْحَصِينِ	Ёпмоқ	اطْبَقَ
Тулкининг лақаби			11
Из	أَثَرٌ	Унутмоқ, эсдан	نَسِيَانٌ
Ажратмоқ	تَمَيِّزٌ	чиқармоқ	شَعْرٌ
Фикр юритмоқ	تَفْكِيرٌ	Соч, тук	عِنْدُنَا
У ҳақда фикр юритди	فَكَرَ فِيهِ	Шу вақтда	شَقٌّ
Лозим эмас, лойиқ эмас.	لَا يَنْبَغِي	Қийин бўлди	اسْتِيقَافٌ
	10	Тўхтатмоқ	خَشْيَةٌ
Туғишган, ака-ука	شَقِيقٌ	Қўрқмоқ	يُخَشَى
Яноқ	خَدٌ	Қўрқилади	ذَرَّةٌ
Билак	ذِرَاعٌ	Зарра	تَطَائِرٌ
Болдир	سَاقٌ	Сочилмоқ, таралмоқ, тўзимоқ	جَوْ
Жағ	ذَقْنٌ	Об-ҳаво	تُرَابٌ
Кўкрак	صَدْرٌ	Тупроқ	هَوَامٌ
		Ҳашаротлар	

Йўқ	كَلَا	Чиқмоқ	طُلُوغٌ
Қўрқитмоқ	تَهْدِيْدٌ	Қорин	جَوْفٌ
Нимадандир	مَا	Ташналик	لَهَبٌ
Нимадапдир		Пишмаган узум	حَصْرِمٌ
қўрқди	خَطْرًا	Ноумид бўлмоқ	خَسَاءٌ
Огоҳ этмоқ	تَنْبِيْهُ		13
Тез	سَرِيْعٌ		
Ўқиган вақтда	عِنْدَ مَا يَقْرَأُ	Қафас	قَفْصٌ
	12	Атроф	حَوْلٌ
Кўрмоқ, шоҳи-	مُشَاهَدَةٌ	Ташламоқ, қол-	وَدَعٌ
ди бўлмоқ	لَوْنٌ	дирмоқ	وَدَعْتُهُ
Тус, ранг	رُطْبٌ	Уни йиғлаган	يَهْبِي
Хурмо	اِيْدَاءٌ	ҳолда қолдирдим	لَا اَدْعُهُ
Ҳалок қилмоқ	اَوْدَى بِهِ	Мени устимдан	يَضْحَكُ مِنِّي
Уни ҳалок қилди	بُغْيَةٌ	кулишига йўл	اِطْعَامٌ
Истамоқ, хоҳ-	تَعَبٌ	қўймайман	لُغْبَةٌ
ламоқ	سَعْيٌ	Овқат бермоқ	تَرَكَ
Оғирлик, машаққат	اِمْكَانٌ	Ўйинчоқ	بَذَرَ
Уринмоқ, ҳара-	اِمْكَنَةٌ	Тарк қилмоқ	حُزْنَ
кат қилмоқ	اِمْكَنَاتٌ	Дон, уруғ	حَيْنًا بَعْدَ
Имкон бўлмоқ	اَلْخُرُوجُ	Хафа бўлмоқ	حَيْنٍ
Унга имкони		Вақти-вақти	
бўлди		билан	
Сенга чиқишни			
имкони бўлди			

Унинг шундай қилганлиги сабабли муаллими яхши кўради	بِمَا أَنَّهُ يَجْتَنُّهَا كَثِيرًا يُحِبُّهُ مُعَلِّمُهُ	Мажбур бўлмоқ, мажбур қилмоқ Уни мажбур қилди Мажбур бўлди	اضْطَرَّ اضْطَرَّ اضْطَرَّ اضْطَرَّ
--	---	---	--

14

Тошбақа	سُلْحَقًا
Мусобақалашмоқ, ўзишмоқ, пойга ўйнамоқ	تَسَابُقًا
Чегара	حَدًّا
Таянмоқ, суянмоқ	اتِّكَالَ
Енгиллик	خَفَّةً
Ялқовлик қилмоқ	تَوَانِيًا
Секин	بُطْءًا
Эътиборсизлик	تَفَرِيظًا
Бардавом бўлмоқ	اسْتِمْرَارًا
Уйғонмоқ	اسْتِيقَازًا
Куч, тоқат	جُهْدًا
Ўзмоқ	سَبَقًا
Муваффақиятсизлик	خَيْبَةً
Умид	أَمَلًا
Шу пайт	إِذًا
Ўқинмоқ, надомат қилмоқ	نَدَمًا

15

Ҳозир	حَاضِرًا
Зўр, улуғ (бу ўринда яхши, гўзал маъносида)	عَظِيمًا
Кўпроқ	أَكْثَرًا
Янглишмоқ, хато қилмоқ	غَطَطًا
Кир қилмоқ	تَوَسَّيْخًا
Танбеҳ бермоқ, огоҳлантириш	تَوَبِيْخًا
Лозим бўлмоқ	لُزُومًا
Чизиқ	خَطًّا
Ўғлон	بُنْيًا
Ҳаракатли су-рат, мултфилм	الصُّوْرُ الْمُنْحَرَكَةُ

16

Кошки	لَيْتًا
Кошкиди мен қишлоғимга қайтсам	لَيْتِي أَرْجِعُ إِلَى قَرْيَتِي
Тўқийдиган ип	غَزَلًا
Учун	كَى

Ёзиш учун	كَي يَكْتُبُ	Сақламоқ, да- вом этмоқ	تَحْفِيزٌ
Гул	زَهْرٌ	С а н а м о қ , ҳисобламоқ	مُحَافَظَةٌ
Мум	شَمْعٌ	Ваъзланмоқ	عَدٌّ
Шак-шубҳа	شَاكٌ	Кўтармоқ	اتِّعَاطٌ
Шак-шубҳасиз	بِلَا شَاكٍ	Ёзгандан кейин	حَمْلٌ
Қўрганингдек Тумшуқ (қушлар- нинг тумшуғи)	كَمَا رَأَيْتَ مِنْقَارٌ		بَعْدَ أَنْ كَتَبَ
Ин, қуш ини (уяси)	عُشٌّ	Қўзичоқ	18
Ётмоқ (ит ва бошқа ҳайвон- ларнинг ётиши)	رَبَضٌ	Баланд	خُرُوفٌ
Ҳуштак чалмоқ	صَفِيرٌ	Лойқалатмоқ, булғамоқ	مُرْتَفِعٌ
Аср намозини ўқиб бўлмаси- дан қуёш ботди	وَمَا صَلَّى الْعَصْرَ حَتَّى غَابَتِ الشَّمْسُ	Сувни лойқа- латди	تَعْكِيرٌ
Ундай бўлса	إِذِنْ	Юқори, тепа	عَكَرَ الْمَاءِ
Кетмоқ	انْتِطَاقٌ	Юқори макон	عَالٍ
	17	Паст	مَكَانٌ عَالٍ
Танқид қилмоқ	انْتِقَادٌ	Паст макон	مُنْخَفِظٌ
Тасма, боғич	سَيْرٌ	Жазоламоқ	مَكَانٌ مُنْخَفِضٌ
Ечилган	مَحْلُولٌ	Туғмоқ	عِقَابٌ
Эргашмоқ	اِقْتِدَاءٌ	Қиз бола туғди	وِلَادَةٌ
Камситмоқ		Ўтган йили	وَلَدَتْ أَنْثَى
		ТУҒДИ	وَلَدَتْ فِي الْعَامِ الْمَاضِي

		19	Горлик, роҳат-	انْقِبَاضٌ
Чақирмоқ, даъват қилмоқ	دَعْوَةٌ	сизлик	Қайғу	كَمَدٌ
Муҳаммадни чақирди	دَعَا مُحَمَّدًا	Роҳатланмоқ	Эсипаст, зеҳни	إِرَاحَةٌ
Кўрсатмоқ	أَبْرَأْتُ	паст	Маромида	بَلِيْدٌ
Олмоқ, тановул қилмоқ	تَنَاوَلْتُ	Аллоҳ асрасин	Бу фойдали	رَوْمٌ
Алам, оғриқ	أَلَمْتُ	ўйинни Аллоҳ сақласин	Шу билан бир-	رَعَاكَ اللهُ
Чўзмоқ	مَدَدْتُ	га, шуни синга-	ри,	يَا رَعَاهُ اللهُ
Қандай	كَيْفَ	Шунингдек		من لعب
Шундай (Мавсула маъносида)	مَا			المفيد
Ҳосил бўлган нарсани барчасини кўрди.	فَرَأَى كُلَّ مَا حَصَلَ			مَعَ ذَلِكَ = مَعَ ذَلِكَ = مَعَ
		20		هَذَا = كَذَا = كَذَلِكَ
Хуш келибсиз	أَهْلًا وَمَرْحَبًا بِكَ	Ҳам	Мен ҳам	أَنَا
Шодлик (Шеър вазнида келгани учун ҳамза тушган)	هِنَاءٌ	ўйнайман		أَنَا أَنَا الْعَبُّ
Қаттиқ хурсандчилик	طَرَبٌ	Пона	Тараф, томон	وَتَدُّ
Вазифалар	وَاجِبَاتٌ	Осилиб туш-	моқ, солмоқ	قَبْلُ
Машаққат	عَنَاءٌ	Ёрмоқ, ёриқ		تَدَلَّى
Келтирмоқ	أَيَّرْتُ			شَقُّ

Суғурмоқ	نَزَعُ	Ҳозирланмоқ	تَهَيُّوْ
Сиқмоқ	عَصْرٌ	Тез	عَاجِلًا
Яқин бўлди	كَادَ	Ўтмоқ	فَوْتٌ
Ўлишига оз қолди	كَادَ يَمُوتُ	Айланиб юрмоқ	دَوْرَانٌ
Ҳуши кетди	غُشِيَ عَلَيْهِ	Турмоқ	نُهُوضٌ
Ҳуши кетади.	يَغْشَى عَلَيْهِ	Биринчи қаламида	خُطُوَّةٌ
	22	Олмоқ (ерга тушган нарсани)	الْتِقَاطٌ
Кўз ёши	دَمَعٌ	Ёрдам бермоқ	مُسَاعَدَةٌ
Оқмоқ	جَرِيَانٌ	Юбормоқ	صَرَفٌ
Сенга нима бўлди	مَاذَا جَرَى		24
Тутмоқ, забт этмоқ	لَكَ؟ ضَبَطَ	Бева хотин	أَرْمَلَةٌ
Юмшамоқ	رِقَّةٌ	Сир, пишлоқ	جُبْنٌ
Йиғлаганда овозини кўтарди	رَفَعَ صَوْتَهُ	Низолашмоқ, жанжаллашмоқ	تَنَازَعٌ
	بِالْبُكَاءِ	Бўлмоқ	قِسْمَةٌ
	23	Босмоқ, оғир келмоқ	رَجْحَانٌ
Қовушмаган, енгилтак	طِيَاشَةٌ	Ўмармоқ, юлиб олмоқ	قَضْمٌ
Бўлди	أَنْ	Қайтармоқ	رَدٌّ
Даре вақти	أَنْ وَقْتُ	Тарози палласи	كِفَّةٌ
бўлди	الدَّرْسِ	Битмоқ	تَلَاشَى
		Тийилмоқ	إِمْسَاكٌ

Шошилмоқ	عَجَلَةٌ	К и ч к и н т о й	طِفْلٌ
Қопмоқ (тиш- лаб узиб олмоқ)	التَقَامٌ	бола	مُخَالَطَةٌ
Ҳакам (ҳукм қилувчи)	حَكَمٌ	Қатнашмоқ, аралашмоқ	مُوقَدٌ
Кетмоқ.	انْصِرَافٌ	Ўчоқ	فَحْمٌ
		Кўмир	نَارٌ
		Ўт	اتِّسَاحٌ
	25	Кир қилмоқ	تَأْتِيرٌ
Жамоа, гуруҳ	مَعَشَرٌ	Таъсир этмоқ	اتَّرَفِيهِ
Сиз уламолар	انَّكُمْ مَعَاشِرَ	Унга таъсир	قَرِينٌ
жамоаси ҳур- матлисизлар	الْعُلَمَاءِ	этди	سُوءٌ
М у ш т о қ бўлмоқ	مُحْتَرَمُونَ	Ў р т о қ , йўлдош	السُّوْ قَرِينِ
Сайрамоқ	اشْتِيَاقٌ	Ёмон	طَبِعٌ
Шодлантирмоқ	تَغْرِيدٌ	Ёмон йўлдош	حَطَبٌ
Кўп раҳмат	اِطْرَابٌ	Табиат	
Алданмоқ	جَزِيلٌ	Ўтин	
Эга	اغْتِرَارٌ		27
Мол эгаси	ذُو	Арслон боласи	شِبْلٌ
Илм эгаси	ذُو مَالٍ	Ётмоқ	اضْطِجَاعٌ
Ораларингизда	ذُو عِلْمٍ	Тешик	جُحْرٌ
Кўриниш.	مَنْ بَيْنَكُمْ	Бир қараш	نَظْرَةٌ
	مَنْظَرٌ	Йиртқич ҳай- вон ва қушлар- нинг тирноғи	مِخْلَبٌ
	26		حَيْرَةٌ
Изн сўрамоқ, рухсат сўрамоқ	اسْتِثْنَانٌ	Ҳ а й р о н бўлмоқ	هَرَبٌ
Хасис	خَسَّةٌ	Қочмоқ	

Ўлим, ҳалокат	عَطَبٌ	Телеграф	مَكْتَبٌ
Бир парча ер (ўрин)	بُقْعَةٌ	идораси	تَلْغَرَاْفٌ
Тузоқ, ов	شَرَكٌ	Ўрни	بَدَلٌ
Подшоҳ	مَلِكٌ	Мактуб ўрнига	بَدَلُ الْمَكْتُوبِ
Тириклик	حَيَاةٌ	Кутмоқ.	اِنْتَظَارٌ
Кесмоқ	قَرَضٌ		29
Қутилмоқ	اِفْلَاةٌ	Ниначи	صُرُورٌ
Ўтламоқ	رَنَعٌ	Чумоли	نَمَلَةٌ
Кечаси кет- моқ, мутлақ кетмоқ	رَوَاحٌ	Қўшиқ айтмоқ	عَنَاءٌ
Ҳалок бўлмоқ	مَصْرَعٌ	Куйламоқ	تَرْتُمٌ
Ҳийла	كَيْدٌ	Ўт-ўлан	عُشْبٌ
Қувват	بَأْسٌ	Ғамламоқ	اِدْحَارٌ
Куч, қувват маъносида	اَيْدٌ	Озуқа, ризқ	قَوْتٌ
Келажакда	اَجِلًا	Ориқлик	هُزَالٌ
Ёза бошлади	اِنْبِرَى يَكْتُبُ	Кўнгилга тушмоқ	خُطُورٌ
Ҳамон йиғла- моқда	مَا زَالَ يَبْكِي	Кўнгил	بَالٌ
Ҳамон кулмоқда	لَمْ يَزَلْ يَضْحَكُ	Қарз сўрамоқ	اسْتِقْرَاضٌ
	28	Бермоқ (қарз бермоқ)	اِقْرَاضٌ
Тўғри	صَحِيحٌ	Тўсмоқ, қошламоқ	سَدٌ
Телеграф	تَلْغَرَاْفٌ	Рақсга тушмоқ	رَقْصٌ

	30	Водий	وَالِدِي
Семиз	سَمِينٌ	Чуқур	عَمِيقٌ
Семизлик	سَمْنٌ	Ажиб, ажойиб	غَرِيبٌ
Етакламоқ	قِيَادَةٌ=قُوْدٌ	Яшайдиган жой	مَسْكَنٌ
Уй, ўрин	مَنْزِلٌ	Зийнатламоқ	تَزْيِينٌ
Ҳийла қилмоқ	مَكْرٌ	Муҳаммад қандай ҳам олим	مَا أَعْلَمَ مُحَمَّدًا
Ҳийлакор	مَآكِرٌ	Бу қандай ҳам	مَا أَحْسَنَ هَذَا
Кенгаш қилмоқ	تَشَاوُرٌ	яхши китоб	الْكِتَابَ
Кўринмоқ	عَرَضٌ	Осмоқ, илмоқ	تَعْلِيْقٌ
Унга кўринди	عَرَضَ لَهُ		32
Иш	شَأْنٌ	Бўшатмоқ (қилиб битирмоқ)	أَفْرَاقٌ
Ҳайитдан икки кун олдин	قَبْلَ الْعِيدِ	Барча ҳийлани қилиб кўрди	أَفْرَغَ جَمِيعَ الْحَيْلِ
Унга ҳийла қилди	بِیَوْمَيْنِ	Ухлатмоқ	تَنْوِيمٌ
Кўзини сеҳрлаган	أَحْتَالَ عَلَيْهِ	Тўғри келмоқ, иттифоқ бўлмоқ	اتَّفَاقٌ
Хоҳлаган томонларига	سَحَرَ عَيْنَهُ	Даволамоқ	مُعَالَجَةٌ
	31	Аччиқ, ғазаб	بَغْضَاءٌ
Эргашмоқ	تَبِعٌ	Қизиқтирмоқ	حَثٌّ
Унга эргашди	تَبِعَهُ	Безовта қилмоқ	إِزْعَاجٌ
Ўрин	مَحَلٌّ	Тўполон қилмоқ	ضَجِيجٌ
Қўли билан олди	تَلَقَّى بِيَدِهِ	Инграмоқ	أَنِينٌ
Тинч турмоқ, тик турмоқ	هَدُوٌ	Безгак	حُمَى
Юқори кўтарилмоқ	شُخُوصٌ		

Раҳмат назари	نَظْرَةَ رَحْمَةٍ	Йўқ	مَفْقُودٌ
Уялмоқ	حُجِّلَ	Б ў ш а т м о қ , қўйиб юбормоқ	تَخْلِيَةٌ
Бошламоқ	شَرَعَ	Таълил учун келган	حَتَّى
Зарар	أَذَى	Кошки	لَيْتَمَا
Кўп	رُبًّا		
Кўп киши	رُبَّ مَنْ		34
	33	Турна	كُرْمِيٌّ
Маҳкамлаб кўймоқ	تَحْكَمِيمٌ	Кўл	غَدِيرٌ
Таом	طَعْمٌ	Ҳаво	جَوْوٌ
Қармоқ	صِنَارَةٌ	Хислат	خَصَلَةٌ
Сувга чўммоқ, шўнғимоқ	غَطَسَ	Кийик	أَيْلٌ
Илинтирмоқ	شَبَّطَ	Ишни яхшилаб қилмоқ	اتْقَانٌ
Бақа	ضَفْدَعٌ	Ўйла	هَبٌّ
Тўймоқ	شَبَّحَ	Чунки	حَيْثُ
Йўл	سَبِيلٌ	Яхшилик	خَيْرٌ
Қарилик	كَبَّرَ		35
Кекса бўлди	كَبَّرَ	Тинч, роҳатли	هَنَاءٌ
Кекса бўлади	يَكْبِرُ	Яшаш унга роҳатли	هَنَاءُهُ
Каттароқ	أَكْبَرُ	Қабз қилмоқ, ушламоқ, тутмоқ	الْعَيْشُ
Тўр	شَبَكَةٌ	Уни	فَبُضٌ
Кўз	عَيْنٌ	Агар ундай бўлмаса	إِيَّاهُ
Жоҳилнинг кўзи	عَيْنُ الْجَاهِلِ	Шифт	وَالْأَى
			سَقْفٌ

Чоғда	حَالَمَا	Қувмоқ	مُطَارِدَةٌ
Ўқиган чоғингда	حَالَمَا قَرَأَتْ	Ҳеч кимга қарамасдан	مَرًّا لَا يَلُوي
Яширмоқ	اخْفَاءً	Ўтиб кетди	عَلَى أَحَدٍ
Турмоқ	اقَامَةً		38
Қувмоқ	دَفَعٌ	Тиришмоқ	جِدٌّ
Қанот	جَنَاحٌ	Гулли боғ	رَوْضَةٌ
Тушмоқ, қўнмоқ	وُقُوعٌ	Мева	ثَمْرٌ
Ғинғиллаш	طَنِينٌ	Ялтирамоқ	إِيْمَاضٌ
Сезмоқ	احْتِسَاسٌ	Ташламоқ	اطْرَاحٌ
	36	Ғанимат билмоқ	اغْتَنَامٌ
Кесилмоқ	انْقِطَاعٌ	Муваффаққи-ятсизлик	فَشَلٌ
Тўғри йўлни кўрсатмоқ	اِرْشَادٌ	Шошилмоқ	مُبَادَرَةٌ
Қутулмоқ	خِلَاصٌ	Ҳижжаламоқ	تَهْجُأٌ
От озиғи	عَلْفٌ	Малолланмоқ	مَلَلٌ
Эга, ўртоқ	صَاحِبٌ	Ҳамён, кармон	كَيْسٌ
Надомат этмоқ	نَدَمٌ	Бўш	فَارِغٌ
Зиён қилмоқ	خُسْرَانٌ	Тўпламоқ, эга бўлмоқ	اِحْرَازٌ
Тушмоқ, келмоқ	حُلُولٌ	Талаб қилмоқ	الْتِمَاسٌ
Қочмаслиги учун	لَيْلًا	Вақт	أَوَانٌ
	يَهْرُبٌ	Хўрлик	ذُلٌّ
	37	Ғам	هَمٌّ
Чайла, уйча	عَرِيْشٌ	Улуғ, зўр	جَلِيْلٌ
Она эчки	عَنْزَةٌ	Жуда улуғ	أَجَلٌ

	40	Бош тортмоқ	إِبَاء
Она ит	كَأْبِيَّة		42
Айбламоқ	تَغْيِيرٌ	Қоронғулик	ظَلَامٌ
Она арслон	لَيْبُوَّة	Уялмоқ	احْتِشَامٌ
Қорин	بَطْنٌ	Қуруқ	يَابِسٌ
Мушук миёвлади.	مَاءَ الْهَرِّ	Маҳрум қилмоқ	حَرِمَانٌ
	41	Уни овқатдан маҳрум қилди	حَرَمَهُ الطَّعَامَ
Маймун	قِرْدٌ	Нафис	نَفِيسٌ
Шамол	رِيحٌ	Қаймоқ	زُبْدَةٌ
Тилла қўнғиз	يِرَاعَةٌ	Сут	حَلِيبٌ
Ўт учқуни	شَرَارَةٌ	Сут ёғи	سَمْنٌ
Ўтин	حَطَبٌ	Ташламоқ, тарк этмоқ	مَغَادِرَةٌ
Пуфламоқ	نَفْحٌ	Бир парча гўшт	لَحْمَةٌ
Шамол қилмоқ	تَرَوَّحٌ		43
Ёндирмоқ	إِيْقَادٌ	Оғирлик қилмоқ,	تَنْقِيلٌ
Олов ёндирмоқ	وَقْدَ النَّارِ	Унга оғирлик қилди	ثَقَلَ عَلَيْهِ
Иситмоқ	تَدْفِئَةٌ	Билдирмоқ	اعْلَامٌ
Қичқирмоқ	نِدَاءٌ	Бурга	بَرْغُوثٌ
Баён қилмоқ	تَبْيِينٌ	Сезмоқ	شُعُورٌ
Тўғри бўлмоқ	اسْتِقَامَةٌ	Бит	قَمَلٌ
Тўғриламоқ	تَقْوِيمٌ		44
Ёғоч	عُودٌ	Доҳий	دَهَاءٌ
Букилмоқ	انْحِنَاءٌ	Бошлиқ кимса	دَاهِي
Камон	قَوْسٌ		

Суғурмоқ	إِمْتِنَانٌ	Қоя	ضَرْسٌ
Шакарқамиш	قَصَبُ السُّكَّرِ	Бутоқ, шох	غُصْنٌ
Фалон шаҳар	بَأْدَةُ كَذَا	Тикмоқ, қадамоқ	نَصْبٌ
Беҳожат бўлмоқ	اِغْنَاءٌ	Келмоқ	قُدُومٌ
Унга мол бериб	أَذْفَعُهُ الْمَالَ	Нафратлан- моқ, қочмоқ	نُفُورٌ
сўрашдан беҳо- жат қилдим	فَأَغْنَيْتُهُ السُّؤَالَ	Парчаланмоқ	تَحَطُّمٌ
Бир томчи	قَطْرَةٌ		46
Ўрик	مِشْمَشٌ	Қаландар	نَاسِكٌ
Бўстон	بُسْتَانٌ	Тўлмоқ	إِمْتِلَاءٌ
Очкўз	شَرَّةٌ	Чалқанча ётмоқ	اسْتَلْقَاءٌ
Югурмоқ	هَرَوَةٌ	Учи темирли таёқ (найза)	عَكَازَةٌ
Ғариб	غَرِيبٌ	Қимматбаҳо	غَلَاءٌ
Тунамоқ	سَلَخٌ	Юкли бўлмоқ	حَبْلٌ
Намойиш қилмоқ	عَرَضٌ	Ижарага олмоқ	اسْتِئْجَارٌ
	45	Дон	بَدْرٌ
Секин, кечикмоқ	إِبْطَاءٌ	Экинчи	أَكَارٌ
Сакрамоқ	وُثُوبٌ	Муҳташам	فَاخِرٌ
Катта тош	صَخْرٌ	Зотли	نَجِيبٌ
Буюк	شَاهِقٌ	Ўсмоқ	تَرَعْرَعٌ
Чуқур	هُوَّةٌ	Қаттиқлаштирмоқ	تَشْدِيدٌ
М у н к а й и б ,	دَبِيبٌ		47
ўрмалаб юрмоқ	حَافَةٌ	Дастурхон	مَائِدَةٌ
Чет	حَافَةُ الطَّرِيقِ	Хонтахта	خَوَانٌ

Хурмо пўстлоғи

لَيْفٍ

Қаттиқ қайғу

كَرْبٍ

Ҳозирламоқ

تَهْنِئَةٍ

Алдамоқ

خِدَاعٍ

48

51

Ўсмоқ

نُمُوٍّ

Ўтмоқ, кетмоқ

مَضًى

Уруғлик, дон

حَبٍّ

Ўтди, кетди

مَضًى

Давом этмоқ

مُواظَبَةٍ

Йўлиқмоқ

مُقَابَلَةٍ

Талафот етказмоқ

اتِّلَافٍ

Муҳаммадга

قَابَلْتُ مُحَمَّدًا

Бошоқ

سُنْبُلَةٍ

йўлиқдим

صَحْفَةٍ

Туширмоқ

اِيقَاعٍ

Товоқ (беш ки-
шилик)

قَصْعَةٍ

Ёмонлик

شَرٍّ

Товоқ (ўн ки-
шилик)

جَفْنَةٍ

Товоқ (ўн ки-
шидан юқори)

49

Кўтармоқ

شَيْذٍ

Ажаблантирмоқ

اعْجَابٍ

Бинони қуриб

شَيْدِ الْبِنَاءِ

Бу нарса мени

اعْجَبَنِي هَذَا

кўтармоқ

جَنَى

ажаблантирди

الشَّيْءِ

Термоқ, йиғмоқ

تِلَاوَةٍ

Қайтмоқ

اِيَابٍ

Ўқимоқ

لَحْنٍ

Кичкина кўча

زُقَاقٍ

Куй

خَزْنٍ

Фойда

رِبْحٍ

Сақламоқ

وَكْرٍ

52

Қуш уяси

كَلٍّ

Бўри ва айиқ
уяси

وَجَارٍ

Чарчаш, оғриқ

50

Тешик

ثَقْبٍ

Сахро

بَرِيَّةٍ

Бўямоқ

صَبْغٍ

Ҳис қилиш

حَاسَةٍ

Бир ёшга тўлма-

جَدَى

Искамоқ, ҳид-
ни сезмоқ

شَمٍّ

ган эркак эчки

Уч миллга тенг	فَرَسَخ			54
масофа	عَوْدٌ	Мўътадиллик,		
Қайтмоқ	اِنْفِرَادٌ	тўғрилик	اعْتَدَالٌ	
Ёлғизланмоқ	عَوَاءٌ	Кўрмоқ	ابْصَارٌ	
Увилламоқ	مَرْكَبَةٌ	Эришмоқ	دَهَى	
Цена	شَتْوِيَّةٌ	Сакрамоқ	قَفْرٌ	
Тортмоқ	جَرٌّ	Ўтмоқ	فَوْتُ	
Янгидан бошламоқ	اسْتَتَنَفٌ	Айланмоқ	تَلَفُتٌ	
Уни айтарлик	وَلَيْسَ لَهُ قُوَّةٌ	Ниқтамоқ	تَأْكِيْدٌ	
қуввати йўқ	تَذَكْرٌ	Малака ҳосил қилмоқ	تَمَرُنٌ	
		Ҳолат	وَضْعٌ	
		Узун	مُطَوَّلٌ	
	53			55
Илон	مَالِكُ الْحَزِينِ	Саҳро араби	أَعْرَابِيٌّ	
Тухум қўймоқ	بَيْضٌ	Ироқдаги эскидан машҳур	الْحَيْرَةُ	
Товуқ тухум қўйди	بَاضَتِ الدَّجَاجَةُ	бўлган шаҳар	اسْكَاْفٌ	
Хурмо дарахти	نَخْلَةٌ	Этикчи	مُسَاوِمَةٌ	
Қўйнига олмоқ	حَضَانَةٌ	Савдолашмоқ,		
Она гўдакни қўйнига олиши	حَضَنْتِ الْمَرْأَةُ الصَّبِيَّ	баҳосини билмоқ	اضْمَارٌ	
Товуқ тухумини қўйнига олди	حَضَنْتِ الدَّجَاجَةُ بَيْضَهَا	Я ш и р м о қ , кўнгилда тутмоқ	حِذَاءٌ	
Жўжа очмоқ	اَفْرَاحٌ	Т ў ф р и с и д а , рўпарасида	حِذَا عَلَى	
Қутулмоқ	نَجَاءٌ	Алинингтўғрисида	مَكْنٌ	
Соҳил	شَاطِئَةٌ	Яширинган (пистирма)	عَقْلٌ	
Дарё соҳили	شَاطِئَةُ النَّهْرِ	Боғламоқ	عَقَلْتُ الْفَرَسَ	
Қисмоқ	هَمْرٌ	Отни боғладим		
С и д и р м о қ , қоқмоқ.	دَقٌّ			

Аччиқланмоқ.	اِغْتِيَاظٌ	Кечани ўтказмоқ	بَيِّنَوْتَةٌ
	56	Издихом	ازِدِحَامٌ
Кенг	عَرِيضٌ	Тунни ўтказа-	مَبِيَّتٌ
Ҳикоя қилмоқ	حَايَةٌ	диган жой	لِحَاءٌ
Фариддан сўз	حَكَيْتُ عَنْ	Д а р а х т	57
ҳикоя қилдим	فَرِيدٌ كَلَامًا	пўстлоғи	غَيْضٌ
Қалин	كَثِيفٌ	Куриш, камайиш	غَاضٌ
Тўда	سِرْبٌ	Сув қуриди	الْمَاءُ=غَيْضٌ
Олча	كَرَزٌ		الْمَاءُ
Қушни тумшуги	نَقْرٌ	Равшан бўлмоқ	بَيَانٌ
билан чўқилаши	لُبٌ	Чиқармоқ	فَقًّا
Мағиз	بِزْرٌ	Сени қандай	كَيْفَ السَّبِيلِ
Уруф	مَعْقُوفٌ	қилиб рози	إِلَى اِرْضَائِكَ
Букилган	عَقْفٌ	қилсам экап.	58
Букмоқ	مَفْصَلٌ	Кит	حُوتٌ
Бўғим	رُقِيٌّ	Б а л и қ н и н г	زِعْنَةٌ
Ш о ш и л м о қ ,	اِسْتِحْمَامٌ	қаноти	فَكٌّ
юқори кўтарилмоқ	بترد - اِبْتِرَادٌ	Жағ	اِسْتِيَاكٌ
Ҳаммомга тушмоқ	جُنُومٌ	Аралашмоқ	فَغْرٌ
Совуқ сув би-	تَصْفِيْقٌ	Очмоқ (оғизни)	شَدَقٌ
лан ювинмоқ	هُبُوبٌ	Оғиз чети	شَدَقَانٌ
Тиз чўкиб ўтирмоқ	قَيْلُولَةٌ	Оғиз четлари	مَصْفَاةٌ
Қанот қоқмоқ,		Сузғич	اِبْتِلَاعٌ
чапак чалмоқ		Ютмоқ	مَهْلٌ
Шамолнинг эсиши		Шошилмасдан	تَجْهِيْزٌ
Туш вақтида ух-		Ҳозирламоқ	
ламоқ			

Ҳозирлик	عُدَّةٌ	Қаршилик қилмоқ	مُكَابَرَةٌ
Ваҳший ҳайвонларга санчадиган кичкина найза	مِطْرَدٌ	Қамиш	قَصَبٌ
Учи ўткир темир	حَرْبَةٌ	Қумли кичкина тепалик	تَلٌّ
Шох	شَعْبَةٌ	Жавоб бермоқ	اجَابَةٌ
Қадамоқ	غَرَزٌ	Маҳкамламоқ	تَمَكَّنَ
Қонатмоқ	ادْمَاءٌ	Турганича турди, яшаганича яшади	فَعَّاشَ بِهَا مَا عَاشَ
Оғритмоқ	عَيَاءٌ	Бош устига	حُبًّا وَكِرَامَةً
Ч ў к м а с д а н турмоқ	عَوْمٌ		
Ёғ	شَحْمٌ		60
Зайтун ёғи	زَيْتٌ	Умид қилмоқ,	تَمَنَّى
Кичкина кема	قَارِبٌ	орзу қилмоқ	
Ағдармоқ	قَلَبٌ	Муомала, яқинлик	عَشْرَةٌ
	59	Ёқа	طَوَّقٌ
Уя ясамоқ	تَعَشَّيْشٌ	Меш	زِقٌّ
Қамишзор	أَجْمَةٌ	Ҳолингга вой бўлсин	وَيْحٌ
Озиқланмоқ	أَفْتِيَاتٌ	Аллоҳ менинг	
Қарилик	هَرَمٌ	қонимни тўксин	صَبَّ اللَّهُ دَمِي
Қисқичбақа	سَرَطَانٌ		
Оққуш	عُلْجُومٌ		
Қаттиққайғурмоқ	كَابَةٌ		
Бу ерда	هَهْنَا		
Ҳў анави ерда	هُنَاكَ		
Битмоқ, тамом бўлмоқ	نَفَادٌ		

МУНДАРИЖА**БИРИНЧИ ҚИСМ**

1-дарс	5
Исмнинг рафъ ўринлари	7
Исмнинг насб ўринлари	8
Эъроб хиллари	10
ЗИЁДАЛАР	16
2-дарс	18
Изофа ҳақида тушунча	19
3-дарс	22
4-дарс	28
Таъкид	31
Бадал	32
5-дарс	35
6-дарс	36
7-дарс	39
8-дарс	40
9-дарс	46
10-дарс	49
11-дарс	52
12-дарс	54
13-дарс	56
14-дарс	58
15-дарс	63
16-дарс	67
17-дарс	68
18-дарс	69
19-дарс	70
20-дарс	71
21-дарс	77
22-дарс	81
23-дарс	82

24-дарс	83
25-дарс	84
26-дарс	85
27-дарс	87
28-дарс	90
29-дарс	91
30-дарс	93
31-дарс	94
32-дарс	95
33-дарс	96
34-дарс	100
35-дарс	101
36-дарс	104
37-дарс	106
38-дарс	108
39-дарс	109
40-дарс	112
41-дарс	113
42-дарс	115
43-дарс	117
44-дарс	118
45-дарс	119
46-дарс	122
47-дарс	123
48-дарс	124
49-дарс	125
50-дарс	127
51-дарс	128
52-дарс	130

ИККИНЧИ ҚИСМ

1-дарс	138
2-дарс	139
3-дарс	141
4-дарс	143

5-درس	147
6-درس	149
7-درس	151
8-درس	153
9-درس	155
10-درس	157
11-درس	158
12-درس	162
13-درس	163
14-درس	164
15-درس	166
16-درس	168
17-درس	169
18-درس	170
19-درس	171
20-درس	172
21-درس	174
22-درس	175
23-درس	176
24-درس	178
25-درس	181
26-درس	182
27-درس	183
28-درس	186
29-درس	187
30-درس	189
31-درس	190
32-درس	192
33-درس	194
34-درس	195
35-درس	196
36-درس	197
37-درس	199

270 _____	<i>Араб тили дарслиги – таркиб қоидалари</i>
38-дарс	199
39-дарс	201
40-дарс	202
41-дарс	203
42-дарс	204
43-дарс	205
44-дарс	206
45-дарс	207
46-дарс	208
47-дарс	209
48-дарс	210
49-дарс	211
50-дарс	212
51-дарс	213
52-дарс	214
53-дарс	216
54-дарс	217
55-дарс	219
56-дарс	220
57-дарс	223
58-дарс	224
59-дарс	226
60-дарс	227

Тошкент Ислон университети

Араб тили дарслиги

Таркиб қоидалари

Тошкент ислом университети
нашриёт-матбаа бирлашмаси
2009 йил.